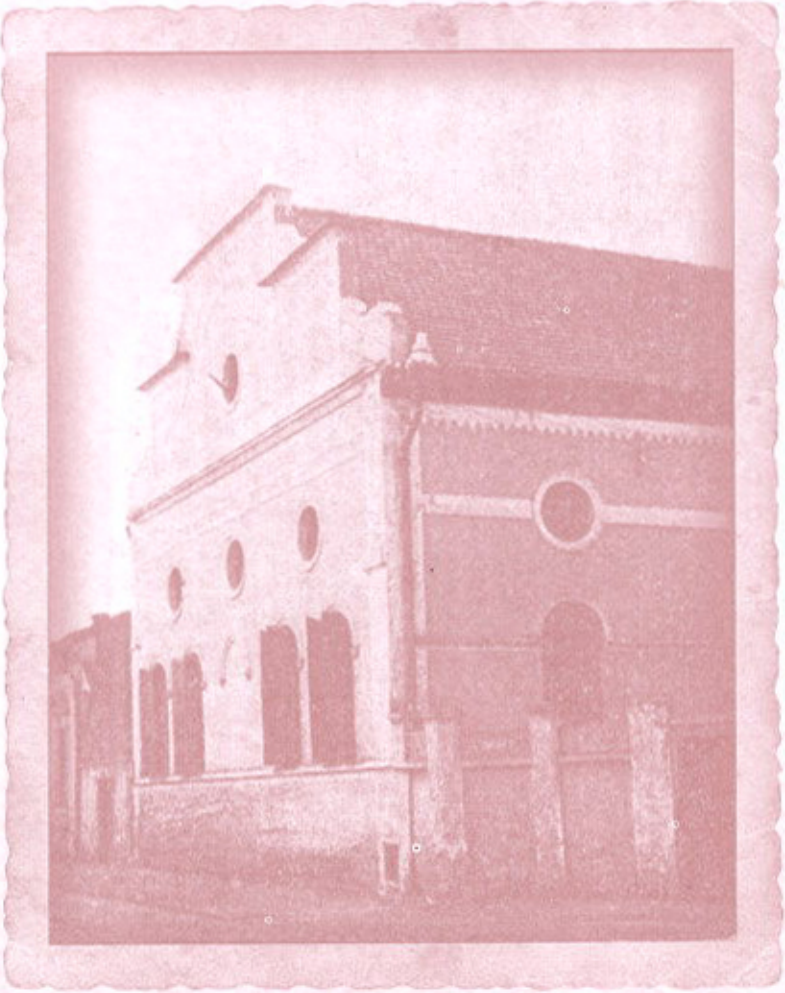

העיר
קלויזנבורג
והמחלוקת

ביהמ"ד החסידי בקלויזנבורג, ברחוב קאדאר

העיר
קלויזנבורג
וקהילותיה

סקירה רחבה בדברי ימי הפילוג בין קהל ארטה' לקהל ארטה'-ספרד

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

מאת

מרדכי שעהר

שבט תשע"ב לפ"ק * ברוקלין ניו יארק יע"א

Copyright © '12

אדם אוסר את שלו

אסור להדפיס או להעתיק אף חלק קטן מספר זה, בין במדינה זו בין בשאר מדינות, ובין בכל לשון, ואיסור זה הוא בין עפ"י התוה"ק ובין עפ"י חוקי המדינה, ולהשומע יונעם ותבא עליו ברכת טוב.

לכל ענייני הספר יש לפנות להמחבר

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2024

דפוס **המעתיק**
718.782.1391

מפתח הספר

פרק א' - תולדות מדינת טראנסילוואניע 11

דאס לאנד 'טראנסילוואניע' * די באזעצונג פון אידן אין טראנסילוואניע * די רבנים פון קארלסבורג

פרק ב' - די שטאט 'קלויזנבורג' און אירע רבנים 18

ומושב בני ישראל אין קלויזנבורג * מורי הוראה אין קלויזנבורג * הגה"ק רבי הלל ליכטענשטיין זי"ע * הג"ר פייש פישמאן ז"ל * שושלת בית גלאזנער

פרק ג' - די קהילות, מוסדות און בתי מדרשים אין קלויזנבורג 29

קלויזנבורג גיט זיך איין אלס ארטאדאקסן * די נעאלאגישע קהלה אין קלויזנבורג * די ערשטע 'קהל ספרדים' אין קלויזנבורג * די בתי מדרשים אין קלויזנבורג * דאס חסידישע ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס * דער אידישער שפיטאל אין קלויזנבורג * די חברה קדישא אין קלויזנבורג

פרק ד' - די אדמורי"ם, רבנים, דיינים און כלי קודש אין קלויזנבורג 43

אדמור"י עיר קלויזנבורג * הרה"צ רבי יעקב שמשון קאננער ז"ל אדמו"ר מטשעחויב * הרה"צ רבי יחזקאל רוטער ז"ל אדמו"ר מהאדאס * הרה"צ רבי לוי משה יהודה מיכלאוויטש ז"ל אדמו"ר מבראד * בנו הרה"צ רבי יחיאל מיכל ז"ל אדמו"ר מבראד * הרה"צ רבי אשר אנשיל ליכטענשטיין ז"ל אדמו"ר מקאלאמיי * הרה"צ רבי משה דוד אשכנזי ז"ל אדמו"ר מלעמבערג * הרה"צ רבי שמעון שיף ז"ל אדמו"ר מליזענסק * הרה"צ רבי מנחם יצחק מאיר אייכענשטיין ז"ל אדמו"ר מזידיטשוב * הרה"צ רבי מנחם מענדל פריעדלענדער ז"ל אדמו"ר מבורגו-פרונד * הרה"צ רבי בנימין לייפער ז"ל אדמו"ר מבישטינא * רבני אפיהאדא * הרה"צ רבי משה יצחק לעווינגער ז"ל אב"ד פאנצעלטשע * בנו הרה"צ רבי יהודה ארי' לעווינגער ז"ל אב"ד פאנצעלטשע * הרה"צ רבי משה לאזאר ז"ל * הג"ר יושע ליכטענשטיין ז"ל אב"ד מאטש * הג"ר פנחס שטיינער ז"ל * די דיינים אין קלויזנבורג * הג"ר יעקב מאיר וואלד ז"ל ראב"ד קלויזנבורג * הגאון המובהק רבי אברהם משה שטיין ז"ל דומ"ץ קהל ספרדים * הג"ר אליעזר פריעד ז"ל * הג"ר שמעון בלוקסנהיים ז"ל * הגה"ק רבי יודא'לע הורוויץ מדזשיקוב זי"ע * מרביצי תורה ותופסי ישיבות * הג"ר פרץ טובי' שטראהלי ז"ל * הג"ר דוד הארפענעס ז"ל * הג"ר יהושע צבי ווינשטיין ז"ל

פרק ה' - הרב גלאזנער און זיין התחברות צו ציונות 67

הרב משה שמואל גלאזנער * די אסיפה אין פרעשבורג * הרב גלאזנער שטעלט זיך אויס פאר די מזרחי * מדחי אל דחי * זיינע אקטיוויטעטן לטובת 'ציוניזם' * די מארש אין קלויזנבורג * די אסיפה אין גרויסווארדיין * גלאזנער קעמפט קעגן 'ארטאדאקסי' * מקלקלת את השורה * די 'אוניפיקאציאן' תקופה * מקהיל קהילות * קלויזנבורג - א ציוניסטישער פעסטונג * דער באל אין סיגוט * הציונות וחזיונותיה לאור הדת * שוא לכם משכימי קום

פרק ו' - די טיילונג פון די חסידים 107

די אסיפה אין דעעש * די אורזאכן וואס האבן געברענגט די טיילונג * די רעגירונג באשטעטיגט די גרינדונג פון א נייע קהלה * גדולי ישראל זענען מחזק די שריט פון די קלויזנבורגער יראים * די טיילונג * דאס אויפנאמע פון מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע אלס רב ואב"ד

פרק ז' - דין תורה 117

עס ווערט געזעצט א בית דין * די ערשטע זיצונג * וועגדונג פון מהר"ם בריסק צו רבנים מפורסמים גדולי המדינה * מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע שיקט א שליח צום ראדאמישלער רב * ענטפערס פון די גדולי ישראל אויפ'ן אנפראגע פון מהר"ם בריסק * תשובת הגאון ממאד ז"ל * תשובת הגאון מראדאמישלא ז"ל * תשובת הגאון מווייטצען ז"ל * תשובת הגאון מסעמיהאלי ז"ל * די צווייטע זיצונג * דער פסק דין * קונטרס 'משפט צדק'

פרק ח' - דער טומל ביי די מזרחי קרייזן.....140

דאס אומבויגזאמקייט פון די אונגארישער אידנטום * קול קורא פון וועד הרבנים דוואַרשע * דער מאמר אין 'דגלנו' * עבירה גוררת עבירה * דער מאמר אין דגלנו איבער דעם 'הלל' רוף * נאך רבנים קומען ארויס מיט בריוון לטובת די ארטאדאקסן * הרב גדלי' שמעלקיש לטובת די ארטאדאקסן * מצא מין את מינו - הרב קוק * קונטרס 'ישוב משפט' * פון אייראפע ביז אמעריקא * ירא הקהל וישפוט

פרק ט' - די שטעלונג פון גדולי גאליציע איבער די 'טיילונג'.....172

די מערקווירדיגע רעזולטאטן פונעם 'טיילונג' * די לעמבערגער אסיפה אין יאר תרמ"ב * דעת קדשו פון הגה"ק רבי שמעון סופר זי"ע * דעת קדשו פון הגה"ק מהר"י מבעלזא זי"ע * מרן הגה"ק משינאווע זי"ע * עדות נאמנה פון מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע

פרק י' - דער קאמף צווישן די שחיטות.....185

די הצלחה פון די ספרד'ישע שחיטה * דער איסור פון די ארטאדאקסן אויף די ספרד'ישע שחיטה * ראדאמישלער רב ז"ל שרייבט להיתר * ריס צווישן די צוויי שחיטות * כתב פלסתר קעגן די ספרדים * גדולי ישראל קעגן דעם שרייבער * רעאקציע פון די ארטאדאקסישע קהלה

פרק י"א - די קהלות אין קלויזנבורג פאר די קריג.....192

הרב משה שמואל גלאזנער פארט ארויף קיין ארץ ישראל * הרב עקיבא גלאזנער נעמט איבער די רבנות שטול אין קלויזנבורג * מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע שיקט א רב פאר די ספרד'ישע קהלה אין קלויזנבורג * הוא בקראלי וסאטמאר ומצו"פ לקלויזנבורג * התרחבות גבולי הקדושה אינערהאלב די ספרד'ישע קהלה

פרק י"ב - ימי הר"ס עולם.....205

קלויזנבורג אונטער רומעניע (תר"פ-ת"ש) * דער פאגראם אין קלויזנבורג * די גאגא רעגירונג * קלויזנבורג אונטער אונגארן (ת"ש-תש"ד) * אונגארן אונטער די נאציס (תש"ד) * מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע אין קלויזנבורגער געטא * דער ענדגילטיגער ליקווידירונג פון די קלויזנבורגער אידנטום

נספחים.....219

תקנות ביהמ"ד קהל ספרדים בקלויזנבורג * מכתבי הרבנים בדבר פילוג הקהלה, מתוך קונטרס 'משפט צדק' * פולמוס השחיטה מתוך קובץ 'בית ועד לחכמים'

מפתח שמות אנשים.....243

הקדמה

ברוב שבח והודאה להשי"ת על שהגיעני עד הלום, הנני מגיש לקהל קורא נכבדים קונטרס הלז, המכיל בקרבו קורות ותולדות קהילת קלויזנבורג, רבניה ובתי כנסיותיה, מעת התיסדותה, שגשוגה ופירוחה, עדי חיסולה ע"י הרשעים הארורים ימ"ש.

בתחלת עבודתינו, סקרנו בקצרה את תולדות מדינת טראנסילוואניע, אשר העיר קלויזנבורג נמצא בין גלילותיה, אח"כ הרחבנו הדיבור בפרטיות אודות העיר קלויזנבורג, ובמיוחד מבוסס חלק ניכר מחיבורינו, על הפילוג והקרע שקרה בשנת תרפ"ב, בין קהלה המרכזית הארטאדאקסית לבין החסידים ואנשי מעשה, אשר יסדו קהלה בפנ"ע בשם קהל ארטה' ספרד יכונה.

הפילוג עורר רעש גדול בשעתו בכל המדינה וחוצה לה, כי מצד אחד עומד רב גדול בתורה, נצר חוטר מגזע קדושים, מוחזק בכסא הרבנות - אשר ירושה לו מאבותיו - יותר מארבעים שנה, ואתו עמו רוב חברי קהלה המרכזית, ומצד שני עומדים קבוצה קטנה שמנתה בקושי מאה איש, המתאבקים על זכות קיום קהלתם שהקימו זה עכשיו. ה'פסק דין' שיצא לטובת החסידים, גרם ללהב מחודשת, ו'ביטולי פסק דין' ו'כתבי פלסתר' ראו את האור.

גדולי רבני הונגריה היו מצדדים לטובת החסידים, אבל מבין רבני גליציה נמצא מתנגדים לפעולתם, יסוד 'תורת ההתבדלות' ושיטת 'המזרחי' היתה סיבת הבדל דעתם. אכן לטה בערפל למי החותמות ולמי הפתילים ודברי מי יקום, אבל חלפה ועברה ימים ושנים, ויהדות הונגריה עמדה בתפארתה במלוא הדרה, מזוקק ומצורף, עם קהילות יראים ושלימים, ומאידך בשאר ארצות ירדה קרן הדת והיהדות, הציונות וההשכלה עשתה שמות, הרסה וטבחה מסלתה ומשמנה, עד שסופו הוכיח על תחילתו, ולא נשאר עוד מקום להתוכח בזה. מדי דברי בו, הבאנו דעת רבותינו גדולי ישראל, אודות תורת התבדלות, והקורא יפגוש בהם בפרק ט' מחיבורינו.

כל הפרשה בפרטיות, עדיין לא נמצא בספרי קורות דברי הימים, ערוכה וסדורה, רק זעיר פה וזעיר שם ובקוים קצרים, בלתי היקף כללי. בחיבורנו נסינו למלאות החסרון הזו, והנני נותן לפניכם היום כל השתלשלות הענינים מרישא ועד גמירא, מסודר ומנופה בסדר יפה והגון, מבוסס על אדני צדק נאמנים ונכונים, בצירוף מסמכים ומכתבים יקרי ערך, הרואים כאן אור לראשונה.

התיאור הלז, כבר הופיע על ידינו בסידרת מאמרים, בעיתון החרדי 'דער איד' היו"ל בברוקלין ניו יארק יע"א, במשך חדשי אב תש"ע-כסלו תשע"א, ולתועלת הציבור הדפסנו אותו מחדש, למען יהי' המחברת לאחד, עם הוספות ומילואים מרובים, עד שפנים חדשות באו לכאן, בתוספות מרובה על העיקר. מסיבה זו, הדפסנוה בלשון 'אידיש' כמו שהופיע במקורה.

על אף שניסיני להו"ל דבר שלם ומתוקן בלי כחל ושרק, אבל כבר אמר נעים זמירות ישראל 'שגיאות מי יבין', ולכן אבקש מקהל קורא נכבדים לדוני לכף זכות, ומי שיש בידו להעמידני על טעות או שגיאה נא להודיעני לתועלת הרבים.

כצאתי את הכר"ך, אברך מע"כ ידידיי שעמדו לימיני בעריכת הספר, כאו"א בשמו הטוב יבורך, הרה"ח מוה"ר **שמואל בנימין לאפללער** הי"ו, מאנסי ניו יארק, הרב בנש"ק **מרדכי מיכלאוויטש** שליט"א בן כ"ק האדמו"ר מראדוויל שליט"א, מאנסי ניו יארק, והאברך החשוב מוה"ר **שלום אליעזר ליכטענשטיין** הי"ו, שהמציאו לידינו תמונות ומסמכים להעשיר הקונטרס הנוכחי. כמו"כ אברך ידידי וש"ב הנודע בשערים, חובר חיבורים מחוכמים, הר"ר **מנחם מאיר יאקאבאוויטש** הי"ו על שעמד לימיני לסעדני ולתמכני ברוח ובגשם, ואחרון חביב ידידי האברך המו"מ צנמ"ס חוב"ט מוה"ר **יונתן בנימין ווייס** הי"ו, שעבר על כל הספר והאיר לנו הדרך בהערותיו המחכימות.

תודה מיוחדת להרה"ח המפורסם, ספרא וסייפא וידען נפלא, איש האשכולות, הרב **שלמה יעקב געלבמאן** שליט"א, מח"ס 'מושיען של ישראל' ט' חלקים, על עזרתו לנו לפענח נעלמים בקורות דברי הימים, ופתח לי מעיין אוצרו להשקותני מידיעותיו הרחבות.

השי"ת ישלם להם כפעלם הטוב וירוו רוב נחת דקדושה מכל יוצ"ח, עדי נזכה לביאת גו"צ בב"א.

רשימת הקיצורים והמקורות

'אבראהאם' = לקורות היהדות בטרנסילבניא, צבי יעקב אבראהאם, ניו יארק תשי"א.

'אבני אור' = תולדות משפחת ליכטענשטיין המפוארה, ניו יארק תשנ"ז.

'אפריון' = ירחון לדרוש ולכל ענייני סבא, שמואל מיללער מיאנקערס אמעריקא, בשנת תרפ"ד-ה' י"ל בעיר בודאפעסט, ובשנת תרפ"ו-ז' בעיר סעאיני-רומניה, ובשנת תרפ"ח בעיר באיא-מארע.

'הדפוס העברי בטרנסילבניה' = יצחק יוסף כהן, בתוך 'קרית ספר', כרך ל"ז, ירושלים תשכ"ב.

'החת"ס ותלמידיו' = משה אפרים ז. קינסטליכער, בני ברק תשס"ה.

'הציונות לאור הדת' = דער ציאניסמוס אונד זיינע נעבענערשיינונגען אים ליכטע דער רעליגיאן, פאן משה שמואל גלאזנער אבערראבינער אין קלויזענבורג יצ"ו, אלאסענטיערדי תמוז תר"פ.

'חכמי טראנסילוואניה' = יצחק יוסף כהן, ירושלים תשמ"ט.

'י' אדלשטיין' = 'מטאמורפוזה אקטיבית שסירבה ליהפך לפאסיבית', יהודה אדלשטיין, בתוך ספר זכרון ליהדות קלוז'-קולוז'וואר, ד"ר משה כרמילי-וינברגר, נ"י תש"ל, עמ' ק'-ק"ז.

'ישוב משפט' = קונטרס ישוב משפט, קהל ארטהאדאקס קלויזנבורג, נגד הפס"ד הידוע שיצא בענין התפרדות עדת הספרדים מהקהלתנו, קלוזש תרפ"ב.

'כרמילי' = ספר זכרון ליהדות קלוז'-קולוז'וואר, ד"ר משה כרמילי-וינברגר, ניו יארק תש"ל.

'משפט צדק' = קהל ארטה' ספרד קלויזנבורג, בדברי הריבות שבין קהל ארטה' ובין קהל ארטה' ספרד, קלוזש תרפ"ב.

'נ' קצבורג' = 'לשיטתו התורנית והלאומית של הרב מ.ש. גלזנר', נתנאל קצבורג, בתוך ספר זכרון ליהדות קלוז'-קולוז'וואר, ד"ר משה כרמילי-וינברגר, נ"י תש"ל, עמ' מ"ח-ס'.

'ספר המזרחי' = קובץ לזכר הרב יצחק יעקב ריינים, ירושלים תש"ו.

'פעדער' = משפחות רבנים אין אונגארן, יצחק שמעון פעדער, ג"ח, בני ברק תשנ"ד-ה'-ו'.

'ש. זמרוני', זכרון נצח לקהלת קלויזנבורג, שלמה זמרוני-יהודה שווארץ, תל אביב תשכ"ח.

פותחין בכבוד אכסניא

בשער הספר הנני להביע רגשי תודתי, לחברי מערכת הנכבדה של העיתון החרדי 'דער איד', אשר נתנו מקום למאמרינו הנוכחי בעיתונם, והשתדלו ברוב חריצות להוציא מתח"י דבר נאה ומתוקן.

ישלם ה' כפעלם הטוב, ויזכו להרחיב גבולי הקדושה, ובכל אשר יפנו יצליח

העיר קלויזנבורג וקהילותיה

פרק א'

תולדות מדינת טראנסילוואניע[1]

די שטאט קלויזנבורג, געפינט זיך אין 'מדינת טראנסילוואניע'[2], און איז אין געוויסע תקופות געווען איר הויפט-שטאט. דעריבער איידער מיר וועלן שרייבן די תולדות און קורות פון די שטאט קלויזנבורג, וועלן מיר מקדים זיין אין קורצן, איינציגע פרטים פון די תולדות פון מדינת טראנסילוואניע און אירע רבנים.

דאס לאנד 'טראנסילוואניע'

'מדינת טראנסילוואניע' באשטייט פון צוויי חלקים. איינס איז די אריגינעלע 'טראנסילוואניע' - וואס נעמט אריין צווישן אנדערע, די שטעט בראשוב, סיביו, הוניאד, טורדא, קארלסבורג מיט קלויזנבורג - וועלכער איז געווען כמעט א זעלבסטשטענדיג לאנד ביז יאר תרכ"ט (869'), דאן איז דאס געווארן א חלק פון אונגארן, און אין יאר תר"פ (920') איז 'טראנסילוואניע' אריבער פון אונגארן צו רומעניע.

דער צווייטע חלק איז א שטיק לאנד פון מארמאראש, אונגארן - וועלכער נעמט אריין צווישן אנדערע, די שטעט גרויסווארדיין, סיגוט, קראלי און סאטמאר - און איז אין דער זעלבער צייט אריבער צו רומעניע אינאיינעם מיט די אריגינעלע טראנסילוואניע, און ביידע שטיקער האבן יעצט באקומען די נאמען 'טראנסילוואניע' (כאטש מתחלה האט דער חלק פון מארמאראש נישט געהאט קיין שייכות מיט די אריגינעלע טראנסילוואניע).

דאס האט אנגעהאלטן ביז סוף יאר ת"ש (940'), וואס דאן האבן די רעגירונגען פון דייטשלאנד און איטאליע צוריק געשאנקען דעם צפון חלק פון טראנסילוואניע פאר איר אונגארישן פארבינדעטן, אבער נאך די צווייטע וועלט קריג איז דאס צוריקגעקערט געווארן פאר רומעניע.

---

1. מקורות לפרק זה: 'טויזנט יאר אידיש לעבן אין אונגארן', י"י גר"וו, קאלאמבוס, אהייא, תש"ה; 'תולדות רבינו', שבראש ספר 'מראה יחזקאל' עה"ת, מאנסי תשס"ד.
2. בגרמנית 'זיבינבערגן', בהונגרית 'ערדעלי', ברומנית 'ארדעאל'.

די באזעצונג פון אידן אין טראנסילוואניע

עס זענען דא פארשידענע טעאריעס וועגן די באזעצונג פון אידן אין טראנסילוואניע. איין מיינונג זאגט, אז תיכף נאכ'ן חורבן בית שני וועו דער העלד 'דעצעבאלוש' האט געפירט מלחמה מיט די רוימער, איבער די לענדער מאלדאוו, וואלעכיי און טראנסילוואניע, זענען מיט אים מיטגעגאנגען אידן אים ארויסצוהעלפן אין זיין מלחמה, און צוליב דעם האט ער זיי געשאנקען גלייכבארעכטיגונג און זיי האבן אויפגעבויעט פארשידענע שטעט, צווישן זיי די שטאט 'טאלמאש' (נעבן הערמאנשטאט, סיביו) וואס באדייט 'תלמוד'. למעשה איז דאס נאר א טעאריע, און די ערשטע קלארע צייכענעס פון אידן אין טראנסילוואניע, טרעפט מען אין די קארלסבורגער ביכער ערשט פון יאר 500'.

די ערשטע אידן וואס האבן באזעצט טראנסילוואניע זענען געווען ספרד'ישע אידן, וועלכע זענען נאכ'ן גירוש שפאניע - אין יאר רנ"ב (492') - אנגעקומען קיין טערקיי און די ארומיגע לענדער, און פון דארטן האבן זיי אויסגעוואנדערט קיין טראנסילוואניע.

זייער באזעצונג איז געווען באגרעניצט צו די שטאט 'קארלסבורג' און איר אומגעגנט, וואו די דארטיגע הערשער האבן געגעבן וואוין-רעכט פאר די אידן, אנדערש איז געווען אין אנדערע שטעט וואו די דארטיגע הערשער האבן נישט ערלויבט פאר די אידן זיך צו באזעצן דארטן[3]. ערשט אסאך יארן שפעטער - בעיקר אין יאר תר"ח (848'), נאך די אונגארישע רעוואלוציע[4] - האבן אידן באקומען וואוין-רעכט אין די גאנצע מדינה.

במשך די יארן, זענען אויך אשכנזי'שע אידן אנגעקומען קיין קארלסבורג, און געגרינדעט זייער אייגענעם בית הכנסת. מיט דער צייט האבן די אשכנזים זיך

---

3. אין רוב גרויסע שטעט אין אונגארן - בפרט די שטעט וואס זענען געווען אונטער די קיסר'ליכע הערשאפט, אן קיין לאקאלע פארטרעטער אינדערמיט - איז געווען פארבאטן פאר אידן דארט צו וואוינען, צוליב די קעגנערשאפט פון די דארטיגע איינוואוינער, אויס זארג אז עס וועט שאטן פאר זייערע פרנסות. אנדערש איז געווען אין די שטעט וואו עס זענען געווען לאקאלע מושלים, וואס זיי האבן יא ערלויבט פאר אידן זיך צו באזעצן דארט, אין אויסטויש פאר הויכע שטייערן. אין יאר ת"ר האבן די מושלים פארגרינגערט די באגרעניצונגען און זיי האבן געשאנקען וואוין-רעכט פאר אידן אין אלע גרויסע שטעט, אויסער אין געצייטלטע שטעט, וואס איז אויך ערלויבט געווארן אין יאר תר"כ וועו ס'איז געשאנקען גלייכבארעכטיגונג פאר אלע בירגער.

4. 'מלכות עסטרייך' האט רעגירט אויף אסאך לענדער, וועלכע זענען געווען אונטערגעווארפן אונטער איר. אין יאר תר"ח האבן די אונגארישע - אין שפיץ פון זייער העלד **קאשוט** - געמאכט אן אויפשטאנד, וועלנדיג אראפווארפן פון זיך דעם עסטרייכישן יאך, אבער די עסטרייכישער רעגירונג האט אונטערדרוקט דעם אויפשטאנד. שפעטער, אין יאר תרכ"ו, האבן זיי זיך מפשר געווען צו געבן פאר די אונגארישע אן אויטאנאמיע צו מאכן אן אייגענע רעגירונג און פירן אן אייגענעם פארלאמענט, און דער עסטרייכישער קעניג **פראנץ יאזעף** וועט דינען אלס קעניג פון די צוויי באזונדערע לענדער, דאן איז געשאפן געווארן די 'עסטרייך-אונגארן אימפעריע'.

געשטארקט איבער די ספרדים און זיי האבן איבערגענומען קאנטראל פון די קהלה און אירע רבנים, ווידער די ספרדים זענען פון יאר צו יאר איינגעגאנגען, ביז ווילאנג זייער קהלה האט אינגאנצן אויפגעהערט צו עקזיסטירן[5].

די רבנים פון קארלסבורג

אין יענע תקופה איז 'קארלסבורג' געווען די הויפט-שטאט פון מדינת טראנסילוואניע, און אירע רבנים האבן אויך געדינט אלס 'לאנדס-ראבינער' ד.ה. הויפט רב פאר'ן גאנצן לאנד.

די ערשטע קארלסבורגער רבנים זענען געווען ספרדים, ווי הרב **אברהם רוססו** (עד תצ"ח), הרב **יוסף אריזי** (ת"ק-תק"א), הרב **שלום זעליג הכהן** (תקי"ד-תקי"ח), הרב **יוחנן ב"ר יצחק**. נאכדעם וואס די אשכנזים האבן זיך געשטארקט און איבערגענומען קאנטראל פן די קהלה, האבן זיי אויפגענומען אשכנזי'שע רבנים, ווי הרב **בנימין וואלף וורצקנד** מקראקא (משנת תקכ"ד) און הרב **משה הלוי מרגליות** (תק"ל-תקע"ז).

נאך די פטירה פון הרב **משה מרגליות** ז"ל איז אויפגענומען געווארן פאר רב, הרב **יעקב מסעמלין** ז"ל, וועלכער איז אוועק 15 טאג נאך זיין אויפנאמע בשנת תקע"ח, און נאך זיין פטירה האט די קארלסבורגער קהלה אויפגענומען אלס רב הרב **מנחם מענדל** ז"ל.

דאס אויפנאמע פון הרב מנחם מענדל האט געברענגט א שטורעם אין שטאט, וויבאלד אסאך האבן מערער געווען אויף זיין רבנות, מיט דער טענה אז ער איז בכלל נישט ראוי לאותו איצטלא, זייענדיג א תלמיד שלא הגיע להוראה, און אז זיין גאנצע רבנות קומט נאר צוליב שוחד פאר די באהערדע. די מערערים האבן זיך געוואנדן צום רשכבה"ג מרן **החתם סופר** זי"ע מיט זייערע טענות, און מרן החת"ס זי"ע האט געשיקט א בריוו צו הרב מנחם מענדל, אין וועלכע ער בעט אים אז ער זאל זיך גיין פארהערן די הוראה ביי הג"ר **יהודה כהנא** ז"ל אב"ד סיגוט ובעל קונטרס הספיקות.

וזל"ק במכתבו[6]:

> "ה' ישפות שלומו ויאריך ימיו ושנותיו, בשמעו לקול חכמיו ולא יתבייש מימי עלומיו, ה"ה הרבני המופלג מו"ה מענדל כעת רב ואב"ד דק"ק קארלסבורג והגליל, מינייהו כיבמות ס"א ע"א[7].

---

5. ראה בשו"ת 'חתם סופר', ח"ו סי' א'.
6. שו"ת 'חת"ס', ח"ז קובץ תשובות סי' פ"ד, וכעי"ז בשו"ת 'חת"ס' החדשות סי' מ"ו.
7. הכונה שנתמנה ע"י שוחד ממון עיי"ש.

טרם אחלה פניו אל נא ישים אשם בנפשי אם שלא כדת יצאתי, אשרי מי שחושדין אותו ואין בו, ואולי אויבים אפקיהו לקלא דלא פסיק, אבל הרבה רבנים וצדיקים עוררני באשר אומרים כי מעלתו שתים רעות עשה בעמו.

א') שהשתדל לעצמו השתררות בקהל עדתו שלא ברצונם ודעתם, וכן לא יעשה בישראל ואפי' יהי' גדול הדור שאין כמוהו מורה.... לא אקוה ח"ו שאדם כשר מישראל אשר הריחו ביראת ה' ואור תורה בוער בקרבו, ירצה ח"ו להכוות בגחלי ישראל, וה' יצילנו מאש הזה וכיו"ב לע"ל. והשנית שמעתי מלעיגין ואומרים כי מעלתו מעולם לא נסמך ולא עמד לפני שום רב, ואפשר לא שמש חכמים כלל, וחלילה שיפול במצודת רבים חללים הפילה... א"כ איש כזה בודאי צריך להראות חזותו לרבים, ואם אירע שנתמנה איש כזה פשיטא שאסור לאכול מהוראתו.

והנה כבר זה התנצלות במה שהקדמתי שאם אולי תרווייהו ליתנהו במעלתו ושקר ענו בו, ימחל לי על כל דברי, אמנם אם ח"ו האמת הוא כן איעצהו ויהי אלקים עמו.... הנה העבר אין והעתיד עדיין, עלי להסיב לב כל אנשי עירו ומדינתו שיהי' מרוצה להם, אך בזאת יאות אם על הוצאת הקהל יעמיד עצמו לפני ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה יהודה כהנא אב"ד דגליל מארמארוש, ואם רצונו בכך יודיענו ואכתוב לידידי הגאון הגדול הנ"ל שלא יכביד ולא יחמיר עליו ושלא יגרום לו בושת, ואם אולי לא ישר בעיני מע"כ נ"י, כי שכח או לא למד, ילמוד מרבותינו הגאון מו"ה בעריש זללה"ה[8] שהי' צעיר לימים כשנתמנה בק"ק קרעזמיר, החזיק מורה הוראה אצלו איזה שנים וכן עשו שאר גאונים, אבל חלילה לעמוד על דעתו. ואני אצפה לתשובתו יאחז דרך צדיקים מחכמי ישראל, ואם לאו אדע כי צדקו דברי דאפקיהו לקלא, וע"כ אכתוב לקהלתו ולכל המדינה לאסור הוראתו וגם אראה להתאמץ בע"ה במקום גבוה שרי המלוכה לגדור הפרצה, אבל אקוה שלא אצטרך לזה ח"ו ואז יהי' שלום לו ולתורתו וכסאו יהי' נכון ברצות השם".

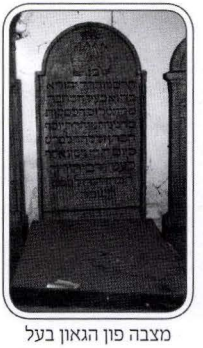
ווי מ'זעט פונעם בריוו, האט מרן החת"ס זי"ע - ווי א ריכטיגער מנהיג ישראל - שוקל געווען יעדע ווארט בחכמה יתירה, במדה ובמשקל. פון איין זייט שרייבט ער קלאר ארויס זיין שטעלונג און וואס עס ווארט אים אפ אויב ער איז מסרב זיינע ווערטער, און פון צווייטן זייט גיט ער אכטונג אים נישט צו באליידיגן אויב די גאנצע זאך איז שקר.

8. הכונה להג"ר **בעריש עשקעלעס** זללה"ה בן הגאון הגדול המפורסם בדורו רבי **גבריאל** זללה"ה, וחתנו של הגאון השר המפורסם רבי **שמשון ווערטהיימער** מווינא זללה"ה. הג"ר **בעריש** נתקבל לאחר פטירת אביו בשנת תע"ח, לאב"ד ניקלשבורג ומדינת מעהרין, ולאחר פטירת חותנו בשנת תפ"ד, נתקבל על מקומו כאב"ד ווין ומדינת הגר. הג"ר **בעריש** נפטר בשנת תקי"ג ומנו"כ בביה"ח הישן בוויען.

הרב מנחם מענדל האט מיט גרויס הכנעה געענטפערט דעם בריוו פונעם חת"ס זי"ע, אבער דער פארהער איז נישט צושטאנד געקומען, צוליב דעם וואס הג"ר יהודה כהנא ז"ל איז אינצווישן נסתלק געווארן[9], און הרב מנחם מענדל איז פארבליבן רב ביז צו זיין פטירה ביום כ"ח טבת תקפ"ג לפ"ק. נאך זיין פטירה איז אויפגענומען געווארן הגה"ק רבי **יחזקאל פאנעט**[10] זי"ע בעל מראה יחזקאל, אלס 'אב"ד קארלסבורג ומדינת זיבינבערגן'.

מצבה פון הגאון רשכבה"ג מרן החתם סופר זי"ע

מצבה פון הגאון בעל קונטרס הספיקות ז"ל

כידוע איז מדינת זיבינבערגן געשטאנען בימים ההם ברוחניות, אויף גאר א נידריגן שטאפל. עס זענען געווען אין איר זייער וויניג בני תורה, און אירע איינוואוינער זענען געווען געפערליכע מגושמים און עמי הארצים, וואס דאס האט צוגעברענגט צו מורא'דיגע מכשולות אין אידישקייט. דער מראה יחזקאל האט זיך אפגעגעבן מיט בני מדינתו זיי מדריך צו זיין אין אלע ענינים, און אויפגעשטעלט פאר זיי בתי מדרשים און מקוואות, און געשיקט שוחטים און מלמדים אין אלע שטעט. אזוי האט ער באוויזן ברוב קדושתו וחכמתו אויפצוהייבן די גאנצע מדינה, און איר פארוואנדלען אין א מדינה וואס איז מלאה חכמים וסופרים, חסידים ואנשי מעשה.

כל זמן דער מראה יחזקאל איז געווען בחיים חיותו, האט ער עומד געווען בפרץ אינעם גאנצן לאנד אז אלעס זאל זיך פירן כדת וכדין, און די משכילים און מתחדשים האבן נישט געהאט קיין צוויי ברירות נאר זיך אונטערגעווארפן אונטער אים און זיך נישט דערוואגט ממרה צו זיין את פיו, בפרט אז ער איז געווען באפולמעכטיגט מטעם די רעגירונג מעניש צו זיין עבריינים און עוברי דת. אבער נאך די פטירה פון הגה"ק בעל מראה יחזקאל זי"ע אין יאר תר"ה לפ"ק, האבן די משכילים זיך געהויבן דעם קאפ, און זיי האבן פארארבעט ביים רעגירונג אז מ'זאל אויפנעמען אויף זיין פלאץ א מאדערנעם

9. ראה בשו"ת 'חת"ס' החדשות סי' מ"ז ומ"ח.

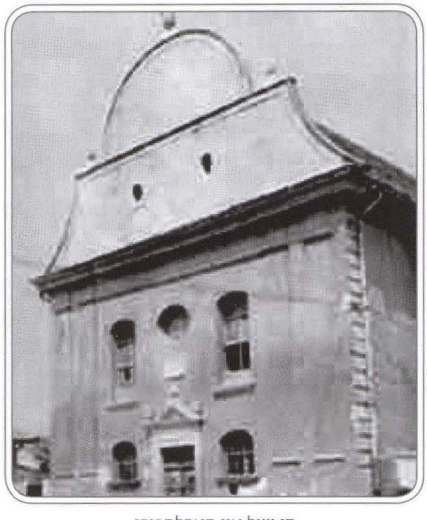
10. הגה"ק רבי **יחזקאל פאנעט** זי"ע נולד בבילין בשנת תקמ"ג, לאביו רבי **יוסף**, ולמד בצעירותו בפראג אצל הגאונים, רבי **שמואל לאנדא** ראב"ד, רבי **אלעזר פלעקלס** בעל תשובה מאהבה, ורבי **ליב בר"מ פישלס** זכר כולם לברכה. בנערותו דבק עצמו ברבו הקדוש **מהר"ם מרימנוב** זי"ע (ונודע מכתבו שכתב לתאר דרכי הצדיקים ובפרט דרך רבו הקדוש זי"ע). ותהי ראשית ממלכתו בק"ק טערצאל, ובסיון תקפ"ג עלה על כס הרבנות דק"ק קארלסבורג והמדינה. אין כאן מקום לתאר ולפרט גודל פעולותיו בעד בני מדינתו, ורוב תקנותיו שתיקן. נפטר בחוהמ"פ תר"ה ומנו"כ בקארלסבורג.

רב צוגעפאסט לויטן רוח הזמן. האבנדיג גוטע קאנטאקטן ביים רעגירונג, איז זיי געלונגען אויפצונעמען אלס 'לאנדס ראבינער' א געוויסער הרב **אברהם פרידמאן** - רב פון שימונדא[11], וואס האט שטארק נוטה געווען צו די מתחדשים.

די חרדי'שע איידן - נאכ'ן אים קענען לערנען - האבן אנגעהויבן צו פארארבעטן אז ער זאל נישט באשטעטיגט ווערן אלס 'לאנדס-ראבינער', נאר אנשטאט זאל מען אויפנעמען איינער פון די קינדער פונעם מראה יחזקאל אלס רב, אבער ס'איז שוין געווען צו שפעט, 'אברהם פריעדמאן' איז אויפגענומען געווארן אלס קארלסבורגער רב און לאנדס-ראבינער.

די אויפנאמע פון אברהם פר"מ אלס קארלסבורגער רב, איז געווען א דירעקטער גורם צו די ירידה פון די שטאט אין די קומענדיגע יארן. אין יאר תרכ"ט (869'), ווען ס'איז פארגעקומען אין אונגארן די באקאנטע 'טיילונג', האט זיך די אמאליגע עיר ואם בישראל 'קארלסבורג', נישט מצטרף געווען צו די ארטאדאקסן און איז געבליבן א 'שטאטוס-קוא' קהלה.

כאטש אברהם פריעדמאן האט אויך געדינט אלס 'לאנדס-ראבינער', האבן די חרדי'שע קהלות אין זיבינבערגן אים נישט אנערקענט אלס זייער הויפט רב און נישט גענומען פון אים קיין באפעלן. ער איז טאקע געווען אפיציעל רב הכולל - און צומאל האט ער מיט דעם כוח אויסגעטיילט צרות פאר די יראים - אבער עפ"י רוב האט ער זיך נישט געזוכט צו מישן אין עניני הקהלות, וויסנדיג זיין שטאנד. די מדינה איז ווייטער געפירט געווארן לשם ולתפארת, דורך הגה"ק בעל **מעגלי צדק** מדעעש זי"ע זון פונעם מראה יחזקאל זי"ע, און נאך אים זיין זון הה"ק ר' **משה'לע מדעעש** זי"ע. (נאך אברהם פר"מ איז אינגאנצן בטל געווארן דער טיטל 'לאנדס-ראבינער').

די שול אין קארלסבורג

נאכ'ן פטירה פון אברהם פריעדמאן - ביום כ"ד תמוז תרל"ט[12] - איז אויפגענומען

11. מוזכר בשו"ת 'חת"ס', אהע"ז ח"ב סי' פ"ב.

12. מסופר, כי עד פטירתו לא הי' אהל על ציונו של הגה"ק בעל **מראה יחזקאל** זי"ע, ובשעת פטירת אברהם פריעדמאן

געווארן הרב **קלמן ווייס** אלס רב פון די שטאטוס-קווא קהלה אין קארלסבורג, און נאך אים הרב **שלמה פישער**[13] ז"ל, וועלכער האט געדינט אין דעם אמט פון יאר תרנ"א ביז יאר תרפ"ח.

הרב שלמה האט שטארק געארבעט אריינצובערענגן די קארסלבורגער קהלה אונטער די ארטאדאקסישע לשכה, און תיכף וועז דאס איז באשטעטיגט געווארן, האט ער זיך אפגעזאגט פון די קארסלבורגער רבנות, אלס כהן ששימש בבית חוניו כו', דאן האט מען אויפגענומען הרב **משה אליעזר קרויס** וועלכער האט געדינט אלס רב ביז יאר תש"ח.

ס'איז כדאי צו דערמאנען, אז אין יאר תרס"ד איז געגרינדעט געווארן אן ארטאדאקסישע קהלה אין קארלסבורג, און אלס רב איז אויפגענומען געווארן הג"ר **אברהם שמואל פאנעט** ז"ל[14] אייניקל פונעם מראה יחזקאל, וועלכער האט געדינט אלס רב ביז די צווייטע וועלט קריג.

נתגלה המראה יחזקאל בחלום לבנו **המעגלי צדק**, ורמז לו כי קר לו, והבין שרצונו שיבנו אהל על קברו, כי היות שהגיע קיצו של הנ"ל, ירא לנפשו שיטמנו סמוך לו, ע"כ צוה לבנות אהל על קברו.

13. הרב שלמה ז"ל הי' תלמיד של מרן **הכתב סופר** זי"ע, וחיבר הספרים 'נרות שלמה' ו'קרבני לחמי'. אחר שעזב רבנותו בקארלסבורג, ישב לו בעיר קלויזנבורג, בניו היו: הרה"צ רבי **אהרן פישער** ז"ל מיקירי ירושלים (אביו של הגאון האדיר רבי **ישראל יעקב פישער** ז"ל ראב"ד ירושלים) וד"ר **טעאדאר** (שמעיה) **פישער**, ציר הפארלאמענט.

14. נפטר ביום י"ג סיון תשכ"ז לפ"ק.

פרק ב'

די שטאט 'קלויזנבורג' און אירע רבנים

ומושב בני ישראל אין קלויזנבורג[1]

די שטאט קלויזנבורג, איז פון די גרעסטע שטעט אין מדינת טראנסילוואניע, און איז באריבמט געווען מיט אירע גרויסע אוניווערזיטעטן, ביבליאטעקן און שפיטעלער מיט די בעסטע דאקטוירים.

ווי דערמאנט, האבן אידן במשך הונדערטער יארן נישט געטארט וואוינען אין די גרעסערע שטעט פון טראנסילוואניע - אריינגערעכנט קלויזנבורג, און זיי האבן נאר געמעגט האנדלען דארטן במשך פון דעם טאג. שוין אזוי פרי ווי אין יאר שנ"א (591') ווערן אידישע סוחרים פון קלויזנבורג דערמאנט - אין א קעניגליכן באפעל, וועלכע באשטימט די פרייזן פון די סחורות וואס ווערן פארקויפט אויפ'ן מארק - צווישן טערקישע און גריכישע סוחרים. אזוי אויך ביי א שטאטישע מיטינג פון יאר תכ"ג, איז באשטימט געווארן שטיי-פלעצער אויפ'ן מארק פאר די אידישע סוחרים, וואס קומען האנדלן דארט צווישן אנדערע סוחרים.

אין יאר תק"כ (760') האט א געוויסער **לייבל דייטש** באקומען וואוין רעכט אין קלויזנבורג, און במשך די קומענדיגע פאר יאר האבן נאך 8 משפחות זיך אריינגעכאפט און זיך באזעצט אין שטאט. אבער דאס זענען נאר געווען יחידים, און אין די צענזוס ביכער פון יענע יארן ווערט בכלל נישט דערמאנט אידן אלס איינוואוינער אין שטאט.

מיט דער צייט, האבן זיך נאך און נאך אידן אריינגערוקט אין די שטאט אומאפיציעל, און אין יאר תקע"ח האבן שוין געוואוינט בערך 40 אידישע משפחות אין קלויזנבורג. צוביסלעך האט זיך ארגאניזירט א אידישע קהלה אין די שטאט, און זיי האבן אויפגעבויעט א שול אין דעם אלטן קוואַרטל אויף די 'מונושטור' גאס.

אין יאר תקצ"ז האט די קהלה אנגעהויבן צו באערדיגן זייערע מתים שטילערהייט אין די הויף פון די 'מונושטור' שול, אן קיין ערלויבעניש. ערשט נאך עטליכע יאר

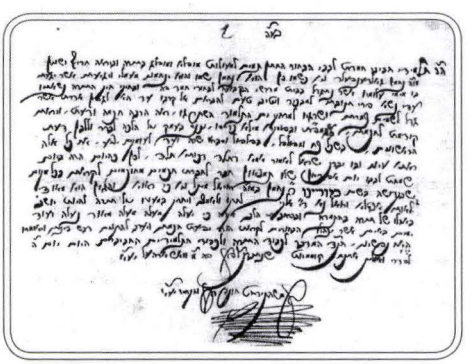
1. בהונגרית 'קאלאזשוואר' (KOLOZSVAR), ברומנית 'קלוזש' (CLUJ NAPOCA).

האט די רעגירונג באשטעטיגט דעם שטח פאר א בית החיים, און געגעבן רשות דאס ארומצוצוימען.

נאך די אונגארישע רעוואלוציע - אין יאר תר"ח - וועו ס'איז געגעבן געווארן וואוין רעכט פאר אידן אין די גרעסערע שטעט, איז זיך די קהלה צעוואקסן בכמות ובאיכות, און אין יאר תר"י האבן אירע מיטגלידער אויפגעבויעט זייער פראכטפולן בית הכנסת הגדול ביים ברעג פון די סאמוש טייך. דער בנין - וועלכעס שטייט נאך היינט - איז א בנין יפה ומפואר רחבת ידים, און דערין האבן זיך געפונען אלע קהל'ישע אנשטאלטן און ביוראען, ביז צו די צווייטע וועלט קריג.

אין יאר תרי"ז האבן שוין געוואוינט אין קלויזנבורג 231 אידישע משפחות, און אין יאר תרכ"ט 994, און אין יאר תר"ע האבן געוואוינט אין קלויזנבורג העכער 7000 אידישע נפשות, און הארט פאר די צווייטע וועלט קריג האבן געוואוינט אין קלויזנבורג קרוב צו 17 טויזענט אידישע נפשות.

מורי הוראה אין קלויזנבורג

כתב הורמנא פון הג"ר משה פירסט ז"ל פאר א תלמיד

די קהלה אין 'קלויזנבורג', איז אין די ערשטע יארן פון איר גרינדונג, געווען אונטערגעוואורפן די - דעמאלטיגע - הויפט שטאט פון טראנסילוואניע, 'קארלסבורג', און די קארלסבורגער רבנים האבן אהין געשיקט מורי הוראה. די ערשטע מורי הוראה פון קלויזנבורג זענען געווען, רבי **אפרים פרץ אבעל** ז"ל (בשנת תקע"ב), רבי **יוסף קאין** ז"ל[2] (בשנת תקע"ו), רבי **משה נאש**[3]

---

2. קצת מתולדותיו תמצא בספר 'וזאת ליהודה', המחובר לספר 'מניחות יהודה' (ברוקלין תשס"א) לנכדו הג"ר **יהודה קאין** ז"ל.

3. הג"ר משה נאש (פירסט) ז"ל איז געבוירן אין יאר תקע"ה אין ווערעשוואר, אונגארן, צו זיין טאטן רבי **ישעי' פירסט**. אין זיינע יוגנט האט ער געלערנט ביי הגאון רבי **צבי הירש העלער** ז"ל (הנקרא ר' הירש חריף) בעל טיב גיטין מבאניהאד, און ער איז נסמך געווארן להוראה דורך הגאון רבי **שלמה קלוגער** מבראד ז"ל. ער איז געווען פון די נאנטע מקורבים ביי הגה"ק בעל **מראה יחזקאל** מקארלסבורג זי"ע און ביי זיין זון הגה"ק בעל **מעגלי צדק** זי"ע (מוזכר בשו"ת 'מראה יחזקאל' סי' נ"ד (כתושב קלויזנבורג) וסי' צ"ו (כתושב קארלסבורג זה שבועיים), וכמ"פ בשו"ת שערי צדק). אין יאר תקצ"ה לערך האט ער חתונה געהאט בזוו"ר מיט די טאכטער פון הקצין רבי **דוב בער** פון קלויזנבורג (כמו שמפורש יוצא מתשו' מראה יחזקאל הנ"ל), און ער האט זיך דארט באזעצט, וואו ער האט נעדינט אלס מורה הוראה און האט אויך עוסק געווען במו"מ צו פארקויפן יין שרף, אבער וועו ער האט געזען אז דאס שטערט אים

ז"ל (בשנת תקצ"ה-ז'), רבי **יוסף ראזענפעלד** ז"ל און רבי **מרדכי דוב קליין** ז"ל[4] (תרי"ב-תרכ"ה).

דאס האט אנגעהאלטן ביז צו די פטירה פון הגה"ק בעל **מראה יחזקאל** זי"ע. נאך זיין פטירה, האט דער פריערדערמאנטער 'רב המדינה' **אברהם פריעדמאן**, געשיקט קיין קלויזנבורג מורי הוראה זיינ'ס גלייכן, וועלכע זענען בכלל נישט פאסיג געווען פאר

פון לערנען, האט ער מחליט געווען זיך צו באזעצן אין קארלסבורג אין יאר תקצ"ח, כדי צו קענען מרביץ תורה זיין פאר תלמידים, און אזוי ציען חיונה, (העתק ממכתב כת"י (נדפס בספר פנימי 'זכרון אבות', תעודות וכת"י מהג"ר **משה נאש** ז"ל), שכתב לידידו רבי **שמעון שטיינער**, שהתחלתו נכתב בקלויזנבורג וסיומו בקארלסבורג, ונושא תאריך "יום ד' כ"ב אלול שנת תקצ"ז לפ"ק פה קלויזנבורג יע"א", **ובתו"ד:** "בעו"ה בטלתי מלימודי תורת ה' מחמת גודל חיסר פרנסתי וכמוהו יתר דאגון ושברון לב לא אוכל ספר בקן הקולמוס עד כי פה אל פה אדבר בו, עדי הסכימה דעתי ברוב יועץ לילך וליתקע אהלי מקום איתן מושבי בק"ק קארלסבורג, ורק תורת ה' תהי' אומנתי בלי שום מו"מ ובלא מלאכת יי"ש, כי נפשי חשקה בתורת ה' וזאת תהי' תמיד תשוקתי למען הגות בתורת ה' יום ולילה כי טוב לי אז מעתה, וגם אבותי היקרים ואחי היקר כ"ה צבי נ"י תאבה נפשם בי והם הפצירו בי עד מאוד לתקוע אהלי בק"ק קארלסבורג, ורק לעסוק בתורה לא שום מו"מ, והם יתנו לי עזר וסעד כאשר נפשם מגיע, בכן יוכל מעלתו לדמות ברעיונו את טרדותי ועמלתי אשר הי' לי זה חצי שנה, עד כי לא הי' לי פנאי לשום עיוני על איזה דבר הלכה לברר על בורי' כדבעי מקדם. יאמין ידידי, כי תמיד עלה ברעיוני להשים עיון על דבריו הנחמדים, ויהי כאשר פתחתי את הספר והראיתי לדעת דברי חכמים, פתאום בא השודד מצפון וציפה את דברי בכסף. והנה בשבוע העבר קבלתי מכתבו הנחמד והנעים כשהייתי עוד בעיר קלויזנבורג, והי' לי טרדות רב עד למאוד, כאשר יכול מעלתו לדמות על אדם שהי' לו מו"מ בעיר שנה וחצי, וגם מכרתי כל כלי יי"ש והב' קעסיל, ואשתי שתי' כבר הלכה עם אמי שתי' לקארלסבורג, ונשארתי אני לבדי בביתי, כי אשתי החשובה שתי' היתה מעוברת לט' חדשים, כן הלכה עם אמי שתי' קודם הליכתי והיום ילדה לי למז"ט בן זכר, וגם לא הי' לי שם הספרים כי הספרים כבר שלחתי לקארלסבורג, לכן לא הי' אפשר לי לכתוב תיכף בקבלתי מכתבו תשובה, ואמרתי אקשיבה עוד מפלט עד בואי הנה קארלסבורג בהיותי קצת מנוח מטרדותי ועמלתי ויגיעתי. והנה אתמול באתי הנה קארלסבורג והיום ילדה לי אשתי בן זכר למז"ט, ואקוה לקל ית' שאמצא פה מקום מנוח לכף רגלי ואוכל למלאות חשקת נפשי להגות בתורת ה' ימים ולילות כמקדם, רק זאת אבקש מכבוד אחי ידידי נ"י שאם יודע למעלתו מאיזה תלמידים הגונים בתורת ה' אשר הם היטב לפני, יזכור עלי לטובה, כי לע"ע אין לי שום תלמיד עבור בצע כסף רק בני עניים.... הק' משה נש מווערעשוואר חונה פה קארלסבורג").

נאך א שטיק צייט, האט ער זיך באזעצט אין אונגארן, ווי מ'זעט פון א בריוו וואס ער האט געשריבן אין יאר תר"ח פון אויבן ישן. אין יענע תקופה איז זיין ערשטע פרוי געשטארבן, און ער האט חתונה געהאט בזוו"ש מיט **חי' חוה** בת הג"ר **אברהם אלי' משה כ"ץ** אב"ד פעצעל. אין יאר תר"י איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב ואב"ד אין וואשערהעלי, וואו ער האט אנגעפירט מיט א ישיבה און מרביץ תורה געווען פאר תלמידים, און ער איז נפטר געווארן אלט זייענדיג 55 יאר, ביום ח"י אד"א תר"ל, ומנו"כ בעיר סענקיראלי הסמוכה. זיין זון הג"ר **ישעי' פירסט** ז"ל אב"ד שיפשול בווינא, האט נעדרוקט זיין ספר 'מראה משה'.

4. ער איז געווען דיין אין קלויזנבורג אין יאר תרי"ב, (ראה 'אבן המאיר', פינחס שטיין, מונקאטש תרס"ז, עמ' י"א, ששאל את הגה"ק **מהר"ם א"ש** ז"ל בענין להוציא בשב"ק טאבאק טוזען של כסף מלאה באבק השואפים באף, כי מורה רע"ה אחת בקלויזנ"ב התירו). אין יאר תרכ"ה האט ער זיך באזעצט אין וויען וואו ער האט מרביץ תורה געווען אין ביהמ"ד 'עץ חיים', און אויך געדינט אלס חזן און דיין אין די 'שיפשול'. אויף זיין ספר 'אמרי נועם' האבן מסכים געווען די גאונים: רבי **יוסף שאול נאטזאהן** אב"ד לבוב (**בתו"ד:** "ידעתי את האיש ואת שיחו כי הריץ אלי שו"ת הרבה בעוד היותו בקלויז"ב במדינת ז"ב, שם ישב כסאות למשפט ולהורות לבית ישראל הדרך אשר ילכו בה וגם למד עם תלמידים"), רבי **אברהם שאג** אב"ד קויבערסדארף און רבי **זלמן שפיטצער** אב"ד שיפשול בוויען זכר כולם לברכה.

ומן הראוי להעיר, שבתשובה הנ"ל הנדפס ב'אבן המאיר', חותם שמו "**מרדכי דוב בהר"ש קליין מפה ראבבינער אין קלויזנבורג**", וכמו"כ הג"ר יוסף שאול ז"ל בתשובותיו מתארו כ"אבד"ק קלויזנבורג" (ראה שו"ת 'שואל ומשיב', מהדורא ב' ח"ג סי' ע"ו, ח"ד סי' י"א, מהדורא ג' ח"ב סי' צ"ג). מאידך בשאר ספרי שו"ת (שו"ת 'כת"ס' אהע"ז סי' י"ד, וראה בשו"ת 'שערי צדק' או"ח סי' פ"א) וגם בספרי התולדות, לא מוזכר כלל כאב"ד קלויזנבורג רק בשם דומ"ץ קלויזנבורג, וגם הרי באותו תקופה שימש כאב"ד קלויזנבורג, הגה"ק מקאלאמיי זי"ע, וצע"ק.

דעם אמט, און די קלויזנבורגער קהלה האט זיך קעגנגעשטעלט און מער נישט געוואלט אננעמען קיין רבנים פון אים, נאר אנשטאט דעם זיך געוואנדן קיין פרעשבורג צו הגאון בעל **כתב סופר** זללה"ה אז ער זאל זיי שיקן א רב.

הגה"ק רבי הלל ליכטענשטיין זי"ע

אין יאר תרי"א[5] האט די קלויזנבורגער קהלה אויפגענומען - דורכ'ן **כתב סופר'ס** המלצה - דעם לעגענדארן לוחם מלחמת ה', הגה"ק ר' הלל ליכטענשטיין[6] זי"ע, אלס איר ערשטער רב. הגה"ק ר' הלל זי"ע איז בימים ההם געזעסן בכבוד ובמנוחה אין ק"ק מארגארעטן וואו ער האט געדינט אלס רב, דאך וועו מ'האט אים אנגעטראגן די קלויזנבורגער רבנות האט ער דאס תיכף אנגענומען, צוליב דעם וואס קלויזנבורג האט ביז דאן נאכנישט געהאט קיין רב, און ער האט פאר זיך געזען א בריית פעלד וואו ער קען אסאך אויפטון פאר כבוד שמים[7], ווי ער שרייבט אין א בריוו[8]: "וסהדי במרומים כי עיקר כונתי היה

מצבת הג"ר משה פירסט ז"ל

מצבת הרבנית חי' חוה ע"ה אשת הג"ר משה פירסט ז"ל

מצבת בנו הג"ר ישעי' פירסט ז"ל אין ענפילד ביה"ח אין לאנדאן

5. 'הדפוס העברי בטרנסילבניה', עמ' 250, ויש מעמידים תחלת רבנותו לשנת תרי"ד (ראה שם הערה 5), אבל ז"א כי מתשובות 'בית הלל' סי' קכ"ד מוכח, כי בשנה ההוא כבר עזב קלויזנבורג.

6. ער איז געבוירן געוואארן אין יאר תקע"ה צו זיין פאטער הג"ר **ברוך בענדיט ל"ש** ז"ל אב"ד וועטש. ער איז געווען פון די גרויסע תלמידים פון מרן **החת"ס** זי"ע, און איז געוואארן אן איידעם ביי רבי **קלמן קאליש** פון גאלאנטא. אין יאר תר"י איז ער אויפגענומען געוואארן אלס רב אין מארגארעטן, דערנאך אין קלויזנבורג, און נאכדעם וואס ער איז פארטריבן געוואארן פון קלויזנבורג האט די מארגארעטנער קהלה אים ווידער אויפגענומען אלס רב, אין יאר תרי"ד (זע תשובות 'בית הלל' סי' קכ"ד). שפעטער איז ער געוואארן רב אין סיקס, און צולעצט - אין יאר תרכ"ח - אין קאלאמיי, וואו ער איז נפטר געוואארן ביום י' אייר תרנ"א לפ"ק. ער האט איבערגעלאזט זיינע הייליגע ספרים, 'עת לעשות', 'משכיל אל דל' און 'אבקת רוכל'.

7. באלד וועו ער איז געוואארן רב אין קלויזנבורג, האט ער פארשפארט א מאדערנער סקול, וואס איז אויפגעשטעלט געוואארן אין יאר תר"ג. וראה עוד בשו"ת 'לבושי מרדכי' (מישקאלץ תרצ"ז), סי' רס"ד: "וידוע לכל, כי הרב הגה"ק מו"ה הילל ל"ש זצ"ל, עשה כן במדינת זיבענבירגען, שהי' שם רק ד' רבנים, והוא הושיב רבנים בקהל וקהל, אפי' במנין של ל' בע"ב".

8. תשובות 'בית הלל' סי' קכ"ד.

די 'שאנבאראן' פאלאץ אין וויען עיר הבירה, די זומער וואוין ארט פון די עסטרייכישע קיסרים (בילד געגומען אדר תשס"ט)

לילך בארץ לא זרועה בארץ לא עבר בה איש כדי להרבות כבודו".

הגה"ק ר' הלל זי"ע, איז כידוע געווען דער גרויסער מוכיח בשער און קנאי לש"ש, וועלכער האט נישט נושא פנים געווען פאר קיינעם, און וועו ער איז געווארן רב אין קלויזנבורג, האט ער נישט געוואלט אנערקענען די אויטאריטעט פונעם רב הכולל און נישט געגומען פון אים קיין רשות צו ווערן רב, נישט וועלנדיג חונף זיין א רשע. **אברהם פריעדמאן** האט זייער געברויזט און געצערנט אויף דעם, און ער האט אים פאר'מסר'ט ביי די רעגירונג אז ער איז געווארן רב אן זיין רשות, און אויך אנדערע פארשידענע מסירות. זיינע מסירות האבן אויפגעטאן, און עס איז געקומען א באפעל פון די רעגירונג אז ער מוז פארלאזן די שטאט - קוים צוויי יאר נאכדעם וואס ער איז געווארן רב. הגה"ק ר' הלל איז אראפגעפארן קיין עיר הבירה וויען צו פועל'ן פאר זיין רבנות, אבער ליידער איז געווען שטנא נצח און ער האט געמוזט פארלאזן די שטאט אין יאר תרי"ד, צוליב די מסירות פונעם א.ג. 'לאנדס-ראבינער'.

נאכדעם וואס הגה"ק ר' הלל האט פארלאזט קלויזנבורג צוליב די מסירות פונעם רב הכולל, האט די קהלה מחליט געווען מער נישט אויפצונעמען קיין רב אין שטאט. נאך זעקס יאר וואס די רבנות בענקל איז געשטאנען ליידיג, האט הגה"ק ר' הלל זיי געשיקט א שארפן בריוו אז זיי מוזן שוין אויפנעמען א רב וואס זאל זיי מדריך זיין, און אויב נישט וועט ער זיי מאנען ביים בי"ד של מעלה.

וזל"ק במכתבו[9]:

> "יאמר שלם לירא ה' הנגיד והנכבד החבר ר' פישל נ"י ראה"ק, והשני לו הכי נכבד התורני ירא ה' הנגיד החבר ר' יואל [ווערטהיימער] נ"י מטובי הקהל, ולנותרים מטובים לא ידעתי אכנם, שלם.

כמדומה לי (כמים פנים אל פנים) שאהבה הישנה אהבת האמת שלא הי' תלוי בדבר בטל מכם עלי עדן לא פג מלבכם, ובהיות כן קרוב הדבר שדברי ממני

9. תשובת 'בית הילל' סי' קכ"ה.

אליכם לא ישוב אלי ריקם, לכן מצאתי את עצמי מחויב להטיף עליכם מלתי ונא נא אל תאמרו נואש לדברי.

אתם אוהבי וידידי, תאמינו לי בעת כתבי זאת, לבי וראשי בל עמי מטרדות שונות ואין ביכולתי לומר לכם דעתי ומחשבתי בסידור נכון וראוי, רק האמת אין צריך לסדר ועם כל זה לא יסתיר את עצמו. תורה צותה לנו שופטים ושוטרים תתן לך בשעריך ופירש"י כדאי הוא מינוי הדיינים הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתן, ואחז"ל אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל דייני ישראל.... והנה זה יותר משש שנים שאתם כצאן בלי רועה, חבל על דאבדן מעי מעי לבי לבי על חלליהם, רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה, וכמה נפשות עשוקות ואין להם מנחם, כי אני יודע ועד כי בכל קיבוץ וקיבוץ מישראל יש נשמות המוכנות לקבל טהרה, ואם כהנים לא אמרו איה ה' ותופשי התורה לא ידענו אלה הצאן מה חטאו. והנה עד עתה הי' לכם קצת המלצה לומר ידינו לא שפכו הדם הזה, אבל לעת עתה עליכם המצוה הזאת ולא תניחו ולא תשקוטו עד שתקבלו עליכם רב ומורה.

אבל ואבל הנני להזהיר אתכם וגם לבקש ולהתחנן לכם, שלא תעשו תנאים כאלה שעל ידי כן לא יתרצה לבוא, ושוב תאמרו הלא עשינו את שלנו, לכן תדעו ולא תשכחו הלא בוחן לבות הוא יודע ולא תהי' ח"ו בכלל ארור עושה מלאכת ה' ברמיה.... ידעתי גם ידעתי שיש לכם מורא שמים ואין מזרזים אלא הזריז ואין מייראים אלא הירא.

עד עתה הייתי מדבר עמכם בתורת גר בבקשה ובתחנונים, אם תרצו הרי טוב ואם לאו הריני תושב, כי מחוייבים אתם לשמוע לי ולעשות רצוני, כי באמת אני אני הוא הרב שלכם וגוזר אני עליכם לקיים דברי, כי אני נתקבלתי להיות רב שלכם כדת משה וישראל בעצת ה' ברוב מנין ובנין, ובספר תולדות אדם כשהראה לו דור ודור ודורשיו שם אני כתוב, ואם נעשה מה שנעשה נאמן עלי הדיין, אבל כשאני לעצמי אפי' כחוט השערה איני מוותר לכם מהתמנותי, לכן גוזר אני עליכם שבתוך זמן לא כביר תגמרו הדבר לטובה, ואם לא תדעו נאמנה שאחר אריכות ימי ושנותי אבקש מכם דין לפני אלקי הרוחות ודיין האמת, שאני קובל עליכם ואומר לפניו אתם המתם עם ה' אשר הפקד והושלש בידי. כללו של דבר לא תיראון ולא תערצון ובודאי ה' יהי' בעזריכם, ואם מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים, לעשות שלום בין ישראל לאביהם שבשמים עאכו"כ.

דברי אוהבכם ורבכם המבקש טובתכם טובה האמיתיות ומצפה לתשובתכם תשובה שלימה בקרוב.

הק' הלל ל"ש מוועטש".

הג"ר פייש פישמאן ז"ל

מצבה פון הג"ר פייש פישמאן ז"ל אינעם נייעם ביה"ח אין פרעשבורג

נאך עטליכע יאר וואס די כסא הרבנות אין קלויזנבורג איז געשטאנען ליידיג, האט די קהלה אויפגענומען - מיט די צושטימונג פון הגה"ק רבי **הלל ליכטנשטיין** ז"ל - הג"ר פייש פישמאן[10] ז"ל אלס רב ואב"ד, אין יאר תרכ"ב[11].

אינעם צייטונג 'המגיד'[12], געפונען מיר דעם פאלגענדעם ציטאט איבער דעם נייעם רב: "לפני ימים אחדים, הושיבו אחינו בעיר קלויזנבורג איש אחד מתושבי אונגארן על כסא הרבנות, וכל באי ביתו יהללוהו וישבחוהו, הוא העיר את עדתו לכונן בית אוסף דלים וחולים ולהבות דברותיו הציתו אש תגבורת בלב שומעיו ויאותו לדבריו ויביאו איש איש כיד ה' הטובה עליו, ועתה הבית נפתח לכל ידוע חולי, ישלם ה' לעושי טוב וירחיק מהם כל נגע וכל מחלה".

הג"ר פייש פישמאן ז"ל, איז באקאנט געווען פאר א זעלטענער הארציגער בעל דרשן, און זיינע פייערדיגע דרשות - וועלכע זענען געזאגט געווארן מיט א ספעציעלן נעימות - האט איבערגענומען אלע אירע צוהערער[13]. הג"ר פייש האט זוכה געווען מחזיר בתשובה צו זיין אסאך פושעים, וועלכע זענען נתעורר געווארן הערנדיג זיינע דרשות.

---

10. ער איז פריער געווען רב אין סיקס, און נאך זיין רבנות אין קלויזנבורג האט ער געדינט אלס שטאט'ס מגיד אין פרעשבורג, און איז דארט נפטר געווארן ער"ח סיון תרמ"א לפ"ק, ומנו"כ בביה"ח החדש בפרעשבורג. הניח אחריו ספרו 'אור שרגא' (ת"א תשי"ט) מדרשותיו.

11. כן יוצא מהעיתון המגיד, וכן יוצא מתשובות 'בית הלל' סי' ל"ט, שנכתב בעש"ק חקת תרכ"ג, (ראה שם באמצע: 'זה שנה ומחצה' כו', והיינו שבט תרכ"ב לערך). ודלא כמ"ש נכדו בהקדמת 'אור שרגא', ובעקבותיו הלכו, 'כרמילי', עמ' כ"ו, וי"י כהן ב'חכמי טראנסילוואניה', ח"א עמ' קנ"ב ושנה זאת בח"ב עמ' 181, כי הג"ר פייש נתקבל לרב בשנת תרכ"א.

12. כ"ח שבט תרכ"ב.

13. ראה מש"כ הג"ר **יצחק צבי סופר** ז"ל אב"ד טעמעשוואר בהסכמתו לספר 'אור שרגא': "כאשר שמעתי מפי דודי הגה"צ **מהרי"ל סופר** ז"ל אב"ד פאקש, ששמע בבחרותו דרשותיו, וראה איך דבריו שהשמיע בהתעוררות גדולה נעשו לאש בוערת בלבבות לאהבת ה'". וכעי"ז **בהסכמת הג"ר צבי קינסטליכער** ז"ל גאב"ד סעבען: "רבים השיב מעון באמרי פיו, פה מפיק מרגליות שפתים ישק, ותהלתו מלאה הארץ למגיד נפלא, וכל העם העומדים בעזרה כשהיו שומעים את הקול יוצא מפה קדוש ולב טהור נכנסים אל הלב, היו מוכרחים להרהר בתשובה, כמו ששמעתי בילדותי בלמדי בפרעסבורג מהיראים דשם".

הגה"ק[14] ר' הלל האט טאקע פון אנפאנג געשטיצט זיין קאנדידאטור פאר רב, אבער שפעטער האט ער חרטה געהאט דערויף, צוליב דעם וואס ער האט גע'דרשנ'ט בלשון עמים[15].

דער גרויסער לוחם מלחמת ה', הגה"ק ר' הלל, האט פרובירט צו פועל'ן ביי ר' פייש אז ער זאל נישט דרשנ'ען בלשון עמים, טענה'נדיג: "דיין כוונה איז אודאי לשם שמים, אבער וואס וועלן אנדערע מענטשן טון? פון דיין תורה און דיין התלהבות'דיגע תפילות וועט מען זיך נישט אפלערנען, אבער צו לערנען גוי'אישע שפראכן, וועט מען זיך יא אפלערנען".

רבי פייש ווידער, האט ווייטער אנגעהאלטן צו דרשנ'נען בלע"ז, זענדיג א געוואלדיגער תועלת אין זיינע דרשות וועלכע איז מעורר אידן צו תשובה, און וועט געזאגט אין א לייכטן שפראך, אז יעדער זאל דאס קענען פארשטיין[16].

נאך א שטיק צייט וואס רבי פייש האט געדינט אלס רב אין קלויזנבורג, איז ער אין יאר תרכ"ג[17] פארבעטן געווארן דורך די פרעשבורגער קהלה, צו קומען ווערן מגיד מישרים ביי זיי אין שטאט[18], און דאן האט זיך רבי פייש געצויגן קיין פרעשבורג.

---

14. כל המכתבים הנעתקים להלן מהגה"ק ר' **הלל**, הוא מתשובות 'בית הלל' סי' ל"ד, ל"ה, ל"ט.

15. וכמו שכותב בעצמו בתשובות 'בית הלל': "הגם ששאלו אותי ואמרתי לבחור אותו, הידוע אדע והיעלה על דעתי שאיש כזה..... יהי' לו מצח..... לעבור על גזירת רשכבה"ג ולא נחוש לקללתו שאמר ולא ידרוש בלשון לאומים ולא יאריך ימים". ומכ"ז תמצא דלא כ'חכמי טראנסילוואניה', ח"א עמ' קנ"ב, שכתב, כי רבי **הלל** התנגד להתמנותו לרב, והוא שלא בדקדוק, כי מתחילה הסכים לו ורק אח"כ לחם נגדו.

16. רבי **הלל** מתאונן על התוצאות הרעות שנגרם עי"ז: "זה שנה ומחצה שעברו המים הזדונים על ראשינו, וע"ז דוה לבינו ותסמר שערות בשרינו, שאילו היינו מקבלים עלינו רב תופס ישיבה המקיים דברי תורה וגודר גדר, היינו לעיר מצור ולחומה גבוה שלא יוכל המשחית לבוא בקריתינו, ואנחנו לא צדינו אחריה והשי"ת אנה לידינו, כי ההמון עם לטובה חשבו, כי שמעו הולך למרחוק שהוא צדיק גמור, ואוי לנו כי מה שקלקל במדינתינו לא יאומן כי יסופר".

17. הג"ר פייש עזב העיר קלויזנבורג בחדשי סיון-תמוז תרכ"ג, ודלא כמ"ש נכדו בהקדמת 'אור שרגא' כי עזב העיר בשנת תרכ"ד, (ראה בתשובות 'בית הלל' סי' ל"ד, כי קודם שבועות תרכ"ג הי' רבי פייש עדיין בקלויזנבורג, וראה בסי' ל"ט כי בעש"ק חקת תרכ"ג כבר ישב רבי פייש בפרעשבורג, ואז כבר הי' מדובר למנות את הג"ר אברהם גלאזנער ז"ל לרב. אולם ראה 'כרמילי', עמ' מ"ח, הערה 4, העתק מפנקס הח"ק, ומוכח כי באדר תרכ"ג כבר ישב הג"ר אברהם בקלויזנבורג, וצ"ע).

18. התמנותו למגיד מישרים בפרעשבורג, הי' עפ"י השתדלותם של אלו שכבר נטו לחדשות, **והכתב סופר** זי"ע לא הסכים להתמנותו, וכמש"כ הגה"ק מקאלאמיי זי"ע: "לא נסתפק שום ספק והוא ברור לנו, שלא ברצונו הטוב בא עמון ומואב בקהלתו קהל ד', אשר עליו צוה אדונינו זללה"ה לא יבוא בקהל לך" (וכעי"ז **העתקנו לקמן ממכתבו**). **אבל ראה ב'לפלגות ישראל באונגריא'**, י"י גר"וו, דעווא תרפ"ט, עמ' ס"ז, כי הי' בהסכמת הגאון הכתב סופר זי"ע (כי בחר הרע במיעוטו שלא יקבלו פורק עול לפרעדיגער, רק ירא שמים לאמיתו), וראה עוד שם מש"כ בנידון.

הגה"ק מקאלאמיי זי"ע הצטער מאוד ע"ז ובוכה מרירות על העיר פרעשבורג: "פרעשבורג העליזה אשר היתה מעולם עיר ואם בישראל, ממנה פנה ממנה יתד והיו מגדלין בה תורה, איכה עתה נהפכה והיתה לזונה למכשול ולאבן נגף, לא בלבד לכל מדינת אונגארן אלא לכל חלק איירופא, וכהיום הזה תאמרנה, אם בפרעשבורג מקבלין עליהם פרעדיגער הדורש לשון לאומים, במקום קדוש אשר דרך בה מלאך אלקים ואמר והזהיר שלא לעשות כן, ע"כ נשתנה הזמן..... וראוי לכל ירא ד' באמת שתבכה נפשו במסתרים על שפלות התורה והיראה". **גם חתנו הג"ר עקיבא יוסף שלעזינגער** ז"ל

שושלת בית גלאזנער

נאכדעם וואס הג"ר **פייש פישמאן** האט פארלאזט קלויזנבורג, האט די קהלה אויפגענומען פאר רב הג"ר **אברהם גלאזנער**[19] ז"ל, וועלכער איז געווען א איידעם בייַ הג"ר **דוד צבי עהרנפעלד** ז"ל, אן איידעם בייַ מרן רשכבה"ג בעל **חתם סופר** זי"ע.

דאס קאנדידאטור פון הג"ר אברהם ז"ל, האט געהאט די שטארקע שטיצע פון זיין פעטער הגאון בעל **כתב סופר** זי"ע[20], וועלכער האט געשריבן אויף אים "צדיק צדקות אהב", און אויך הג"ר **פייש** האט שטארק געארבעט אז מ'זאל אים אויפנעמען. פון די אנדערע זייט, האט דאס געצויגן שארפע קעגנערשאפט פון הגה"ק **מקאלאמיי** זי"ע, צוליב דעם וואס הג"ר אברהם האט - ווי זיין פארגייער - געדרשנ'ט בלשון עמים[21].

הגה"ק מקאלאמיי זי"ע האט געהאלטן, אז ער איז עפ"י דין רב אין קלויזנבורג, אזוי ווי מיר האבן שוין מעתיק געווען אויבן זיין בריוו, און דעריבער

הו"ל חיבורים נגד ק"ק פרעשבורג, וההבערה ללהב יוצאות עם חיבורים נגדיים, ואכמ"ל.

19. הג"ר **אברהם** ז"ל איז געבוירן געווארן אין יאר תקפ"ה צו זיין פאטער ר' **יקותיאל**, און האט געלערנט אין זיינע יונגט יארן בייַ הג"ר **שלמה קווטעט** אב"ד ניקלשבורג און בייַ הגאון **הכתב סופר** ז"ל. ער האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון הג"ר **דוד צבי עהרנפעלד**, און אין יאר תרכ"ג איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין קלויזנבורג, וואו ער איז נפטר געווארן ביום כ"ב כסלו תרל"ח, אין עלטער פון 52 יאר. קצת מתולדותיו תראה בהקדמת ספר 'דור רביעי', עמ"ס חולין.

כנראה שהי' פעיל בעניני הנהגת המדינה, וכמו שראיתי מכתב מהג"ר **עמרם כ"ץ** אב"ד סיל ששלח לגיסו הג"ר **משה נאש** ז"ל (נדפס מגוף הכת"י, בספר פנימי 'זכרון אבות' (תעודות וכת"י מהג"ר משה נאש ז"ל), ותאריך המכתב הוא, 'עש"ק וירא שתא דחירו"ת לפ"ק'), **ובתו"ד**: "ועתה אני ב"ה זה איזה שבועות ראיתי צירקולאר מהרב גלאזנער דק"ק קלויזנבורג אל רבני מדינת ז"ב, אשר בו יבקש להתאסף לטובת בני עמו ולתכלית בני המדינה, נא ימחול מר גיסי יד"נ נ"י להודיעני מה עלתה בדבר הזה".

20. **העתק ממש"כ הגאון בעל כתב סופר זי"ע על הגר"א גלאזנער:** "הרב המופלג חריף בעל פיפיות ובקי כ"ש מו"ה אברהם גלאזנער נ"י. אם אמנם כי כלום אב מעיד כו' והוא תלמידי וחביב עלי כבן, מ"מ לא אחשה מלספר מקצת שבחיו כי הוא מופלג בתורה למד ושנה הרבה, ידיו רב לו בפלפול וסברא, יראת ה' אוצרו, חרד לדבר ה', יראתו נפלאה, לבו בוער לה' ותורתו, וחננו ה' בינה יתירה באגדה לעת עתה, שפתיו ברור מללו בלשון המדובר לכל אוזן שומעת, מושלם בכל מעלות רמות ונשגבות, מדותיו טובים מאוד", (**אגרות סופרים מכתב י"א**). **וראה עוד בהקדמת 'דור רביעי' עמ"ס חולין, ענין נפלא שהי' לו עם הגאון בעל כתב סופר זי"ע בשנות בחרותו.**

21. הגה"ק ר' **הלל** מתאונן במרירות, על תמיכתו של ה**כתב סופר** למענו: "מי יגלה עפר מעיניך מורינו הגאון בעל חת"ס זללה"ה, אתה הזהרת וצוית בספרי רמ"ד אל תשלחו יד, והנה חתן בתך דרש ברבים בפני קהל ועדה, שלא יניח [מ]לקרות בספרים חיצונים הנקראים ביכער, ועם כל זה יוכל לטבול במקוה ויעשה חצות, ובניך כותב עליו שהוא צדיק צדקות אהב.... ופרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה והתירו הפרושים את הדבר". **וביותר מתאונן על רבי פייש כי** "ב"ה אשר הצילנו כי אזל והלך לו, אבל אוי.... כי הוא הלך לו ועוד עודנו כאן, כי לא רצה ליסע מכאן עד שקבלו לרב אחד מהלועזים..... ועדת ישראל לא יכלו להם כי הוא הי' לרעה נגד פניהם".

ובענין דרשותיו בלע"ז ראה ב'חכמי טראנסילוואניה', ח"ב עמ' 37, העתק מכת"י של הג"ר אברהם: "זה כמו חצי שנה באת אלי חמותי הצנועה תחי' וגם מו"ח יחי' הסכים על ידה, באשר ראו שלא עסקתי כלל בספרים חיצונים והציקוני באמריהם לאמר, למה לא תשלח יד גם בשאר ידיעות, עכ"פ לך ללמוד לשון הונגאריע ולשון הלימודים בטוט"ד כי זה כל האדם, ומן הנמנע שתגיע לשום תכלית בלי ב' לשונות הללו, ואם נשאת נפשך לדבק תמיד בתורת ה' ואינך רוצה לעסוק בפרקמטיא, האם תוכל לפרנס אנשי ביתך בלא רבנות? והלא גם אתה ידעת מה העם מבקש מרועה ישראל, כלום מבקשים ממנו שיהא גדול בתורה, אלא שיהא מדברנא דאומתא וחן יוצק בשפתיו שפת לעז מבקשים".

האט ער געפילט פאר אן אחריות צו באשיצן די קלויזנבורגער קהלה פון די נייע ווינטן.

הגה"ק ר' הלל האט זיך געוואנדן דירעקט צום כתב סופר זי"ע[22], און אים געבעטן אז ער זאל פועל'ן ביי זיין פלומעניק אז ער זאל נישט אננעמען די רבנות אין קלויזנבורג. אין זיין בריוו שרייבט ער: "להיות בעזרינו להזהירו ליעץ לו ולצוות עליו בכל מה דאפשר, שישיב את ספר הרבנות מאיזה טעם שירצה, רק שאל יבוא בשום אופן, והנה בטוחים אנחנו בצדקת אמ"ו הדרת ישראל וגאונו, שבמקום שיש חילול השם ופרצה גדולה כזו, קנא יקנא קנאת ד' צבאות, את אחיו לא ידע ואת בניו לא הכיר[23]..... ואם לא היה אמ"ו נ"י יכול למחות בקהלתו על אשר שם נעשה הלעז כהיתר, הלא יעמוד לימינינו לחוש מפלט לנו, וד' ישלם מפעלו בכפליים וירחמו גם עליו מן השמים, כי המתפלל על חבירו והוא ג"כ צריך לאותו דבר הוא נענה תחילה"[24].

---

22. במכתבו שבתשובות 'בית הלל' סי' ל"ט, אכן לא מוזכר שמו במפורש, אבל מהתוארים המופלגים מוכח כי נכתב להגאון בעל **כתב סופר**, וכן מוכח ממ"ש: "יען אשר אהב ה' את אבותיו למען אשר יצוה את בניו בצוואתו **הנזכרת** להשמר ביותר מהלועזים", ומוסב על צוואת הגאון בעל **חתם סופר** זי"ע שהזכיר לפני"ז.

23. הכונה לש"ב הג"ר אברהם.

24. וכפי הנראה, בא הגה"ק ר' הלל במיוחד לקלויזנבורג כדי לנהל מאבקו מקרוב נגד הג"ר אברהם, וכמו שיוצא ממכתבו שבתשובות 'בית הלל' סי' ל"ט, הנכתב ברובע מאנאשטור שבקלויזנבורג (ביום עש"ק חקת תרכ"ג), ומכל סגנון דבריו מוכח ששהה בזמן כתיבתו בקלויזנבורג, (ולדוגמא: "עודנו כאן", "אם יבא בינינו", וכדו'). וכפי הנראה, שפעולותיו נשאו פירות וכמה בנ"א הצטרפו להתנגדותו נגד הג"ר אברהם, וכמ"ש: "אבל רבים מהם מי שהי' לו בגדר האפשרות לא נתנו חתימתו לו, כי אנחנו לא נתנו לגנוב את לבבינו מהתרפים הלאה ואין לנו חפץ ולא שום חשק ליופי הלשונות הזרות, ולא שום אהבה ואחוה למדבריהם בכלל". **וראה שם בסיום דבריו שמתרה בו אם יהין לבוא:** "אחריתו יהי' נבל וישכון חררים, רדוף נרדפהו בכל כוחנו כח חזק מאוד אשר יתן לנו השי"ת לעשות חיל, טוב לו שלא נברא משנברא וטוב לו שלא יבוא בארצינו ושלא להיות בעוכרינו ולישב כבוד במקומו, עד כי יבוא חשבון".

כפי הנראה, שגם אחר שכבר נתקבל וישב הג"ר אברהם על כסא הרבנות בקלויזנבורג, עדיין הי' מצבו רופף מצד המתנגדים לו, ולשם כך שיגר הג"ר **שמואל עהרענפעלד** ז"ל בעל חתן סופר, מכתב להגה"ק ר' הלל, שישלח "מכתב לק"ק קלויזענבורג ולספר צדקתו ותמימתו של גיסו, וע"כ תכון מצבו שם ויהי' המצוה נקראת על שם הגומרה, ואמר במכתבו שהוא צדיק מפורסם". **הגה"ק ר' הלל מגיב ע"ז בחריפות:** "השי"ת ישמרני ממצוה זו וכיוצא בה, כי ירא אנכי ממה שאחז"ל בפ"ק דסנהדרין מעמיד דין שאינו הגון כנוטע אשירה ועתיד הקב"ה ליפרע ממעמידו, ובושני מדבריו, האם האמת לגמרי בטל? אטו לחנם אמרה תורה נבזה בעיניו נמאס וחרפה לקרובו לא נשא, חזקי' גירר עצמות אביו, אוי לאזניים שכך שומעות".

ונפלא לציין, כי הרב **משה שמואל גלאזנער** בנו של הג"ר אברהם, עמד בקשרי ידידות עם יריבו של אביו לשעבר, ראה בשו"ת 'דור רביעי' (ח"א סי' ד'): "שבאותו שבוע זכינו להכניס לעירנו את הרב הקדוש מקאלאמאי שליט"א והתאכסן בביתי כל משך הימים היותו פה", **(וראה עוד לקמן העתק תשובתו אליו בענין קהל השטאטוסקווא בעירו, וגם הספיד הרב משה שמואל את הגה"ק מקאלאמיי לאחר פטירתו, ראה הלאה). וראה עוד מש"כ בהקדמת ספרו 'דור רביעי' עמ"ס חולין:** "ודרכי היה [בילדותי] לפלפל עם הרבנים שדרשו בבית הכנסת, עד שהגה"ק ר' הלל ל"ש זצ"ל בקש ממני שלא לעשות כן עמו, כי עיקר תכלית דרשתו דברי מוסר ולא פלפול הלכה, ועוררני ללמד בכל יום ספרי מוסר כי לא המדרש עיקר אלא המעשה, ודברי קדשו בלהבת קודש עשו עלי רושם גדול", **וכנראה שכ"ז הי' בקלויזנבורג, ואם כנים אנו בזה, כנראה שעבדו רבנן שלמא אח"כ, וככה נתאפשר להגה"ק מקאלאמיי לדרוש בביהכנ"ס בקלויזנבורג בעת כהונתו של הג"ר אברהם ז"ל.**

טראץ די קענגערשאפט פון הגה"ק ר' הלל, איז הג"ר אברהם געווארן רב אין קלויזנבורג, און געפירט די שטאט ביד רמה, על מי מנוחות ועל אדני התורה והיראה. אויך האט הג"ר אברהם געגרינדעט און אנגעפירט א ישיבה אין שטאט, על דרך זקינו מרן החת"ס זי"ע, און ער איז מפורסם געווען פאר א גרויסן גאון ובקי, און ער ווערט דערמאנט אין די תשובה ספרים פון בני דורו מיט גרויס הערצה[25].

אין יאר תרל"ח איז הג"ר אברהם גלאזנער ז"ל נפטר געווארן, און אויף זיין פלאץ איז אויפגענומען געווארן זיין זון הרב **משה שמואל גלאזנער** ז"ל, אלט זייענדיג אינגאנצן 22 יאר. הרב גלאזנער איז געזעסן אויפ'ן רבנות שטול אין קלויזנבורג פאר די קומענדיגע 46 יאר, און האט אויך אנגעפירט מיט א ישיבה אין שטאט.

אין יאר תרפ"ב - בעת די מחלוקת אינערהאלב זיין קהלה, ווי געשילדערט אויספירליך ווייטער - האט ער איבערגעגעבן די כסא הרבנות פאר זיין זון הרב **עקיבא** ז"ל, און ער האט פון דאן געטראגן די טיטל 'הרב הזקן'. אין יאר תרפ"ג האט ער פארלאזט אייראפא און ארויפגעפארן קיין ארץ ישראל, און הרב עקיבא האט אנגעהאלטן זיין רבנות פאסטן אין קלויזנבורג, ביז צום צווייטן וועלט קריג.

25. תשובות לו נדפסה בשו"ת 'מהר"י אסאד', יו"ד סי' כ"ח, כ"ט; שו"ת 'מהר"ם שיק', אהע"ז סי' ל"ג; שו"ת 'שערי צדק', סי' קי"ז, קי"ט; שו"ת 'אבני צדק' (פאנעט), אהע"ז סי' ח', פ"א, פ"ח; שו"ת 'חתן סופר', סי' צ"ג; שו"ת 'קול אריה', אהע"ז סי' ק"א; והספד עליו נדפס ב'לחב"ח', ח"ד דף צ"א.

פרק ג'

די קהילות, מוסדות און בתי מדרשים אין קלויזנבורג

קלויזנבורג גיט זיך איין אלס ארטאדאקסן

בעת די שטורמישער תקופה פון יאר תרכ"ט (869') - וועו ס'איז פארגעקומען דער היסטארישער טיילונג אין אונגארן, וואו די ערליכע קהלות, די 'ארטאדאקסן', האבן זיך געטיילט פון די 'רעפארמער', און שפעטער אויך פון די 'שטאטוס-קוא' קהלות - האט די קלויזנבורגער קהלה זיך צוגעשטעלט צו די ארטאדאקסישער בונד, וועו דער קלויזנבורגער דעפוטאט און חרדי'שער עסקן, הרה"ח ר' **ישראל איסר גרין** ז"ל האט פייערליך דערקלערט, אז זיין קהלה וועט מיטשטיין מיט די ערליכע קהלות אוו זיך איינגעגעבן אלס ארטאדאקסן.

עס איז צו באמערקן, אז מיט יארן שפעטער, האט 'קלויזנבורג' אויך געדינט אלס די הויפטקוואַרטיר פון די ארטאדאקסישע לשכה.

דאס האט פאסירט נאך די ערשטע וועלט קריג, אין יאר תר"פ, וועו טראנסילוואניע איז אריבער פון אונגארן צו רומעניע, אוו זיי זענען אפגעטיילט געווארן פון די צענטראלע לשכה וואס איז געווען הויפטקוואַרטירט אין בודאפעסט. דאן האבן די ערליכע קהלות זיך פריש ארגאניזירט אונטער אן אייגענע לשכה, לויט די פארשריפטן אוו גייסט פון די אלטע לשכה וואס איז געגרינדעט געווארן דורך די תלמידי **החתם סופר** ז"ע, אוו די רעגירונג אין בוקארעסט האט דאס עמטליך אנערקענט, (כאטש וואס אין אנדערע געגנטער פון רומעניע, איז נישט געווען אזא באגריף פון צוויי קהלות, אבער וויבאלד זיי זענען שוין פון פריער געווען ארגאניזירט אונטער אזא סארט לשכה, האט די רעגירונג צוגעשטימט צו דעם).

די לשכה אין טראנסילוואניע איז געשטאנען אונטער די השפעה פון מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע, (דעמאלטס קראלער רב), אוו איר שפיץ איז געשטאנען דער ראש הלשכה הגה"צ ר' **שלמה זלמן אולמאן** ז"ל אב"ד ביסטריץ, אוו נאך זיין פטירה הגה"צ ר' **בן ציון וועזעל** ז"ל אב"ד טורדא.

אנגעהויבן פון יאר תרצ"ב, איז די טראנסילוואניע לשכה געווען הויפטקוואַרטירט אין קלויזנבורג, און דאס האט אנגעהאלטן ביז יאר ת"ש. דאן איז א חלק פון טראנסילוואניע צוריק ארונטערגעפאלן אונטער אונגארן, און דעמאלט איז בטל געווארן די צענטראלע ארטאדאקסישע לשכה אין טראנסילוואניע.

די נעאלאגישע קהלה אין קלויזנבורג

געציילטע יאר נאכדעם וואס הרב **משה שמואל גלאזנער** איז געווארן רב אין קלויזנבורג, האט זיך א חלק פון די קהלה אפגעטיילט און געגרינדעט - אין יאר תרמ"א (881') - אן אייגענע 'שטאטוס-קוא' קהלה אין שטאט, און אויפגענומען אן אייגענעם שוחט[1].

אויף די אנפראגע פון הרב משה שמואל גלאזנער צו גדולי ישראל איבערן דין פון די שטאטוס-קוא קהלה און איר שוחט, שרייבן זיי[2]: "ע"ד אשר בקהלתו נפרדו אנשים לעשות שטאטוסקווא ולקבל שוחט מיוחד, לא ידעתי מה זו שאלה הלא גלוי וידוע לכל שבעלי השטאטוסקווא יותר גרועים מהנעאלאגען, ובפרט שהיו לאחדים עם ארטהאדאקסען ועתה רוצים להפרד מהם וכל הפורש מהם כאלו פורש מן החיים, ופשיטא דאסור לשחוט לשוחט שמה בלי רשות מעלתו נ"י ושחיטתו נבלה ואסור לכל בר ישראל לאכול משחיטתו.... וק"ו בקהלתו שמעלתו נ"י נתקבל מכל הקהלה, ומי שיעיז פנים לשחוט במקומו בלי הורמנא ממעלתו נ"י הוא מפושעי ישראלים ושחיטתו נבלה". אויף דעם האבן אונטערגעשריבן די גאוני וצדיקי הדור: **רבי שמעון סופר** אב"ד קראקא, רבי **הלל ליכטענשטיין** אב"ד קאלאמיי, רבי **חיים צבי מאנהיימער** אב"ד אונגוואר, רבי **יקותיאל יהודה ט"ב** אב"ד סיגוט, רבי **דוד יהודה זילבערשטיין** אב"ד

---

1. עיקר עילתם להפילוג, כפי שהעלו בחוברות "אפפענעס זענדשרייבען", הוא, מפאת שהרב **משה שמואל גלאזנער** אינו ראוי לשמש כרב, כי צעיר הוא לימים לכהן בקהלה גדולה, וגם בימי אביו עסק במסחר, (ראה: 'הדפוס העברי בטרנסילבניה', עמ' 251). וראה עוד ב'חכמי טראנסילוואניה', ח"ב עמ' 38, מה שהעתיק מעיתון 'אונגאריש איזראעליט', כי סיבת הפילוג הי', כי הרב **גלאזנער** מתנהג בחסידות יתירה, ובעיניהם הוא דוגמה לאדמו"ר **מבעלז** ולרב **מקאלאמיי**.

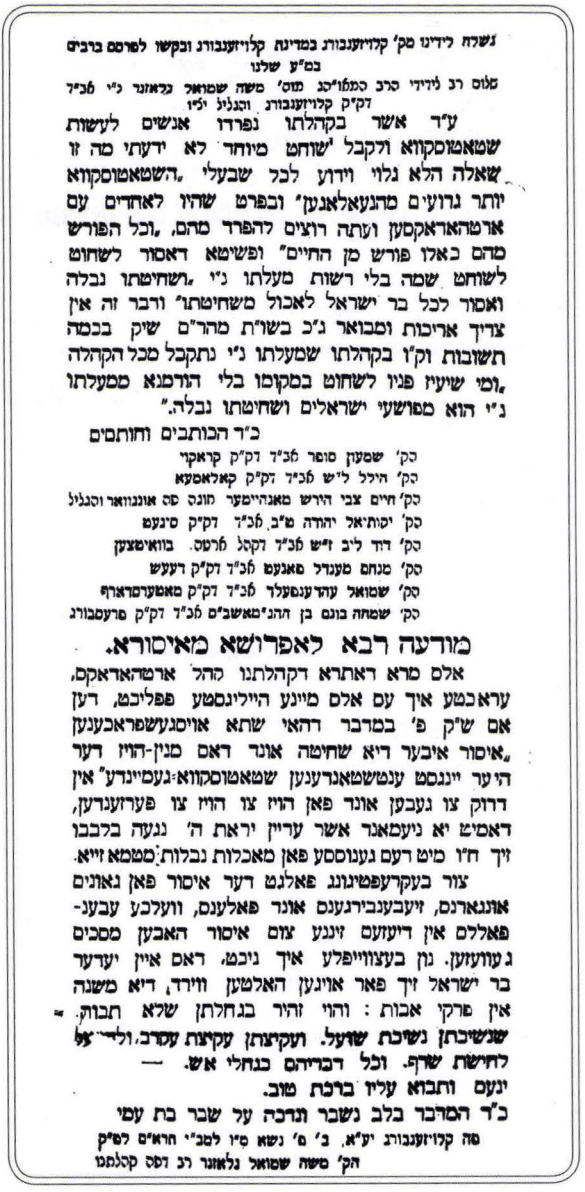
2. 'מחזיקי הדת', י"ז סיון תרמ"א. וראה עוד ב'תשובות בית הילל', סי' פ', מכתבו של הגה"ק **מקאלאמיי** זי"ע בענין: "שוכ"ט לידידי הרב הגדול בתורה וביראה שלשלת היוחסין כו' כקש"ת מו"ה **משה שמואל** נ"י רב בעיר **קלויזנבורג**, יאמר שלם. ע"ד שאלתו בנידון השו"ב המתחבר להכת הנקרא שטאטוסקווא לחוות לו דעתי בזה אם ראוי לאכול משחיטתו או לא, ע"ז אני אומר לך, דבר כזה צריכה שאלה אתמהה, הלא גלוי ומפורסם כעת לכל שאותן הנעאלאגען הם כופרים בפרהסיא בתורה שבע"פ, והוא השו"ע אשר ע"פ אנו חיים, והמה ממש ככת הקראים, וגם גרועים מהם, משום שבסתר המה כופרים גם בתורה שבכתב..... החולק ע"ז ואומר שיכולים להיות יראי ה' ושומרי תורה גם בהתחברות עמהם, הוא מכחיש הידוע.... פשיטא שאסור לאכול משחיטת השו"ב אשר להם.... אותה כת שטאטוסקווא, גם אם קהלה כמות שהיא, עתידה ליתן הדין, מאחר שהפתח פתוח לפניהם להפרד ולחזק שמירות התורה ולגדור גדר.... וק"ו לכת כזאת שהיו מתחילה בהתחברות עם היראים, ועתה פורשים מהם להתחבר עם הכופרים וקראו עצמם בשם שטאטוסקווא...".

ווייטצען, רבי **מנחם מענדל פאנעט** אב"ד דעעש, רבי **שמואל עהרענפעלד** אב"ד מאטערסדארף און רבי **שמחה בונם סופר** אב"ד פרעשבורג, זכר כולם לברכה לחע"ה.

די 'שטאטוס-קוא' קהלה אין קלויזנבורג האט נישט לאנג 'מאריך ימים' געווען, ווייל געציילטע יאר נאך איר גרינדונג, איז זי אפיציעל דערקלערט געווארן אלס א 'נעאלאגישע' קהלה. אין יאר תרמ"ז האבן זיי אויפגעבויעט זייער רעפארם טעמפעל אויף די צענטראלע 'פראנץ יאזף' גאס, און אין יאר תרנ"ד האבן זיי אויפגענומען ד"ר **מאטיאס אייזלער** פאר זייער ראבײַ, (נאך שפעטער האט געדינט אויף דעם אמט, ד"ר **משה כרמילי-ווײַנבערגער**[3]).

די ערשטע 'קהל ספרדים' אין קלויזנבורג[4]

אין יאר תרל"ב, האט זיך געגרינדעט אין קלויזנבורג א חברה מיטן

נשלח לידינו מק' קלויזענבורג במדינה קלויזענבורג ובקשו לפרסם ברבים בפ"ע שלנו

מלוס רב נידידי כרב כמפו"כ מוס' משה שמואל נלאזנר נ"י מק"ד דק"ק קלויזענבורג והגליל יע"י

ע"ד אשר בקהלתו נפרדו אנשים לעשות שטאטוסקוא ולקבל שוחט מיוחד לא ידעתי מה זו שאלה הלא גלוי וידוע לכל שבעלי ,השטאטוסקוא יותר גרועים מהנעאלאגען' ובפרט שהיו לאחדים עם ארטהאראקסען ועתה רוצים להפרד מהם, וכל הפורש מהם כאלו פורש מן החיים" ופשיטא דאסור לשחוט לשוחט שמה בלי רשות מעלתו נ"י ,ושחיטתו נבלה ואסור לכל בר ישראל לאכול משחיטתו' ודבר זה אין צריך אריכות ומבואר ג"כ בשו"ת מהר"ם שיק בכמה תשובות וק"ו בקהלתו שמעלתו נ"י נתקבל מכל הקהלה ,ומי שיעיז פניו לשחוט במקומו בלי הודעה מעלתו נ"י הוא מפושעי ישראלים ושחיטתו נבלה."

כ"ד הכותבים וחותמים

הק' שמעון סופר מק"ד דק"ק קראקוי
הק' הילל ליש מק"ד דק"ק קאלאמעא
הק' חיים צבי הירש מאנהיימער מונס סה אונגוואר והגליל
הק' יקותיאל יהודה מ"ב מק"ד דק"ק סינעט
הק' דוד ליב זיש מק"ד דקהל מרמס. בוואימצען
הק' מנחם מענדל פאנעט מק"ד דק"ק רעעש
הק' שמואל עהרענפעלד מק"ד דק"ק מאטערסדארף
הק' שמחה בונם בן ההנ"מאשב"ם מק"ד דק"ק פרעסבורג

מורעה רבא לאפרושא מאיסורא.

אלס מרא דאתרא דקהלתנו מהל' ארטהאראקס, עראבטע איך עס אלס מיינע הייליגסטע פפליכט, דעץ אם ש"ק פ' במרבר דהאי שתא אויסגעשפראכענעץ „איסור איבער דיא שוחיטה אונר דאס מנין-הויז דער הי ער יינגסט ענטשטאנדענעץ שטאטוסקוואא-נעמיינדע" אין דרוק צו נעבען אונר פאן הויז צו הויז צו פערזענדען, דאמיט יא ניעמאנר אשר עריין יראת ה' נגעה בלבבו זיך חי מיט דעם נענוססע פאן מאכלות נבלות טמטא זיא.

צור בעקרעפטיגונג פאלגט דער איסור פאן נאונים אונגארנס, זיבענבירגענס אונר פאלענס, וועלכע עבענ-פאללס אין דיעזעם זינגע צום איסור האבען מסכים ג עווען. נון בעצוויפלע איך ניכט, ראס איין יעדער בר ישראל זיך פאר אויגען האלטען ווירד, דיא משנה אין פרקי אבות : והוי זהיר בגחלתן שלא תבוה. = שנשיכתן נשיכת שועל. ועקיצתן עקיצת עקרב. ולחישתן לחישת שרף. וכל דבריהם כגחלי אש. — ינעם ותבוא עליו ברכת טוב.

כ"ד המדבר בלב נשבר ונדכה על שבר בת עמי

סה קלויזענבורג יע"א, ב' ס' נשא סיו לסב"י חרא"ם לס"ק
הק' משה שמואל נלאזנר רכ דסה קהלתנו

בריוו פון גדולי ישראל איבער די קלויזנבורגער שטאטוסקווא קהלה

3. וראה עוד 'אבראהאם', עמ' 76.

4. 'אבראהאם', עמ' 85; 'כרמילי', עמ' ס"א; 'ש. זמרוני', עמ' 16 והלאה; 'חכמי טראנסילוואניה', עמ' קס"ט-ק"ע.

נאמען 'בית אברהם'[5], וועלכע איז אנגעפירט געווארן דורך ר' **יעקב העלמאן**, ר' **יונתן בנימין קאהן**[6], ר' **מרדכי אויש**, און נאך. אין יאר תרל"ו, האבן זיך די בני החבורה אינגאנצן אפגעטיילט פון די צענטראלע קהלה און זיך דערקלערט אלס א זעלבסשטענדיגע קהלה, און אויפגענומען אלס רב הג"ר **דוד לאנגפעלדער** ז"ל. וויבאלד געזעצליך האט נישט געקענט עקזיסטירן אין איין שטאט צוויי קהלות פון די זעלבע סארט, האבן זיי זיך א נאמען געגעבן 'קהל ספרדים'.

דער רב הג"ר **אברהם גלאזנער** ז"ל האט זיך געוואנדן צו הגאון **המהר"ם שיק** זללה"ה, און אים אנגעפרעגט חוו"ד איבער די נייע קהלה. אין זיין אנפראגע שרייבט ער, אז אויב זיי וואלטן זיך אפגעטיילט צוליב דעם וואס זיי ווילן דאוועגען נוסח ספרד, וואלט ער גארנישט געזאגט, אבער וויבאלד זייער אמת'ער ציל איז מחלוקת, און נאר למראית העין רופן זיי זיך 'קהל ספרדים', דעריבער פרעגט ער אן חוו"ד הקדושה כדת מה לעשות. דער מהר"ם שיק ענטפערט אים, אז אויב זיי צאלן וווייטער אלע זייערע התחייבות'ער לגבי קהל, לוינט זיך צו פארקוקן און זיך מפשר זיין מיט זיי.

דער **מהר"ם שיק** אין זיין ענטפער, שרייבט צו אים ווי פאלגענד[7]:

"בעזהשי"ת א' פקודי תרל"ו לפ"ק, פה חוסט יע"א.

החוה"ש וכ"ט להרב המאוה"ג המופלג מו"ה אברהם גלאזנער נ"י אבדק"ק קלויזנבורג יע"א.

מכתבו קבלתי ובו נשאלתי לחוו"ד בענין המחלוקת שבעירו, שההבערה לחלק יצאה להפריד איש מעל רעהו ועשו להם אנשים פרטיים מנין בפ"ע, וכדי שלא יהא ביד הקהל למחות בהם מהשררה, קראו להם 'ספרדיים', להתפלל נוסח ספרד ושינו מנהג אבותם..... ואילו עשו כן מצד שבאמת הם חפצים בנוסחא ההיא, הי' מחריש, אבל כיון שרק למראית העין ובכדי להרבות מחלוקת בישראל, ע"כ רצונו למחות בהם ושאל דעתי.

---

5. י"א כי נקרא כך, ע"ש הגאון רבי **אברהם שמואל בנימין סופר** ז"ל בעל כתב סופר, אשר נפטר באותו שנה, והי' דודו של הג"ר **אברהם גלאזנער** ז"ל. וראה ב'חכמי טראנסילוואניה', ח"ב עמ' 37, העתק מכת"י של **הגר"א גלאזנער**: "מה שדרשתי לפני החברה בית אברהם, שנתיסדה לפני ג' שנים, בשבט דהאי שתא תרל"ה להתחדשות הגבאים".

6. תלמיד להגאון בעל **כתב סופר** זי"ע. הי' מפורסם לת"ח מופלג, ומוזכר כמ"פ בשו"ת גדולי דורו. יסד ביהמ"ד בביתו (ראה בענין: שו"ת 'כת"ס', או"ח סי' י"ב, שנת תרל"א). בסוף ימיו עלה ארצה, והי' מראשי כולל ז"ב, ונפטר בשנת תרס"ט ('חכמי טראנסילאווניה', ח"ב עמ' 127; 'החת"ס ותלמידיו', עמ' תקי"ב). וראה גם הלאה בפ"ה, העתק מכתבו ששלח ל'קמחז"ה', אודות הספד בעיר קלויזנבורג על פטירת הגה"ק **מקאלאמיי** זי"ע.

7. שו"ת 'מהר"ם שיק', חו"מ סי' כ"ד, וראה עוד בשו"ת 'חתן סופר', סי' פ"ז.

והנה באמת לפי הנראה הדין עמו בזה שאין ראוי לעשות כן, אבל מה נעשה הרי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב.... ולכך בודאי גם אם נתחלקו האנשים באיזה קהלה מן הציבור להיותם נפרדים, צריכים לשלם כפי מה שמגיע עליהם לחוב וצריכין הקהל לשלם, בודאי גם הנפרדים צריכין לשלם כפי הערך המגיע עליהם..... ואם עושים כן ואין חשש מפני מראית עין של האומות וכיו"ב, אפי' אם לפי הנראה עושין שלא כדין, אין אנו ערבים עבורם בדברים כאלה, דהרי אפי' אם הוא איסור גמור אם אינו מפורש קיי"ל דאין אנו מחוייבין למחות וכ"ש בענין כזה.

ואע"ג שכתב המג"א הנ"ל דלכל מנהג יש שער למעלה ואין לשנות, מ"מ נ"ל מי שנפשו חשקה למנהג האחר ע"ז לא אמר המג"א, דמצינו בגמ' וכ"ה בחובת הלבבות שלמצוה או מעשה שהאדם מוצא בנפשו חשק, בודאי יש לזאת המצוה והמעשה שייכות לנשמתו טפי.... וכבר נתפשט הדבר בהרבה קהלות כי האנשים שרוצין להתפלל נוסח ספרד עושין להם מנין בפ"ע, וכבר כתב מרן הגאון בעל חת"ס זצ"ל בח"ו סי' א' דאין בזה משום אגודות אגודות.....

מצבה פון הגאון בעל כתב סופר זי"ע, אויף וועמען'ס נאמען ס'איז גערופן געווארן ביהמ"ד 'בית אברהם'

מצבה פון הגאון מהר"ם שיק זי"ע

ועכ"פ לדעתי, רק על מה שיש חשש הפסד ממון יש לדון עמהם, אבל הא אם הם עושין כדין או אין עושין כדין, טוב להניח אותם לעשות כפי מה שנראה טוב בעיניהם, ואחז"ל אמור לחכמה אחותי את אם ברור לך הדבר שאסורה כאחותך אמור ואם לאו אל תאמר, וזה הנלענ"ד. ובעצה אני אומר למעלתו, שבדברים כאלה יותר טוב להתפשר ולעשות בשלום ובמישור בכל אופן היותר אפשר".

למעשה איז די חברה 'בית אברהם' געבליבן פאראייניגט מיט די צענטראלע קהלה, און זייער ביהמ"ד - וואס האט זיך געפונען אויף די 'Malom' גאס - האט זיך געציילט צווישן די אנדערע צענדליגער בתי מדרשים וועלכע האבן זיך געפונען אין שטאט.

וועו הרב **משה שמואל גלאזנער** איז געווארן רב אין יאר תרל"ח, איז ער אויפגענומען געווארן אלס 'חבר הכבוד' פון די חברת בית אברהם, און שפעטער האבן געפירט דעם ביהמ"ד, הרב **ישראל בער קליין**, הרב

הערש שווארצבערגער, הרב **בנציון ווינשטיין**[8], און אנגעהויבן פון יאר תרס"ה, איז דער ביהמ"ד געפירט געווארן דורך הרב **משה לוי**[9].

די בתי מדרשים אין קלויזנבורג[10]

אין קלויזנבורג האט עקזיסטירט פיל בתי מדרשים, וואס האבן זיך געהאלטן מיט די צענטראלע ארטאדאקסישע קהלה, און כמעט אויף יעדן גאס אוןווינקל האט זיך געפונען א ביהמ"ד, ווצב"ש: די 'חברה ש"ס' שול וועלכע איז געגרינדעט געווארן אין יאר תרנ"ח, און אין יאר תרפ"ב האבן זיי אויפגעבויעט זייער ביהמ"ד אויף די 'Mikes Kelemen' גאס. דער ביהמ"ד איז געפירט געווארן דורך הג"ר **שמעון בלאקסנהיים** ז"ל דומ"ץ (נאכ'ן קריג, האט די 'חברה ש"ס' שול געדינט אלס די אפיציעלער ביהמ"ד פון די קהלה); ביהכנ"ס 'פועלי צדק' (וואו עס האבן געדאוונט די בעלי מלאכה פון שטאט) וועלכער האט זיך געפונען אויף די 'Baritsu' גאס, און איז געפירט געווארן דורך הרב **ברוך מאנדלבוים** ז"ל; ביהכנ"ס 'אהל

דער 'פועלי צדק' שול

8. נולד בהאדהאז בשנת תרכ"ה לאביו ר' **משה חיים** תלמיד מרן **החתם סופר** זי"ע, ונסמך לשחיטה ע"י מרן הגה"ק בעל **ייטב לב** מסיגוט זי"ע. אח"כ נתקבל לשו"ב בהידאלמאש, ושם נסתכסך עם האב"ד הג"ר **שמעון עהרענפעלד** ז"ל (לימים אב"ד מיהאלאוויטץ). מהידאלמאש עבר לגור בעיר קלויזנבורג, ושם התחיל משנת תר"ס לערך, בעריכת עתונו 'קול מבשר', דבר שהעלה חמתם של רבני דורו. בקלויזנבורג הקים את בית דפוסו, שלאחר כמה שנים מסרוהו לבנו ר' **משה חיים ווינשטיין**, ולחתנו ר' **שלמה שבתי פריעדמאן**, והי' נודע בכל המדינה בשם 'דפוס ווינשטיין & פריעדמאן'.

לאחר הצהרת באלפור ביקר בארץ, ושם התפלל תפלת מוסף בימים נוראים ליד הכותל מערבי, בחזרתו לקלויזנבורג, סידרו בחצר ביהכנ"ס 'פועלי צדק', אסיפת עם רבתי, לשמוע בפיו על הארץ, ובאמצע נאומו התמוטט ומת ביום ה' אדר תרפ"ד. ('ש. זמרוני', עמ' 24-25; 'כרמילי', עמ' ס"ג; 'חכמי טראנסילוואניה', עמ' 88-89; 'החת"ס ותלמידיו', עמ' שע"ה).

9. זון פון הג"ר **חיים יהודה לוי** ז"ל אב"ד טעמשוואר, און איידעם ביי הרב **משה שמואל גלאזנער**. ער האט געדינט אלס רב און מגיד מישרים פון די 'בית אברהם' שול, און ער איז אומגעקומען עקדה"ש. זיין זון רבי **עזריאל לוי**, האט אויך געדינט אלס מגיד מישרים אין איינער פון די בתי מדרשים אין שטאט.

10. 'ש. זמרוני', עמ' 20-26; 'כרמילי', עמ' ס"ב-ס"ד.

אינעווייניג פון די 'אוהל משה' שול, היינט צוטאג

די אלטער אידישער קוואַרטל אין קלויזנבורג

משה'[11], וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין יאר תר"ע דורך חסיד'ישע אידן אין שטאט, און האט זיך געפונען אויף די 'David Ferencz' גאס. דער ביהמ"ד איז געפירט געווארן דורך הרב **שמואל וואהל** און הרב **בנציון ווינשטיין**; ביהכנ"ס 'בית יעקב' וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין יאר תרע"ז; ביהכנ"ס 'בית אהרן'; ביהכנ"ס 'אוהל יהודה', וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין יאר תרע"ח, און איז געפירט געווארן דורך הרב **הלל ליכטענשטיין**; ביהכנ"ס 'עזרת ישראל'; ביהכנ"ס 'בית מאיר' אין שטוב פון ר' **מאיר ווערטהיימער** און נאך.

דאס חסיד'ישע ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס[12]

פון צווישן די אלע בתי מדרשים אין שטאט, האט ארויסגעשטאַרצט דאס חסיד'ישע ביהמ"ד, וואו די חסידים פון שטאט - רוב פון זיי דבוק לבית סיגוט, און צו הגה"ק **מנאסויד** זי"ע - האבן געדאוונט. אין יאר תרע"ט (919') האבן זיי אויפגעבויעט זייער גרויסער און פראכטפולער ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס, וואס איז געווען פון די איינציגסטע בתי מדרשים אין שטאט, וואו מ'האט געדאוונט בנוסח ספרד, כמנהג החסידים. (די קאדאר שול שטייט שוין נישט היינט צוטאגס).

---

11. הרה"ח ר' **יקותיאל הערש ווערצבערגער** ע"ה, (איידעם פון הרה"ח ר' **אהרן ווערצבערגער** ע"ה שו"ב פון די ספרד'ישע קהלה), פלעגט צו דיינען אלס בעל תפלה, אינעם 'אוהל משה' ביהמ"ד.

12. פרטים על המתפללים: 'ש. זמרוני', שם; מו"ה **וואלף שטראהלי** הי"ו, וויליאמסבורג; מו"ה **שמואל זיינוויל שווארץ** הי"ו, וויליאמסבורג; מרת **פ. בערקאוויטש** תחי', בארא פארק ועוד.

נאכ'ן אויפבויען זייער ביהמ"ד האבן זיי מתקן געווען פעסטע תקנות לחיזוק יסודי הדת, און נאר וועד ס'האט אונטערגעשריבן די תקנות איז ערלויבט געווארן צו קויפן א זיץ אינעם ביהמ"ד[13].

אין זומער פון יאר תרפ"א, האט זיך די קאדאר שול אפגעטיילט פון די צענטראלע קהלה, און זיך דערקלערט זעלבסטשטענדיג, ווי בריית געשילדערט אין די קומענדיגע קאפיטלען.

די קאדאר שול איז בארימט געווען לשם ולתפארת, בעיקר צוליב אירע מתפללים וועלכע זענען געווען אנשים חשובים, חסידים ואנשי מעשה ואנשי שם, און האבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער התנהגות.

ס'איז כדאי אויסצורעכענען טייל פון די מתפללים פון די קאדאר שול, ווי פאלגענד: הגה"צ רבי **אברהם משה שטיין**[14] ז"ל דומ"ץ, הרה"צ רבי **יחזקאל רוטער**[15] ז"ל אדמו"ר מהאדאס, הרה"ג ר' **דוד הארפענעס**[16] ז"ל, הרה"ג ר' **יוסף לייב גאלדשטיין**[17] ז"ל, ר' **אפרים העלמאן**[18] ראה"ק, זיין זון ר' **יעקב העלמאן**[19] ראה"ק, זיין שוואגער ר' **צבי ליבערמאן**[20] הי"ד ראה"ק, ר' **אלימלך** (ב"ר אפרים) **העלמאן**[21] גבאי,

---

13. ראה התקנות במילואן, ב'נספחים'.
14. ראה עליו לקמן.
15. ראה עליו לקמן.
16. ראה עליו לקמן.
17. הה"ג ר' **יוסף לייב** ז"ל איז געווען א תלמיד פון מרן הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** מסיגוט זי"ע, און ער איז געווען מפורסם פאר אן אויסטערלישער ת"ח און בקי נפלא, און געקענט גאנץ ש"ס בע"פ. מיט דעם אלעם האט ער נישט געמאכט זיין תורה פאר א קרדום לחפור בה, און ער האט נישט געוואלט אננעמען קיין רבנות פאסטן. ער האט גענאסן גרויס הערצה ביי צדיקי דורו, ווי הגה"ק **מנאסויד** זי"ע און זיין זון דער **הוניאדער** רב ז"ל, וועלכער פלעגט זיך אויפשטעלן פאר אים מלא קומתו, זאגנדיג: 'די ש"ס איז דא'. א באזונדערע נאענטער התקשרות האט ער אנגעהאלטן מיט מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, און ווען ער האט אמאל געפרעגט דעם רבי'ן וועגן לערנען סתרי תורה, האט אים דער רבי געזאגט: 'א איד וואס קען ש"ס ישר והפוך, מעג לערנען סתרי תורה'. ביי די טיילונג פון די חסידים איז ער אריבער צו די נייע חסיד'ישע קהלה, און ער איז אומגעקומען בשנות הזעם עקדה"ש, הי"ד. (מפי נכדו מו"ה **יוסף לייב גאלדשטיין** הי"ו, מאנסי).
18. ער איז געווען א בארימטער בעל צדקה וחסד ומעשים טובים, און האט געפירט א בעקרריי פון ברויט, וואס איז געווען באוואוסט אלס 'העלמאן'ס ברויט'. (חתימתו נמצא על כתב הרבנות של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ראה הלאה).
19. ר' **יעקב** וועלכער איז - ווי זיין טאטע - געווען א גאון בצדקה וחסד, איז אוועק יונג, און נאך זיין פטירה האט מען אויפגענומען זיין שוואגער ר' **צבי ליבערמאן** פאר ראש הקהל. זיינע קינדער, ר' **לוי** און **אסתר** אשת ר' **יושע טעסלער**, האבן געוואוינט נאכ'ן קריג אין ארץ ישראל.
20. זיינע צוויי טעכטער שתחיו, האבן נאכ'ן קריג חתונה געהאט צו ר' **אלי' שרייבער** ע"ה און ר' **הירצקא בערנשטיין** ע"ה. זיין זון ר' **יעקב יוסף** ע"ה האט נאכ'ן קריג געוואוינט אין וויען, און בסוף ימיו אין בארא פארק, און איז נישט לאנג אוועק.
21. תלמיד פון הג"ר **יהודה גרינוואלד** ז"ל אב"ד סאטמאר, און נאכ'ן קריג האט ער געוואוינט אין ארץ ישראל. (וראה

ר' **משה הערשקאוויטש**[22] הי"ד גבאי, ר' **חיים ערנסטער**[23] הי"ד מראה"ק, ר' **פינחס פריעדמאן**[24] מראה"ק, ר' **שמואל מארמארשטיין**[25] הי"ד מראה"ק, ר' **ירמי' טעסלער**[26] מראה"ק, ר' **דוד ליבערמאן**[27] סעקרעטאר, ר' **חיים אליעזר ווייס**[28] הי"ד קאסירער, ר' **אהרן ווערצבערגער**[29] הי"ד שו"ב, ר' **יצחק ווינשטאק**[30] שו"ב, ר' **סענדר ווערצבערגער**[31] הי"ד שו"ב, ר' **יחיאל מרדכי אראן**[32] הי"ד, ר' **לייב פיינגאלד** הי"ד, ר' **יצחק שמידט**, ר' **שמואל קרויס**, ר' **נחום בנימין בראדי**[33] הי"ד, ר' **יהושע העשיל באכאוס**[34] הי"ד, ר' **נתן בוימהאפט**[35] הי"ד, ר' **מנחם מנלי ראזענצווייג**[36], ר' **שלמה שבתי**

ב'נספחים', שחתם שמו בקובץ 'בול"ח', שנה ב', י"א).

22. חתימתו נמצא על כתב הרבנות של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ראה הלאה.

23. עושר גדול ומחסידי סיגוט, ומרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע התאכסן בביתו בבואו לקלויזנבורג. לימים נשא בנו הרב **משה** את בתו של האדמו"ר רבי **חיים מאיר** מווישניץ זצ"ל.

24. ראה עליו לקמן.

25. חתימתו נמצא על כתב הרבנות של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ראה הלאה.

26. בעת די צווייטער וועלט קריג, האט ער זיך אסאך אפגעגעבן מיט די פליטי חרב וואס זענען אנגעקומען קיין קלויזנבורג, מיטן ציל צו שוועכן די גרעניץ קיין רומעניע, צווישן זיי איז געווען מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, וועלכע האט ווי באקאנט געדארפט אנקומען צו זיין הויז, אבער איז פריער געכאפט געווארן. (ראה יותר באריכות, בספרו 'זכור ואל תשכח').

27. חתימתו נמצא על כתב הרבנות של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ראה הלאה.

28. חתימתו נמצא על כתב הרבנות של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ראה הלאה.

29. ראה עליו לקמן.

30. ראה עליו לקמן.

31. איידעם פון הרה"ח ר' **אהרן ווערצבערגער** ז"ל, שו"ב.

32. ער איז געבוירן צו זיין פאטער ר' **עזרא** ע"ה, וועלכער האט געוואוינט אין לאזנא (א שטעטל נעבן דעעש), און ער האט חתונה געהאט צו די טאכטער פון ר' **בערל שווארץ** ע"ה, מתושבי העיר קלויזנבורג. ר' **יחיאל מרדכי** איז געווען פון די חסידי'ישע אידן אין שטאט, און פון די שטענדיגע מתפללים אין די 'קאדאר' שול, אויסער אין די ימים נוראים טעג וואס דאן פלעגט ער דאוונענען ביי הרה"צ ר' **שמעון שיף** ז"ל האדמו"ר מליזענסק. נעקדה"ש ביום י"א סיון תש"ד, הי"ד. זיין זון איז: הרה"ח מו"ה ר' **יוסף עזרא** הי"ו, וויליאמסבורג. (מפי נכדו מו"ה **יואל אראן** הי"ו, וויליאמסבורג).

33. זון פון ר' **יעקב** ע"ה פון אונגוואר (ברודער מיט הג"ר **אברהם בראדי** ז"ל אב"ד ברעזנא, דער פאטער פון הג"ר **מנחם בראדי** ז"ל אב"ד קאלוב), וועלכער איז געווען אן איידעם ביי ר' **נחום בנימין קאליש** ע"ה, דער שווער פון הג"ר **אברהם משה שטיין** ז"ל דומ"ץ קלויזנבורג. ר' **נחום בנימין** האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון מו"ה ר' **משה באכאוס** ע"ה פון קלויזנבורג (נפטר בא"י בשנת תרע"ד).

34. ער איז געווען א זון פון דעם א"ד ר' **משה באכאוס** ע"ה און א איידעם ביים א"ד ר' **יעקב בראדי** ע"ה, אזוי ארום איז ר' **יושע העשיל** געווען א דאפעלטער שוואגער מיט ר' **נחום בנימין בראדי** ז"ל.

35. ער איז געווען א תלמיד פון הגאון בעל **לבושי מרדכי** ממאד ז"ל, (ותשובה ל"ו נדפסה בשו"ת 'לבושי מרדכי', יו"ד סי' נ"ז, דפוס מישקאלץ תרצ"ז, סי' מ'), און איז געווען א למדן מופלג, ת"ח עצום און א חסיד'ישער איד. ער איז געווען פון די אויסגערופענסטע מלמדים אין די חסיד'ישער תלמוד תורה.

36. זון פון ר' **אלימלך ראזענצווייג** ע"ה (איידעם פון החסיד המפורסם ר' **מנחם מנלי סופר** ז"ל מעיר מאקאווע מח"ס שלשה עדרי צאן), און איידעם פון זיין פעטער מו"ה ר' **אברהם צבי זאנדערלינג** ז"ל (חתנו של ר' **מנחם מנלי סופר** הנ"ל). ר' **מנחם מנלי** התפלל בביהמ"ד החסידים, ושימש כ'סגן נשיא' בקהלה המרכזית מטעם החסידים, אולם לאחר הפילוג, עבר להתפלל בביהמ"ד 'אוהל משה'.

הוניאדער רב ז"ל (אין צענטער) גיט שלום פאר הג"ר יוסף לייב גאלדשטיין ז"ל (אינגאנצן רעכטס) ביי א באזוך אין קלויזנבורג

פריעדמאן[37] הי"ד, ר' **יודא לייב פאל**[38], זיין זון ר' **מרדכי פאל**, ר' **ישעי' שוואַרץ**, ר' **נפתלי בירמאן** הי"ד, ר' **יחיאל מיכל הערשקאוויטש**[39], ר' **אליעזר לאזאר**[40] הי"ד, רבי **יהודה שטראהלי**[41], ר' **אברהם פערלמוטער**[42] הי"ד, זיין זון ר' **משה פערלמוטער**[43], ר' **אברהם צבי זאנדערלינג**[44] הי"ד, ר' **חיים ראזענוואסער** הי"ד, ר' **יונה ראזענוואסער**, ר' **יושע פריעדמאן**[45], ר' **משה צבי רויזמאן** הי"ד, ר' **מנחם פריעדמאן** הי"ד, ר' **אברהם מאנדל**[46], ר' **שאול בערגער**, ר' **נתן נטע נאדיפלודי**[47], ר' **אברהם משה דייטש**, ר' **אלי' דייטש**, ר' **נפתלי יצחק ווייס**, ר' **אברהם איזשאק**, ר' **שמעון איזשאק** און נאך אסאך אידן יראים ושלימים.

---

37. בנו של ר' **לוי יצחק פריעדמאן** ע"ה מקלויזנבורג, וחתנו של הרב **בנציון ווינשטיין** (ראה עליו לעיל). בעל דפוס הידוע 'דפוס ווינשטיין & פריעדמאן'. בנו: הרה"ח ר' **יחזקאל שרגא פריעדמאן** ע"ה, וויליאמסבורג.
38. ראה עליו לקמן.
39. ברודער פון ר' **משה הערשקאוויטש** ע"ה.
40. ער איז געווען א שיינער בעל פרנסה פון זיין לעדער געשעפט. זיינע זין זענען געווען: א') ר' **משה** הי"ד (איידעם פון ר' **יצחק אהרן פערלשטיין** ע"ה פון סאטמאר), ב') ר' **יעקב** (ער האט נאך די מלחמה חתונה געהאט מיט די טאכטער פון ר' **אלימלך העלמאן** ע"ה).
41. ברודער פון הג"ר **פרץ טובי' שטראהלי** ז"ל מרביץ תורה בקלויזנבורג, זין פון ר' **ישראל שטראהלי** ע"ה. ר' יהודה איז געווען א תלמיד פון הגאון בעל **ערוגת הבושם** ז"ל, און האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון הרה"ח ר' **פנחס פריעדמאן** ז"ל מראשי קהל ספרדים, און ער פלענט פארן להסתופף בצ"ק פון מרן הגה"ק מ**סאטמאר** זי"ע, (בניו: הרה"ח ר' **ישראל** ע"ה, בארא פארק, ולהבחל"ח הרה"ח ר' **וואלף** הי"ו, וויליאמסבורג).
42. מוכר חלב.
43. איידעם פון ר' **אליעזר לאזאר** ע"ה.
44. זון פון הרב החסיד ר' **מנחם מנלי זאנדערלינג** ע"ה פון קשאנוב, און איידעם פון הרה"ח ר' **פנחס פריעדמאן** ז"ל מראה"ק.
45. זון פון הרה"ח ר' **פנחס פריעדמאן** ז"ל מראה"ק, און איידעם ביי ר' **אברהם ארי' בראך** ז"ל. ר' יושע האט געוואוינט אין קלויזנבורג, וואו ער האט געדינט אלס מלמד אין די חסיד'ישע תלמוד תורה, און נאך די קריג האט געוואוינט אין טעמשוואר, ארץ ישראל און שפעטער אין ניו יארק. ער איז נפטר געווארן ביום ב' אייר תשנ"ו, ומנו"כ בקרית יואל.
46. שוואגער פון ר' **אליעזר לאזאר** ע"ה.
47. איש נגיד, ולאחר הפילוג עבר לביהמ"ד 'אוהל משה'.

דער אידישער שפיטאל אין קלויזנבורג[48]

צווישן די פילע אינסטיטוציעס, מוז דערמאנט ווערן דער אידישער שפיטאל אין קלויזנבורג, וואס איז צושטאנד געקומען אין יאר תרפ"ח, אדאנק דעם ריזן נדבה פון הגביר הנכבד ר' **דוד שמיל** ע"ה[49], וועלכער האט מנדב געווען דער שטח צו בויען דעם שפיטאל.

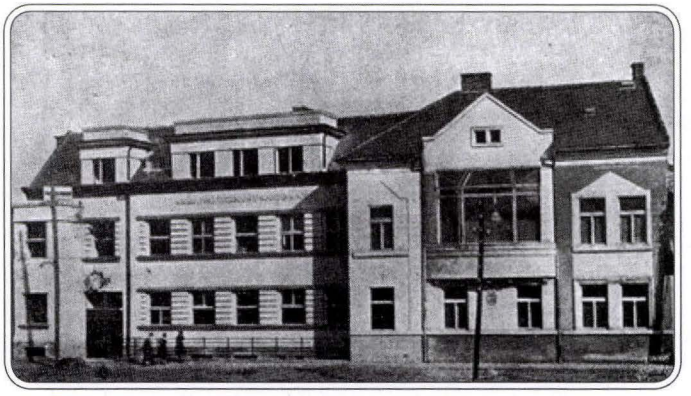

הגביר ר' דוד שעבעשטיען ע"ה

דער שפיטאל איז געשטאנען אין צענטער פון שטאט, און האט זיך געצויגן פון די 'טודור ולדימירסקו' גאס ביז צו די 'נאד. סאמוש' גאס.

בעפאר מ'האט געבויעט דעם שפיטאל, האט דער מזכיר פון די ארטאדאקסישע קהלה, ר' **שמואל בנימין לעפללער**[50], באזוכט אין די אידישע שפיטעלער איבער'ן לאנד, כדי זיך אומצוקוקן אויף זייער געבוי, און אהערצושטעלן דעם קלויזנבורגער שפיטאל אויפ'ן מאדערנסטער אופן וואס שייך.

דער שפיטאל איז געווען ברייט באקאנט אינעם גאנצן לאנד, און פון אלע ארומיגע שטעט און דערפער איז מען אהינגעקומען זיך היילן. צווישן די וועגט פון די שפיטאל זענען נסתלק געווארן, הגה"צ רבי **ישראל פריינד** ז"ל אב"ד הוניאד[51] און הגה"צ רבי **מנחם מענדל האגער** ז"ל אב"ד ווישאווע.

דער אידישע שפיטאל אין קלויזנבורג

48. 'כרמילי', עמ' ע'-ע"א; 'ש. זמרוני', עמ' 37.

49. ר' דוד איז געווען א בארימטער עושר, און האט געבויעט פארשידענע רעגירונג'ס פראיעקטן, ווי אויך האט ער באקומען די קייזערליכן טיטל 'פון שעבעשטיען'. זיין איידעם איז געווען ד"ר **טעאדאר פישער**.

50. נולד בשנת תרל"ה בבודאפעסט, לאביו ר' **שמעון** ע"ה סופר ונאמן הקהלה דשם, והי' חתן גיסו הג"ר **אפרים בנימין גרינפעלד** ז"ל אב"ד רימאסעטש. משנת תרנ"ט שימש כסופר ונאמן הקהלה בקלויזנבורג. ('החת"ס ותלמידיו', עמ' תרי"ח). ראה להלן בפי"א חתימתו ותמונתו.

51. נפטר ביום ב' דר"ח אד"ב ת"ש, און זיין לויה איז פארגעקומען אין קלויזנבורג, פארענט פון די 'קאדאר' שול. (מפי מו"ה ר' **שמואל זיינוויל שוואַרץ** הי"ו, ווילִיאמסבורג).

די חברה קדישא אין קלויזנבורג[52]

די קלויזנבורגער חברה קדישא איז געגרינדעט געווארן חוהמ"ס תקצ"ז, און אלס חברי החברה האבן דאן געדינט: ר' **דוד וועליש** ראש החברה, ר' **לוי פרידמאן**, ר' **דוב בער קירשנער**, ר' **מנחם מנלי היימאן**, ר' **בנימין וואלף ווערטהיים**.

ווי שוין פריער דערמאנט, האט די קהלה אנגעהויבן אין יענע תקופה, צו באגראבן די מתים אין די הויף פון די 'מונושטור' שול, אן קיין אפיציעלער ערלויבעניש פון די רעגירונג. ערשט נאך עטליכע יאר, האט די רעגירונג באשטעטיגט דעם שטח פאר א בית החיים, און געגעבן רשות דאס ארומצוימען.

דער דאזיגער ביה"ח האט באדינט די קהלה ביז יאר תרס"ה, וואס דאן האט מען אויפ'ן באפעל פון די רעגירונג געמוזט מפנה זיין די קברים.

אינעם פנקס החברה קדישא, טרעפט מען פארשידענע פאסירונגען וואס האט זיך אפגעשפילט במשך די יארן, אינערהאלב די חברה קדישא.

אין יאר תר"כ, איז א געוויסער מרדכי בן יצחק הלוי - וועלכער האט געוואוינט אין איינע פון די דערפלעך וואס איז ארום קלויזנבורג - קראנק געווארן, און איז נפטר געווארן ביום ד' ניסן תר"כ. די באאמטע האבן צעשניטן זיין גוף צוליב שטודיעס, און די איבריגע חלקים האבן זיי באערדיגט אינעם גוי'אישן בית הקברות.

וועו די פאסירונג איז באקאנט געווארן, האט דאס אויפגעשוידערט די אידישע קהלה, און די גבאים פון חברה קדישא האבן זיך געוואנדן צום שטאטישן מעיאר אז מ'זאל באפרייען די קערפער, כדי מ'זאל דאס קענען באגראבן כדת וכדין. נאר נאך לענגערע שתדלנות און אינטערוועניע האט זיך דאס איינגעגעבן, און די קהלה האט באקומען די קערפער און אדורכגעפירט א לויה, ביי וועלכע די ראשי הקהלה האבן געזאגט דעם פסוק: 'ידינו לא שפכו את הדם הזה'.

אינעם פנקס געפונט מען אויך, איבער איינער וואס האט מבזה געווען דעם פריערדיגן רב, הג"ר **אברהם גלאזנער** ז"ל, נאך זיין פטירה, און צוליב דעם האט מען אים באקנס'ט מטעם די חברה קדישא, אז ער מוז צאלן 100 פארינט פאר די קופת החברה, און ווי אויך גיין צום קבר פונעם רב און אים איבערבעטן. היות דער יעניגער האט נישט געהאלטן ביים אויספאלגן דעם קנס, האט מען אויסגעשטראכן זיין נאמען פון די חברה, און בתו"ד שרייבן זיי: "רבינו שהי' מנכדי החתם סופר, נחשב

52. ראה 'כרמילי', עמ' ס"ה-ס"ז; 'ש. זמרוני', עמ' 34-40.

לאחד מחשובי הרבנים, גדול בתורה ומתנהג במידות צדיקים. להעליב צדיק כזה אחר מותו, הוא סימן מובהק של התגברות הגשמיות על הנשמה, ודבר בלתי רגיל בישראל".

ביי איינע פון די זיצונגען פון די חברה קדישא, איז געהערט געווארן פארדאמונגען קעגן מר **פישער פון פארקשהאזי**, וועלכער האט ביי די הקמת מצבה פון זיין שווער הרה"ח ר' **ישראל גרין** ז"ל, פון די ערשטע קהלה פירער, נישט צוגעלאזט דעם ארטאדאקסישן חזן צו מאכן דעם 'קל מלא', נאר אנשטאט געפון דעם שטאטוס-קוא חזן. דער א"ד פישער האט זיך אנטשולדיגט אויף דעם אינצידענט, אבער מיט דעם אלעם איז באשלאסן געווארן, אז אויף להבא מעג מען אויך רופן דעם שטאטוס-קוא חזן צו מאכן דעם 'קל מלא'.

ביי א זיצונג פון יאר תרמ"ב, האט מען דן געווען איבער שרייבן אונגארישע ווערטער אויף די נוסח המצבה. ביים אסיפה האט דער רב, הרב **משה שמואל גלאזנער**, זיך קעגן געשטעלט דערקעגן, און צוליב דעם איז טאקע באשלאסן געווארן אז ס'איז נישט ערלויבט צו שרייבן 'אונגארישׁ' אויף א מצבה. אין יאר תרנ"ט, האט מען צוליב דעם געמעקט אויף א מצבה, וואס ס'איז געווען געשריבן אויף 'דייטש'.

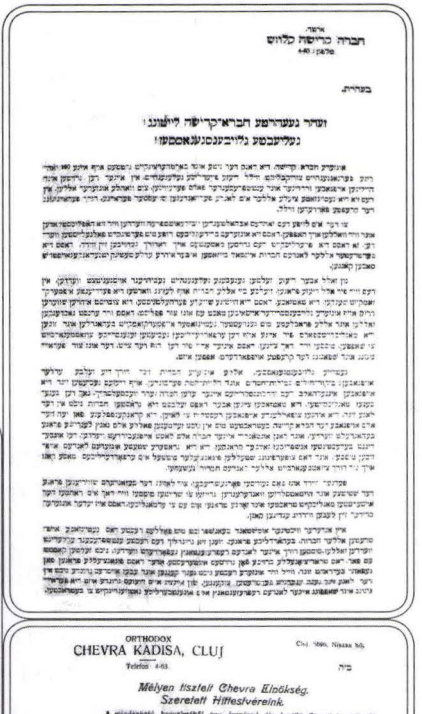
אין יאר תרנ"ב האט די קהלה אפגעקויפט א פרישער קרקע פאר א בית החיים, אבער ווען דער שטח איז פול געווארן, איז די קהלה געצוואונגען געווען צו קויפן א פרישער ביה"ח, וועלכער איז באנייט געווארן ביום כ"ז אלול תרפ"ח לפ"ק.

אין יאר תרצ"א, איז די חברה קדישא ווידער אמאל געצוואונגען געווען מפנה צו זיין קברים וועלכער האבן זיך געפונען אויף די 'אברם יאנקו' גאס, אויפ'ן באפעל פונעם רעגירונג. אויפ'ן טעוועלע וואס מ'האט געלייגט העכער די קברים שטייט ווי פאלגענד: "פ"נ העצמות היבשות אשר הוכרחנו למרות רצונינו, לגודל צערינו ולשברון רוחנו ולבנו ע"י פקידי הרשות בעירנו, לאחר הרבה התפעלות והוצאות ממון לבטל הגיזרה, להקיצם מתרדמתם להפריעם ממנוחתם ולפנות קבריהם מבית החיים הראשון ברחוב אברם יאנקו, והובאו הנה ונקברו פה בשבעה קברים עצמות זקנים ונערים אשר עליהם עלתה הגזירה, עצמות כ"א במקום מיוחד בכבוד גדול וגזירת תענית או פדיון נפש, בשנת תרצ"א, אבל ונהי נשא עליהם כל בני חברתנו ועדתנו, נפשם בטוב תלין ובצל ש-ד-י יתלוננו".

אויפ'ן פארשלאג פון ר' **יהודה לייב פאל**[53] ז"ל גבאי חברה קדישא, האט די קהלה געגרינדעט א ביהמ"ד פאר די 'חברה קדישא', וועלכער איז נתנדב געווארן דורך מר

53. ראה עליו לקמן.

משה טישלער, און ס'האט זיך געפונען אויף די 'Szentlelek' גאס. אויפ'ן פארלאנג פון מר משה טישלער, האט די 'חברה קדישא' אויפגענומען אלס רב פונעם ביהמ"ד און פונעם 'חברה קדישא', הג"ר **פרץ טובי' שטראהלי**[54] ז"ל.

רוף פון די חברה קדישא אין יאר תרצ"ו, זיי אונטערשטיצן מיט געלט

א בליק אויפ'ן אלטן בית החיים אין קלויזנבורג

טאוול ביים אריינגאנג צום בית החיים

54. ראה עליו לקמן.

פרק ד'

די אדמורי"ם, רבנים, דיינים און כלי קודש אין קלויזנבורג[1]

אדמור"י עיר קלויזנבורג

אין קלויזנבורג האט עקזיסטירט אסאך בתי מדרשים, וועלכע זענען אנגעפירט געווארן דורך פארשידענע רבנים און אדמורי"ם, וואס זענען בעת די ערשטער וועלט קריג אנטלאפן פון גאליציע קיין אונגארן און אנגעקומען קיין קלויזנבורג, און זיך דארט באזעצט.

אין די ערשטע תקופה, האט די ארטאדאקסישע קהלה זיי טיילווייז אונטערגעשטיצט, להחיות את נפשם וכראוי לערכם הרם, אבער בדרך כלל, האבן די דאזיגע אדמורי"ם זיך בעיקר אנגעקערט מיט די חסידישע קהלה אין קלויזנבורג, ובפרט אין די שפעטערע יארן.

ס'איז כדי אויסצורעכענען די רבנים און אדמורי"ם, וועלכע האבן געוואוינט אין קלויזנבורג און אנגעפירט מיט אייגענע בתי מדרשים אין שטאט.

הרה"צ רבי יעקב שמשון קאננער ז"ל אדמו"ר מטשעחויב

הרה"צ רבי יעקב שמשון קאננער ז"ל איז געבוירן צו זיין טאטן **רבי משה**[2], און איז געווען אן איידעם ביי **הרה"ק רבי משה משינאווע** זי"ע. נאך זיין חתונה (אין די תר"ס יארן) איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין טשעחויב, אויפ'ן פלאץ פון זיין פעטער **הרה"ק רבי ישעי' מטשעחויב** זי"ע, און נאך די ערשטע וועלט קריג האט ער געפליכטעט קיין קלויזנבורג, וואו ער האט אויפגעשטעלט זיין ביהמ"ד אויף די 'Malom' גאס, אין די הויף פון די 'בית אברהם' שול.

---

1. ראה: 'ש. זמרוני', עמ' 14-11; 'כרמילי', עמ' ס"ד, ולתולדות הרבנים העתקנו לפעמים מהספרים: 'חכמי טראנסילוואניה'; 'מאורי גליציה'; 'החת"ס ותלמידיו'.
2. פון סאנוק, און איידעם ביי הרה"צ ר' **פנחס יוסף שפירא**, איידעם פון הרה"ק בעל **תורת חיים** מקאסוב זי"ע.

רבי **יעקב שמשון** איז באקאנט געווען פאר א פיקח עצום און א שטארקער בקי אין וועלטליכע ענינים, און אסאך זענען געפארן צו אים זיך מתייעץ זיין אין פארשידענע נושאים. ער איז באוואוסט געווען אלס דער 'טשעחויבער רבי' פון קלויזנבורג, און איז דארט נפטר געווארן ביום ז' סיון תש"ב, ושמנו"כ באוהל שעל קברו. (זיין איידעם איז געווען הג"ר **יעקב אלימלך פאנעט** ז"ל אב"ד דעעש).

הרה"צ רבי יחזקאל רוטער ז"ל אדמו"ר מהאדאס

הרה"צ רבי יחזקאל ז"ל איז געבוירן אין יאר תרל"ו צו זיין טאטן ר' **עזריאל**, און איז געווען אן איידעם ביי הגה"ק רבי **אהרן ישעי' פיש** מהאדאס זללה"ה. אין זיינע יוגנט יארן האט ער זיך מסתופף געווען בצ"ק פון מרן הגה"ק **משינאווע** זי"ע און מרן **הקדושת יו"ט** זי"ע, און אין יאר תרס"ו האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער האט פון אנפאנג געהאט אן אייגענעם ביהמ"ד 'כנסת יחזקאל' ביי זיך אין שטוב, אבער שפעטער האט ער קובע געווען מקום לתפלתו אין די חסיד'ישער ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס[3], וואו ער איז באקאנט געווען מיט זיין פייערדיגער דאוונען.

מצבה פון הרה"צ רבי יחזקאל רוטטער זצ"ל אדמו"ר מהאדאס

מצבה פון הרה"ק רבי אהרן ישעי' פיש ז"ל מהאדאס, שוויגר פון הרה"צ רבי יחזקאל, אינעם קאלובער ביה"ח

הרה"צ רבי יחזקאל ז"ל האט אויך געדינט אלס דער שטאטישער 'מגיד מישרים', ובמיוחד פון די קאדאר שול, און ער איז נפטר געווארן ביום ר"ח שבט תרצ"ט לפ"ק, ושמנו"כ באהל שעל קברו. נאך זיין פטירה איז געדרוקט געווארן פון אים א קונטרס 'זכרון יחזקאל'[4].

3. בעת פילוג הקהלה (ראה בענין הלאה), עבר להתפלל בביהמ"ד 'אוהל משה' (ש. זמרוני', שם), אבל במשך השנים חזר להתפלל בקהלת הספרדים, (מפי מו"ה **וואלף שטראהלי** הי"ו, וויליאמסבורג, שזוכרו כמתפלל בביהמ"ד קאדאר).

4. הה"צ רבי **יחזקאל** ז"ל, איז געווען זייער בידידות מיט הגה"צ רבי **נפתלי הירצקא העניג** ז"ל אב"ד שארמאש, און זיי פלענן לערנען בחברותא. אין זיין צוואה (הנדפס בקונטרס 'זכרון יחזקאל') שרייבט רבי **יחזקאל**: "אם יהי'

זכרון יחזקאל צוואה

ג. **ויעתה**, אמר נפשיכם שלך תתאכזו כי — אינני לי נפשו ולנפשו אחר שקיבלתי מזה השולם, (פיקח מאחי שכותב מלעיר פיטיפיריס, וכתלמי לי כספר: שלמה יכלתה נשמתו תשוב אל מקומה שמה שמה, מאחאיל (כתובות דף קיג. ע"ב) מת כלפי שמה אינו יפה לא, ונקח מאחי: שתכתוב את כל מה שיאמר לפי על הספר, וכתבתי לפניו ומצאתים כמה כיחד שם הרים המקום שיעמד כתחתיו מכתיק ומצחתי כתבתי מתורתיו.)

פרק השדרה והלבשה

א. **כבר** נקבתי את ידידי רחמי מקולם כי דקקים שיפציו מאחי למקרי במקום שכרם לאחר שקיבלתי מן השולם, ואם לא יאבו אחר מידידים מהשפם שכתוב שמהם, אז יעבוד במקום שכרם דקקי מרמים, שכם כי לי מקיבת נפש ממש, כשכתוב, שכים שלך ושיכן שיהי רעוי שיעבוד במקום שכרם דוקא. (אחר שמרמו זאת ושוב אחר מדברים שיהבו לכן, אלא שליח מיזמר שהשמורת שכוקר אחר כעבד שהבקיק שאבד וכקבו כיחוד על שדבי כאן.)

ב. **אבקש** שיעבו לי את שקשות כי שמשים, שפם רמשוש יפשו בניכמיך דשפרדים ושפם שניים קדם ולפני שכורתי שם כבים שפיים.

הה"צ רבי יחזקאל ראטער ז"ל באפעלט אין זיין צוואה, אז די ספרדי'שע קהלה זאל זיך מטפל זיין מיט זיין טהרה און קבורה

(קונטרס 'זכרון יחזקאל')

בעזהשי"ת

קונטרס

זכרון יחזקאל

כולל מכתבו וצוואתו של הרב הגאון הגדול צדיק יסוד עולם בהיגיע קדושת מהורא ומרימא ידידי הר' לו בעלה ובנכתר, מגיד מישרים, ענד ד' בכל יסורי בשפ"ג בקדושה וטהרה בקש"ת,

מרן יחזקאל

זצוקללה"ה מגיד משרים דשה קלויזנבורג (קלויזענבורג) יצ"ו.

ונגלה אליו

איזו נרגרים מכתב ידיד קדושה שיכתבם על שם ולזכרון בתו היחידה מ' ברכה ע"ה ויקאם בשם

זכר לברכה

שנת קונטרס הלז מיוקדש למטרת הדפסת החלקים הבאים שיעשם עזר מכתביהם.

נאדרק"ק מעפאהריטש יצ"ו

חלק ראשון

שנת הת"ש לפ"ק

Rotfer Izrael rabbi, Kolozsvár, Árpád-ut 18.

שער בלאט פון קונטרס 'זכרון יחזקאל'

נאך זיין פטירה האט זיין זון הה"צ ר' **עזריאל** ממלא מקומו געווען באדמורו"ת אין קלויזנבורג.

הרה"צ רבי לוי משה יהודה מיכלאוויטש ז"ל אדמו"ר מבראד[5]

הרה"צ רבי לוי משה יהודה מיכלאוויטש ז"ל, איז געבוירן אין יאר תרכ"ה אין ראדוויל, צו זיין פאטער הרה"צ רבי **מרדכי מראדוויל**[6] ז"ל, אייניקל בא"ב פונעם היילגן **זלאטשובער מגיד** זי"ע. זיין פאטער הרה"צ רבי מרדכי האט אריבערגעוואנדערט פון ראדוויל קיין בראד, און ער האט דארט געפירט זיין עדה הק' בבית מדרשו פון זיין זיידע הרב הקדוש המגיד **מזלאטשוב** זי"ע, ביז צו זיין פטירה ביום ג' טבת תרס"ה, ושמנו"כ.

הרה"צ רבי לוי משה יהודה ז"ל האט חתונה געהאט מיט הרבנית **לאה**[7] ע"ה, און נאך די פטירה פון זיין טאטן הרה"צ רבי מרדכי, האט ער איבערגענומען די הנהגת

ביכולתכם רצוני שתקראו את ידידי אוה"נ הרהגה"צ מו"ה **נפתלי הירצקא** שליט"א האבד"ק שארמאש יצ"ו, שגם הוא יספדוני".

5. כמה פרטים על אדמור"י בראד שמענו, מפי נכדם הרה"ג רבי **יקותיאל יצחק שווארץ** שליט"א אב"ד בראד, בן הגאון רבי **מרדכי מענדל שווארץ** שליט"א ראה"כ 'כולל אברכים בראד', חתן הרב החסיד בנש"ק רבי **אהרן לייב באש** ז"ל, חתנו של הרה"צ האדמו"ר רבי **יחיאל מיכל מיכלאוויטש** זצ"ל מבראד.

6. בן הרה"ק רבי **לוי משה יהודה** מראדוויל, בן הרה"ק רבי **דן** מראדוויל (חתנו של הרב הקדוש בעל **אוהב ישראל** מאפטא זי"ע), בן הרה"ק רבי **יצחק** מראדוויל, בן הרה"ק רבי **יחיאל מיכל** המגיד מזלאטשוב זי"ע. הרה"ק רבי מרדכי נשא את **מרים** בת הרה"ק רבי **שלמה** בנו של הרב הקדוש רבי **מרדכי מלעכאוויטש** זי"ע.

7. למשפחת פלאם, ונכדת להרה"ק רבי **בעריש מאלעסק** זי"ע, בן הרה"ק רבי **שלמה לוצקער** המגיד מסקאהל זי"ע (וברשותה היתה נמצאת ס"ת של זקינה המגיד מסקאהל זצ"ל, שנפל בחלקה בירושה), ונכדת להרב הקדוש

העדה אין בראד. בעת די ערשטער וועלט קריג, אין יאר תרע"ז, האט רבי לוי משה יהודה געפליכטעט קיין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד 'בית לוי' אויף די 'Fordulo' גאס. אין קלויזנבורג איז ער באקאנט געווען אלס דער 'בראדער רבי', און שטארק מפורסם אלס אן איש קדוש. ער איז נפטר געווארן ביום ב' דר"ח אד"א תרע"ט, ושמנו"כ באוהל שעל קברו[8].

זיינע קינדער וואס זענען אונז באקאנט, זענען ווי פאלגענד: א') בנו ומ"מ הרה"צ האדמו"ר רבי **יחיאל מיכל מבראד** זצ"ל (זע ווייטער), ב') בנו הרה"צ רבי **דוד** הי"ד רב בבארדיטשוב, ג') **יענטא** אשת הרה"צ רבי **נפתלי בצלאל טויב**[9] הי"ד מסאמאשוואר.

מצבה פון הרה"ק רבי לוי משה יהודה זצ"ל אדמו"ר מבראד, אינעם אלטן ביה"ח אין שטאט קלויזנבורג

נוסח מצבת הרה"ק רבי לוי משה יהודה זצ"ל אדמו"ר מבראד, וואס הרה"ק מנאסויד זי"ע האט מנסח געווען

מזידיטשוב זי"ע. אחר פטירת האדמו"ר רבי לוי משה יהודה זצ"ל, נסעה אלמנותו הרבנית לאה ע"ה בחזרה לבראד, לדור אצל בנותיה. נרצחה במלחה"ע השני' ע"י גוי רוצח הי"ד, ד' שבועות לפני הדעפארטציה, בעת שהלכה לקבץ מעות לצדקה במחנה ההסגר שבבראדי, ובהיותה רבנית מפורסמת, השתתפו בלויתה אלפי תושבי המחנה, לחלוק לה כבוד האחרון, וזכתה עוד לבוא לקבר ישראל.

8. יסופר, כי בשב"ק האחרונה לימי חייו, עלה לתורה ל'ששי', והבעל קורא סיים אצלו בפסוק 'והסירותי מחלה מקרבך', נענה ואמר: 'כבר מאוחר מדי', ואכן במוצש"ק נלב"ע, והרה"ק **מנאסויד** זי"ע שלח טעלעגראם לקלויזנבורג, שימתינו עליו עם הלוי', ואכן הגיע להלוי' וגם הספידו מרורות. לאח"כ ניסח הרה"ק מנאסויד זי"ע את נוסח מצבתו, ראה העתקתו לקמן. ציונו הקדוש בקלויזנבורג הי' נודע כמקום מסוגל לישועות, ורבים פקדו את ציונו.

9. בן הרה"ק רבי **פנחס חיים מראזלא** זצ"ל.

בנו הרה"צ רבי יחיאל מיכל ז"ל אדמו"ר מבראד

זיגל פון ביהמ"ד 'בית לוי'

הרה"צ רבי יחיאל מיכל ז"ל איז געבוירן אין יאר תר"נ אין בראד, צו זיין טאטן הרה"צ רבי **לוי משה יהודה** ז"ל, און ער האט חתונה געהאט מיט הרבנית **גיטל** די טאכטער פון הרה"צ ר' **שלום שפירא**[10] ז"ל פון ראווא-רוסקע. רבי יחיאל מיכל איז אנגעקומען פון בראד קיין קלויזנבורג אינאיינעם מיט זיין פאטער, און נאך זיין טאטנ'ס פטירה האט ער ממלא מקומו געווען באדמורו"ת בראד אין קלויזנבורג.

רבי יחיאל מיכל איז געווען מפורסם פאר א צדיק וענוותן וחסידא ופרישא[11], און האט מעורר געווען רגשי כבוד מיט זיין אצילות'דיגן געשטעל. אסאך אידן האבן זיך מסתופף געווען בצל קדשו און משכים געווען לפתחו. ער איז אומגעקומען עקדה"ש אין אוישוויץ, אינאיינעם מיט אשתו הרבנית ע"ה, ביום ט' סיון תש"ד, הי"ד[12].

---

10. בנו של הרה"ק רבי **אביעזרי זעליג אלעזר מקאלשין** (חתן הרה"ק רבי **משה מקארוב** ז"ל בנו של הגה"ק **השר שלום** מבעלז זי"ע), בן הרה"ק רבי **אברהם אלחנן מקאלשין** (חתן הרה"ק **השרף ממאגלניצא** ז"ל, בן בתו של הרה"ק **המגיד מקאזניץ** זי"ע, וחתן הרה"ק ר' **אלעזר מליזענסק** ז"ל, בנו של רביה"ק **בעל נועם אלימלך** זי"ע), בן הרב הקדוש רבי **מרדכי דוד מדאמבראווא** זי"ע.

רבי שלום הי' חתנו של הרה"צ רבי **משה אליקים בריעה בינדיגער** ז"ל מבוקאווסק (חתן הרה"ק רבי **צבי יוסף מרודניק** ז"ל), בנו של הרה"ק רבי **שמואל זיינוויל בינדיגער** מבארדיוב (חתנו של הרה"ק רבי **נפתלי מליזענסק** זי"ע ובזוו"ש חתנו של הרה"ק רבי **משה מקאזניץ** זי"ע), בן הגה"ק רבי **ברוך אברהם בינדיגער** זצ"ל אב"ד האנישאוויטץ.

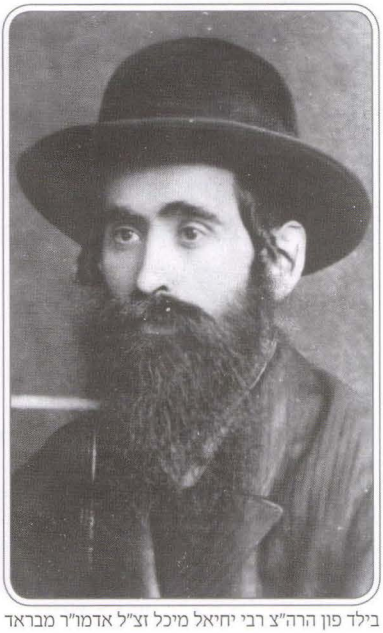
11. הרה"צ רבי יחיאל מיכל זצ"ל, הי' דמות דיוקן של אבותיו הקדושים למעב"ק לבית ראדויל, ותוארו כולו אומר פאר וכבוד. עבד את ה' בטהרה ובפרישות, ולא הסתכל חוץ לד' אמותיו. הערצת בני עירו אליו בא לידי ביטוי בכל שנה בערב יום הקדוש, כאשר אנשי העיר נסבו על ביתו מנער ועד זקן, להתברך מפיו לקראת יום הגדול. ביתו היתה פתוח לרוחה לכל דורש ולכל מבקש, וזכה לאכסן בביתו צדיקים וגדולים, ואנשים חשובים.

על פרישותו וצדקתו העידה בתו מרת **באש** ע"ה, אשת הרה"ח רבי **אהרן לייב** ז"ל, וכה דבריה: "שלשה דברים אוכל להעיד על אבי הקדוש, א') מעולם לא ראיתיו בלי כובעו העליונה, אפי' ביושבו בפנים בביתו, ב') מעולם לא הניח א"ע לישון במטה, רק נרדם על כסאו בבית מדרשו באמצע לימודו, ג') מעולם לא שמעתיו מגביה קולו בדיבורו". (מפי נכדה הרה"ג אב"ד **בראד** שליט"א).

וסיפר חתנו, הרה"ח רבי **אהרן לייב באש** ז"ל: "בימי בחרותי למדתי בישיבת הגה"צ רבי **שלמה זלמן עהרענרייך** ז"ל אב"ד שימלוי, ופעם הגיע לעירנו חותני שלעתיד, האדמו"ר רבי יחיאל מיכל מבראד זצ"ל, בכדי לעשות את השבת בעיר שימלוי. השבת אכן עברה ברוח נלהב ומרומם, אבל מה מאוד נדהמנו לשמוע ציווי רבינו משימלוי, שכל תלמידי ישיבתו יגישו קוויטל להאדמו"ר מבראד, להתברך מפיו ולקבל ברכת קדשו. אנכי הלבשתי עוז, ונגשתי למו"ר משימלוי, ושאלתיו: 'רבי, הרי בכל שבוע מגיעים לכאן אדמורי"ם ובנש"ק, ומה זה כי רבינו יצא מגדרו, ולצוות על ככה...?', רבי הישיש ענה לי: 'מקובל אצלינו, כי הרה"ק **המגיד מזלאטשוב** זי"ע הבטיח, כי עד חמשה דורות מיו"ח יזכו להיות נוטרי ברית, והאדמו"ר מבראדי הנו דור חמישי להמגיד מזלאטשוב, וברצוני, שתלמידיי היקרים יתברכו מפי איש טהור'". (מפי בן בתו הרה"ג רבי **יקותיאל יצחק שווארץ** שליט"א אב"ד בראד, והוסיף להעיר, כי הגה"צ אב"ד שימלוי ז"ל, חשב חמשה דורות שבין המגיד מזלאטשוב לבין האדמו"ר רבי יחיאל מיכל).

12. סיפר בנו הרה"צ רבי **שלום** ז"ל, כי המכתב האחרון שקיבל מאביו זצ"ל הסתובב אודות מצב הקשה ששורר אז,

זיינע קינדער זענען געווען: א') בנו הרה"צ רבי **שלום מיכלאוויטש**[13] ז"ל האדמו"ר מבראד, ב') בנו הבחור **מרדכי** הי"ד, ג') בנו הבחור **לוי משה יהודה** הי"ד, ד') בנו הילד **צבי יוסף** הי"ד, ה') בתו **מרים** אשת הרה"צ ר' **יעקב שמשון לאנדמאן**[14] ז"ל אדמו"ר מבענדער, ו') בתו **רייזל** אשת הג"ר **דוב שפיצער** ז"ל אב"ד אגארד, ז') בתו **שיינדל הענא** אשת מו"ה **נחום אלי' אייזנבערג** ע"ה, ח') בתו **הינדא בראנא** אשת הרב החסיד הישיש בנש"ק רבי **אהרן לייב באש**[15] ז"ל, ט') בתו שרה אשת מו"ה בנש"ק **דוד ראטענבערג** ע"ה.

בילד פון הרה"צ רבי יחיאל מיכל זצ"ל אדמו"ר מבראד

היסטאריש בילד ווי הרה"צ רבי יחיאל מיכל זצ"ל איז מתפלל ביים ציין פון זיין טאטן הרה"צ רבי לוי משה יהודה זצ"ל, אויפן ביה"ח אין קלויזנבורג

ובתו"ד כתב לו: "איני יודע האיך יפול גורלכם, אבל דבר אחת תזכור, כי קרבן נפסל במחשבת פיגול". עוד יסופר, כי לפני שנשלחו לאוישוויץ, פרסמו היודנראט, כי מי שיבא במוקדם ובזריזות יקבל מושב טוב ברכבת, כשבא האדמו"ר מבראד ביתה, הגיב ע"ז לב"ב ואמר: "מי שילך במחשבות טהורות, יקבל מושב טוב בעוה"ב". (מפי הנ"ל).

13. חתנו של הרה"צ רבי **משה יהושע לאנדמאן** זצ"ל אדמו"ר מבענדער. הרה"צ רבי **שלום** ז"ל, נשאר אחר המלחמה נצר יחיד בא"ב לבית ראדוויל, והמשיך מורשת אבותיו הקדושים בדביקות, להשקות לדור הצעיר ממעיינו הזך. עוד בהיותו ברומניה, פעל הרבה למען פליטי חרב, וחיזק את לבבם והלהיב אותם לה' ולתורתו. משם עלה לארה"ק להתישב בתוכה, ובפקודת הרה"ק **מהר"א מבעלז** זצ"ל, פתח, ביחד עם **הגה"צ מבילגוריי** ז"ל, תלמוד תורה בתל אביב, שילמדו בה בשפת 'אידיש'. בסוף ימיו קבע משכנו בעיר בארא פארק שבארה"ב, ופתח בית המדרש משלו, ונפטר ביום כ' טבת תשמ"ה. בנו: הרה"צ האדמו"ר **מראדוויל** שליט"א (חתן הרה"ק רבי **הערש'לע מספינקא** זי"ע). חתניו: האדמורי"ם מ**קאליש**, **טשערנאביל** ב"פ, **בעלז מאכנובקא** שליט"א.

14. בן הרה"צ רבי **משה יהושע לאנדמאן** זצ"ל אדמו"ר מבענדער.

15. בן החסיד המפורסם רבי **יוסף** ב"ר **דוד באש** ז"ל משימלוי, בנו של הגביר הצדיק רבי **מרדכי שמואל באש** ז"ל (מתלמידי הייטב לב מסיגוט, ונטמן בשורה הראשונה על יד האוהל הקדוש), נכד בא"ב להגה"ק בעל **מגלה עמוקות** זי"ע, הגה"ק רבי **צבי הירש מטשארטקוב** זי"ע ועוד.

דאס הויז און ביהמ"ד פון די אדמור"י בראד אין קלויזנבורג

זיגלען פון הרה"צ רבי יחיאל מיכל זצ"ל מבראד

הרה"צ רבי שלום ז"ל האדמו"ר מבראד (לינקס), אין באגלייטונג פון הרה"ח ר' וואלף טאבאק הי"ד משב"ק האדמו"ר רבי יחיאל מיכל מבראד ז"ל

הרה"צ רבי אשר אנשיל ליכטענשטיין ז"ל אדמו"ר מקאלאמיי[16]

הרה"צ רבי אשר אנשיל ז"ל איז געבוירן אין יאר תרכ"ד צו זיין טאטן הג"ר **יעקב קאפיל ליכטענשטיין** ז"ל[17] אב"ד בעטלאן, און האט חתונה געהאט מיט **היצל** די טאכטער פון זיין פעטער הגה"ק רבי **הלל ליכטענשטיין** מקאלאמייע זי"ע. נאך זיין פרוי'ס פטירה (ביום ח"י שבט תרנ"ח), האט ער חתונה בזוו"ש מיט איר שוועסטער **רוחמה**, די צווייטער טאכטער פון הגה"ק מקאלאמייע זי"ע (נהרגה עקדה"ש ח"י סיון תש"ד).

16. ראה: 'אבני אור', עמ' ק"י-קט"ו; 'פעדער', ח"א עמ' תק"ו.

17. ברודער פון הגה"ק רבי **הלל ליכטענשטיין** זי"ע מקאלאמייע, זין פון הג"ר **ברוך בענדיט ליכטנשטיין** ז"ל. אין יאר תרל"א בערך, איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין בעטלאן, און אין יאר תרל"ט איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין מארוש-וואשערהעלי, און פון דארט איז אריבער קיין ראדוביץ, בוקאווינא, וואו ער איז נפטר געווארן ביום ח' טבת תרנ"ג.

הרה"צ רבי אשר אנשיל ז"ל, האט לאנגע יארן געוואוינט אין קאלאמייע וואו ער האט געדינט אלס דיין, און נאך די ערשטער וועלט קריג, האט ער געפליכטעט קיין קלויזנבורג, די שטאט וואו זיין שווער האט משמש געווען ברבנות מיט יארן פריער. אין קלויזנבורג איז הרה"צ רבי אשר אנשיל - וועמען מ'האט געוראפן דער 'קאלאמייער רבי' - באקאנט געווארן פאר א צדיק תמים ופועל ישועות[18], און האט אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד 'בית הילל' אויף די 'David Ferencz' גאס. ער איז נפטר געווארן ביום כ"ה סיון תרצ"ז, ושמנו"כ באוהל שעל קברו[19]. זיין פרוי הרבנית ע"ה, איז אומגעקומען עקדה"ש ביים צווייטן וועלט קריג.

זיין זון מזוו"ר איז געווען: הג"ר **ברוך בענדיט** ז"ל, וועלכער איז געווען אן איידעם ביי זיין טאטנ'ס ברודער, הג"ר **מרדכי ליכטענשטיין** ז"ל אב"ד טשירטש.

בילד פון הרה"צ רבי אשר אנשיל ליכטענשטיין זצ"ל אדמו"ר מקאלאמיי

זיינע קינדער מזוו"ש זענען געווען: א') בנו הר"ר **יחיאל יעקב** ז"ל שו"ב בירושלים[20], נפטר ח' אדר תש"מ. ב') בנו ומ"מ הרה"צ רבי **אביגדור אלטר הלל** ז"ל פון קלויזנבורג, וועלכער איז געווען אן איידעם ביי זיין פעטער מו"ה **יוסף חיים רובין** ז"ל פון סאטמאר, איידעם פון הגה"ק רבי **הלל מקאלאמייע** זי"ע. נעקדה"ש ביום י"א סיון תש"ד. ג') בנו הר"ר **אברהם דוד זיידא** ז"ל פון ירושלים, נפטר כ"ו תמוז תשכ"ה. ד') בתו מרת **אסתר זיסל** ע"ה (נפטרה בניו יארק ביום

18. בכל יום עמד שעות ארוכות בתפלתו, ודרכו הי' לשמוע קדיש וקדושה בציבור, ואח"כ עמד להתפלל בינו לבין קונו, בדביקות עצומה. כמו"כ הקפיד מאוד על כבוד הזולת, וקיבל כ"א בסף"י, ומעולם לא כעס על שום אדם. יתר מעשי תקפו וגבורתו, ראה בספר 'אבני אור', שם.

19. תשובה אליו בשו"ת 'מנחת הקומץ', סי' ע"ג. וראיתי מכתב מחתנו הג"ר **פנחס שטיינער** ז"ל, שכתב לאחר פטירת חותנו לגיסיו שבא"י, ובו מתאר באריכות סדר פטירתו (הכת"י נמצא ביד מו"ה שלום אליעזר ליכטענשטיין הי"ו, **וויליאמסבורג**), **ובתו"ד**: "ולעת שעה ד' אחצ"ה נצחו הארלים את המצוקים... שמעתי מדודינו הרהגה"צ **מקראסנא** שליט"א שאמר, כשיגיע עתו יאריך ה' ימיו ושנותיו בנעימים עביגוצ"א, היא מתאוה לאופן כזה אשר מסר נפשו בקדושה וטהרה. ואחר שני שעות הובילו אותו לקבורה במעמד אנשים לאלפים, אף שהי' שעה ומחצה קודם הכנסת שב"ק, על ביה"ח החדש בשורה חדשים, ושני שורות מכל צד יש להמשפחה רשות לומר מי לקבור שם, ואנו מקווים לבנות שם על הציון אוהל בעזהשי"ת".

20. הרה"ק **מהר"א מבעלזא** זי"ע ומרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע כשהיו בירושלים, הקפידו לאכול רק משחיטתו.

ח"י כסלו תשס"א), זי האט חתונה געהאט צו הג"ר **פנחס שטיינער** ז"ל פון קלויזנבורג (זע איבער אים ווייטער).

הרה"צ רבי משה דוד אשכנזי ז"ל אדמו"ר מלעמבערג[21]

הרה"צ רבי משה דוד איז געבוירן צו זיין טאטן הרה"צ רבי **אשר אנשיל אשכנזי** ז"ל, וועלכער איז געווען א זון פון הגה"צ רבי **יואל אשכנזי** ז"ל אב"ד זלאטשוב (בן הגה"ק רבי משה דוד אשכנזי זי"ע אב"ד טאלטשווא) און אן אייידעם ביי הרה"ק בעל **לב שמח מאלעסק** זי"ע. רבי אשר אנשיל האט געוואוינט אין סטאניסלוב, און כאטש מ'האט אים אנגעטראגן די זלאטשובער רבנות נאך זיין טאטנ'ס פטירה, דאך האט ער דאס נישט געוואלט אננעמען מחמת גודל ענוותנותו. אין סטאניסלוב איז ער באקאנט געווען פאר א איש קדוש, און מ'האט אים גערופן 'האדמו"ר מאלעסק'. ער איז דארטן נפטר געווארן ביום כ"א חשון תרנ"ז, אין עלטער פון 63 יאר.

מצבה פון הרה"צ רבי אשר אנשיל ליכטענשטיין זצ"ל אדמו"ר מקאלאמיי

זיין זון האדמו"ר רבי משה דוד ז"ל, האט געהאט די זכיה זיך צו דרייען אין זיינע יונגע יארן ביים זיידן אין אלעסק, און זיך צוזען מעבודתו הקדושה, ווי ער שרייבט[22]:

"אני בן בתו נתגדלתי על ברכיו מיום הוולדי עד שעלתה נשמתו בקדושה וטהרה לגנזי מרומים, ומיום עמדי על דעתי הי' עיני ולבי שם כל הימים, להביט ולהשגיח על דרכיו והתנהגותיו ושתיתי בצמא את דבריו הקדושים, הגם שהייתי איש צעיר לימים ובפרט להבין דרכי של איש קדוש צריכין הבנה יתירה בדעה בינה והשכל, אבל קיימתי בעצמי גדול שמושה ושמשתי הרבה את זקיני הקדוש, ומשה לא מש מאוהל מועד מאהלו של זקיני מחמת אהבתו הגדול אלי, והרבה ד"ת ואמרי קדוש שמעו אזני אשר לא יוכלו אלף ניירות, וגם הרבה דברים נפלאים ומעשים נוראים שראו עיני אצל זקיני רבינו הקדוש זי"ע".

---

21. כמה פרטים נלקחו, מספר 'לב שמח החדש' (אראדעא תרצ"ו), קונטרס 'אור חדש' פי"ט, ומפי הג"ר **יוסף חיים שיינפעלד** שליט"א אב"ד קרית הרצוג.

22. ספר 'לב שמח החדש'.

כשהגיע לפרקו האט ער חתונה געהאט מיט די טאכטער פון הגה"צ רבי **אברהם אהרן מקאלבאסוב** זצ"ל.

נאך זיין טאטנ'ס פטירה, האט רבי משה דוד ממלא מקומו געווען באדמורו"ת אין סטאניסלוב, און שפעטער האט ער זיך באזעצט אין לעמבערג. נאך די ערשטער וועלט קריג האט ער געפליכטעט קיין קלויזנבורג, וואו ער האט געהאט זיין ביהמ"ד אויף די 'Timar' גאס, און פון דארטן האט ער זיך געצויגן קיין בערלאד, בעסראביה. בסוף ימיו האט ער געוואוינט אין סאטמאר בפרישות, וואו ער איז נפטר געווארן ביום כ"ט אדר שני ת"ש לפ"ק, און ער איז נספד געווארן דורך ש"ב מרן הגה"ק **מסאטמאר**[23] זי"ע, ושמנו"כ לצד ימין של אוהל הגה"ק **מנאסויד** זי"ע.

זיינע קינדער זענען געווען: א') בנו הרב **חיים אלעזר ניסן** ז"ל[24], ב') בנו הרב **יחיאל** ז"ל[25], ג') בנו הרב **נחום** ז"ל, ד') חתנו הרה"צ רבי **יהודה יחיאל טויב** ז"ל אדמו"ר מראזלא[26].

---

23. הי' ש"ב הן מצד אביו והן מצד אשתו. כשהי' דר רבי משה דוד בעיר סאטמאר (ואכסניתו הי' בבית הרה"ח ר' **יצחק טירנויער** ע"ה, **והרבנית מסאטמאר** ע"ה הכינה עבורו מזונותיו), הרבה מרן **רביה"ק מסאטמאר** לשוחח ולהשתעשע עמו, וגם הספידו מרורות, וקרא עליו: 'איש דורות שנים עשר ראו עיניו', כי עוד הכיר צדיקים וקדושי עליון מדור העבר. (מפי נכדו הג"ר **יוסף חיים שיינפעלד** שליט"א אב"ד קרית הרצוג).

24. נפטר ביום י"ג טבת תש"ד, ומנו"כ בעיר סאטמאר ליד אביו.

25. ער איז געבוירן אין יאר תרמ"ב אין אלעסק, און ער איז געווען א איידעם ביי הרה"צ רבי **אברהם לאנדמאן** ז"ל מבילקאמין. אין יאר תרע"ב האט ער זיך באזעצט אין גרויסווארדיין, וואו ער האט אנגענעמירט מיט זיין ביהמ"ד, און אין יאר תרפ"ט איז ער געפארן קיין אמעריקא, וואו ער האט געגרינדעט זיין ביהמ"ד 'בני יחיאל אשכנזי'. ער איז נפטר געווארן ביום ט"ז אדר תרצ"ב, ומנו"כ בביה"ח 'בית דוד' עלמאנט קווינס. בנו: הרה"צ רבי **יואל אשכנזי** ז"ל מיאס.

26. בן הרה"ק רבי **פנחס חיים מראזלע** זי"ע. אין יאר תרע"ב האט ער זיך באזעצט אין מארגרעטין, וואו ער האט אנגענעמירט מיט זיין ביהמ"ד, און נאך זיין טאטנ'ס פטירה אין יאר תרצ"ו, איז ער אויפגענומען געווארן אלס ממלא מקומו ברבנות ראזלע. נאך א קורצע תקופה האט ער זיך צוריקגעצויגן קיין מארגרעטין, און ער איז נפטר געווארן אינעם אידישן שפיטאל וואס איז אין גרויסווארדיין, ביום י"ט אב תרצ"ז, ומנו"כ במארגרעטין. ער האט ארויסגעגעבן דעם ספר 'לב שמח החדש', פון זיין זיידן דער **לב שמח** פון אלעסק זי"ע. ('מאורי גליציה', ח"ג עמ' 37-41; 'חכמי טראנסילוואניה', ח"ב עמ' 105).

רבי יהודה יחיאל נשא בזוו"ר את **אידל** ע"ה בת רבי משה דוד ז"ל, ולאחר פטירתה במארגרעטין ביום ח' תשרי תרע"ח, והיא כבת ז"ך שנה, נשא את אחותה, הרבנית **ברכה פרידא** ע"ה, נפטרה ביום ג' אייר תרצ"ח.

בהיותו אבל תוך יב"ח על אמו, שנפטרה בחודש חשון תרצ"ג, שאלו מנהלי ביהמ"ד ספרדים דמארגרעטין את מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, "בדבר הרב המאוה"ג חו"פ בנש"ק כש"ת מוה"ר יחיאל נ"י, אשר הוא מוחזק להתפלל אצליכם בהרבה שבתות השנה ובימים טובים וימים נוראים, ועכשיו הוא אבל ב"מ על אביו תוך יב"ח, ואתם מסכימים שיתפלל גם בשנה זו מה שדרכו להתפלל, ושאלתם חוו"ד". **מרן הגה"ק זי"ע משיבם:** "הנה כמוני כמוכם כולנו יודעים דליכא דעדיף מיני' בביהמ"ד שלכם, הן מצד יחוס עצמו בתורה ובמע"ט והן מצד יחוס אבותיו... וא"כ בל"ס תוכלו לעשותו שליח להולכה בתפלה ותחנונים". (שו"ת 'דברי יואל', ח"א סי' כ"ח. **ובטעות נדפס** "אבל על אביו", וצ"ל "על אמו", כי אביו נפטר בחודש אדר תרצ"ו).

בניו: א') בנו הרה"צ רבי **מנחם מענדל** שליט"א האדמו"ר מקאלוב, ב') חתנו הג"ר **מאיר גרינוואלד** ז"ל אב"ד טעטש. ג') חתנו הג"ר **יוסף חיים שיינפעלד** שליט"א אב"ד קרית הרצוג.

נוסח המצבה:

פ"נ

הרב הצדיק מוה"ר

משה דוד אשכנזי

בן הרב הצדיק מוה"ר אשר אנשיל

נכד להגה"ק הר"ש מבעלז, והחכם

צבי זצוקללה"ה חתן הה"ק ר'

אברהם אהרן ט"ב בן הגה"ק ייט"ל

זצוקללה"ה מסיגעט

נכ"ט אד"ש ת"ש

ונכד הרהצה"ק מאלעסק ז"ל

תנצב"ה

מצבה פון הרה"צ רבי משה דוד אשכנזי ז"ל אדמו"ר מלעמבערג בקלויזנבורג, רעכט'ס צום אוהל פון הגה"ק מנאסויד זי"ע, אינעם ביה"ח אין שטאט סאטמאר

מצבה פון הרב חיים אלעזר ניסן אשכנזי ז"ל, לצד אביו האדמו"ר מלעמבערג, אינעם ביה"ח אין שטאט סאטמאר

מצבה פון הרב הקדוש בעל לב שמח מאלעסק זי"ע, זיידע פון האדמו"ר מלעמבערג

הרה"צ רבי שמעון שיף ז"ל אדמו"ר מליזענסק

הרה"צ רבי שמעון ז"ל איז געבוירן צו זיין טאטן הרה"צ רבי **חיים שיף** ז"ל (בן רבי יוסף מטארנע), און צו זיין מאמע די צדיקת **צבי' הדס** ע"ה, טאכטער פון הרה"ק רבי **נפתלי** מליזענסק ז"ל. רבי שמעון האט זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער האט פון יאר תרפ"א אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד 'עולה למלך' אויף די 'Galamb' גאס, און איז באקאנט געווען אלס דער 'ליזענסקער רבי'. ער איז אומגעקומען עקדה"ש בשנות הזעם, הי"ד.

זיינע קינדער זענען געווען: א') הרה"צ רבי **אלימלך** ז"ל פון קלויזנבורג, ב') הרה"צ רבי **זושא** ז"ל פון קלויזנבורג, ג') הרה"צ רבי **אליעזר** ז"ל, וועלכער האט אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד אין מיהאלפאלווא[27].

הרה"צ רבי מנחם יצחק מאיר אייכענשטיין ז"ל אדמו"ר מזידיטשוב

הרה"צ רבי מנחם יצחק מאיר ז"ל איז געבוירן אין פראכניק אין יאר תרנ"ד, צו זיין טאטן הרה"צ רבי **אשר ישעי'** ז"ל, און ער האט חתונה געהאט מיט **חי' שינדל** די טאכטער פון הרה"צ רבי **שמעון שיף** אדמו"ר מליזענסק בקלויזנבורג. ער האט זיך מסתופף געווען בצל צדיקי דורו, וחיבה יתירה נודעת לו פון זיין פעטער הרה"ק **מהרי"ד מבעלז** זי"ע. נאך זיין חתונה האט ער געוואוינט נעבן זיין שווער אין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעהויבן זיך צו פירן באדמורו"ת, און שפעטער איז ער אריבער קיין פעטרושען, רומניה. נאך די צווייטער וועלט קריג, האט ער באנייט זיין הויף אין פתח תקוה, און ער איז נפטר געווארן ביום כ"ז טבת תשל"א, ונטמן בהר המנוחות ליד הרה"ק **מהר"א מבעלז** זצ"ל.

הרה"צ רבי מנחם מענדל פריעדלענדער ז"ל אדמו"ר מבורגו-פרונד

הרה"צ רבי מנחם מענדל ז"ל איז געבוירן צו זיין טאטן הג"ר **יהודה פרידלענדער**[28] אב"ד בורגו-פרונד, און ער האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון זיין עלטער פעטער הגה"צ בעל **טל חיים** פון ליסקא ז"ל. רבי מנחם מענדל איז נסמך געווארן להוראה דורך זיין פעטער הגה"צ בעל **כנסת יחזקאל** מדעעש, הגאון האדיר בעל **לבושי**

27. 'חכמי טראנסילוואניה', ח"א עמ' קי"ב, ודלא כמ"ש בח"ב עמ' 254, כי אחיו רבי אלימלך ישב במיהאלפאלווא.

28. זון פון רבי **דוד לייב** (ברודער פון הגה"צ בעל **טל חיים** מליסקא), און תלמיד פון הגה"ק בעל **ייטב לב** מסיגוט, הגה"ק בעל **מעגלי צדק** מדעעש און פון זיין פעטער הגה"צ בעל **טל חיים** מליסקא, זכר כולם לברכה. ער האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון הרה"ק רבי **משה פאנעט** זי"ע, און האט געדינט אלס רב אין בורגו-פרונד, וואס איז נעבן ביסטריץ. ער איז נפטר געווארן ביום ז' אדר תרע"ג.

מרדכי ממאד און הגאון האדיר **מהרש"ם** מברעזשאן, זכר כולם לברכה, און האט ארויסגעגעבן לאור עולם דעם ספר 'טל חיים' פון זיין שווער. נאך זיין טאטנ'ס פטירה האט ער זיך געצויגן קיין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעפירט זיין ביהמ"ד און געדינט אלס 'אדמו"ר מבורגו-פרונד'. שפעטער האט ער זיך געצויגן קיין גרויסווארדיין, וואו ער איז נפטר געווארן ביום י"ח טבת ת"ש לפ"ק. (אין די שפעטערע יארן האט מען אים מפנה געווען קיין אמעריקא, און מ'האט אים געלייגט אין 'מאונט חברון', קווינס).

זיגל פון האדמו"ר רבי "מנחם מענדל בהגה"צ מהר"י פריעדלענדער פה נאדי-באניא יצ"ו"

זיין זון איז געווען: האדמו"ר רבי **משה דוד פריעדלענדער** ז"ל, וועלכער האט ממלא מקומו געווען פון זיין טאטן אין גרויסווארדיין, און נאכ'ן קריג האט ער געגרינדעט זיין ביהמ"ד קהל 'בית יעקב', אין בראנקס, ניו יארק.

מצבה פון הרה"צ רבי מנחם מענדל פריעדלענדער ז"ל אדמו"ר מבורגו-פרונד, אין 'מאונט חברון', קווינס

הרה"צ רבי בנימין לייפער ז"ל אדמו"ר מבישטינא[29]

הרה"צ רבי בנימין ז"ל, איז געבוירן צו זיין פאטער הרה"צ רבי **יחיאל**[30] ז"ל אדמו"ר במ' וואשערהעלי, און ער האט געוואוינט אין קלויזנבורג, וואו ער משמש געווען באדמורו"ת און אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד, וועלכער האט זיך געפונען אויף די 'Pato' גאס. מ'האט דערציילט אויף אים, אז ער האט במשך צוואנציג יאר נישט אריינגענומען קיין פלייש אין זיין מויל. ער איז אומגעקומען ביים צווייטן וועלט קריג עקדה"ש.

מצבה פון זיין פרוי הרבנית ע"ה

מצבה פון די מאמע פון האדמו"ר רבי מנחם מענדל ז"ל, טאכטער פון הרה"ק רבי משה מדעעש זי"ע

29. 'חכמי טראנסילוואניה', ח"א עמ' ק"ח, ח"ב עמ' 140.

30. זון פון הרה"צ רבי **יוסף מבארשא** ז"ל, ברודער פון הרה"ק רבי **מרדכי מנאדבורנא** זי"ע. רבי יחיאל ישב בבארשא ואח"כ עבר למ' וואשערהעלי, ושם נפטר בשנת תרפ"ט.

רבני אפיהידא[31]

הרה"צ רבי **ארי' לייבוש כהנא** ז"ל אב"ד אפאהידא, איז געבוירן אין יאר תרכ"ה צו זיין פאטער הג"ר **יצחק אייזיק כהנא** ז"ל, און איז געווען אין איידעם ביי הגה"ק בעל **כנסת יחזקאל** מדעעש ז"ל. רבי **ארי' לייבוש** האט אין זיינע יוגנט יארן געלערנט ביי זיין פעטער הגה"ק בעל **מעגלי צדק** מדעעש זי"ע און ביי הגה"ק בעל **ייטב לב** מסיגוט זי"ע.

אין יאר תרנ"ה איז ער געווארן רב אין די דערפל 'אפאהידא' וואס איז נעבן קלויזנבורג, און אין יאר תר"פ האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג[32], וואו ער האט אנגעפירט זיין ביהמ"ד 'עבודת כהונה ד'אפאהידא', וועלכער האט זיך געפונען אויף די 'Galamb' גאס. ער איז נפטר געווארן ביום י"א חשון תש"ג לפ"ק, ושמנו"כ.

נאך זיין פטירה האט ממלא מקומו געווען ברבנות אפאהידא אין קלויזנבורג, זיין זון הרה"צ רבי **חיים בצלאל** ז"ל, וועלכער האט חתונה געהאט מיט **שרה**, די טאכטער פון הרב החסיד המפורסם רבי **עזריאל שווארץ**[33] ז"ל, ראש השובי"ם בעיר סאטמאר. רבי חיים בצלאל האט אויך אנגעפירט מיט א ישיבה אין שטאט, וואו ער האט מרביץ תורה געווען פאר בחורים, און ער איז אומגעקומען עקדה"ש אין יאר תש"ד, **הי"ד**.

המאור 20

סמנו עצה ותושיה בכל דבר ודבר הנוגע לקיומם ולשגשוגם.

ביחוד התמסר ליליד שעשועיו, לבית המדרש הגבוה בית זבול, מיסדו הוא הכ"מש כובצר לתורה ולהוראה.

מיהרי"ם הרל"פ הוא גם כן מחברם של הרבה ספרים בהלכה ובמוסר ונשארו ממנו עיד הרבה מהבי תורה יקרי הערך. שהנילת יכיבת "בית זבולי" מטפלת בתוצאתם. חבל על האבדין!

האדמו"ר ר' מנחם פרידלנדר זצ"ל

ב'יומא דהילולא שלו ביום ח'י סבת

בבית מדרשו של האדמו"ר מבורגא. הרב ר' משה דוד פרידלנדר שליט"א, אביב דק"ק בית יעקב בברוקנס, נתקיימה סעודת יומא דהילולא של אביו הגדול האדמו"ר ואביב בורגא, מהר"ר מנחם מנדל פרידלנדר זצ"ל, בנו של הגה"צ ר' יהודה ונכדו של הגה"צ ר' בינהלי כדעעש וחתנו של האדמו"ר בעל של חיים מליסקא זצ"ל.

האדמו"ר רבינו הגי"ל, שהוי אחד מגדולי דורו, ישב כל ימיו על כסא הרבנות בבורגא וניהל את עדתו שהיתה כשם ולתפארת, על מבועי התורה והחסידות. הרבה מתשובותיו באו בספרי שו"ת שונים, ובייחוד בספרו של הגאון מטולצ'יבה וכ"כ הוא הי' מסדר ספר זוהתו טל חיים עה"ת, ונשארו ממנו הרבה חידושי תורה בכתב. נפטר בימי צר הצורר בשנת ת"ש בגרוסווארדין.

בסעודה הג"ל השתתפו הרבה מחסידיו ומפעריצו לרבות אדמו"רים ורבנים. הנוכחים הקשיבו בענין רב לדברי בנו רמ"ד הג"ל, שמסר מתולדות גדולתו של אביו וגם חידושי תורה משמו. נשמעו חידושי תורה גם מהאדמו"ר מוויר מליסקא הרב ר' שלמה פרידלנדר נ"י, הרב אהרן צימטבוים נ"י, אביב דק"ק "בית שנחס" בנוי יורק.

כדאי לציין שהאדמו"ר מבורגא שליט"א, הרב ר' משה דוד הג"ל, שנתגדל על ברכי אביו בתורה ובחסידות, מילא מקום אביו ברבנות ובאדמו"רות בק"ק בורגא והוא בן י"ח שנה. מענין שראביב גרוסווארדין הגאון המפורסם הר"ר מנחם צימטבוים הי"ד, הי' הראשון שמסר לו פתקתו (קוויטל) ביום שהושיבהו על כסא האדמו"רות ורבנות, שישמש בה ארבע שנים עד יום הבלהות האיום. שבו והביאוהו עב בני עדתו לאושבנ־ צ"ט, ואחרי סבל ויגון ונדודים קשים בא לכאן אחרי המלחמה ויסד בעזרת מעריצו את בית מדרשו קהל "בית יעקב" במערב " ברוקנס.

רחוב האלסטן 2025.

שלמה מנדלמן

יארצייט סעודה פון האדמו"ר רבי מנחם מענדל ז"ל, באריכטעט אין 'המאור' (טבת תשי"ב, עמ' 20)

31. לתולדותיהם ראה: קונטרס 'בית צדיק' שבסו"ס 'שערי ציון'.

32. ואז מילא מקום הרב באפאהידא, הג"ר **פנחס זעליג שווארץ** ז"ל (הו"ל ספר 'זכרון צדיקים') שו"ב ומו"ץ דאפאהידא, בנו של הג"ר **יצחק מאיר** ז"ל מדראגמירעשט, בנו של הגאון בעל **בית נפתלי** ממאד ז"ל, בנו של הגה"ק בעל **קול ארי'** ממאד ז"ל.

33. נולד בשנת תרל"ד בערך בעיר קראלי לאביו הרה"ח רבי **משה** ז"ל שו"ב בקראלי ואח"כ בסאטמאר, ולמד בישיבת הגאון בעל **ערוגת הבושם** ז"ל בקליינווארדיין ואח"כ אצל הגה"ק בעל **קדושת יום טוב** זי"ע מסיגוט. בשנת תרנ"ג נשא את **בונא** בת הרה"ח רבי **אשר אנשיל פערל** ז"ל מחשובי חסידי סיגוט, ועפ"י עצת רבו מרן **הקדוי"ט** זי"ע למד את אומנות שחיטה אצל הרה"ח המפורסם רבי **יצחק אהרן שווארץ** ז"ל מסיגוט. אח"כ נתקבל לשו"ב באפשא, עגעריש, סיגוט, ובשנת תרס"ו לערך בעיר סאטמאר, שם יצא שמו לשם ולתהלה, כשו"ב מומחה אומן במלאכתו, ומכל מדינת הונגריה נהרו אליו תלמידים ללמוד אצלו הלכות ואומנות שו"ב, וזכה להעמיד תלמידים רבים. נפטר

נוסח המצבה:

פ"נ
הרב הגאון הצדיק המפורסם כהן לקל עליון
שם לילות כימים בתורה ולרבים דרכי ה' הורה
אי עניו אי חסיד בן בתו של בעל מראה יחזקאל
ונכד לבעל קונטרס הספיקות מגזע התוי"ט
ולמעלה בקודש
תלמיד לבעל ייטב לב ולדודו בעל מעגלי צדק
מו"ה אריה לייבוש כהנא
בן הרב מו"ה יצחק אייזיק זצ"ל
שהי' הרב דק"ק אפאהידא

.....

תנצב"ה

מצבה פון הג"ר ארי' לייבוש כהנא זצ"ל

הרה"צ רבי משה יצחק לעווינגער ז"ל אב"ד פאנצעלטשע[34]

מצבת הרבנית העניא לאה אשת הג"ר ארי' לייבוש כהנא ז"ל

הרה"צ רבי משה יצחק לעווינגער ז"ל, איז געווען א זון פון הג"ר **יהודה ארי'** ז"ל אב"ד קראסנא[35], און האט חתונה געהאט אין יאר תרמ"ד מיט **בילא** די טאכטער פון הג"ר **יעקב קאפיל ליכטענשטיין**[36] ז"ל אב"ד בעטלאן. אין יאר תרנ"ח איז ער געווארן רב אין פאנצעלטשע, וואס איז נעבן קלויזנבורג, און בסוף ימיו האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעפירט מיט אן אייגן ביהמ"ד. רבי משה יצחק איז געווען מפורסם מיט זיינע אויסטערלישע מדרגות און צדקות, און ער איז נפטר געווארן ביום א' דחוהמ"ס תרפ"ב, ושמנו"כ באוהל שעל קברו.

ביום י"א חשון תש"ד לפ"ק, ונספד במרירות ע"י מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ומנו"כ בביה"ח בעיר סאטמאר. מבניו: בנו הרה"ח המפורסם רבי **ליפא שווארטץ** ז"ל, מנהל מוסדות יטב לב בירושלים עיה"ק. חתנו א"ז הרה"ח רבי **שלום יצחק שעהר** ז"ל, מעיר לאנדאן.

34. לתולדות רבני פאנצעלטשע העתקנו מספר 'אבני אור', עמ' ק"כ-קכ"א; 'פעדער', ח"א עמ' תק"ז-ח'.
35. חיבר הספרים 'אורחות חיים', 'בן משכיל', 'שאגת ארי'.
36. פאטער פון הרה"צ רבי **אשר אנשיל ליכטענשטיין** ז"ל האדמו"ר מקאלאמיי, זע אויבן.

מצבה פון הרה"צ רבי משה יצחק לעווינגער ז"ל, אינעם אלטן ביה"ח אין שטאט קלויזנבורג

זיינע קינדער זענען געווען: א') בנו ומ"מ הרה"צ רבי **יהודה ארי' לעווינגער** ז"ל (זע ווייטער). ב') בנו הג"ר **יעקב הילל** ז"ל, תלמיד פון הג"ר **יהודה גרינוואלד** ז"ל אב"ד סאטמאר און איידעם ביי הג"ר **מנחם מענדל שטערן** ז"ל אב"ד פילדעש. נאך זיין שווער'ס פטירה האט ער ממלא מקומו געווען ברבנות, און איז אומגעקומען עקדה"ש ביום ג' אייר תש"ד. ג') בנו מו"ה **יחזקאל לעווינגער** הי"ד פון קלויזנבורג. ד') בנו מו"ה **יוסף לעווינגער** הי"ד פון רעטעק. ה') בתו **זיסל** ע"ה, אשת הר"ר **יקותיאל שווארטץ** ז"ל פון קלויזנבורג, זון פון הג"ר **בנימין זאב שווארטץ** ז"ל אב"ד מאנאשטור. ו') בתו **רבקה** ע"ה, אשת הר"ר **אליעזר בערגער** הי"ד פון דעעש.

בילד פון די צוויי איינציגסטע אוהלים, אויפ'ן אלטן ביה"ח אין קלויזנבורג. פארענט איז דער אוהל פון הרה"צ רבי לוי משה יהודה מבראד, און אונטער דעם איז דער אוהל פון הרה"צ רבי משה יצחק לעווינגער אב"ד פאנצעלטשע

בנו הרה"צ רבי יהודה ארי' לעווינגער ז"ל אב"ד פאנצעלטשע

נאך זיין פטירה האט ממלא מקומו געווען ברבנות פאנצעלטשע, זיין זון הרה"צ רבי יהודה ארי' לעווינגער ז"ל, וועלכער איז געווען א תלמיד פון מרן הגה"ק בעל **קדושת יום טוב** זי"ע און פון הג"ר **יהודה גרינוואלד** ז"ל אב"ד סאטמאר, און איידעם פון הג"ר **משה אליקים טשעך** אב"ד אבראהם. רבי יהודה ארי' האט געדינט אלס דיין אין אבראהם, און נאך זיין טאטנ'ס פטירה האט ער ממלא מקומו געווען ברבנות פאנצעלטשע, אבער מיט דעם אלעם האט ער געוואוינט אין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעפירט מיט זיין ביהמ"ד וואס האט זיך געפונען אויף די 'Dezsma' גאס, ווי אויך האט ער געדינט אלס

איינער פון די שטאטישע דיינים. ער איז אומגעקומען עקדה"ש ביום י"ח סיון תש"ד, הי"ד[37].

זיין זון איז: הר"ר **משה יצחק לעווינגער** הי"ו פון ירושלים עיה"ק.

הרה"צ רבי משה לאזאר ז"ל

הרה"צ רבי משה לאזאר (לעזר) האלברשטאם ז"ל, איז געווען אן אייניקל פון הגה"ק **משינאווע** זי"ע, און אן איידעם ביי הגה"צ רבי **ישראל פריינד** ז"ל אב"ד הוניאד. ער האט געוואוינט אין הוניאד, וואו ער איז געזעסן על התורה ועל העבודה, און שפעטער איז ער אריבער וואוינען קיין קלויזנבורג. ער איז ווארשיינליך אומגעקומען ביים צווייטן וועלט קריג, הי"ד.

סדר
הגדה של פסח
עם פירוש
דברי חיים
גם על ספירת העומר ושיר השירים
מכבוד הרב הגאון האמתי הקדוש והשרור בדורו
כל בית ישראל יללו לאמרו ראש גולת אריאל
אותן ורבן שלך כל ישראל הגדול בעקבים אבדר
הדיעים בחד מן הראשונים אור שבעת ניסים אש אלקים
קדוש רשכבדיר בקפ"ת בדן
רבינו חיים האלברשטאם זצללה"ה זי"ע ובניא
האבדקק צאנז והגלל יצ"ו.
בעתם שזית
דברי חיים ומתק דברי חיים עד התורה ומעדים:
וגלוח לזה בשנה מגנים יקרים עניים מוזרים מסקם קדוש
יהללו היה הנחיק מופת הדור והדרו אור ישראל וקדושו
עינר דר בקדושה ובטהרה רשכבה"ק בקפ"ת בדן רבינו
יחוקאל שרגא האלברשטאם זצללה"ה זי"ע האבדקק שינאווא יצ"ו
התאחד לאור משה האלברשטאם מקלויזנבורג
נכד הרה"צ מצאנז זי"ע
בדפוס שר
מוה"ה אברהם יצחק פריערכאן נ"י
נר"ו סוואר ריין
קאשויץ נאכסט 12
Friedman Izsák Nagyvárad, Szacsvay-utca 12

שער בלאט פון הגדה של פסח 'דברי חיים' וואס הרה"צ רבי משה לאזאר ז"ל האט ארויסגעגעבן

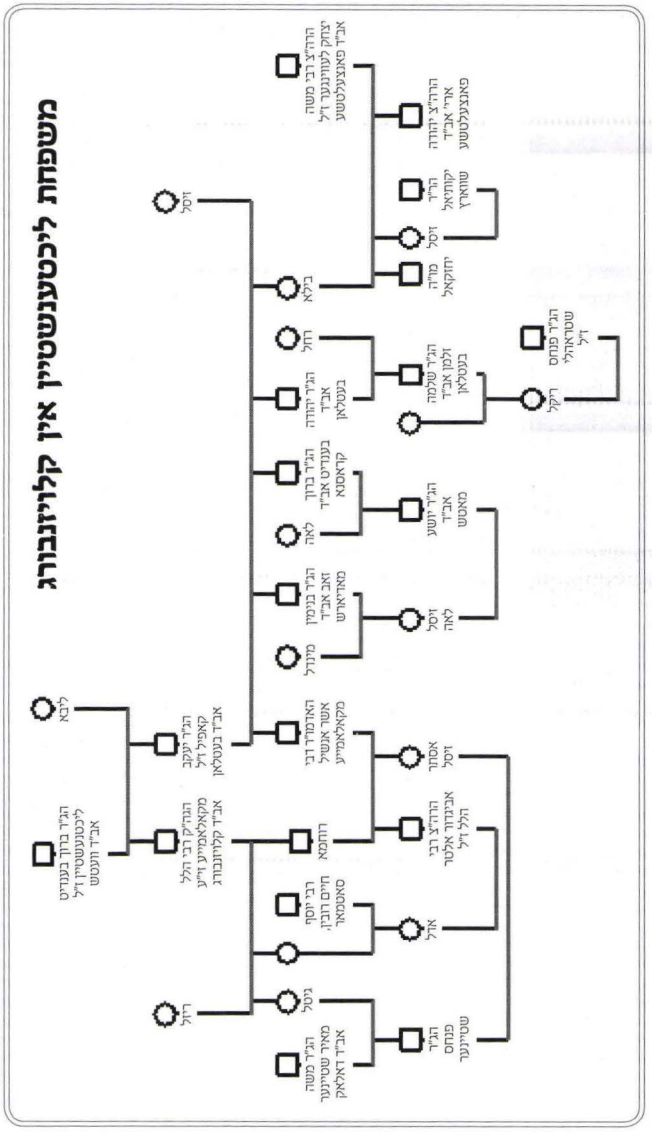
בעזהי"ת
ספר
גחלי אש
גליונות השונים לקדושי ישראל אמרי שפר, גדולי חכמינו לברכה יזכרו אשר שמו גדרות חוסה להרגיע יראת אביו שבשמים, גם חששו להרחיק יועצי אוילים שקרים.
הבאתי לבית הדפוס לזכרת את הרבים ידידים שלימים. בעזרת שוכן עד וקים ולעולמים, ובזכות אבותי קדושי עליון נששתם בננזי מרומים.
הכ' משה לעזער
חתן הגהי"צ אבדק"ק הוניאד שליט"א
ונכד לרבינו הקדוש שר התורה רשכבה"ג
אבד"ק שינעווע זי"ע ותניא.
פרשיות תוכן כתבי קדש המדרשים, הלא המה רשומים ואמורים מעבר לדף בפתחי השערים.
ברפום המשובה והמפואר של הרבני
מויה צבי מאשקאוויטש נ"י
מאר־נדיומא (רומאניא).
Tip. Moskovits Herman MĂRGHITA. (România).
Bun de Imprimat.

שער בלאט פון ספר 'גחלי אש' וואס הרה"צ רבי משה לאזאר ז"ל האט ארויסגעגעבן

37. ראה ב'מושיען של ישראל', ח"ח, פרק ע"ט, כי רבי יהודה ארי' הי' ביחד עם מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע בהגעטא בקלויזנבורג, וטרם שנפרד מרבינו, נתן לו במתנה גמרא קטנה מס' סוטה שהיתה עמו בגעטא, ורבינו לקחו ממנו והגה בו בכל עת מצוא.

הג"ר יושע ליכטענשטיין ז"ל אב"ד מאטש[38]

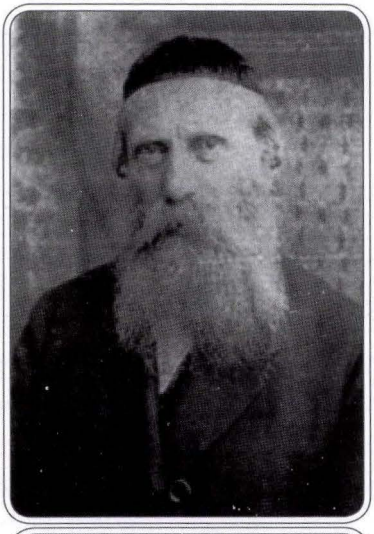
הג"ר יושע ז"ל איז געבוירן אין יאר תר"ס צו זיין טאטן הג"ר **ברוך בענדיט ליכטענשטיין** ז"ל אב"ד קראסנא, און האט חתונה געהאט מיט **זיסל לאה** ע"ה די טאכטער פון זיין פעטער הג"ר **בנימין זאב ליכטענשטיין** ז"ל אב"ד מאדיאראש. אין יאר תרפ"ג איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין מאטש, אויפ'ן פלאץ פון זיין פעטער הג"ר **פנחס ליכטענשטיין** ז"ל, און אין יאר תש"א האט ער זיך באזעצט פאר א קורצע צייט אין קלויזנבורג, דאן איז ער אריבער וואוינען קיין ביסטריץ, און איז אומגעקומען ביום י"ג סיון תש"ד.

38. לתולדותיו ראה, בספר 'אבני אור', עמ' קנ"ה.

הג"ר פנחס שטיינער ז"ל[39]

הג"ר פנחס שטיינער ז"ל איז געווען א זון פון הג"ר **משה מאיר שטיינער**[40] ז"ל אב"ד אילאק, און אן איידעם ביי זיין פעטער הרה"צ רבי **אשר אנשיל ליכטנשטיין** ז"ל האדמו"ר מקאלאמייע. רבי פנחס איז געווען א מתמיד עצום, און האט געדינט אלס רב אין ביהמ"ד פון זיין שווער אין קלויזנבורג. נעקדה"ש ביום כ"ה סיון תש"ד, הי"ד.

הג"ר יעקב מאיר וואלד ז"ל ראב"ד קלויזנבורג
און זיין זיגל

די דיינים אין קלויזנבורג

עקסטער ברויך דערמאנט ווערן די קלויזנבורגער דיינים און מורי הוראה, ווי פאלגענד:

הג"ר יעקב מאיר וואלד ז"ל ראב"ד קלויזנבורג

רבי יעקב מאיר ז"ל איז געבוירן געווארן אין יאר תרל"ד[41], צו זיין פאטער הג"ר **יוסף וואלד**[42] ז"ל אב"ד העלמעץ, און ער איז געווען אן איידעם ביי ר' **יוסף שמחה ראפאפארט**. ער איז נסמך געווארן להוראה דורך הגאון בעל **שבט סופר** מפרעשבורג זי"ע, און אין יאר תר"ס איז ער אויפגענומען געווארן אלס דומ"ץ אין קלויזנבורג, ביז צו זיין טראגישע פטירה אין יאר תרפ"ח, בעת דער קלויזנבורגער פאגראם, ווי דערציילט ווייטער.

---

39. ספר 'אפיקי מים' (להג"ר משה מאיר שטיינער ז"ל, בני ברק תשס"ז), עמ' רמ"ג; 'אבני אור', עמ' קט"ו; 'פעדער', ח"א עמ' תק"א-ב', תק"ו.

40. זון פון הג"ר **פנחס שטיינער** אב"ד אילאק, און איידעם ביי הגה"ק רבי **הלל מקאלאמייע** זי"ע. נאך זיין טאטנ'ס פטירה אין יאר תרע"ג, האט רבי משה מאיר ממלא מקומו געווען ברבנות אילאק, ביז צו זיין פטירה אין יאר תרצ"ח. נאך אים האט ממלא מקומו געווען ברבות אילאק, זיין זון הג"ר **הלל שטיינער** ז"ל, נעקדה"ש.

41. כ"כ ב'אהלי שם', שמואל נח גאטליב, פינסק תרע"ב, עמ' 283, אולם ב'חכמי טראנסילוואניה', ח"ב עמ' 81, הקדים לידתו לשנת תרכ"ו.

42. אחי הג"ר **יעקב צבי וואלדמאן** ז"ל אב"ד בארשא, בני הג"ר **מרדכי ארי' לייבוש וואלד** ז"ל אב"ד העלמעץ. תשובה לו נדפס"ה ב'מהר"ם שיק', אהע"ז סי' נ"ה. נפטר בשנת תרס"ו. חתני הג"ר יוסף היו: הג"ר **שמעון צבי האבערפעלד** ז"ל אב"ד נאדי קאוועשד, והג"ר **יואל זאב גלאטטשטיין** ז"ל שמילא מקום חותנו ברבנות העלמעץ. ('פעדער', ח"ג עמ' רפ"ד-רפ"ח).

זיין זון איז געווען: הג"ר **אלי' שמחה וואלד** ז"ל הרב מקאלאזש[43].

הגאון המובהק רבי אברהם משה שטיין ז"ל דומ"ץ קהל ספרדים

אן אומקלאר בילד פן הג"ר אברהם משה שטיין ז"ל דומ"ץ

רבי אברהם משה ז"ל איז געבוירן אין יאר תרל"ה אין קלויזנבורג, צו זיין פאטער ר' **זאב יהודה שטיין**[44] ע"ה שו"ב בקלויזנבורג, און ער האט געלערנט בייַ הגאון בעל **שבט סופר**[45] ז"ל, הגאון בעל **ערוגת הבושם** ז"ל און בייַ הרב **משה שמואל גלאזנער** אב"ד קלויזנבורג. כשהגיע לפרקו איז ער געווארן א איידעם בייַ ר' **נחום בנימין קאליש** ע"ה.

אין יאר תרנ"ח איז ער געווארן רב אין שארמאש, און אין יאר תרס"ד (אדער תרס"ח) איז ער אויפגענומען געווארן אלס דיין אין קלויזנבורג, אבער בייַם טיילונג אין די קהלה, ווען די חסידים האבן - אין יאר תרפ"א - געגרינדעט זייער אייגענע קהלה (זע דערווענגן וויטער), איז ער אריבער צו די ניַ געגרינדעטע קהלה. הג"ר אברהם משה ז"ל איז געווען פון די גרעסטע בעלי הוראה אין טראנסילוואניע, און ער ווערט דערמאנט אין די תשובה ספרים פון בני דורו מיט גרויס הערצה[46]. ער איז אומגעקומען בייַ די צווייטע וועלט קריג עקדה"ש, יהא זכרו ברוך[47].

---

43. ער איז געבוירן אין קלויזנבורג אין יאר תרס"ה, און האט געלערנט אין פרעשבורג בייַ הגאון ר' **עקיבא סופר** ז"ל, און דערנאך בייַ הגאון בעל **קרן לדוד** ז"ל, קודם אין ווישאוו און נאכדעם אין סאטמאר. ער האט חתונה געהאט בזוו"ר מיט די טאכטער פון ר' **אלי'** ב"ר **יצחק אייזיק שטערנהעלל** (ר' **אייזיק** איז געווען אן איידעם בייַ הג"ר **שמואל גינצלער** ז"ל אב"ד אויבערווישאוו ומח"ס משיב נפש עה"ת), און בייַ די צוויטע וועלט קריג האט ער פארלוירן זיין פרוי מיט 2 קינדער הי"ד. נאכ'ן באפריַיען האט ער זיך באזעצט אין זיין געבורט'ס-שטאט 'קלויזנבורג', וואו ער איז געווען אקטיוו אין די שטאטס-אנגעלעגנהייטן, און געשטאנען לימינם פון הגאון הגדול רבי **אברהם שלמה כ"ץ** ז"ל אב"ד ריסקאווא און הגה"צ רבי **נחמן כהנא** ז"ל אדמו"ר מספינקא-ב"ב.

וואינענדיג אין קלויזנבורג, האט ער חתונה געהאט בזוו"ש מיט הרבנית **חי' לאה** ב"ר **ישראל רובין** מסערעט, און נאך עטליכע יאר איז ער - אין יאר תש"י - ארויפגעפארן קיין ארץ ישראל. אויף דער עלטער האט ער געוואוינט אין וויליאמסבורג, און האט געדאוונט יעדן טאג אינעם גרויסן סאטמארער ביהמ"ד אויף ראדני סטריט, וואו זיין אנוועזנהייט האט געלאזט א טיפן איינדרוק אויף אלע מתפללים, זענענדיג פאר זיך א חסיד ופרוש וואס אין לו בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ער איז נפטר געווארן אין יאר תשס"ז אין עלטער פון 102 יאר, יהא זכרו ברוך.

44. אח"כ שימש כדומ"ץ עד עליתו לארץ, שם נפטר בכ' סיון תרע"ח.

45. והעיד הגאון רבי **יונתן שטייף** זצ"ל שלמד יחד עם הג"ר אברהם משה ז"ל אצל **השבט סופר**, כי הוא היה "דער חשוב'סטער בחור אין די חבורה, און איך האב איהם נישט געקענט דערגרייכן". (מפי כ"ק האדמו"ר **מראדוויל** שליט"א).

46. ראה בשו"ת 'בית שערים', יו"ד סי' ל"ח; שו"ת 'לבושי מרדכי', חו"מ סי' י"ז, כ"ב, מהדו"ת, אהע"ז סי' י"ח, מ"ט; 'מהרש"ג' ח"ג סי' ק"ח, ק"ט, ק"י; 'מאור יהושע' סי' נ"ב; כמו"כ מוזכר בתשו' הגאון **מניאמץ** ז"ל (אודות תפילין שקיבל רבי **משה עזריאל רוטער** בנו של הרה"צ ר' **יחזקאל**, מעזבון זקינו הגה"ק **מהאדאס** ז"ל) הנדפס בקובץ 'פעמי יעקב', בני ברק כסלו תש"ס, עמ' י"ז.

47. בייַם צוויטן וועלט קריג, ווייַלנדיג אינעם קלויזנבורגער געטא אינאיינעם מיט מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע, האבן זיי פארברענגט אסאך שעות אינאיינעם בסוד שיח, (מושיען של ישראל, ח"ח, פרק ע"ט).

הג"ר אליעזר פריעד ז"ל

רבי אליעזר איז געווען א זון פון הג"ר **חיים יעקב פריעד** ז"ל אב"ד טיסא-ליק[48], און האט געוואוינט א לענגערע צייט אין ניגרעשט, וואו ער האט משמש געווען בדיינות[49]. נאך די ערשטער וועלט קריג האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער איז מיט דער צייט אויפגענומען געווארן אלס דיין אין די ארטאדאקסישע קהלה, און ער איז אוועק אין יאר תרצ"ה לערך[50].

הג"ר שמעון בלוקסנהיים ז"ל[51]

רבי שמעון איז געווען א זון פון ר' **ישראל משה**[52] ז"ל מעיר ברעזנא, און האט נאך אלס קינד גע'שמ'ט אלס א חריף און עילוי עצום[53].

ער איז געווארן אן איידעם ביי הג"ר **יעקב מאיר וואלד** ז"ל ראב"ד קלויזנבורג, און נאך זיין שווער'ס טראגישע פטירה אין יאר תרפ"ח, איז ער אויפגענומען געווארן אלס דיין אין די ארטאדאקסישע קהלה, און האט אויך געדינט אלס רב אין די 'חברה ש"ס' שול, ונעקדה"ש[54].

---

48. בן הג"ר **אהרן צבי פריעד** ז"ל שהי' אב"ד במארגרעטין, ואח"כ התישב בעיר ניגרעשט, ושימש שם כאב"ד, נפטר י"ח אב תרט"ו.

49. בעת שהאב"ד הי' הג"ר **יודא לייב ווינבערגער** ז"ל (חותן הג"ר **יואל כ"ץ** ז"ל אב"ד ערדאד), ולא נחו זה לזה בהלכה, ראה בענין: שו"ת 'בית שערים', או"ח סי' ר"א, משנת תרנ"ז, יו"ד, ח"א סי' ז', משנת תר"ס; שו"ת 'מהרש"ג', ח"א, יו"ד סי' ח'.

50. שנת פטירתו מובא ב'פעדער', ח"א עמ' שי"א.
תשו' אליו בשו"ת 'בית שערים', או"ח סי' ר"א, יו"ד ח"א סי' ז'; 'ערוגת הבושם', או"ח סי' קכ"ג; 'זכרון יהודה' (פעסט תרפ"ג), סי' צ"ב; 'לבושי מרדכי' (מישקאלץ תרצ"ז, ד"ח שו"ע), סי' נ"א; 'מהרש"ג', ח"א, יו"ד סי' ח'; 'חקל יצחק', סי' י"ג; 'אבני זכרון' (פעפער), ח"ב סי' כ"א; 'באר חיים מרדכי', ח"ב או"ח סי' י"ג, אהע"ז סי' נ"ד.

51. כמה פרטים אודותיו שמענו, מפי ב"א מו"ה **חיים בלקסנהיים** הי"ו, בארא פארק, בן הג"ר שמואל זלמן ז"ל.

52. מת בצעירותו לפני מלחמה הראשונה. בן נוסף הי' לרבי ישראל משה, והוא בנו הג"ר **שמואל זלמן** ז"ל, תלמידו של הג"ר **שמואל ראז"ב** ז"ל אב"ד אונדסדארף, וחתנו של הגה"צ בעל **טל חיים** מליסקא זי"ע. רבי שמואל זלמן גם שימש בכתר הרבנות דאיבראן, שהי' נמצא בגליל ליסקא.

53. הג"ר **אברהם יוסף גרינוואלד** ז"ל אב"ד חוסט ואונגוואר, אף הציע לו לפרנסו ולכלכל צרכיו, ובתנאי שילמוד בצוותא עם בנו הג"ר **יושע** ז"ל (לימים אב"ד חוסט), וכן עשו, ומני אז נתקשרו הג"ר שמעון והג"ר יושע בקשר אמיץ וחזק.

54. בעת המלחמה, גורש לבוכענוואלד, ובעת שהוצרכו לעמוד אצל ה'אפעל', שנתארכה לכמה שעות, ניצל רבי שמעון הזמן, ולימד גמרא בע"פ להאנשים שסביבו (והג"ר **שמעון וואכטל** ז"ל דומ"ץ פאפא (חתנו של הג"ר **מיכאל פרעסבורגער** ז"ל ראב"ד פאפא) לימד ששה סדרי משנה בע"פ). גם הי' שם כמה אנשים, שסירבו לאכול מאכלי הלאגער ולהתפטם במאכלות אסורות, ואז קם רבי שמעון ואמר להם: "כבר ניטל מאתנו האפשרות לקיים איזה מצוה מהתרי"ג מצוות, ורק מצוה אחת עדיין נשאר אצלינו ואפשר לנו לקיימו, והוא מצות 'ונשמרתם מאוד לנפשותיכם', ועכשיו מתחכם השטן לגזול מאתנו גם מצוה חשובה הזו". פתגמו הצודקות, ירד לחדרי לבותם, ונכנעו לאכול ממאכלי הלאגער, ע"מ לשמור את נפשותם. מבוכענוואלד גורש למיידאנעק הסמוכה, ומשם נשלח בחזרה לאוישוויץ, מקום עקידתו, הי"ד.
ומן הראוי לציין, כי על אף ששימש כדומ"ץ בקהלה הארטה' בקלויזנבורג, עכ"ז נמנע מלהתערב במחלוקת

הגה"ק רבי יודא'לע הורוויץ מדזשיקוב זי"ע

הרה"ק רבי יודא'לע זי"ע, איז געבוירן אין יאר תר"ס צו זיין פאטער הרה"צ רבי **אלטר יחזקאל אליהו**[55] ז"ל, און האט חתונה געהאט מיט די טאכטער פון זיין פעטער האדמו"ר הרה"צ בעל **אמרי חיים מווישניץ** ז"ל. אין יאר תרצ"ד איז ער אויפגענומען געווארן אלס דיין אין די ארטאדאקסישע קהלה אין קלויזנבורג, און ער איז געווען אהוב ונערץ ביי אלע איינוואוינער און ביי ביידע קהלות צוגלייך. אין קלויזנבורג האט ער אויך אנגעפירט מיט זיין אייגן ביהמ"ד, וואו אסאך חסידישע אידן און זיינע מעריצים האבן געדאוונט. נאכ'ן קריג האט ער געוואוינט אין ירושלים, און ער איז נפטר געווארן אין לאנדאן ביום י"א סיון תשמ"ט, ושמנו"כ.

ציון פון הגה"ק רבי יודא'לע מדזשיקוב זצ"ל, אין ענפילד ביה"ח אין לאנדאן

מרביצי תורה ותופסי ישיבות

אויסער די אויבנדערמאנטע רבנים, אדמורי"ם און דיינים, זענען געווען נאך א צאל כלי קודש און תופסי ישיבות אין קלויזנבורג, וועלכע האבן אנגעפירט מיט אייגענע ישיבות און מרביץ תורה געווען פאר בחורים.

הג"ר פרץ טובי' שטראהלי ז"ל

רבי פרץ טובי' איז געווען א זון פון ר' **ישראל שטראהלי**[56], און ער האט חתונה געהאט צו **גאלדא**, די טאכטער פון הג"ר **אברהם יקותיאל ירושלמי** ז"ל פון חוסט[57].

הקהלות, וגם החזיק קשר עם האדמו"ר **מקלויזנבורג** ז"ל, בהיותו חסיד צאנז, ופ"א אף אכל חתיכת בשר משחיטה הספרדית שקיבל ממנו לשיריים, והתעלם מטענת אנשי קהלתו כי אכל שחיטת חוץ. רבי שמעון גם מוזכר בשו"ת 'מהר"י שטייף', סי' ק"ה.

55. איידעם ביי הרה"ק בעל **אהבת ישראל** מווישניץ זי"ע.

56. תלמיד להגאון בעל **כתב סופר** ז"ל ומחסידי בעלז.

57. בנו של הג"ר **פנחס נפתלי ירושלמי** ז"ל מחוסט, אשר סידר השו"ת 'אמרי א"ש' לרבו, לדפוס, וחיבר הספר 'נפש טובה' עה"ת. רבי אברהם יקותיאל ז"ל, זכה לחתנין רבנן, ואלה שמותם: א') הג"ר **חיים יהודה דייטש** ז"ל דומ"ץ

בילד פון הג"ר פרץ טובי' שטראהלי ז"ל

רבי פרץ טובי' האט געדינט אלס רב פון די 'חברה קדישא' שול וועלכע האט זיך געפונען אויף די 'Szentlelek' גאס, און גלייכצייטיג האט ער געדינט אלס מגיד מישרים פאר די 'חברה קדישא', ווי אויך האט ער זיך אפגעגעבן מיט אלע ירושה-אנגעלעגנהייטן וואס ס'האט זיך געמאכט אין שטאט. עקסטער האט רבי פרץ טובי' אנגעפירט מיט אן אייגענע ישיבה אין שטאט, און איז געווען באקאנט אלס א גדול בתורה וביראה. נעקדה"ש[58].

זיינע קינדער זענען געווען: א') הג"ר **פנחס** ז"ל[59], ב') הג"ר **משה** ז"ל[60], ג') בתו **מרים** ע"ה (נפטרה י' אייר תשמ"ו, ומנו"כ בפתח תקוה), וועלכער האט חתונה געהאט צו הג"ר **יעקב שמרי' דייטש**[61] ז"ל אב"ד חוג חת"ס בפתח תקוה, ד') בתו **פעסיל** ע"ה (נפטרה כ"א כסלו תשמ"ו, ומנו"כ בפתח תקוה).

מאקאווע. ב') הג"ר **פרץ טובי' שטראהלי** ז"ל. ג') הג"ר **יעקב סג"ל לעבאוויטש** ז"ל אב"ד קאפיש ומח"ס 'משנת יעקב'.

58. **תשובות אליו: שו"ת 'אפרקסתא דעניא', סי' ק"כ** ("לאשר שאלני בגבאי דבהכנ"ס יראים, בדבר חזן בקהל שטקו"ו שאינו אוכל מזבחם, בבואו לבהכנ"ס יראים אי שרי לכבדו לעבור לפני התיבה, וכת"ה מונע א"ע מלחוות דעתו מטעמו אשר עמדו"), וסי' קע"ח; 'משנת יעקב' (לגיסו הגאון מקאפיש ז"ל), ח"ד סי' ט', גם מוזכר שם בח"א סי' י"א, (וראיתי מכתב כת"י שכתב הגאון מקאפיש בשנת תרח"ץ ל"אהובי גיסי הרב המאוה"ג ישר ונאמן איש חמודות וכו' כש"ת מו"ה פרץ טובי' שליט"א רב דח"ק בק"ק קלו"ב..... ע"ד מתים בחולי המתדבק ר"ל אם לטהרם נגד דעת הרופאים שאומרים שיש סכנה בדבר שמתפשט בין החיים ר"ל". (נוף הכת"י נמצא באמתחת 'מכון משנת יעקב')). כמו"כ מוזכר לטובה בהקדמת ספר 'מים חיים' (לגיסו דומ"ץ מאקאווע).

59. נולד בשנת תרס"ח, ולמד בישיבת הגה"ק **מהרי"ץ דושינסקי** זצ"ל אב"ד חוסט וירושלים, וגם קיבל ממנו 'התרת הוראה', דבר נדיר. רבי **פנחס** נשא את **ריקל** בת הג"ר **שלמה זלמן ליכטענשטיין** ז"ל אב"ד בעטלאן, ובשנת תרצ"ד נתקבל לדומ"ץ בעיר 'דיטשא-סענמארטין' שברומניה. בימי מלחה"ע השני' הוכרח לברוח משם והתישב בקלויזנבורג, וגם פתח לו ביהמ"ד משלו במחוז מאנאשטור, וכמ"ש בתשובה לרבו **מהרי"ץ** (בקונטרס כת"י, ונושא התאריך: 'ה' בהעלותך תש"א, פה קלויזנבורג'): "הנני בפה מיום ה' אלול אשתקיד, מעת שנשתנו הגבולים במדינתינו, והנני במשמרת שלי השייך לעירינו ישוב מאנאשטאר ביהמ"ד, ומחמת זכות אזרחי שלי שהנני שייך לכאן, הוכרחתי ליילך ממקומי הקודם". עמד בקשרי מכתבים עם גדולי דורו ובפרט עם רבו **מהרי"ץ** (ונשאר בידי נכדיו קונטרס כת"י, מתשובותיו ששלח לרבו מהרי"ץ), ונסע להסתופף בצ"ק של מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע. נעקדה"ש. (תשובות אליו: שו"ת 'יד אפרים', יו"ד סי' ג', י', י"א, י"ב. שונות, סי' ל"ה). חתנו הוא הרה"ח ר' **ישכר דוב ליכטענשטיין** הי"ו, וויליאמסבורג.

60. חתנו של הג"ר **משה ישראל פעלדמאן** ז"ל אב"ד דראגמירעשט, ודומ"ץ בעיר באניא העליונה. נעקדה"ש. (תשובות אליו: שו"ת 'מהר"ם בריסק', ח"א סי' קל"ג; 'משנת יעקב' (לדודו הגאון מקאפיש), ח"א סי' ב', ג', י"א, נ"ה, נ"ו. ח"ד סי' י', פ"א).

61. בן דודה הג"ר **חיים יהודה דייטש** ז"ל דומ"ץ מאקאווע, נפטר ט"ז תמוז תשנ"ג.

הג"ר דוד הארפענעס ז"ל

רבי דוד איז געווען א זון פון רבי **ראובן יואל** ז"ל, און איז געווען דיין אין נאסויד. שפעטער האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער האט אנגעפירט א חסיד'ישער ישיבה, אין וועלכע עס האבן בעיקר געלערנט די סיגוט-סאטמארער בחורים פון שטאט, (ווידער אין די ישיבה פון הג"ר פרץ טובי' ז"ל, האבן מערסטנס געלערנט אשכנזי'שע בחורים, אויפ'ן שטייגער פון 'תורה עם דרך ארץ').

רבי דוד איז געווען פון די גרויסע סיגוטער חסידים אין שטאט, און א חסיד נלהב און שטארק דבוק אין מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע. ער האט אויך ארויסגעגעבן דעם קובץ 'שער דעה' (ג' גליונות בשנת תרפ"ח) און דעם קובץ 'קול מחזיקי הדת' (ה' גליונות בשנת תרפ"ח-תרפ"ט). ער איז אומגעקומען בשנות הזעם, הי"ד. (זיין זון איז געווען הרה"ח ר' אליעזר הארפענעס ז"ל, קרית יואל).

הג"ר יהושע צבי ווינשטיין ז"ל

ער איז געבוירן אין יאר תרנ"ה צו זיין פאטער ר' **יצחק אהרן**, אין שטאט דעעש, און ער האט געלערנט ביים דארטיגן רב הגה"צ בעל **כנסת יחזקאל** ז"ל. שפעטער האט ער זיך באזעצט אין קלויזנבורג, וואו ער איז באקאנט געווען פאר א ת"ח עצום און חריף ובקי.

ספר
ברכת יהושע
על מסכת ברכות
חלק ראשון
חידושים ובאורים, מהם בדרך פ'ל'פ'ל ומהם בדרך אגדה, וכאור על כל כלשהו שנראה לו, ובאורים על רבני הראשונים השייכים לעסקת זו ושרוי תשובות להלכה
מאת
הרב יהושע צבי
בן לאמאיי מרת יבחק אהרן מ"ש ז"ל מדעעש
הרבנדער בקלויזענבורג יצ"ו.
קלויזענבורג תשיב לפ"ק
רשום ע"י פ ר ו ך סאלם-נאמדא 10.
KOLOZSVÁR, 942
(PURON"-NYOMDA, MALOM-UCCA 10.
Fiszlis s.: Wilmosin Emil
Fiszlis v.: Friedmann Mayer

שער בלאט פון ספר 'ברכת יהושע' להג"ר יהושע צבי ווינשטיין ז"ל

רבי יושע צבי איז געשטאנען בראש פון די דעעשער קלויז, וועלכער האט זיך געעפענט אין קלויזנבורג אין יאר תרצ"ח, און האט דארטן פארגעלערנט שיעורים כסדרן, ווי אויך האט ער דארטן געלערנט פריוואט מיט זיינע תלמידים. עקסטער האט רבי יושע צבי מרביץ תורה געווען אין די קלויזנבורגער תלמוד תורה, און פארגעלערנט גמרא ע"פ תוספות, פאר די תלמידים פון די העכסטע כיתה.

אין יאר תש"ב האט ער ארויסגעגעבן זיין ספר 'ברכת יהושע' עמ"ס ברכות, בהסכמת הגה"צ רבי **יעקב אלימלך** מדעעש ז"ל[62]. ער איז אומגעקומען בשנות הזעם, הי"ד.

62. **מתוך הקדמה לספרו:** "ולא אוכל להתאפק בהקדמתי מלדבר מכבוד מורי הגאון הקדוש רבן של ישראל מרן רבינו **יחזקאל פאנעט** זי"ע שהשפיע יראה לכל בני דורו, אמנם יראתי פן ואולי בכל מה שאתה משבח אתה מגנה כי מי יוכל למלל מרב קדושתו וגודל צדקתו וענותנותו העולה על כולנה, ע"כ גמרתי כעת שלא להאריך כי לזה צריך מתינות שלא לבא ע"ז לידי פגם" כו'.

פרק ה'

הרב גלאזנער און זיין התחברות צו ציונות

הרב משה שמואל גלאזנער

ווי דערמאנט אויבן, האט די קלויזנבורגער קהלה אויפגענומען אין יאר תרל"ח, הרב משה שמואל גלאזנער ז"ל אלס רב פון די קהלה.

הרב גלאזנער איז געווען אן אויסטערלישער חריף און גאון[1], און ער האט מחבר געווען די פאלגענדע לומדי'שע ספרים: חקור דבר (מונקאטש תרס"א) אויף עניני אישות; שביבי אש[2] (דעעש תרס"ג) עה"ת; ישנה לשחיטה (תרס"ו) אויף עניני שחיטה; אור בהיר (סיגוט תרס"ח) אויף עניני מקוואות; קונטרס מצה שמורה (פרעשבורג תר"ע); הלכה למשה (קלויז"ב תרע"ב) אויף עניני שחיטה; דור רביעי[3] (קלויז"ב תרפ"א) עמ"ס חולין; שו"ת דור

---

1. **אודות חריפותו עוד בימי ילדותו, העיד המחבר בעצמו בהקדמת ספרו 'דור רביעי' עמ"ס חולין:** "הייתי כבן תשע כבר ישבתי בין הבחורים לשמוע שיעוריו, ובחדושיו מן העת ההיא הביא כמ"פ קושיות ופלפולים ממנו..... מעת שהייתי בן עשר הי' לומד עמי כל ענין עמוק שבא לפניו הן באו"ה והן בתק"ע, גיטין וקידושין..... עד שיכולתי לפלפל עם הרבנים ות"ח שעברו דרך עירנו בשמות גיטין ותק"ע, ענינים שאין כל בחור ממשמש בהם עוד לפני שנעשיתי בר מצוה, עד שהגה"ק **מהר"ם פאנעט** זצ"ל מדעש שלח אלי כתב חבר לבר מצוה נגד רצון אאמו"ר ז"ל".
2. י"ל ע"י תלמידיו, לרגל מלואת כ"ה שנה מעת שעלה על כסא הרבנות בקלויזנבורג.
3. **אודות קריאת הספר בשם זה, כותב המחבר בהקדמה:** "קראתי שם חבורי זה 'דור רביעי', באשר אני הראשון שבדור הרביעי ל**החת"ס** ז"ל, ושמו הקדוש בקרבי, ואקוה שלא יבוש בי ובתורתי אפילו אם שגיתי לפעמים, ואע"פ שהשגתי גם על דבה"ק, הלא דברי קדשו שהבאתי לעיל הי' לי לעינים ועליהם קסמכינא, וזכותו הגדול וזכות שאר אבוה"ק אחריו יעמוד לי שלא אבוש ולא אכלם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב".

וראה עו"ש בהקדמה, שהמחבר קורא תגר נגד אלו המכניעים עצמם לדברי הקדמונים, על אף שלפעמים לא יוצדק דבריהם לאור השכל, ומורה חציו כלפי יריביו שקמו לרדפו ע"ז. ואת"ד בהקדמתו: "הרי תראה כי עוד בימים ההם היו דרכי לימוד של הגאונים האמיתיים לברר וללבן ולדרוש אחר האמת בלי שום משוא פנים, אבל מאז וע"ע איך נפלנו מאה ועשר מעלות אחורנית, כי אין דורש אין מבקש, אין חוקר ואין מבקר ואין סותר, רק בונה גג על גג, כי כל מה שנדפס שחור ע"ג לבן עליו אין להשיב, וההדפסה מצוי' לכל מאן דהוא, והספרים החדשים יציצו כעשב השדה, ואם המצא ימצא איש אחד יוצא מן הכלל הרוצה לבער את הקוצים ולנכש את הפסולת, ה"ה נדון כזקן ממרא וכקוצץ בנטיעות ח"ו, ועי"כ מלאה הארץ חנופה לכבוש הדעת תחת יד בעלי זרוע ולשון מדברת גדולות, המוכנים בעל עת להכות בשבט אפם את כל מי שמתנגד לדעתם וכל דאלם גבר. בחנם ילחום אדם המעלה בכלי נשק האמת והשכל והסברא, תחת לסתור דבריו בראיות נכוחות ותחת להעמיד למוד נגד למוד מחשבה מול מחשבה, המה מסתפקים לצאת נגדו במצח נחושה במלשינות רכילות לה"ר וכדו', מהאמצעיים השפלים של אנשים חסרי מוסר ונעדרי דעת שלמה.

ואני הגבר נסיתי בכל אלה, כי רב בוז שבעתי בימי חיי, ותלי"ת לא מצאו בי וב"ב כל און כי קמו בי לרדפני, אבל רק מפני שדרך לימודי לא יטעם לחיכם וקשה עליהם לשמוע הגיוני המבקר דעת שלפני בלי משוא פנים, ע"כ חברו

רביעי און נאך. א חוץ זיין חריפות און גאונות האט ער אויך געהאט יחוס אבות, זייענדיג א נצר מגזע קדושים, אן אור אייניקל פון מרן רשכבה"ג **החתם סופר** זי"ע.

כאטש וואס הרב גלאזנער איז געווען אן אשכנזי מובהק, דאך האט ער זיך מכניע געווען פאר צדיקי דורו[4], ווי מרן הגה"ק בעל **ייטב לב** מסיגוט זי"ע[5], מרן הגה"ק

עלי רבים לדפני חנם, ואני על כל גל וגל נעניתי ראש והייתי תמיד מן השומעים חרפתם ואינם משיבים, אבל בשיטת למודי עמדתי כעמוד ברזל ולא הנחתיה בשביל יילתם של אלו, ואדרבא בו מצאתי חיי רוחי נוחם ונופש על כל התלאות, ותלי"ת לא יגעתי לריק כאשר יראה כל המעיין בצדק בחבורי זה אשר אני נותן לפני חכמים השלימים ונבונים המבקשים האמת, ולאהבת האמת צריך אני להחזיק טובה להני המחרפים, כי ע"י התנגדותם טרחתי ויגעתי לחזק הענינים בראיות כראי מצוקות ותלי"ת עלתה בידי.

ואל יחשדוני הקורא והמעיין בחבור זה, כי אדמה בנפשי שבכ"מ שהשגתי על רבותינו הקודמים לנו, כונתי האמת, כי רמית רוחא כזו הוא בערות מאין כמוה, ובפרט שהיא סותר את דרכי מכו"כ, כי מה שהרהבתי בנפשי עז להשיג, הוא בנוי על היסוד שכל אדם עלול לטעות אפי' הגדול שבגדולים, שהרי משה רבנו גופי' טעה במה שדן מעצמו בשעיר של אהרן, ואהרן העמידו על האמת, הרי דא"א בארץ שלא יחטיא המטרה פעמים, ואין זאת גנאי לשום אדם אם יטעה, אם הטעות היא מלתא דלא שכיחא אצלו, ועל דא סמיכתי לבקר ולהשיג לפי שכלי והבנתי, אבל אין רצוני שיקבלו דברי גם אחר הבאתם בדפוס, ואחרי שהאסף נפשי כאשר יעלה ברצון הבורא יתברך, אבל אדרבא יבדקו אחרי עד מקום שידם מגעת, ובל"ס ימצאו דברים רבים שלא כונתי בהם את האמת, אשר מחמת שהאדם משוחד מדבריו ומרעיונותיו גם אני לא יכולתי להשמר מרשת הטעות הפרישה לרגלי כל אדם....

אם תמצא סתירה לדברי בספרי האחרונים ז"ל, הלא זה הדבר אשר דברתי, שאין אני אחראין וערבאין לדברי אחרונים ז"ל, אף שלא יעלה על דעתי לחשוב שהגעתי לגדולתם ובקיאותם, כי חיך אוכל יטעם כמ"ש הנוב"י כנ"ל, ואין אנו משועבדים להם לכבוש דעתינו בחוזק היד במקום שדברינו נראין מדבריהם וסברתינו אמתית מסברתם. אבל אפילו אם תמצא סתירה לחדושינו בראשונים או איזה מאמר בש"ס שלא הרגשתי בהם, ולהם אנו משועבדים ואין בכחנו לחלוק עליהם, הלא זה הדבר אשר דבר האדון החת"ס ז"ל, דבכ"מ שהסברא ושכל הישר מכריח שהיא כך, לא סברא כרסית אלא סברא מבוארת לכל בר דעת, אז אנו מחוייבים ליישב לשון הראשון ההוא או המאמר בש"ס אפילו בדוחק, למען לא נצרך לזוז מסברתינו הישרה והאמתית. אמנם להלכה ולמעשה ודאי דאין לנו לזוז מדברי והסכמות הפוסקים המקובלים אצלנו מדור דור, אף שלפי הבנתינו יש לפקפק בדבריהם, אבל מ"מ מהני לן בירור הפסק הלזה נגד המוסכם בפוסקים, לצרפו במקום שיש עוד מקום להקל וכדו'".

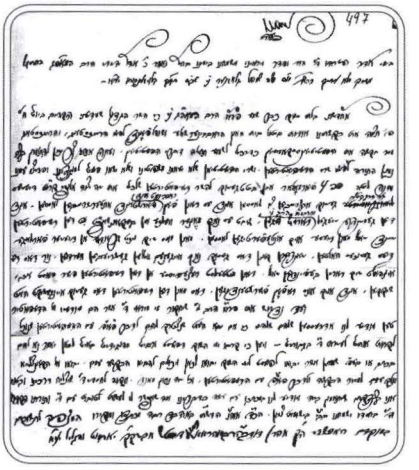
4. **על הערצתו לצדיקים ראה בשו"ת 'דור רביעי', ח"ב סי' ו'**: "וע"ד שבקשה לעשות תשובה, הקשה לשאול ממני, כי בענינים כאלו אין אתי יודע עד מה, וטוב יהי' לשאול בזה איזה צדיק הדור".

וכאן המקום להעתיק מש"כ הרב גלאזנער על התנהגות החסידים לרקוד בשב"ק: "ע"ד אשר ראה מעכ"ת אנשים אשר בכל ימי המעשה טרודים בעסקי מו"מ, ובשבתות וימים טובים מתוועדים יחד לרקוד לפזז ולכרכר באומרם חסידים אנחנו, ולפי דעת מעכ"ת נ"י הי' טוב יותר לקדש אותו הזמן ע"י לימוד התורה ברבים.... ודאי חיוב גדול לקדש שעות הפנויות בשבת ויו"ט בלימוד התורה איש איש כפי ערכו, והתורה משמחת את הלב ועל ידה יוכל לבוא ג"כ להתלהבות גדול לזמר ולרקוד לפני הקב"ה, אבל אותן האנשים המכנים א"ע חסידים ועושים כל ימיהם כחגים, התהלהבות שבהם נראה כאש זרה ושתויי יין נכנסו למקדש. אמנם עכ"ז אנו רואין בעתים הללו כי יראה אמיתית וגידול בנים לתורה לא נמצא רק באותן המתחסדים, כי בעוה"ר אותן האשכנזים כבר אינם, אשר טעמו בלימוד תוה"ק טעם כצפיחית דבש וכמעט הי' להם התפשטות הגשמיות ע"י דבקות בלימודם, והמה בדין חלקו על דרך החסידות ורחקו אותו בתכלית הריחוק, אבל בדורנו היתום אם לא נערב אש זרה ונמתיק העבודה ע"י מיני מטעמים המושכים את הלב, כמעט כלוני בארציות..... כי מחמת חולת הנפש צריכין אנו להטעים העבודה ולערב אש זרה כדי ליתן גם ליצה"ר חלקו, ובין כך ובין כך ניזון הנפש, כי מי שנוהג א"ע לרקד בשלש סעודות ולעשות סעודת מלוה המלכה, מן הנמנע שיקרא בשבת עלי עתונים, לא כן כמה בני תורה אשכנזים אשר נכשלים בזה וכיו"ב ואין בכח תורתם שהוא רק משפה ולחוץ להצילם מרשת זו..... וע"כ מוטב להניח לאותן המתחסדים דרכם, ובפרט כי בל"ס דגם המה ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה הן בחול והן בשבת". (**שו"ת 'דור רביעי', ח"א סי' ל"ז**).

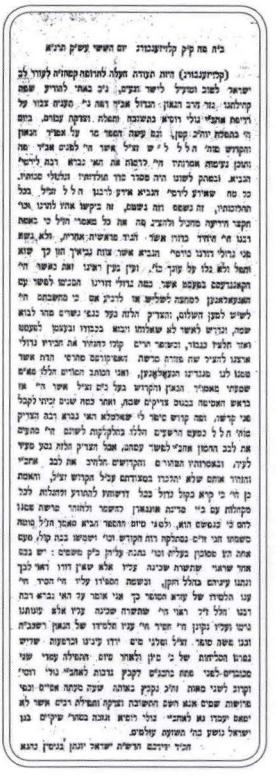
5. **בשו"ת 'דור רביעי', ח"א סי' י"ז, פונה בשאלה למרן הגה"ק בעל ייטב לב זי"ע, ובשו"ת 'אבני צדק', יו"ד סי' כ"א, משיבו**: "החיים והשלום לאהובי ידי"נ הרב המאוה"ג חריף ובקי יוצא חוטר מגזע קודש המפורסם מו"ה משה שמואל

משינאווע זי"ע[6], הרה"ק בעל **אך פרי תבואה** מליסקא און הגה"ק בעל **מעגלי צדק** מדעעש זי"ע[7].

במשך פינף און צוואנציג יאר, איז הרב גלאזנער געזעסן במנוחה ובשלוה ובכבוד גדול אויף די רבנות שטול אין קליזינבורג, אבער וועו ער האט זיך מתחבר געווען - אויף די עלטערע יארן - צו די מזרחי'סטישע באוועגונג, און געווארן פון אירע הויפט שטיצער און פירער אין זיבינבערגן, האט דאס שטארק אנטוישט די יראים אין זיין שטאט און אין די מדינה, און דאס האט עוועטועל געברענגט די טיילונג אין זיין קהלה.

בריוו פון הגאון בעל גורן דוד ז"ל
צו הרב משה שמואל גלאזנער ז"ל

באריכט אין 'קמחז"ה' (י"ב סיון תרנ"א, עמ' 2)
איבערן'ן הספד וואס הרב גלאזנער האט געהאלטן
אויף הגה"ק רבי הלל מקאלאמייע זי"ע

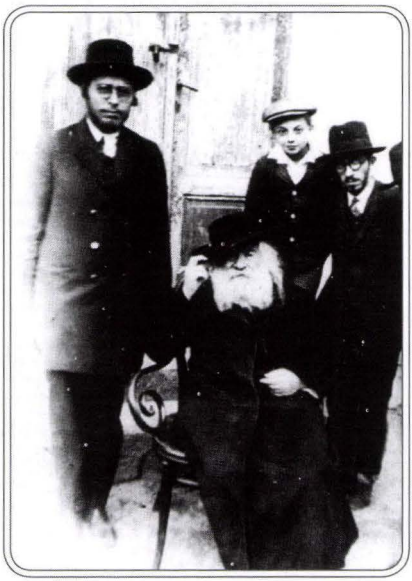
גלאזנער נ"י האב"ד ור"מ דק"ק ק"ב".

6. ראה בשו"ת 'דור רביעי', ח"ב סי' ק': "הנה בהיותי בקיץ העבר במקום הרחצה קרעניצא בצוותא חדא עם מרן הגה"ק **משינאווא** שליט"א דברתי עמו ע"ד המכשלה של החמאה החדשה.... ומרן הצדיק הנ"ל נ"י ציוה עלי לישא וליתן בדבר הזה עם כהד"ג נ"י.... ואני פי הצדיק אשמור ואדון בנידון כתלמיד הדן לפני רבו", **(עוד בענין ראה, שם סי' ק"ד)**. **וראה עוד שם סי' ק"ג בענין אווזות גדולות:** "ומה שהביא לן מעכ"ת נ"י דברי מרן הגה"ק **משינאווא** שליט"א בספר אילה שלוחה בהקדמה שם, הנה הספר הלזה מסר לי הרב שליט"א בעצמו כשזכיתי לקבל פני קדשו בקרעניצא לפני שנתיים, וראיתי אז מש"כ בזה ופלפלתי עמו פא"פ, כי לא מצאתי בכל הדברים במחכ"ת טעם לאסור.... ואף כי עפר אני תחת כף רגלי קדשו אבל תורה היא וללמוד אני צריך, והעתקתי לשונו הטהור מילי במילי כדי לדקדק על כל פרט ופרט.... דברים אלו משוללים הבנה כאשר יבין כל מעיין, ולכן כיון דבתורה אמת כתיב בה, ולית בה משא פנים, לכן לא מצאתי מקום לחוש לדברי מרן הגה"ק שליט"א שנכתבים שלא בדקדוק במחכ"ת..... ותמה תמה אקרא איך עלה שגיאה גדולה כזו בידי מרן הגה"ק שליט"א". **בתשובה הבא (סי' ק"ד) פונה הרב גלאזנער להגה"ק משינאווע זי"ע, ובתו"ד**: "ומפני שראיתי כי דברי כהדג"ק נ"י שם המה נכתבים שלא בדקדוק הראוי, וחומרא בעלמא נקיט, אמרתי אציע ההשגות שלי על דברי כהדג"ק שליט"א, אולי ימצא שכנים המה ויודיע בשער בת רבים שאין לחוש להחמיר".

7. ראה בשו"ת 'דור רביעי', ח"א סי' ז': "לכבוד ידיד עליון וידי"נ ה"ה הרב הגאון האמיתי המפורסם בכל קצוי ארץ קדוש אלקי מופת הדור כקש"ת מה"ו מנחם נ"י אב"ד ור"מ דק"ק דעעש... באתי על אשר אמר לי אתמול כשזכיתי להיות עמו במחיצתו". **ושם בסי' כ"ו:** "בדעתי אי"ה לספוד על פטירת הרב הגאון מדעעש זצ"ל". **כמו"כ מוזכר כמ"פ בספרי שו"ת של הגה"ק מדעעש זי"ע. וראה עוד שם, ח"א סי' ס"ג, ע"ז; ח"ב סי' ל"ו, תשובותיו לבנו הגה"ק ר' משה'לע מדעעש זי"ע.** (וראה עוד ב'הלכה למשה' דו"ד שהי' בינו לבין הגה"ק **ר"מ מדעעש זי"ע**).

די אסיפה אין פרעשבורג

אין אלול פון יאר תרס"ד האט הרב **ריינעס** - פון די מזרחי פירער - פאררופען א 'ועידת היסוד' פאר די מזרחי באוועגונג, אין די שטאט פרעשבורג. די אסיפה אין פרעשבורג האט ארויסגערופן א גרויסן רעש אין די גאנצע מדינה, איבערהויפט נאכדעם וואס די קובץ 'תל תלפיות' - וואס פלעגט ארויסקומען אין ווייטצען[8] - האט געשריבן דברים שלא כדת לטובת די מזרחי פארטיי[9]. הגה"צ בעל **מעשי למלך**[10] ז"ל אב"ד ווייטצען - וועלכער איז געווען דער אחראי אויפ'ן קובץ - האט תיכף מפרסם געווען א שארפן מאמר אינעם קומענדיגן קובץ[11], וואו ער ברענגט ארויס די שעדליכקייט פון די מזרחי פארטיי און ווי ווייט זיי זענען פארקראכן פונעם דרך התורה. בתוך דבריו פארענטפערט ער זיך, אז ער האט דעם מאמר נישט געזען פאר'ן דרוקן, און מ'האט אים בכלל נישט געפרעגט קיין רשות דערויף[12].

הגה"צ בעל מעשי למלך מווייטצען זללה"ה ארומגענומען מיט תלמידים

אין די קומענדיגע קובצים, האט ער ממשיך געווען צו שרייבן קעגן די מזרחי פארטיי, ובפרטיות קעגן זייער אסיפה אין פרעשבורג. בתו"ד ברענגט ער די ווערטער וואס הגאון רבי **חיים מבריסק** ז"ל האט צו אים געשריבן, איבער די מאמר וואס איז

8. י"ל ע"י הג"ר **דוד צבי קאטצבורג** ז"ל מווייטצען, בין השנים תרנ"ב-תרצ"ח.
9. ראה 'תל תלפיות', שנה י"ב קובץ י"ח, י"ט, כ'.
10. ער איז געבוירן געווארן אין יאר תרי"ז צו זיין פאטער הג"ר **דוד ליב זילבערשטיין** ז"ל בעל שבילי לדוד. אין זיינע יונגט יארן האט ער געלערנט בייַ די ירושלימ'ער גדולים ווי הגאון רבי **משה לייב מקוטנא** ז"ל און הגאון רבי **מאיר אוירבאך** מקאליש ז"ל, און שפעטער בייַ די אונגארישע גדולים ווי הגאון בעל **מחנה חיים** ממונקאטש ז"ל און הגאון בעל **קול אריה** מבערעגסאז ז"ל. אין יאר תרמ"ד איז ער אויפגענומען געווארן אלס אב"ד ווייטצען אויף זיין טאטנ'ס פלאץ, אלט זייענדיג אינגאנצן 27 יאר. ער איז בארימט געווען פאר א גאון וקדוש און איז געווען פון די מנהיגי המדינה, און פון די גרעסטע לוחמים קעגן די מחדשים און די כתות הציונים למיניהם. ער איז נפטר געווארן ביום כ"ה תמוז תר"צ לפ"ק, ומנו"כ בביה"ח החדש בווייטצען.
11. שם קובץ כ'.
12. הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** מסיגוט זי"ע, ערך ג"כ מכתב להגה"צ **מווייטצען** בדבר הת"ת, ראה מכתבו בשו"ת 'דברי יואל' סי' קע"ו, וראה 'מספרות ישראל באונגריה', נ' בן מנחם, ירושלים תשי"ח, עמ' 64-85, מכתביהם של הרב **ריינעס** ושל הרב **ראטה** מפאפא להרב קאצבורג.

נתפרסם געווארן אין 'תל תלפיות' לטובת די מזרחי, ווי פאלגענד: "ראיתי שבמכתב שהוא תחת השגחת כ"ג נ"י מכונה בשם 'תל תלפיות', נכבדות ידובר בו ע"ד הציונות או המזרחית ואשר כ"ג נ"י יכבדה, ויען כי הוא דבר הנוגע לכלל אחב"י, כי במדינתנו כבר החריבו חלק גדול מאחינו וחלק היותר מרובה מבני הנעורים, והוא הירוס גדול בכל הנוגע לשמירת דת תוה"ק, ע"כ הנני מקדים להודיע זאת לכ"ג נ"י למען יקדים פני הרעה הזאת, לבל תפשה זאת במדינתכם שהוא זה ממארת לכל הנוגע לטובת בית ישראל ולכל הנוגע לחיזוק דתינו. ואחשוב כי כ"ג שיחי' לא ראה את דבריהם ולא ידע מעשיהם כי כל פעולתם מיוסדה נגד דתוה"ק, אבל אנחנו פה שראינו ושמענו מרב רעה המעוטפת בהם ובדבריהם ובמעשיהם, הנני להודיע זאת לכ"ג שיחיה ובטח כי ישום מקום לדברינו". **נאכ'ן ברענגן די דערמאנטע ווערטער פון הגאון ר' חיים, פירט דער מעשי למלך אויס זיינע ווערטער:** "ואל ק"ק פרעשבורג אקרא, עשו הטוב בעיני ה' לסגור דלתים בעדם, ולא יאירו בהיכלכם, כי אין לנו חפץ בכם ומנחה לא נרצה מידכם, ומרחוק קראו להם מי ביקש זאת מידכם רמוס חצירנו אשר היתה עד היום מקדש לישראל".

— 187 —

— צח —

מהר"ג אב"ד נ"י

קול קורא

דער מאמר וואס הגה"צ בעל מעשי למלך ז"ל האט מפרסם געווען אין קובץ 'תל תלפיות',
בתו"ד ברענגט ער דעם בריוו פון הגאון ר' חיים מבריסק זללה"ה

אויף די בקשה פון הגה"צ רבי **שמואל ראזענבערג** זללה"ה אב"ד אונסדארף, האט דער מעשי למלך געשיקט א בריוו צו הגה"צ בעל **ערוגת הבושם**

מחוסט זללה"ה, אין וועלכע ער איז אים מעורר וועגן די וויכטיגקייט צו שרייבן א 'קול קורא' קעגן די מזרחי פארטיי בכלל, און קעגן די אסיפה אין פרעשבורג בפרט. דער ערוגת הבושם האט טאקע אנגעשריבן א 'קול קורא', און דער מעשי למלך האט דאס מפרסם געווען אינעם קובץ 'תל תלפיות'.

דער קול קורא לייענט זיך ווי פאלגענד:

"אל שלומי אמוני ישראל אשא מדברתי, וארים קול אזהרתי בזה. הן עד כה היתה מדינתנו נקיה וזכה ממספחת תנועה הציונות, אולם כעת למשמע אוזן דאבה נפשות כל יראי ה' וחושבי שמו, כי המשולחת הזאת תפרוש מוטות כנפיה גם עד כאן, וכבר קראו עצרה אל אחת מקהילות שבמדינתנו. ומאוד הומה לבי ותשוח עלי נפשי, פן הארס והרעל הזה יפלס לו נתיב באין מבין עד היכן הדברים מגיעים, ע"כ למען ציון לא אחשה ולמען תוה"ק לא אשקוט בזעקה, לקרא בקול קרנא משרוקיתא לאמר, השמרו לכם מהלכד ברשת זו הטמונה לרגלי האמונה הנאמנה המסורה לנו מסיני, כי כבר נודע למשגב בשערי ציון המצויינים בהלכה, כי עיקר איכותה ומהותה של תנועה הציונות אינה כ"א תנועה קולטורית אשר על אדני המינות וכפירות יסודתה, ומגמתה להשקות את עדרי צאן קדשים מים המאררים מבורות נשברים אשר חצבו להם בשיטת ההשכלה הנכזבת, ע"כ אחב"י השלמים עם אמונה האמיתית ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, אל תלכו בדרך אתם מנעי רגלכם מנתיבתם, כי בעמקי שאול קרואיהם וכל בואיהם לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים. ושומע לי ישכון בטח ושאנן, ובצל כנפיה חסד עליון יתלונן, עד יצמח צמח צדק לפני שמש שמו ינון, ושערי ציון יבנה ויכונן, כעתירת לונ"פ המחכה לבנין ההר הטוב והלבנון, הק' משה באאמ"ו עמרם ג"וו זצ"ל חופק"ק חוסט, שמואל ר"ב אבדק"ק הונסדארף".

מצבה פון הגה"צ בעל ערוגת הבושם ז"ל

נאכן ציטירן די קול קורא פון די א"ד רבנים, פירט דער מעשי למלך אויס מיט א וועגדונג צו אלע רבנים, אז זיי זאלן זיך מצרף זיין און אונטערשרייבן אויף דעם קול קורא און צושיקן זייער חתימה צו אים, ווי ער שרייבט: "חיוב על חכמי הדור לחזק ידים רפות לבלתי ימשכו אחר החושבין למהר הגאולה ע"י השתדלות הציונות..... לזאת אחלה פני הרבנים הגדולים לחוות דעתם לבא על החתום על קו"ק הלזה ולשלחם אלי, להזהיר וללמד את העם הדרך אשר ילכון".

דער קול קורא פונעם **ערוגת הבושם** האט געמאכט א געוואלדיגן רושם, און קרוב צו 120 רבנים פון אלע ארומיגע

מדינות - צווישן זיי די גרעסטע גדולי התורה ומנהיגי המדינות[13] - האבן פאזיטיוו געענטפערט דעם רוף, און גאר שארף צוריקגעשריבן קעגן די מזרחי פארטיי און זייער אסיפה. יעדע וואך איז אנגעקומען נאך חתימות פון רבנים וועלכע האבן זיך מצרף געווען צום איסור קעגן די מזרחי פארטיי, און די אלע חתימות האט דער **מעשי למלך** ביסלעכווייז מפרסם געווען אין 'תל תלפיות'[14].

קול קורא

ואלו דברי הרבנים הגאונים החתומים נ"ש

קול קורא פונעם ערוגת הבושם און אונדסדארפער רב קעגן די פרעשבורגער אסיפה

דער מעשי למלך האט זיך אויך געוואנדן אין א פערזענליכן בריוו צום הגאון בעל **שבט סופר** ז"ל גאב"ד פרעשבורג, אנצופרעגן חוו"ד בנוגע די כת המזרחי, און בנוגע די אסיפה אין פרעשבורג, ווי ער שרייבט אין תל תלפיות: "והנה כתבו לי כמה רבנים נ"י שנחוץ לשמוע דעת הרב הגה"ג מפ"ב נ"י וכן כתבו לי תלמידיו היושבים על מדון,

---

13. בין החותמים: הגאון בעל **ערוגת הבושם** מחוסט, הגאון בעל **דרכי תשובה** ממונקאטש, הג"ר **שמואל ראז"ב** אב"ד אונסדארף, הגאון בעל **מעשי למלך** מווייטצען, הג"ר **שאול בראך** אב"ד קאשוי, הגאון בעל **בית שערים** מאויפאלו, הגה"ק בעל **אמרי יוסף** מספינקא, הג"ר **יהודה גרינ"פ** אב"ד סעמיהאלי, הג"ר **מרדכי לייב ווינקלער** אב"ד מאד, הגה"ק בעל **עצי חיים** מסיגוט, הג"ר **יוסף צבי דושינסקי** (אב"ד ירושלים), ועוד כמה רבנים, גדולי המדינות, זכר כולם לברכה.

14. ראה שם קובץ כ"ב, כ"ג, כ"ד. ונכון לציין, כי בשנת תרצ"ג, עת שכתב מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע קול קורא נלהבה נגד כת המזרחים (והוא ל"ו נדפס"ה ב'דברי יואל מכתבים', ח"א מכתב ס"ז), ביסס תחלת דבריו על הקול קורא שי"ל בשנת תרס"ד.

וערכתי מכתב הנוכחי לפני הרהגה"ג דפ"ב שליט"א:

אחדש"ת הדרגנ"י לדבר הזה יסלח נא את אשר הרהבתי עוז לבוא בשורות אלו לשאול אודות הציונות המזרחי שקראו עצרה לק"ק פ"ב אם נעשה בידיעת ובהסכמת הדרגנ"י, והאמת אגיד שאני לדידי אין ספק אצלי שכ"ז שלא בידיעתו ושלא בהסכמתו, כי מי חכם כהדרגנ"י לידע פשר דבר אשר תנועה הזאת אינה מסכמת לדעת התורה והיראה (והגם שנלכדו בה איזה ת"ח וירא ה' יען שחושבים למצוא אופן להטותה אל דרך התורה והיראה, אבל כבר אחז"ל איזה חכם הרואה את הנולד, וכבוד מרן אא"ז החת"ס ז"ל פי', כי ממה שכבר הי' לעולמים נוכל ללמוד גם על העתיד, וכבר הורוני הנסיון בכל דור ודור כי אלו המתחדשים ורוצים בחפשית מעול התורה והיראה כל באי' לא ישובון), שע"כ לא הייתי נעשה שואל ע"ז, אך שמעתי שרבים מסתפקים ושואלין ע"כ אחלה פני הדרגנ"י ישלח נא דברו אלי, למען להשיב שואלי דבר".

הגאון בעל **שבט סופר** ז"ל האט נישט פארזוימט זיין ענטפער, און ער האט צוריקגעשריבן אז די גאנצע אסיפה האט נישט קיין שייכות מיט אים, און די ארגאניזירער האבן אים ניטאמאל געפרעגט דערויף. ער שרייבט בתו"ד: "לא הי' לי שום ידיעה ממה שהסכימו המזרחיים לקרא לעצרה ולאסיפה לפ"ב, וגם לאנשי אקרו"ט דקהלתי לא הודיעו מזה מאומה, ומובן מאליו ומכ"ש שלא שאלו אותי אם אני מסכים לזה, עד שנודע לי הדבר מהקו"ק אשר נשלח גם אל ידי. ואשנה ואשלש עוד לא הי' לי ולא יהי' לי עסק ודברים עמהם כלל וכלל, והנני מסכים ומזהיר עם כל הרבנים הגאונים הגדולים במדינתנו ובמדינות אחרות שאין להתחבר ולהתקשר ולבא לאסיפה עמהם, והרחק ירחיקו מהם כל יראי השם".

מצבה פון הגאון בעל שבט סופר ז"ל
אינעם נייעם ביה"ח אין פרעשבורג

דער קול קורא פון די רבנים האבן געטאן זייערס, און די אסיפה אין פרעשבורג איז געווען א געוואלדיגער דורכפאל פאר די מזרחי פארטיי[15], ווייל קיין שום - אנערקענטער - אונגארישער רב האט נישט דערוואגט אנטייל צו נעמען ביי די אסיפה.

15. ראה מש"כ הרה"ק **מציעשנוב** זי"ע במכתבו להגה"צ **מווייטצען** ז"ל: "אשריכם מה טוב חלקיכם שזכיתם לעצור בעד הרעה ולא נתתם המשחיתים המזרחים להתפשט במדינתכם ונסעו משם בפחי נפש". (**דברי שמחה מכתב ז'**).

הרב גלאזנער שטעלט זיך אריס פאר די מזרחי

איין אנערקענטער רב איז געווען וואס האט זיך יא ארויסגעשטעלט לטובת די מזרחי און זיך משתתף געווען ביי זייער אסיפה, דאס איז געווען הרב גלאזנער פון קלויזנבורג, וועלכער איז אהין געפארן און אויפגעטרעטן מיט א דרשה לטובת הרעיון[16].

נאך בעפאר די אסיפה, האט ער אין ליכט פון די קול קורא פון הגה"צ בעל **ערוגת הבושם** ז"ל און די מאמרים פון הגה"צ בעל **מעשי למלך** ז"ל, אפגעשיקט א בריוו צום מעשי למלך ז"ל, אין וועלכער ער באשולדיגט אים אז דאס פארשפרייטן דעם פסק דין פונעם ערוגת הבושם לייגט אומבארעכטיגטע דרוק אויף רבנים אז זיי זאלן זיך ארויסשטעלן קעגן די מזרחי. ווי אויך צייגט ער אן, אז די גאנצער תנועה הציונות איז א נס מן השמים, און גרעסער פון אלע נסים וואס ס'איז געווען ביי כלל ישראל (רח"ל מהאי דעתא), און ער רופט, אז מ'זאל אנטייל נעמען ביי די מזרחי קאנפרענץ אין פרעשבורג.

זיין בריוו לייענט זיך ווי פאלגענד (אין איבערזעצונג)[17]:

"מכתב מאת הרב הראשי של קלויזענבורג לרב הראשי של העיר ווייטצען[18]

קבלתי לידי את מכתבך עם הערתו המצורפת של כבוד הרב של חוסט. התפלאתי על כך כי אתה נכון להביע עמדה בסוגיא כה גדולה וחשובה כמו התנועה הציונית באופן כללי ובסוגית ה"מזרחי" באופן מיוחד, ללא דיון בעל פה, ורק בדרך של הטלת חוק כפוי, מבלי לציין סיבה לכך. בנוסף, אתה מבקש לכפות את דעתו של הרב של חוסט על רבניה של הונגריה, בכך, שאתה שולח לכל אחד מהם התבטאות זו, פסיקה זו של יחיד, כאילו מדובר היה בהודעה שנפלה עלינו משמים. זכור לי כי רק לפני ימים אחדים שלחתי לרב זה, באמצעות חכם תלמוד, החלטה של בית דין, על מנת שיתיר חרם דרבנו גרשום, על כך הוא השיב לי כדלקמן: "אני אמנם רואה לפניי אדם דגול, אך איני מוצא סיבה, ו"אמן" בלבד (ללא נימוק) אין אנו יכולים לומר".

---

16. פרטי-כל האסיפה, תמצא ב'ספר המזרחי', עמ' קל"ג-קנ"א.
17. המכתב נתפרסם תחת הכותרות 'Ein Brief Des Oberrabbiners Von Klausenburg An Den Oberrabbiner Von Waitzen', בעיתון 'Die Welt, Aug. 26 '904, No. 35', ומתפרסם כאן לראשונה בתרגום.
18. אנו מפרסמים את השורות האלה, מכיון שרבי מוזס גלאזנער, רבה הראשי של קלאוזנבורג, הקהילה השנייה בגודלה בהונגריה, התרחק עד כה הן מן הציונות והן מתנועת המזרחי, (הערת המערכת).

אם הוא אכן כה זהיר בנוגע לחרם דרבנו גרשום, כיצד הוא יכול היה להעלות בדעתו כי רבניה של הונגריה יאמרו "אמן" בלתי מנומק, בעקבות התבטאותו בנושא הנוגע לכלל עמנו?

שהרי יהודים רבים וגם טובים הקריבו את נכסיהם ואת דמם למען רעיון זה! הרי כה רבים מאחינו הנרדפים והמדוכאים תולים את תקוותיהם ברעיון זה! אפילו במקום שבו מדובר ברוצח, אין שומעים מלכתחילה את פסק דינו של גדול בתורה. הרמב"ם אומר בבואו לעסוק בסנהדרין: "מן המסורת למדנו, שבמקום שבו מדובר בחיי אדם, אין שומעים תחילה את פסיקתו של גדול בתורה, שכן אז יתבססו אולי שאר האנשים על דעתו, ולא יעיזו לערער עליה, זאת בעוד שכל אחד אמור הרי להביע את מה שמתאים להשקפתו". אם נוהגים כך, כאשר הדבר כרוך בהצלתה של נפש יהודית אחת, על אחת כמה וכמה שיש הכרח לנהוג כך כאשר הצלתם של אלפי ועשרות אלפי יהודים היא העומדת על הפרק! על ידי ההפצת פס"ד של רבה של העיר חוסט מופעל על שאר הרבנים לחץ, מעצם העובדה כי מצוין שם כי תנועה זו קשורה באפיקורסות.

אני שוחחתי בברטפלד (בארדיוב) עם רבנים אחדים אשר אמרו לי, כי הם נאלצים לתת את הסכמתם לפסיקה של חוסט, שכן הם חוששים שאחרת הם יצוינו כטמאים על ידי רבה של חוסט וציבור מאמיניו.

אם היה זה נקבע בקרב כולנו באורח בטוח וברור, כי חלה חובה על פי התורה להתרחק מן התנועה הציונית, לא היינו רשאים, מנקודת הראות של ישרות ודרך ארץ, להוקיע כלאחר יד ובאופן נמרץ את התנועה, אשר למענה הקריבו אלפי יהודים זמן, ממון וכוחות, ואשר לעברה מביטים רבים מאחינו השדודים תחת הנטל הכבד של העול, שעמה הם משתעשעים בגעגועים, כפי שהעולל הבוכה מצפה לחלב אמו. כבר על מנת לספק את חובתנו כלפי האדם והאנושיות, היה עלינו להראות לעיני כל, כי אנו מתכנסים לדיון והתייעצות ברעיון גדול זה, כי גם אנחנו חשים כאב על הלחץ הנורא שבו נתונים רבים מבני עמנו, אך שאנו רואים עצמנו נאלצים, עם זאת, להגביל את ההרגשות של לבנו, שכן הציונות מסוכנת בעבור "הנשמה". אל לנו, עם זאת, לנהוג כפי שנוהגים הנוצרים, דהיינו למחוק במחי יד, באמצעות נייר קטן אחד שגודלו יהיה בקושי כגודלה של יד אדם, את מה שבעבורו מתאמצים כה רבים, ובקרבם גם דמויות בולטות בציבור, במשך שנים רבות ללא הפסק. כל אדם הגון יצחק מאיתנו, ואת כל הרבנים אשר יתבססו על מסמך מעין זה הוא ישים ללעג. הם יאמרו: "כך נוהגים מנהיגי ישראל, הם מחסלים באכזריות, ללא כל מחשבה ושיקול דעת רעיון ראשון במעלה בחשיבותו, אשר בו תולה רוב העם היהודי תקוותו".

בנוסף, ביקשת להפעיל השפעה חזקה על כבוד הרב הראשי של העיר פרסבורג. במקום לפנות לגדול בתורה זה של הונגריה בשאלה מהו עמדתו באשר לציונות והמזרחים, אשר קראו זה מכבר לכנס וועידה בעיר פרסבורג, הנחת בפניו כסוגיא מוגמרת את הטענה, שלפיה כל התנועה מתבססת על חיסולו של החוק היהודי, וכי היא כוללת אפיקורסות. והרי אנו יודעים, כי גם אדם דגול זה נמנע מלפרסם את נושא השיחה באוזני החסידים. על אף כל זאת, הוא היה איתן מספיק בדעתו על מנת שלא להסכים עם טענתך, הוא נתן לך רק תשובה, שאינה קרה אך גם לא חמה, ולזכותו ייאמר כי הוא לא נפל ברשת שהונחה לפתחו[19].

לאחר כל האמור לעיל, אין אני יכול להימנע מלהביע את דעתי הצנועה, את האמת אני אומר, דמם של אחינו הנרדפים, המנוצלים, נשדדים ונשחטים בארצות כה רבות רותח בקרבי, וגם במדינות התרבותיות מצב פרנסתם של אחינו חמור. סכנה גדולה אורבת ליהודים שומרי המצוות המבקשים לדאוג לפרנסתם, שכן חובה עליהם לנוח גם בימי ראשון, בנוסף לימי שבת וחגי ישראל, ועל כן נראה להם כמעט כל עסקי פרנסתם כמקוטע. ובתנועה הציונית אני רואה את אצבעו של אלוקים החי ושל שליט העולם, שכן בעיניי נראה נס זה, דהיינו כי היתה זו הרוח הלאומית אשר הניעה את אלה אשר היו כבר מרוחקים מן המחנה היהודי לבוא לעזרתו של עמנו בלהיטות נפלאה, כנס גדול יותר מזה שנתגלה לאבותינו בימי קדם. כיצד אוכל, אם כן, להעמיד את עצמי כמכשול בדרכם? איך יכולתי להעלות בדעתי לזרוע חול בעיני ישראל ולומר "נמצא רעל בסיר זה! התרחקו מעיסוקים אלה!...?" אם בכלל קיים המשפט "עת לעשות לה' הפרו תורתך" לדבר כלשהו, כי אז הוא קיים בוודאות לנושא זה.

האם אין אנו מוצאים כי התנהגותנו צריכה ללכת אחר צורך זמני, תוך ביטול זמנית של מצוות התורה, גם כאשר מדובר ביוזמה פעילה, בבחינת קום ועשה? על אחת כמה וכמה כאן, שבו המקרה הוא הפוך, שכן אם אלוקים מרחם עלינו ואף מעניק שגשוג לאלה מקרבנו העוסקים במצווה גדולה זו, קיימת אז תקווה גדולה לשיפור גורלו של עמנו, כמו גם להעלאת קרנה של תורתנו הקדושה.

---

19. כדברים האלה כתב ג"כ **פישמאן-מיימון**, ב'במישור' (שבועון מזרחי לספרות ולשאלות הזמן), שנה ה' גליון רי"ח (ה' אלול תש"ד), **והכפיל דבריו בספרו 'ספר המזרחי', עמ' קל"ו, ובתו"ד:** "לשבחו של רשב"ס צריך להאמר, כי למרות התנגדותו לציונות, לא רצה להכניס את ראשו בתסבוכת זו.... התקוה מצד רבני אונגריה מתנגדי הציונות, כי הרב מפ"ב יפרסם מודעה גלוי' שועידת המזרחי נקראה לעירו נגד רצונו, נתאכזבה", **ואיני יודע מנין להם לשקר במלתא דעבידי לגלויי, כי הגאון בעל שבט סופר ז"ל כתב מפורש:** "והנני מסכים ומזהיר עם כל הרבנים הגאונים הגדולים במדינתנו ובמדינות אחרות שאין להתחבר ולהתקשר ולבא לאסיפה עמהם, והרחק ירחיקו מהם כל יראי השם".

מדוע, אם כן, שלא נמהר גם אנו ליטול חלק בוועידתם של "המזרחים" בעיר פרסבורג, על מנת שניווצע יחד עמם בשאלה, כיצד נוכל להצליח ליישם רעיון

Ein Brief des Oberrabbiners von Klausenburg an den Oberrabbiner von Waitzen. *)

Ihr Rundschreiben mit der beigeschlossenen Aeusserung Sr. Ehrwürden des Rabbiners von Huszt habe ich erhalten. Ich war erstaunt darüber, dass Sie sich bereit finden, über eine so

*) Wir geben diese Zeilen wieder, weil Rabbi Moszes Glasner, der Oberrabbiner von Klausenburg, der zweitgrössten Gemeinde Ungarns, bisher sowohl dem Zionismus als auch dem Misrachi ferngestanden hat. Anm. d. Redaktion.

grosse und wichtige Angelegenheit, wie die zionistische Bewegung im allgemeinen und die des Misrachi im besonderen, ohne mündliche Verhandlung und nur in Gemässheit eines verhängten Gesetzes, ohne Angabe eines Grundes zu urteilen. Dazu wollen Sie noch gewaltsam die Ansicht des Rabbiners von Huszt den Rabbinern Ungarns aufdrängen, indem Sie jedem von ihnen dessen Aeusserung, das Urteil eines einzelnen, wie eine vom Himmel heruntergefallene Kundgebung zusenden. Ich erinnere mich, dass ich vor einigen Tagen diesem Raw durch einen Talmudgelehrten einen Bes-Din-Beschluss zugeschickt habe, um ihm den Cherem gerabbenu Gerschon mattir zu sein. Er antwortete mir darauf wie folgt: „Jehusche wohl einen grossen Mann, aber keinen Grund, und „Omein" allein (ohne Begründung) können wir nicht sagen." Wenn er nun so vorsichtig ist in bezug auf einen Cherem derabbenu Gerschon, wie konnte es ihm einfallen, dass die Rabbiner Ungarns auf seine Aeusserung ein unbegründetes „Omein" sprechen sollen in einer den Klall (Allgemeinheit) des Volkes betreffenden Angelegenheit? Haben doch viele und auch gute Juden diesem wundervollen Gedanken ihr Gut und Blut geopfert! Knüpfen doch so viele unserer verfolgter und unterdrückten Brüder ihre Hoffnungen an diesen Gedanken. Selbst dort, wo es sich um einen Mörder handelt, hört man nicht vorerst das Urteil eines Grossen. Der Rambam sagt in seiner Abhandlung über Sanhedrin: „Durch Tradition hat man gelernt, dass man dort, wo von Menschenleben die Rede ist, nicht zuerst das Urteil des Grossen hört, denn vielleicht werden sich die übrigen auf seine Ansicht stützen und sich nicht für würdig halten, dieselbe zu widerlegen, während doch jeder einzelne das sagen soll, was seiner Ansicht entspricht." Wenn man nun so vorgeht, wo es sich um die Rettung einer jüdischen Seele handelt, um wieviel mehr sollte dies der Fall sein, wo die Rettung tausender und abertausender Juden auf dem Spiele steht! Durch die Zusendung des Husztер Urteils wird auf die übrigen Rabbiner ein Zwang ausgeübt, indem durin dekretiert wird, dass diese Bewegung mit „Apikorsus" verbunden sei. Ich selbst habe in Bartfeld mit einzelnen Rabbinern gesprochen, welche mir sagten, sie seien gezwungen, dem Husztер Urteil zuzustimmen, weil sie befürchten, sonst vom Husztер Rabbiner und von seinen Anhängern als Temeiim bezeichnet zu werden.

Wenn es sogar bei uns allen sicher und klar festgestellt wäre, das man sich al pi hatauroh von der zionistischen Bewegung fernhalten müsse, dürften wir vom Standpunkte der Kulanz (Derech erez kodmoh letauroh) nicht ohne weiteres gewaltsam die Bewegung verdammen, welcher Tausende von Juden Zeit, Geld und Kräfte geopfert haben, zu den viele unserer beraubten Brüder unter dem schweren Joch des Golus emporblicken, der sie schmachtend entgegenharren, wie der weinende Säugling die Mutterbrust erwartet. Schon um unserer Pflicht den Menschen und der Humanität gegenüber zu genügen, hätten wir zeigen müssen, dass wir uns zur Verhandlung und Beratung über diese grosse Idee versammeln, dass auch wir Schmerz empfinden über den schrecklichen Druck, dem viele unseres Volkes unterworfen sind, dass wir uns jedoch gezwungen sehen, den Gefühlen unseres Herzens Einhalt zu gebieten, weil der Zionismus für die „Seele" gefährlich sei. Wir dürfen jedoch nicht so vorgehen, wie Se. Ehrwürden es tun, all desjenige, um was sich so viele, und auch Redliche, viele Jahre hindurch bemühen, mit einem kleinen, kaum der Grösse einer Faust entsprechenden Papier umzustossen. Jeder vernünftige Mensch wird uns ja auslachen und alle Rabbiner, die sich auf dieses Papier stützen, zum Gespött machen. Man wird sagen: So gehen die Führer Israels vor, sie vernichten grausam ohne jedes Ueberlegen und Erwägen einen ausserordentlich wichtigen Gedanken, an den sich die Hoffnung der Majorität des Judentums knüpft!

Ausserdem wollten Sie auch auf Se. Ehrwürden den Pressburger Oberrabbiner eine starke Beeinflussung ausüben. Anstatt diesen Grossen Ungarns zu befragen, was seine Ansicht über den Zionismus und die „Misrachim" sei, die eine Konferenz nach Pressburg einberufen haben, legten Sie es ihm als eine angeurteilte Sache vor, dass die ganze Bewegung auf die Ausrottung des jüdischen Gesetzes sich gründe und Apikorsus enthalte. Und wir wissen doch, dass auch dieser grosse Mann sich dessen enthält, den Gegenstand des Gespräches bei den Chassidim abzugeben. Trotz alledem war er fest genug in seiner Ansicht, um ihrer Behauptung nicht zuzustimmen; er gab ihnen nur eine Antwort, die weder kalt noch warm ist, und das Verdienst seiner heiligen Ahnen stand ihm bei, dass er sich in dem Netze nicht fangen liess, welches ihm gelegt wurde.

Nach all dem Gesagten kann ich mich nicht enthalten, meine bescheidene Ansicht auszudrücken. Ich sage die Wahrheit: Das Blut unserer in so vielen Ländern verfolgten, misshandelten, geplünderten und erstochenen Brüder gellt mir in den Ohren, und auch in den zivilisierten Ländern ist die materielle Lage unseres Volkes eine schlimme. Den gesetzestreuen Juden droht grosse Gefahr in ihrem Broterwerb, da sie ausser am Sabbat und an den Feiertagen auch am Sonntag ruhen müssen, wodurch ihnen fast jeder Erwerbszweig abgeschnitten erscheint. Und in der zionistischen Bewegung sehe ich den Finger des lebendigen Gottes und des Weltherrschers, denn mir erscheint das letztere Wunder, dass nämlich der nationale Geist die vom jüdischen Lager bereits abgesondert Gewesenen dazu bewogen hat, mit wunderbarem Eifer unserem Volke zu Hilfe zu kommen, grösser als die unseren Ahnen in der Vorzeit ersichtlichen Wunder. Wie soll ich mich ihnen nun hindernd in den Weg stellen? Wie soll ich Sand streuen in die Augen Israels und sagen: „Es ist Gift in diesem Topfe! Haltet euch fern von diesen Frevlern!"? Wenn überhaupt auf irgend etwas der Satz anwendbar ist: „Es laasaus laschem, heferu tauroscho", so ist er sicherlich in dieser Angelegenheit anwendbar. Finden wir denn nicht, dass unsere Weisen z. A., einem momentanen Erfordernis nachgehend, eine Tauroh-Vorschrift zeitweilig aufgehoben, selbst wo es sich um ein aktives Vorgehen „Kum waasei" handelt? Geschweige hier, wo das Gegenteil der Fall ist; denn wenn sich Gott unserer erbarmt und „Werke derjenigen, die sich mit dieser grossen Mizwoh befassen, Gedeihen verleiht, ist ja grosse Hoffnung vorhanden auf Besserung des Schicksals unseres Volkes, auf Erhöhung des Ansehens unserer heiligen Tauroh.

Warum sollen nun auch wir uns nicht beeilen, der Beratung in der Konferenz der „Misrachim" zu Pressburg beizuwohnen, um mit ihnen zusammen zu beraten, wie es uns gelingen könnte, diesen wunderbaren Gedanken, dem die Liebe zu Israel, das Wohl unseres Volkes zugrunde liegt, zum Heil Israels und zur Förderung unserer Tauroh zu verwirklichen?

Ich glaube nun, dass Sie in Ihrer Gerechtigkeitsliebe und Gradherzigkeit wenigstens einem Teile des von mir Gesagten zustimmen werden, dass es nämlich angezeigt wäre, über die Angelegenheit in der Konferenz zu verhandeln und die Meinungen für und gegen anzuhören. Wenn Sie das tun, dann könnten wir zu Gott, der dem Menschen die Weisheit verleiht, hoffen, dass er uns mit einem Rate begnaden werde, damit wir den richtigen Weg finden, dass er uns mit seinem heiligen Geiste beglücke und uns den Erlöser sende.

פאטאסטאט פון די בריוו פון הרב גלאזנער, אין די צייטונג 'Die Welt'

נפלא זה, המבוסס על אהבת ישראל ועל רווחתו של עמנו, לטובת ישראל ולקידומה של תורתנו?

סבור אני, אם כן, כי לנוכח אהבת הצדק הטמונה בך, ובזכות היושר שלך, תתן את הסכמתך לכל הפחות לחלק מן הדברים שצוינו על ידי לעיל, שיהיה זה אכן ראוי לדון בנושא זה בוועידה, ולשמוע את הדעות שיבוטאו בה בעד ונגד. אם תעשה כן, אז נוכל לקוות כי אלוקים, המעניק לאדם את חכמתו, יברך אותנו בעצה על מנת שנשכיל למצוא את הדרך הנכונה, כי הוא ימלא אותנו באושר ברוחו, וכי ישלח לעברנו את הגואל".

בשעת די אסיפה אין פרעשבורג האט הרב גלאזנער אויפגעטרעטן, ווי **פישמאן-מיימון** שרייבט דערוועגן[20]: "רבי משה שמואל גלאזנער רבה של קלויזנבורג, הי' מראשי המשפיעים על מהלך הועידה. כשדנו בועידה העולמית הראשונה של המזרחי, בדבר שאלת עבודת התרבות בתוך הציונות, שאלה שלא נתנה מנוחה למזרחי גם כמה שנים אחר ועידה זו, היה רבה של קלויזנבורג בעד העבודה התרבותית. וזוכר אני שבשעה שדנו על השאלה ואחדים מן הצירים התנגדו להכניס עבודה רוחנית זו לתוך הציונות, שצריכה להיות רק מדינית ומעשית, עמד הוא על רגליו ושאל, האם יש מוח בקדקדם של אנשים הללו המתנגדים לעבודה התרבותית, כמה לא מרגישים הם שבשעה שהם עושים את הציונות תנועה חומרית בלבד, הרי הם מוציאים ממנה את תוכה את נשמתה ומשאירים רק את קליפתה החיצונית, כמובן, המשיך את דבריו, שהמזרחי צריך ומחויב להשתדל שתרבות זו תהיה לפי רוחנו לפי רוח המסורה הישראלית, המזרחי צריך לעורר את ההתלהבות על ידי חיזוק ההכרה הדתית על ידי הרגשת היסוד המסורתי בתוך הציונות, אבל להוציא לגמרי את העבודה הרוחנית - הכריז רב גאון זה - מתוך הציונות, הרי זה בבחינת שריפת נשמה וגוף קיים בלי רגשי אמונה חזקה בלי עבודה רוחנית נמרצה, אי אפשר לבנות את ארץ ישראל, הרוח השופע מאהלי שם ועבר הרחוקים מאתנו יחד עם רוחם של יהושע בן נון וכלב בן יפונה, זוהי הציונית האמיתית וכך היא צריכה להיות. וצריך אני להודות, דבריו הנמרצים של הרב גלזנר שיצאו מפיו בעוז ותקיפות, השפיעו הרבה על כמה מצירי הועידה, שיודו כי העבודה הרוחנית צריכה להיות קשורה בציונות החומרית".

זיין באטייליגונג ביי די אסיפה און זיין אויפטריט, האט ארויסגערופען גרויס אויפברויז ביי די יראים אין אונגארן, און פון דאן האט ער פארלוירן דעם חן ביי ערליכע אידן וועלכע האבן אנגעהויבן אים אנצוקוקן מיט א קרומען בליק.

20. בעיתון 'במישור', גליון רי"ט, י"ב אלול תש"ד, וכעי"ז ב'ספר המזרחי' עמ' קל"ג.

מדחי אל דחי

וואס א יאר שפעטער, האט זיך אלס מער ארויסגעווייזן זיין קלות הדעת אין יסודי הדת. אין יאר תרס"ז איז הגה"ק ר' **אברהם יושע פריינד** זי"ע מנאסויד געווען אין קלויזנבורג, און האט געטראפן פארשידענע חששות אויף די דארטיגע מקוה. דער **נאסוידער** רב האט תיכף גע'פסל'ט די מקוה, אבער הרב גלאזנער האט זיך קעגנגעשטעלט און מתיר געווען די מקוה. הרב גלאזנער האט דאן ארויסגעגעבן זיין ספר 'אור בהיר' אויפצואווייזן זיין גערעכטיגקייט[21], אבער די חסידים האבן פון דעמאלט אן זיך שוין מער נישט באנוצט מיט זיין מקוה, נאר געבויעט אן אייגענע מקוה. אזוי אויך האט זיך געטאן מיט אים איבער עניני שחיטה[22], און איבער די מאשין

---

21. ראה בהקדמת 'אור בהיר', השתלשלות המחלוקת אודות המקוה, וראה עו"ש מכתבו שכתב להה"ק **מנאסויד** זי"ע על שהתערם עליו שפגע בכבוד מרן הגה"ק **מצאנז** זי"ע.

והנה הרב גלאזנער בספרו 'אור בהיר', מבסס עיקר היתירו על שיטת זקינו מרן החת"ס זי"ע כי זוחלין אסור רק מדרבנן, בניגוד לשיטת מרן הדברי חיים זי"ע כי זוחלין מדאורייתא אסור. ובאמת הסכימו רוב אחרונים לשיטת הדברי חיים, והגה"ק מקאלשיץ זי"ע בקונטריסו 'תורת מקוה' כותב, כי החת"ס חזר מדבריו, (ראה 'ליקוטי הערות' על תשובות חת"ס, יו"ד, כרך ב', עמ' ר"מ והלאה. וראה עוד בענין: שו"ת 'פרי השדה', ח"ד סי' קל"ו בקונטרס 'נחלי מים'; שו"ת 'בית שערים', ח"א סי' רט"ז).

ונכון לציין, כי הגאון בעל חזון איש זי"ע (ביו"ד סי' קל"ד אות ג') מתבטא בחריפות נגד פסקו של החת"ס הנ"ל, וכותב עליו: **"לא זו הדרך להקשבת לקח מפי רבותינו ז"ל"**. וגם הגיה החזון איש זי"ע בכת"י עלי גליון 'אור בהיר' שלו, לסתור שיטת מרן החת"ס זי"ע, ומסיים: **"ודברי הדברי חיים אמת"**. ומכותלי דבריו נראה וניכר, כי כראות שסומכין על פסקו של החת"ס הנ"ל להיתירא, התבטא בחריפות כ"כ נגדו. (ראה בענין, וגם צילום הכת"י, בקובץ 'צפונות', י' (טבת תשנ"א), עמ' נ"ב).

והנה על אף שהרב גלאזנער בהיתירו עורר עליו חמתם של החסידים בעירו, מאידך, עמדו לימינו כמה מגדולי גאליציע, ובראשם **המהרש"ם מברעזשאן** ז"ל.

22. זה אירע בשנת תר"ע, כשהגה"ק **מנאסויד** זי"ע אסר שחיטת השו"ב דסענזשארץ שהי' נמצא בגלילותיו, בטענה שאבד הרגשתו, ועמו הסכימו כל גדולי הונגריה. מאידך גדולי גאליציע, שעמדו מרחוק ולא ידעו את כל ונכחת, הכשירו השו"ב, ובראשם עמדו הגאונים **המהרש"ם מברעזשאן** ז"ל, **מהרש"ב קלוגער** ז"ל והגאון **הבית שלמה** ז"ל, (וראה מש"כ י"י גר"וו, בספרו 'השוחט והשחיטה בספרות הרבנות', נ"י תשט"ו, עמ' 158, כי הרב גלאזנער השפיע על **המהרש"ם** להכשיר השו"ב, והתחרט ע"ז לבסוף). גלאזנער מצא מקום לתבוע עלבונו ולפרוע חובו על שהרב **מנאסויד** אסר המקוה דעירו, ויצא בכותבו"ת הגסה בחירופין וגידופין נגד אותו צדיק **מנאסויד** זי"ע, (על כל הפרשה ראה: 'מלחמת חובה עם כתב יושר דברי אמת' (סאמאש אויוואר תר"ע); 'משפט לעשוקים' (סאמאש אויוואר תר"ע), וראה שם מכתבו של גלאזנער בתוך הקונטרס 'עקד הרועים'; קונטרס 'משפט הכהנים', להג"ר **חיים יוסף גרינבוים** ז"ל אב"ד בלאזענדארף, הנדפס בתוך 'תל תלפיות', ריש ניסן תרע"א).

עוד בענין: ראה מש"כ גלאזנער בהקדמת ספרו 'הלכה למשה', כי נאלץ לחברו כדי להשיג על הרב הידוע (מנאסויד), וגם שם לא חס על כבודו; שו"ת 'מהרש"ג', ח"א, יו"ד סי' כ"א: "שוכ"ט לכבוד ידידי הרב כו' מו"ה שמואל גלאזנער נ"י אב"ד דק"ק קלויזנבורג יצ"ו. קבלתי מכתבו ונהניתי מאוד כי ראיתי שרוצה הדר"ג להתחקות על שרשי האמת ולקבוע הלכה לדורות בענין השערורי' אשר נתהווה בישוב סענזשארץ עם השו"ב אשר שם, ולאשר בקשנו לכתוב לו חוו"ד בזה למען מתוך דברי הפלפול מאחד לחבירו יתברר האמת, הנני בזה לכתוב לו מה שנראה לי להשיב על דבריו, ואקוה שאל ירע בעיניו, כי כן הוא דרכה של תורה זה בונה וזה סותר. הנה כתב הדר"ג בראש דבריו, שדבר זה שיש כח ביד הרב לאסור שו"ב בלי בירור לפני בי"ד טעמו, מקורו מדברי השו"ת ד"ח חיו"ד סי' ד', והדר"ג נ"י מדחה ראיות הד"ח, וממילא בנפילת היסוד כל הבנין זתו"ד. והנה מראש כל אני אומר שאין אני מבין כלל דברי הדר"ג, מה ענין דברי השו"ת ד"ח לכאן, הלא הד"ח מיירי שם מענין אחר שאינו שייך כלל לנידון שלנו.... ודברי הדר"ג במה שמערב אלו הענינים אינם מובנים כלל. והנה אף כי לפי"מ שביארתי אין דברי השו"ת ד"ח הנ"ל שייכים כלל לענינינו, עכ"ז יען כי

מצות[23] און דאס זעלבע איבער קטניות בפסח, וואס ער האט מתיר געווען צו עסן אין די צייט פון די ערשטע וועלט קריג. אזוי אויך האט ער אין יאר תר"ע מתיר געווען קמח מן השוק פאר מצות, און די גאנצע מדינה האט דאן גע'רעש'ט מיט דעם פסק[24].

די אלע מעשים זיינע, האבן נאכמער צוגעהאלפן אז חסידים זאלן זיך פון אים מרחק זיין, און נישט וועלן האבן מיט אים קיין פארקער.

צו כאראקטעריזירן ווי ווייט חסידים האבן זיך פון אים דערווייטערט, איז כדאי צו פארציילן די פאלגענדע עפיזאד:

אין קלויזנבורג האט געווואוינט אן איש תם וישר הרה"ח מו"ה **פינחס פריעדמאן**[25] ז"ל, וועלכער איז געווען פון די נאנטע מקורבים ביי הרב גלאזנער, אבער וועו ער

ראיתי שהדר"ג משיג עליהם, ובאמת דברי הג' זצ"ל הנ"ל צודקים מאוד, לא אמנע מלהשיב על השגותיו ולהצדיק את הצדיק בעל ד"ח זצ"ל..... ובאמת מזה הי' קצת הוכחה על הרבה רבנים המתירים שלא הי' כונתם לתועלת השו"ב לרחם עליו, אלא לבזות את הרב מענטראדאם, שאם הי' כוונתם לתועלת השו"ב, הלא היו יכולים להפוך הדבר על ענין אחר ולומר שאף שאז לא הי' בו הרגשה מ"מ אח"כ למד אומנות הנ"ל וחזרה לו הרגשתו, כאשר שמעתי אומרים שהשו"ב מנאסויד הוא אומן גדול ולמדו, וזה לא הי' בזיון לפני הרב, כי אז בשעת איסורו יפה דן כיון שלא הי' לו אז הרגשה, ואח"כ שלמד ומרגיש חוזר לכשרותו, אבל הבנתי מתוך מכתבים של איזה רבנים שרצו שהעולם ידעו שהרב מאנטראדאם מעיד עדות שקר ח"ו בשביל שנאתו של השו"ב שנוסע לרבי אחר, ורצו להבאיש ריחו לפני העולם, וזה הי' עיקר דבריהם לא לרחם על השו"ב... דנו דברי הה"צ מאינטרדאם למעיד עדות שקר בשביל שנאה על השו"ב, מה שעפ"י שו"ע אפי' קל שבקלים אינו נחשד בכך..... ומכ"ש שלא יתקבל כלל על הדעת שיהי' הרב שונא להשו"ב זולת באם אינו מתנהג עפ"י דתוה"ק....". **ראה שם באורך.**

23. **ראה ב'קונטרס מצה שמורה':** "בגוף מלאכת המאשינען למצות... כבר נתפשט היתרן בכל תפוצות ישראל..... ורבו המתירין על האוסרין בלי טעם..... אבל בימים אלו הפיצו איזה עלה דפוסה מירושלים נגד המאשינען למצות, ובתוך האוסרים נדפס גם ממרן הגאון האמיתי **מברעזאן** שליט"א, מכתב שהשיב לירושלים להחמיר מטעם מקום שנהגו בו איסור, וגם בגוף מלאכת המאשינען הי' חוכך להחמיר. ועמדתי משתומם אם יצאו הדברים האלו מפי הגאון שליט"א אשר זכיתי לקבל פני קדשו בחורף העבר ודברתי עמו פא"פ בענין קונטרסי זה, לא די שלא הי' שום פקפוק על המאשין מצות, אלא אדרבה הפליג בשבח קונטרסי...והי' לפלא בעיני איך לא הזכיר לפני מה שהשיב לפני שנתיים לירושלים תוב"ב, ופניתי אליו במכתבי לשמוע מה בפיהו בזה, וז"ל תשובת קדשו אלי: בדבר המכתב לירושלים... ואחרי זה נודע לי כי זה כמה שנים התירו שם פרושים את הדבר..... והועד לפני כי הגאון אב"ד דק"ק **קאליש** ברוסיא הי' בירושלים ואכל מהם לפני איזה שנים, ולכן שויתי נפשי הדרנא, ולמה זה הדפיסו מכתבי? אי"ז כ"א הבל ורעות רוח... והזכרתי אשר רו"מ חיבר קונטרס שלם להוכיח היתר המאשינען וכי הוטבו דבריו בעיני..... הק' שלום מרדכי הכהן אב"ד". **וראה עוד בשו"ת 'מהרש"ם', ח"ט סי' ל"א, מש"כ בנו של מהרש"ם:** "ואיך יחרף ויגדף בלשון את המדפיסים העלה כפי שהביא הרב מקלויזנבורג, ואפי' אם יהי' האמת (אשר לא כן הוא) שחזר בו, לא עשו המדפיסים שום אשמה לחרפם עבור זה שהדפיסו האמת, ובפרט מי שמכיר לשון אאמו"ר ז"ל הכ"מ שדיבר תמיד בלשון רכות ולא הי' דרכו לכתוב בלשונות כאלו, יכיר שלשון זה שהביא הרב הנ"ל אינו לשון של אאמו"ר ז"ל הכ"מ לא מהם ולא מהמונם, וידעתי שדעתו הי' כדעת המחמירים בזה רק במקום שהי' חשש שלא יהי' חומרא דאתי לידי קלוא הקיל בשעת הדחק".

24. 'אבראהאם', עמ' 95.

25. הרה"ח ר' **פינחס** ב"ר **אפרים משה פריעדמאן** ז"ל, איז געקומען אריגינעל פון אויבערלאנד, און ער האט חתונה געהאט אין קלויזנבורג מיט **סילקא** בת הרה"ח רבי **משה באכאוס** ז"ל. אין קלויזנבורג איז ער נתקרב געווארן צו חסידים און חסידות, און ער איז באקאנט געווען אלס א שטרענגער אריגינעלער, ערליכער און קלוגער איד אן קיין פשרות, ווי אויך איז ר' פינחס געווען פון די ראשי הקהלה אינעם חסיד'ישן ביהמ"ד, (זע ווייטער זיין חתימה אויף די כתב הרבנות אין קלויזנבורג פאר מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע). ער איז נפטר געווארן ביום ז' טבת תרצ"ה ומנו"כ

האט געזען אין וואספארא ריכטונג גלאזנער פארפארט, האט ער זיך אפגעשאקעלט פון אים, און אים געווארן אן אויסגעשפראכענער קעגנער. איינמאל אין א געוויסער ערב שבת, האט ר' פינחס געזען ווי הרב גלאזנער גייט אין מקוה, און נאכ'ן שוויץ גייט ער אריין אין די בור הטבילה אנגעטון מיט א פארטוך, כדרכי המאדערנע. ר' פינחס ע"ה - טראכטנדיג אז ער האט פארגעסן דאס אויסצוטאן - האט אים אויפגעמערקט דערויף, אבער הרב גלאזנער האט זיך פאר אים פארענטפערט, 'אז ער האט נאכגעלאזט די בענדל' כדי ס'זאל נישט זיין קיין חציצה. ר' פינחס האט אים תיכף געענטפערט: **'דער רב האט שוין אסאך זאכן נאכגעלאזט'**, מיינענדיג דערמיט מרמז צו זיין אויף אלע זיינע קולות וואס ער האט נאכגעלאזט אין אידישקייט ענינים. זיין סטעיטמענט צו הרב גלאזנער האט גאר שטארק אפגעקלינגען אין גאנץ אונגארן, און האט געדינט ווי א סימבאל ווי ווייט חסידים האבן זיך פון אים מרחק געווען[26].

מצבה פון הרה"ח ר' פנחס פריעדמאן ז"ל מראה"ק בביהמ"ד דחסידים

זיינע אקטיוויטעטן לטובת 'ציוניזם'[27]

נאך די ערשטע וועלט קריג - נאך די באלפור דעקלאראציע - האט זיך הרב גלאזנער נאכמער מדבק געווען אין זיין אמונה תפלה 'ציוניזם', און איז צוגעבינדן געווארן צום מזרחי'סטישן רעיון.

ווי שוין דערמאנט, איז נאך די ערשטע וועלט קריג, אריבער א חלק פון טראנסילוואניע פון אונגארן צו רומעניע. די פעלקער וועלכע זענען אדאנק די נייע גרעניצן געווארן די מינאריטעיט פון לאנד, האבן זיך גרופירט און ארגאניזירט אין אייגענע קאנסולען, כדי צו באשיצן זייערע רעכטן, און די אידן - וועלכע זענען ביז דאן פארערבנט געווען וויא חלק פון די אלגעמיינע אונגארישע באפעלקערונג - האבן אויך יעצט געזען א 'שעת הכושר' זיך צו ארגאניזירן ווי אן אייגענע אידישע מינדערהייט גרופע, ד.ה. אלס א 'נאציאן' פאר זיך. צו די נאציאנאליסטישע באווגונג, האט שטארק ארויסגעהאלפן די רומענישע רעגירונג, וועלכע האבן געווואלט פארמינערן די צאל אונגארישע אין זייער לאנד, און האבן פארשטאנען אז ס'איז זייער שווער פאר די

בקלויזנבורג. ער האט איבערגעלאזט דורות ישרים ומבורכים, צווישן זיי זיינע זין, הרה"ח ר' **צבי פריעדמאן** ז"ל (פאטער פון הרה"ח ר' **אפרים משה פר"מ** ז"ל פון וויליאמסבורג) און הרה"ח ר' **יושע פריעדמאן** ז"ל פון קרית יואל.

26. 'אבראהאם', עמ' 99, ומפי נכדי מו"ה ר' פנחס ע"ה, ומפי יוצאי קלויזנבורג.

27. 'נ' קצבורג', עמ' נ"ב; 'י' אדלשטיין'; 'אבראהאם', עמ' 98-99, 134.

אידן צו ווערן איבערנאכט פולשטענדיגע רומעניער, דעריבער האבן זיי געזען אין די נאציאנאליסטישע באוועגונג, א מיטל, אז די אידן זאלן פארגעסן פון זייער אונגארישע פארגאנגענהייט.

אין שפיץ פון די נייע נאציאנאליסטישע באוועגונג, איז געשטאנען הרב גלאזנער, וועלכער האט געדינט אלס זייער גייסטישער וועג-ווייזער.

ווי פארשטענדליך, האבן די ערליכע ארטאדאקסישע רבנים זיך שארף אקעגן געשטעלט די נאציאנאליסטישע גרופעס, ווי אויך האבן זיי זיך קעגן געשטעלט אז אידן זאלן ארויסשטעלן אייגענע קאנדידאטן ביי די וואלן, אזוי ווי די נאציאנאליסטישע באוועגונג פלעגט טון, נאר געהאלטן אז מ'דארף ארויסווייזן געטריישאפט און שטיצן די עקזיסטירנדע ממשלה.

הרב גלאזנער שרייבט[28] זייער שארף קעגן די ערליכע ארטאדאקסישע רבנים, וועלכע האבן זיך אידענטיפיצירט ווי א חלק פון די אלגעמיינע באפעלקערונג מיט א באזונדערע רעליגיע, און נישט ווי א פאלק באזונדער. "הצהרה זו תישאר בדברי ימי ישראל ככתם מחפיר בל ימחה, על האורטודוקסיה האונגארית", **דרוקט זיך הרב** גלאזנער אויס איבער די ארטאדאקסישע רבנים.

די מארש אין קלויזנבורג[29]

אין חשון פון יאר תרע"ט, האט זיך אפיציעל געגרינדעט די 'אידישע נאציאנאל-פארבאנד' באוועגונג, מיט א מארש אויף די קלויזנבורגער גאסן, וועלן אין שפיץ ווערט געטראגן א בלוי-ווייסער פאן, צו סימבאליזירן דאס 'אידישע פאלק', מיט אן אייגן פאן.

בעפאר דעם מארש, איז פארגעקומען אן אסיפה אין די טעאטער-זאל 'אוראניע', פאררופן אויפ'ן אינציאטיוו פון הרב גלאזנער. די אסיפה האט געעפענט ד"ר **חיים ווייסבערגער**, און דערנאך האט גלאזנער אויפגעטרעטן מיט די צענטראלע דרשה, ביי וועלכער ער האט ארומגערעדט איבער די אידעאל פון 'נאציאנאליזם', און אינמיטן די דרשה האט ער מיט גרויס חוצפה און עזות פארדאמט די פריערדיגע גדולי ישראל, מצוקי תבל, וועלכע האבן אוועקגעשטעלט 'ארטאדאקסי' אין אונגארן, זאגנדיג, אז ס'איז א שאד אז מ'האט צעטיילט כלל ישראל אויף עטליכע שטיקער, און מ'וואלט געדארפט פאראייניגן גאנץ כלל ישראל לעם אחד.

---

28. 'הציונות לאור הדת', עמ' 65-68.

29. קונטרס 'משפט צדק', בתוך ההקדמה, ובתוך מכתבו של הג"ר **מרדכי בריסק** ז"ל אב"ד טאשנאד להג"ר **מרדכי לייב ווינקלער** ז"ל אב"ד מאד; 'י' אדלשטיין'; 'נ' קצבורג', שם.

נאך די מעמד און די דרשות, האט מען געזינגען 'התקוה', און דערנאך זיך ארויסגעלאזט אויף א מארש אויף די שטאטישע גאסן, מיטן 'בלוי-ווייסער פאן', ווען אין שפיץ גייט הרב גלאזנער.

די אסיפה אין קלויזנבורג בכלל און די דרשה פון הרב גלאזנער בפרט, האט צעשאקלט די חסידים אין שטאט, און יעדער האט זיך געפרעגט: היתכן אז אן 'ארטאדאקסישער' רב זאל אזוי פארדאמען 'ארטאדאקסי'. זיי האבן געלאזט וויסן פאר די צענטראלע קאנצעליי אין בודאפעסט וועגן די לעצטערע געשעענישן אין די שטאט, און זיי געבעטן צו קומען אויספארשן דעם חילול השם וואס הרב גלאזנער האט אנגעמאכט מיט זיין דרשה, אבער צוליב דעם וואס 'קלויזנבורג' האט שוין דאן געהערט צו רומעניע, האט די אונגארישע לשכה זיי מער נישט געקענט בייהילפיג זיין.

הרב גלאזנער האט אין די קומענדיגע צייט - זיך שפירנדיג פריי פון די ארטאדאקסישע לשכה - ממשיך געווען ביתר שאת מיט זיינע הסתה דרשות, סיי לטובת המזרחי און סיי אונטערצוגראבן און מהרס צו זיין ארטאדאקסי.

די אסיפה אין גרויסווארדיין[30]

ס'איז שוין פאריבער צוויי יאר זינט 'טראנסילוואניע' איז אריבער פון אונגארן צו רומעניע, אבער ס'איז דערווייל נאכנישט אוועקגעשטעלט געווארן אן ארטאדאקסישע לשכה אין טראנסילוואניע. דעריבער איז פאררופן געווארן - אויפן אינציאטיוו פון הג"ר **בנימין פוקס** ז"ל אב"ד גרויסווארדיין - אן אסיפה אין גרויסווארדיין, אין אב תר"פ, איבער די גרינדונג פון אן ארטאדאקסישע לשכה אין טראנסילוואניע, וואס זאל זיך פירן אויפ'ן זעלבן שטייגער ווי די אונגארישע לשכה.

די אסיפה האט געדויערט צוויי טעג, און ס'האבן דערין אנטייל געגומען מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע (אלס אורשיוועד רב), הגה"ק **מנאסויד**, בעל **קרן לדוד** מסאטמאר, רבי **שאול בראך** אב"ד קראלי (אח"כ קאשוי), רבי **שלמה זלמן עהרענרייך** אב"ד שימלוי, און נאך אסאך רבנים מפורסמים זצ"ל.

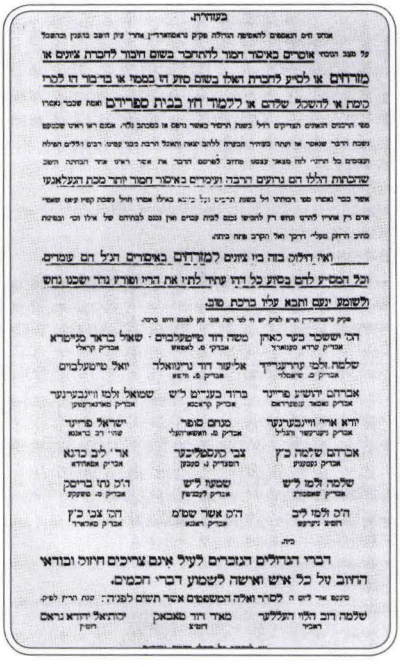
די אסיפה האט געעפענט דער זקן הרבנים, הגאון הישיש רבי **יששכר בער קאהן** ז"ל אב"ד ערדאסענזשארץ, און בתו"ד האט ער גאר שטארק פארדאמט די ציונים און מזרחים און ארויסגעברענגט ווי ווייט מ'דארף זיך מרחק זיין פון זיי[31]. אזוי אויך

30. 'אבראהאם' עמ' 135-134; 'מושיען של ישראל', ח"ד עמ' ת"ח-תי"ד. וראה עוד בקונטרס 'שוא לכם משכימי קום', מועתק לקמן.

31. לשאלת אחד הרבנים להרב מסענזשארץ, מה ראית על ככה לדרוש בגנות המזרחים באסיפה ליסוד הארטאדאקסי?

האט מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע שטארק מעורר געווען איבער די כתות הציונים ומזרחים, און איבער די חיוב פון התבדלות מרשעים (זע מער באריכות אין 'מושיען של ישראל', שם).

ביים אסיפה האט מען געגרינדעט די ארטאדאקסישע לשכה אין טראנסילוואניע, און אלס נשיא הלשכה איז אויפגענומען געווארן הג"ר **שלמה זלמן אוללמאן** ז"ל אב"ד ביסטריץ.

בעזהי"ת.

אמנו זיש הנאספים להאספה הנדלה פקק ראשוארדין אחרי קץ החוב נתנגן הנשבל

על מנב ומסתר **אוסרים באיסור חמור להתחבר בשום חיבור לחברת ציונים או מזרחים** או לסיע ליחברת האלי בשום סדע זה בממני או בדבור זה לברי כוחה או להשכל שלהם או ללמוד חץ בבנית ספריהם ואסח שכחר ואחרו

שהחברות והלזו הם נרועים הרבה ועימרים באיסור חמור יותר מכת הערלאנגו

ואיו דלזה בזה ביו ציונים למזרחים באמרים וגל הם עומרים.

וכל המסיע להם בסדע כל דהו עתיד לחיו את דריו ושריו נדר ישכנו נחש ולשומע ינעם והבא עלו ברכת שוב.

הכ' ששטר בער מארן אבדק"ק מונקאטש	משה חדר פישמלבוים - שאול בראר סיגישרא אבדק"ק פ. לאמפערג	אבדק"ק קראלי
שלמה זלמן עוריגריוך אבדק"ק פ. מיסאלטי	אליעזר חדר נייוואלאד אבדק"ק פ. מיסא	יואל מיסעלבוים
אברהם יהושע פריינר אבדק"ק שאבר קרעסטיראם	ברוך בענים ליש אבדק"ק קראסנא	שמואל זלמן ווינבערגער אבדק"ק מארמארושיגט
יהודא אריי ווינצערגער אבדק"ק נייגרישר וצבל	מנחם מפר אבדק"ק פ. תאשטרוקוי	ישראל פריינר שוחי"ק ק. בראנא
אברהם שלמה כץ אבדק"ק נאסטעג	צבי הערשלי בער הומנדיק ב. סטנגן	אר' לייב כרונא אבדק"ק אפאלדנא
שלמה זלמן ליש אבדק"ק שאפטנוק	שמעון ליש אבדק"ק לעכנוק	הכ' נחז ברייסק אבדק"ק פ. פשעקע
הכ' זלמן לייב חסיד ניקולשבורג	הכ' אשר שמום אבדק"ק רשא	הכ' צבי כץ אבדק"ק מארמרוש

פה.

דברי הגדולים הגוברים לעיל אנם צריכים חיזוק ובודאי הדיוט על כל איש ואישה לשמוע דברי חכמים.

שלמה חיים העללער - מאיר חדר מאבאן - יהודא"ל יהודא נראם
חסיד - חסיד - רבכר

די גרויסווארדיינער 'קול קורא' קעגן די מזרחי פארטיי (מושיען של ישראל, שם)

די דרשות הרבנים הגאוה"צ קעגן די מזרחים און ציונים, האבן געמאכט א געוואלדיגער רושם, און ס'איז דאן ארויסגעקומען א פאראייניגטער 'קול קורא' קעגן די מזרחי פארטיי און קעגן יעדער סארט התחברות מיט זיי, ווי אויך איז ארויסגעברענגט געווארן אינעם 'קול קורא', אז די מזרחים זענען ערגער פון די כת הנעאלאגן, וועלכע זענען שוין גע'אסר'ט געווארן דורך די פריערדיגע גדולי ישראל. אן עקסטערער קול קורא קעגן די מזרחי פארטיי האט ארויסגעגעבן, הג"ר **בנימין פוקס** ז"ל אב"ד גרויסווארדין ובית דינו.

גלאזנער קעמפט קעגן 'ארטאדאקסי'[32]

אין דער זעלבער צייט וואס די יראים האבן זיך קאנצענטרירט אויפצובויען און ווידערגרינדן די ארטאדאקסישע לשכה, האבן די ציונים און מזרחיים געפירט א שטארקער קאמף דערקעגן, זענעדיג - אינעם ווידערגרינדונג פונעם ארטאדאקסישן לשכה - א שטער פאר זייערע נאציאנאלע אינטערעסן, און הרב גלאזנער מיט זיינע קהלה לייט האבן ארומגעשיקט בריוון צו אלע קהלות, אז 'ארטאדאקסי' צעטיילט כלל ישראל. די ציונים האבן דאן פארופן א

ענה הרב מסענזשארץ, כי תכלית האסיפה הוא לעשות תקנות לטובת הדת, ומעיקרי יסודי הדת הוא, ללחום נגד המזרחיים, כי המה המהרסים ביותר, ומרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע כשסיפר זאת הוסיף, "ווי גוט האבן געזען די פריערדיגע גדולים, וואו נעמט מען היינט אזא סענזשארצער רב", ('מושיען של ישראל', שם).

32. קונטרס 'משפט צדק', בתוך ההקדמה; 'אבראהאם' עמ' 136.

גרויסער אסיפה אין אראד פון אלע קהלות, ארטאדאקסן מיט נעאלאגן צוגלייך, וואו זיי האבן פארגעשלאגן אז אלע קהלות זאלן זיך קאנצענטרירן אונטער די פליגלן פון די 'אידישע נאציאנאל-פארבאנד', אבער די חרדי'שע קהלות האבן דאס ווי פארשטענדליך אפגעווארפן.

איבער די אויבנדערמאנטער גרויסווארדיינער אסיפה שרייבט הרב גלאזנער[33]: "משסיימתי את עבודתי הקטנה, כאן במקום הנופש[34], הגיעתני מאת הקהלה האורטודוקסית בגרויסווארדיין, הזמנה לכינוס ארצי של הקהלות האורטודוקסית, שתפקידו יהי' לייסד הסתדרות אורטודוקסית, דוגמת האירגון הישן. להזמנה היה מצורף 'קול קורא' של הרב הכולל של גר"ו, ובו נקראים נאמני התורה להצטרפות ל'אגודת ישראל', המהווה איגוד של היהדות האורטודוקסית, בלתי תלוי בהסתדרות הציונית, שכן רק בהיבדלות המוחלטת יכולה היהדות הנאמנת להבטיח את קיומה.

איני יכול לסיים קונטרס זה ולא להגיב על קול קורא זה, חברי הנכבד מאוד! הוא מתופף בסיסמה 'עם התורה' וסבור להצדיק בכך את עמדת התבדלות, נשים נא לבנו לעובדה שהעם היהודי הוא אמנם עם התורה, משום שרוח התורה מפעמת בפחותים שבעם, שע"כ אומרים חכמינו אע"פ שחטא ישראל הוא..... אפי' ריקנין שבה מלאין מצוות כרמון, וכן אמרו רשעים מלאים חרטות... כל זמן שהם בחיבור אחד הנח להם. גם אם העם כולו ח"ו שוכח א"ע עד כדי כך שהוא עוע"ז, כ"ז שהוא שומר על אחדותו מובטח הוא שיחזור אל עצמו..... ואדוני חברי הרב וחביריו לדעה, רוצים בשם התורה לבוא על עם התורה, שעה שהוא עושה להחזרת עטרתו, לגזרו לגזרים ולהפריעו במעשי התחייה? הנכם רוצים לעשות את העם שתי אומות בניגוד לפסוק 'ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ'... או שמא סבורים אתם לומר, בסיסמה זו של הירש[35] 'עם התורה', כי הסתדרותכם האורטודוקסית אגודת ישראל, היא היא מהווה את העם היהודי, אע"פ שאינה מרכזת בתוכה אלא מיעוט, מפני שכל השאר אינו שייך לאומה? דבר שטות כזה איני רוצה כלל לייחס לכבודו, מפני שתורת ההתבדלות כפי שהיא משתמעת ומתפרשת למעשה במדינה, שיש בה אורטודוקסיה וניאולוגיה, אין להשוותה לתורת ההתבדלות בעם היהודי כולו, לכך הנכם אתם חבריכם לדעה, לרבות גאוני טשעכאסלאוואקיה, חלשים מדי. האומה אינה ניתנה להיבדל ולהחלק, וגם אלה שאינם מאמינים ושאינם אדוקים, בני אברהם יצחק ויעקב לא ידחו ממנה".

---

33. 'הציונות לאור הדת', עמ' 80-76.
34. כוונתו לכתיבת הקונטרס 'הציונות לאור הדת'.
35. הגה"צ רבי **שמשון רפאל הירש** זצ"ל.

אין די קומענדיגע שורות איז ער מבאר, אז אפי' פושעים איז א מצוה ליב צו האבן און מקרב זיין, און ער פארדאמט שארף די רבנים מתנגדי לציונות: "אם הרבנים אינם דואגים אלא לנשמה בלבד ואינם מתעניינים באשרו הגשמי ובכאבו של העם, כי אז מובן שהם רואים את ישועת עמם, אך ורק בהתבדלות ובפרישה, שכן בשיגשוג עמם הם מאבדים את מעמדם..... הם מוסיפים חטא על פשע ומטיפים לחוסר סבלנות ומעודדים את זעם ההתבדלות. לא נביא ולא בן נביא אנכי, אבל הרגשתי היא כי מעשיכם המכוונים לבגידה בעמכם אתם תכשל בעזהשי"ת. אלה, שאחר אלפיים שנות גלות מכריזים בהתלהבות על השתייכותם לאומה הישראלית הקדושה, והעמלים בהגשמת הרעיון הנעלה של החזרת א"י לעם ישראל, אלה ישובו מאליהם למקור התורה, ובהיותו בא"י יזכה רוח התורה להרחבה ולהעמקה, כפי שהבטיחנו יחזקאל הנביא 'והבאתי אתכם אל אדמתכם וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם'. הנביא יחזקאל מסתפק אפוא בשובו של עם מלא עוון ותועבה לא"י, והוא מבטיח תשובה דתית מוסרית על אדמת הקודש, ואילו אדוני מבני בני בניו של נביא גדול זה, מעכב את ידי העם ומפריע לאחדותו, בתקופה שבה הוא נוטל ע"ע ליישב את ארץ הקודש, והיא לא תצלח!".

ער ענדיגט זיינע ווערטער מיט זלזול קעגן די ערליכע רבנים: "וע' בזוה"ק פ' שלח 'אי ייעלון ישראל לארעא, נתעבר אנן מלמהוי רישין וימני משה רישין אחרנין, דהא אנן זכינן רק במדברא למהוי רישין אבל בארעא דישראל לא נזכי למהוי רישין', ובכן גם אתם חשים בהרגשה אינסטיקטיבית שתוכלו להיות רבנים בגולה, ושבארץ ישראל לא יכירו מקומכם"[36].

אין זומער פון יאר תרפ"א, האט די רומענישע מיניסטעריום פאררופן אן אסיפה אין בוקארעסט פון אלע קהלות, צו באהאנדלען די ארטאדאקסי פראגע אין רומעניע. הרב גלאזנער האט ביים אסיפה געהעצט דעם רעליגיע-מיניסטער קעגן ארטאדאקסי, אויף אזוי ווייט, אז אפילו דער נעאלאגישער ד"ר ראבינער **מאטיאס אייזלער** פון קלויזנבורג, האט זיך קעגנגעשטעלט הרב גלאזנער'ס אטאקע קעגן ארטאדאקסי. ביי יענער אסיפה האט הגה"צ רבי **בנציון וועזעל** ז"ל אב"ד טורדא אין א פייערדיגן דרשה ארויסגעברענגט, די יסוד פון 'ארטאדאקסי' און אז ס'איז אוממעגליך זיך צו פאראייניגן מיט די רעפארמער, און ב"ה דבריו עשו פירות און די רעגירונג אין בוקארעסט האט אנערקענט אין זיינע ווערטער, און געגעבן רשות צו גרינדן אן ארטאדאקסישע לשכה אין טראנסילוואניע.

36. ראה מש"כ על דבריו, הג"ר **ישששכר בער קאהן** ז"ל אב"ד ערדעסענזשארץ, מועתק לקמן.

מקלקלת את השורה

ס'דארף אונטערגעשטראכן ווערן, אז גלאזנער'ס שנאה צו 'ארטאדאקסי' איז נישט געווען קיין 'געבוירענע', נאר א 'געווארענע', צוליב נאציאנאליסטישע אינטערעסן. אבער אין די פריערדיגע יארן, איז גלאזנער דירעקט געווען א שטארקער אנהענגער פון 'ארטאדאקסי', און א פייערדיגע קעמפער קעגן אירע אונטערגראבער. הרב גלאזנער האט דאס געהאט אין די בלוט, זייענדיג א נצר חוטר מ[illegible]ון מרן רשכבה"ג החתם סופר זי"ע.

ביי די באקאנטע סיגוט'ע מחלוקת, האט גלאזנער אפגעשריבן א בריוו לטובת מרן הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** זי"ע, און בתו"ד טוט ער שטארק פארדאמען די ספרדים, פארן זיך נישט וועלן אנשליסן אין די ארטאדאקסישע קאנצעליי וואס איז אין פעסט[37].

וען ס'איז געלונגען פאר די סיגוטער ספרדים ארויסצובאקומען בריוון לטובתם, פון פארשידענע גאליציאנע גדולים, האט הרב גלאזנער אנגעשריבן א שארפן בריוו פאר איינעם פון זיי, און **בתו"ד שרייבט ער אים**[38]: "ואומר אני, כי אותו הב"ד אשר ירהב בנפשו עוז לדון ע"ד הקאנשטיטואירונג תחת הקאנצלייא שלנו, **נעמוד כל רבני אונגרן וז"ב כאיש אחד נגדם להחרימם ולרדפם בכל אשר ביכולתנו, ואם כארזים גבהם וראשם מגיע השמימה לא נשגיח בהו.** כי ענין הקאנשטיטואירונג ע"י הקאנצלייא, קבלו כל גדולי אונגארן וז"ב בצירוף חשובי מדינתנו עליהם ועל זרעם עד אשר נזכה לעלות לציון ברננים, ועל הקאנשטיטואירונג הלזו מסרו את נפשם כל זקני הדור שלפנינו ה"ה דודי אמ"ו **הגה"ק מפרעסבורג** והגה"ק מה"ו **מנחם א"ש** והגה"ק **דוד דייטש** והגה"ק **מהר"ם שיק** זצ"ל, ועוד שאר גאוני הזמן, וכאשר זכו לה עשינו יו"ט משתה ושמחה כבימי מרדכי ואסתר, וכל יראי ה' שבמדינתנו קבלו עליהם בשמחה הקאנשטיטואירונג ונכנסו תחת תקנת גאוני מדינתנו, וכמה וכמה איסורים נדפסו מהגאונים הנ"ל על בעלי השטאטוס-קוא, אשר בחרו דרך לעצמם לפסוח על שתי סעיפים ולהחליש כח יראי ה' המתחזקים בעד הקמת הדת על תלה, ללחום מלחמתה של תורה נגד המשחיתים כרם ה"צ.... ועתה יאמר נא כהד"ג נ"י, אין יצוייר להושיב בעיר סיגעט כסאות למשפט והדיין מדוקלא ידין אם חכמי אונגארן יפה עשו ועושים במה שתיקנו ומחזקים את הקאנצלייא, מאן ספין ומאן חשיב להטיל מום וספק בתקנה זו אשר נעשה מגאונים הקדושים לחזק את בדק הבית בית אלקי יעקב.... כללא של דבר כל הנאמר הן מן הבורר והן מן גאוני פולין במגילה הנ"ל, הוא שגיאה רבתא וראוי' לעשות חה"ש גדול

37. ראה מכתבו, ב'מכתב גלוי עם מלחמת מצוה', סיגוט תרמ"ח, עמ' קכ"ג.

38. שו"ת 'דור רביעי', ח"א סי' ע"ח.

בתוך מהקהלות קדושות דמדינתנו, באמרם שמנהגי אונגארן המה מאשרי מתעים וחזו להם שוא ותפל בחיזוק של הקאנצלייא והרחקת השטאטוס-קוא".

די 'אוניפיקאציאן' תקופה[39]

אזוי אויך בעת די 'אוניפיקאציאן' קאמפיין וואס די רעפארמער האבן אנגעפירט, האט זיך הרב גלאזנער ארויסגעשטעלט אלס א שטארקער פארטיידיגער פון די ארטאדאקסישע לשכה, און אלס א פולשטענדיגער קעגנער פון א פאראיניגונג צווישן די רעפארמער און די ארטאדאקסן.

ווי באקאנט, זינט די ארטאדאקסישע לשכה איז געגרינדעט געווארן מיט'ן צושטימונג פונעם קיסר פראנץ יאזעף, האבן די רעפארמער דאס פרובירט אונטערצוגראבן מיט אלע ערליי מיטלען. נאך א תקופה פון צוואנציג יאר, האבן זיי איינגעזען אז מיט געוואלד גייט עס נישט, דאן האבן זיי געטוישט זייער צוגאנג, און אנגעפאנגען צו רופן פאר 'שלום' און פירן א קאמפיין פאר 'פאראיניגונג' (אוניפיקאציאן)[40].

אין זייער ערשטער שריט, האבן זיי געשיקט א בריוו צו הגאון בעל **שבט סופר** מפרעשבורג ז"ל, אין וועלכע זיי ברענגן ארויס די וויכטיגקייט פון א פאראיניגטע כלל ישראל, און באטן אים אן כבוד און געלט אויב ער נעמט אן זייער פארשלאג. דער שבט סופר האט דעם אנבאט תיכף אפגעווארפן, און האט ארויסגעגעבן א בריוו צו די חרד'ישע קהלות, אז מ'זאל זיך נישט צוהערן צו זייער שלום רוף, ווייל זייער ציל איז זיך משתלט צו זיין אויף אלע חרד'ישע קהלות.

וועו די רעפארמער האבן געזען אז די 'אוניפיקאציאן' גיט זיך נישט אזוי שנעל איין, האבן זיי פרובירט מיט א פרישער מיטל, און דאס מאל אונטערן מאנטל פון 'רעצעפציאן'.

אין יענע תקופה, כאטש וואס ס'איז שוין געווען נאך די 'עמאנציפאציאן', ד.ה. אז די אידן האבן געהאט גלייכבארעכטיגונג פונקט ווי אלע אנדערע בירגער אין לאנד, אבער דאך איז דער אידישער גלויבן נישט געווען אנערקענט ווי אלע אנדערע גלויבנ'ס, און דעריבער האבן די רעפארמער אנגעהויבן א 'רעצעפציאן' קאמפיין, מיט'ן ציל אז די רעגירונג זאל אנערקענען דאס אידישע גלויבן ווי א רעליגיע צווישן אנדערע רעליגיעס.

---

39. ראה בענין: 'זכור ימות עולם', ח"ב, מאמר נ'-נ"א; 'אבראהאם', עמ' 82; 'נ' קצבורג', עמ' נ"א-נ"ב.
40. ראה להלן בפ"ז, מה שהעתקנו בענין, משו"ת 'מהר"ם שיק'.

די ארטאדאקסישע לשכה און אירע רבנים, האבן גלייך דערשמעקט וואס זייער ציל איז מיט'ן 'רעצעפציאן' קאמפיין. זיי האבן פארשטאנען, אז די רעפארמער ווילן אויפשטעלן א פאראייניגטע פראנט פון אלע אידן לטובת די רעצעפציאן, און דורכדעם וועלן זיי קענען אנצייגן אז אלע אידן זענען שוין פאראייניגט, און פון דארטן ביזן 'אוניפיקאציאן' איז א קאצן-שפרינג.

צוליב דעם סיבה, און אויך צוליב דער חשש אז דער רעצעפציאן וועט מוטיגן 'נישואי תערובות' און געבן לעגיטים צו שמד, וכדו', האבן די ארטאדאקסישע רבנים שטארק באקעמפט די רעצעפציאן פארלאנג, אבער למעשה איז דער רעצעפציאן באשטעטיגט געווארן אין יאר תרנ"ו, ולמס' Oct. '95.

ס'איז אגב כדי צו באצייכענען, אז הרב גלאזנער - כאטש וואס ער איז געווען א שטארקער קעגנער פון די 'אוניפיקאציאן' - איז געווען פון די איינציגסטע ארטאדאקסישע רבנים וואס האבן יא געשטיצט די 'רעצעפציאן'[41], און האט געהאט א חלק אינעם באשטעטיגונג פון די געזעץ, ווי ער אליינס שרייבט דערוועגן[42]:

"לאחר המהפכה הצרפתית, כשהאומות הגיעו לכלל מסקנא, שלא יתכן לשלול מעם שלם את הזכיות הטבעיות כאזרחים משום אמונתם, וכשהעניקו ליהודים פה ושם זכיות של שוים, היו אלה מורינו החרדים שבאותו הדור, שהביעו את החששות הדתיים החמורים ביותר ושהשתמשו בכל האמצעים כדי לעכב תהליך זה, אותו דבר חזר ונשנה גם בשעת פתרון שאלת הרעצעפציאן באונגריה, דבר שהייתי לו עד ראייה.

יש לקבוע דרך אגב את העובדה ההיסטורית, שהיזמה לפתרון בעיית ההכרה באונגריה, יצאה מקלויזנבורג, כשהגיעה שעת הופעתה של מפלגת טיסה, נראה השעה כשרה לגול מעל דתנו העתיקה והראויה לכבוד, את חרפת 'חוסר ההכרה'. אני עם שנים מחשובי האזרחים היהודים שבעיר, הסברנו לשנים ממועמדי מפלגת טיסה, שביקשו להבטיח לעצמם את קולות הבוחרים היהודים, שהממשלה אינה יכולה לסמוך על הבוחרים היהודים, אלא אם ראש הממשלה יצהיר פומבית ובצורה הנאותה, שבדעת הממשלה להציע בעתיד הקרוב הצעת חוק בדבר ההכרה של הדת היהודית. אכן סמוך לאחר מכן, ניתנה הצהרה כזו ע"י ראש הממשלה, ולאחר זמן מה נתקבל חוק ההכרה בפארלאמענט. פעולתי זו לא נתקבלה בעין יפה בחוגינו, וחני סר מעיני מנהיגי האורטודוקסים שלנו.

41. גם הגאון הגדול רבי **שלמה זלמן שפיטצער** ז"ל אב"ד שיפשול בווינא, תמך בה, אבל לבקשת רבני הונגריה חזר מתמיכתו.

42. 'הציונות לאור הדת', עמ' 74.

ואולם כאז כן עתה היתה זו עמדתי, גם אם נודה שהעמאנציפאציע וגם הרעצעפציע טומנות בחובן סכנות מסויימות לאמונה השלימה, אין הנחה זו יכולה לשמש סיבה לייחס לעם, כוונות של וויתור מרצון על זכיות טבעיות או אף של דחייתן. דרכיה דרכי נועם, ולא דרכי דחיי' בלתי טבעיות, אין הקב"ה מבקש מן האדם לחדול להיות אדם, ואין הוא מבקש ממנו לשתק את שאיפתו ואת שאיפתו להצלחה, כדי לקדם פני סכנות העלולות לאיים על שלימות האמונה".

נאכדעם וואס די רעצעפציאן איז באשטעטיגט געווארן, האבן די רעפארמער באנייט פון דאסניי זייער קאמפיין, פאר א פולשטענדיגע פאראייניגונג צווישן די צוויי מחנות, און צוליב דעם האבן די רבנים ומנהיגי יהדות החרדית ארויסגעגעבן א רוף פאר שלומי אמוני ישראל, אז מ'זאל זיך נישט לאזן פאר'נארן פון די מכלומר'שטע שלום רופן פון די רעפארמער.

בתו"ד שרייבן זיי:

"ראה ראינו לקרא עצרה להעביר קול במחנה העברים השלמים עם ה' ותורתו לאמר, חלילה לכם להטות אוזן קשבת לשפתי חלקות לשון מדברת גדולות, אשר ברוח שפתם יעוללו עלילות ברשע למען הטות לבב שרי הממלכה במשאות שוא ומדוחים, ומתאמצים בכל עוז להסב גם דעת אחינו שלומי אמוני ישראל אחורנית, לרופף ולהמיט את מוסדות המבצר אדיר וחזק אשר בנו רבותינו גאוני הדור סחור סחור לכרם ה"צ בית ישראל, בתקנות הארטהאדאקסען אשר תקנו וכוננו ידיהם..... המסך המבדיל בינינו ובינותם לא יוכלו להעביר וכל התאמצותם לא יועיל לשום העקוב למישור, ואף אם ירימו קולם בקול ענות גבורה או בקול ענות חלושה, ואם מראש הרים יצוחו יריעו אף יצריחו לאמר, לכו נא ונוכחה להמתיק סוד, ובמועצות דעת נשכיל ניישר מסילה דרך מבוא השלום, וגם אם יכופו ראשם כאגמון ויאמרו למלאות כל מאוויי נפשינו, מן הנמנע לתת להם אוזן קשבת, כי א"א לנו אפי' לישא וליתן עמהם במשא ומתן של הנהגת הכלל, לא בכללות הקהילות ולא בכללות המדינה.... אל תאמרו שלום לכל אשר יאמר העם הזה שלום, כי דמי מלחמה הם משימים ברשתם להפיל ח"ו כל חומותינו הבצורות והגבוהות, ולעת ח"ו השתות יהרסון אז יקעקעו כל הבירה כולה ויהפכו הקערה על פיה ח"ו, ע"כ אחבנ"י אל תשמעו לקול מלחשים אשר בפיהם שלום ידברו ובקרבם ישימו ארבם, אשר גם במכתבם הערוך לשר ההשכלה, בו יביעו אומר השלום יחפצון, יוציאו לעז ודיבה, ידברו סרה על הנאמנים לה' ותוה"ק".

אויף דעם האבן אונטערגעשריבן צווישן אנדערע, הרבנים הגאונים הצדיקים: בעל קדושת יום טוב מסיגוט, רבי **יעקב קאפיל רייך** אב"ד פעסט, בעל **בית שערים**

Vierteljährig 2 fl. 50 kr. — Erscheint täglich — Halbjährig 5 Gulden.

Budapest, 19. März 1896. — Allgemeine Jüdische Zeitung — Neunter Jahrgang Nr. 56

אללגעמיינע יידישע צייטונג

ארגאן פיר פאליטיק, האנדעל, פערקעהר אונד יידיש-קאנפעססיאנעללע אינטערעססען.

Erscheint 4mal wöchentlich: Montag, Dienstag, Mittwoch, Donnerstag und Freitag.

פראטעסטאציאנס-איינלאדונג.

די אנגאריש אידישע אָרטאָדאָקסיע.

קול קורא פון די רבנים איבער די אוניפיקאציאן (ספר 'זכור ימות עולם')

מאויפאלו, בעל **ערוגת הבושם** מחוסט, בעל **זכרון יהודה** מסאטמאר, בעל **מעשי למלך** מווייטצען, רבי **שמואל ראזענבערג** אב"ד אונסדארף זצ"ל, ווי אויך הרב **משה שמואל גלאזנער** ז"ל אב"ד קלויזנבורג.

אין דער זעלבער צייט, איז געלונגען פאר די רעפארמער ארויסצובאקומען א בריוו לטובת די אוניפיקאציאן, פון החכם הכולל רבי **יעקב שאול אלישר** ז"ל ראשון לציון אין ירושלים, אין וועלכע ער שרייבט צווישן אנדערע: "וחלילה לפזר חוליות האגודה בשביל איזה סיבה שתהיה". זיין בריוו האט געמאכט א שטורעם, און טייל אונגארישע רבנים האבן אים אפגעשריבן בריוון, און אים אויפגעקלערט איבער וואס ס'האנדלט זיך. צווישן די רבנים איז געווען הרב גלאזנער, וועלכער דערציילט אים אויספירליך

קול קורא פון די רבנים אין לשון הקודש (ספר 'זכור ימות עולם')

די השתלשלות פון די 'טיילונג' אין אונגארן, וואס איז צושטאנד געקומען נאכדעם וואס די מתחדשים האבן געוואלט ארויפצווינגען די קאנגרעס געזעצן אויף אלע קהלות קדושות, און נישט האבנדיג קיין אנדערע ברירה האבן די ערליכע קהלות געגרינדעט א זעלבסטשטענדיגע קאנצעלייי. זינט די טיילונג - שרייבט גלאזנער - קענען מיר זיך פירן 'על תהלוכות התורה באין מפריע לנו', אבער הרשעים כים נגרש, און די מתחדשים פרובירן מבטל צו זיין די ארטאדאקסישע קאנצעלייי, און ס'איז זיי געלונגען צו באקומען א בריוו פון כהדר"ג, מיינענדיג אז זייער ציל איז שלום. זיי שריינען טאקע 'שלום' - שרייבט גלאזנער - אבער זייער אמת'ער ציל איז, אז נאכן פאראייניגונג זאלן זיי זיך קענען משתלט זיין אויף די ערליכע אידן, און טון ככל העולה על רוחם. הרב גלאזנער פירט אויס זיינע ווערטער: "ולכן כשם שהשלום טוב לאנשי שלום ואמת, כן הפירוד יפה נגד מכעיסי ה' כאלה, ודרך הזה טוב לנו, בה ישכון אור לנתיבותינו ובה הדריכו

אותנו אורינו אבותינו הקדושים נ"ע, ואחריהם החזיקו כל גאוני ארץ הונגריא רובם ככולם אשר לבם נאמן וינהו אחרי ה' מסרו נפשם ומאודם אחרי נסותם השלום. על הפירוד הזה קיימו וקבלו להם ולזרעם לעמוד על נפשם באין שלום אמר ה' לרשעים, ולדאבון נפשנו לא הגיע העת עודנה לאחד לבבות עם הקודש כולם, עדי ישובון לציון גאולים"[43].

נאכדעם וואס הג"ר יעקב שאול אלישר זצ"ל האט באקומען א קלאר בילד פון וואס ס'האנדלט זיך, האט ער צוריקגעצויגן פון זיין שטיצע פאר א פאראייניגונג, ווי ער שרייבט: "חלילה וחלילה שיתאחדו עם אלה המסכנים את דתינו הקדושה, מחללים שבת בפרהסיא וכופרים במאמרי חז"ל"[44].

מקהיל קהילות

הרב גלאזנער פלעגט ארומפארן פון שטאט צו שטאט - אין עסטרייך, אונגארן און דייטשלאנד - דרש'נען לטובת די מזרחי'סטישע באוועגונג, און צוצויגען מענטשן צו די מזרחי פארטיי. ביי זיינע דרשות האט ער געפרעדיגט אז מ'זאל ארויפפארן קיין ארץ ישראל, און אז די אתחלתא דגאולה דארף זיין בדרך הטבע, דורך בנין הארץ[45], ווי אויך פלעגט ער רעדן פון די גרויסקייט פונעם 'חוזה המדינה' שר"י[46].

אין צייטונג 'המזרחי'[47] געפונען מיר א באריכט איבער הרב גלאזנער'ס באזוך אין דייטשלאנד, וואו ער האט אויפגעטרעטן מיט דרשות אין די גרעסערע שטעט לטובת די מזרחי פארטיי.

דער באריכט לייענט זיך ווי פאלגענד:

"אשכנז.

ביקורו של הגאון המפורסם רבי משה גלאסנר אב"ד דקלויזנבורג בערים רבות באשכנז, חזק מאוד את התנועה המזרחית בארץ. באספות עם גדולות, בברלין, קלן, פראנקפורט דמיין, ברסלוי, ועוד, שבהן נשא הגאון הזה את נאומיו, עשה נפשות רבות ל'מזרחי' ול'קרן היסוד'. בויכוחים אחרי הנאומים, השתתפו גם מראשי האגודה, ונתברר כי יש ביניהם כאלה כמו הרב ד"ר הופמאן בברסלוי,

---

43. ראה מכתבו בשו"ת 'דור רביעי', ח"ב סי' פ"ו, ועל כתבי שאר רבנים ראה: שו"ת 'בית שערים', או"ח סי' שט"ו; 'זכור ימות עולם', שם אות י"ט.
44. וראה עוד בשו"ת 'לבושי מרדכי' (מישקאלץ תרצ"ז), סי' רס"ג: "ונהירנא לפני כמה שנים ג"כ יצא קול הברה כזו, ואמר הרב הגדול מו"ה משה שמואל ז"ל, כי אינו נותן זמן עשר שנים קק"י כלא יהי' ח"ו בלא משען ומשענה".
45. ראה מש"כ בענין, נכדו יקותיאל קליין, שו"ת 'דור רביעי' ח"ב (ירושלים תשמ"ג), בתוך ההקדמה.
46. ומסופר כי הוא הי' אומר: 'הלואי שאזכה להיות בגן עדן, הדום לרגליו של הרצל' שר"י, (וראה מה שהעתקנו להלן מפי כתביו, בשבח של אותו האיש).
47. שנה ד', 15-16, י"ג ניסן תרפ"ב.

שמתנגדים בכלל להתעסקות האגודה בפוליטיקה, לדרישתה להשתתף ב'סוכנות היהודית' ולהתנגדותה כלפי הציונית".

ד"ר **חיים ווייסבערגער** - דער גרינדער פון ציוניזם אין טראנסילוואניע - האט געזאגט: "איך האב געמאכט א שותפות מיט הרב גלאזנער, איך געב די פלאג און ארבעט פאר דעם ציוניסטישן רעיון, און ער גיט זיין כוח התורה און זיינע פייערדיגע דרשות לטובת הציונות".[48]

מזרחי 16–15 (167) 11

טובאן וכשעה ועשרים וחמשים לארץ ישראל, והרם גם כמה משפחות. שיש להן די צרכן, הן מכוחות עקרן שורים ומרות, ולי הרישה הראשונה, נקוה שהקלוניא של פראאפילוואניא תהיה לשם ולתפארת ומרות ותורה, כי ממנה יצאו הם כולם שמכרי דה, והרבה מהם בני תורה.

בוקובינה.

בעיר פשרעטיין נסער ועד מרכזי להסתדרות „מזרחי" בבוקוביה. ובימים מלחמים עתה בעדי המריבה. בין חברי הועד יושבים רבנים ועסקנים ממרכזים, וישׂ תקוה, כי ה„מזרחי" יתפוס מקום חשוב גם במריבה זו.

אשכנז.

כקורו של הנאום הממדעם רבי משה גלאזנר, אב"ד דקלוזנבורג, בערים רבות באישכנז חוק מאר את התנועה המזרחית בארץ, באספות עם נרולות בברלין, קלן, פראנקפורט דמיין, ברסלויי ועוד, שבהן נשא הנאום הזה את נאומיו, עשה נפשות רבות ל„מזרחי" ול„קרן־היסוד". ובכהדים אחדי האספות השתתפו גם כראשי ה„אגודה", ותעבדו, כי יש ביניהם באלה, כמו הרב דיר הופמאן בברסלויי, שמתנגדים בכלל לסיסטמה ה„אגודה" במלואה, לדרישתה להשתתף בסוכנות היהודית" ולהתנגדותה כלפי הציונות.

— בפראנקפורט דמין נסדרו אגודות „צעיר־מזרחי" ו„הפועל המזרחי" סתרב דאדי המזרחי.

פאטאסטאט פון די צייטונג 'המזרחי' וואו ס'ווערט געמאלדן איבער גלאזנער'ס באזוך אין דייטשלאנד

עס איז אין פלאץ מעתיק צו זיין א בריוו, אין וועלכע הרב גלאזנער ברענגט ארויס זיינע פסול'ע דיעות פון 'אתחלתא דגאולה', און אז מ'דארף נישט מורא האבן צו ארבעטן לטובת די רעיון הציוני אפילו מיט כופרים און פרייע. אויך דרוקט ער אויס האפנונג, אז מיט דער צייט וועט דער ארטאדאקסישער אידנטום זיך אויך צו שטעלן צום מזרחי'סטישן לאגער [לא היה ולא תהיה].

ער שרייבט ווי פאלגענד[49]:

"בע"ה קלויזנבורג יע"א ר"ח כסלו עטר"ת לפ"ק.

לתשובת יקרתו הנני בקצור אמרים להגיד לו, כי מעת החלה התנועה הציונות בארץ להתפתח, היתה אצלי ברור כשמש שהיא אתחלתא דגאולת ישראל אשר עליה אנו מחכים זה אלפיים שנה, ולכן לפי דעתי מאז חיוב קדוש על כל יחיד ויחיד על כל אגודה ואגודה בישראל להתחבר לתנועה זו ולעשות כל מה שבכוחם להגיע לתכלית הנרצה. ומה שנוגע לשאלת הממשלה היהודית בארצנו מה תהיה השפעתה על חיי הדת בארצנו ועל חיי הדת שמחוץ לארצנו, על שאלות כאלו אין להשיב כעת כי יש בזה סכנה גדולה למעמדנו כהיום הזה, אבל גם אין בתשובת השאלות שום צורך, כי אנו מאמינים ובטוחים שאם נזכה לשוב לארצנו לחיות שם חיי עם, יערה הקב"ה רוח ממרום על חכמינו ומנהלינו לתקן

48. 'ש. זמרוני', עמ' 41.

49. 'לדוד עד עולם' (ספר זכרון לדוד לאנדאו), ירושלים תשכ"ט, עמ' 61.

הכל כפי רצונו יתברך, כי לאומה בכללה אין הבחירה בידה לבגוד בה' ובתורתו, כאשר כן כתב הבעל עקידה ז"ל דבכפיה לקבל התורה על האומה בכללה אינה פוסקת עד סוף כל הדורות, וע"ז אמר הנביא "העולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגויים וכמשפחות העמים וכו' כי אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם". וכיון שכן אין עלינו לדאוג מה תהיה על דתינו כשנתחבר עם כל המפלגות, חרדים חופשים, מאמינים ומכחישים, כי לדאגה זו היה מקום בגלות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, אבל אין לה מקום ביום שידובר בנו לכו ונשובה אל ארצנו אה"ק, ונחדש שם ממשלת ישראל על עצמה, והדברים עתיקין[50].

וכמדומה לי שבאגודת האורטודאקסים שבארצנו, רק מעטים הם שיבינו דבר זה, ומאותן המעטים הרוב חוששים לגלות דעתם לעין השמש, ולכן כת האורטודאקסים פה במדינתנו טומנת ידיה בצלחת, אבל אקוה שימים ידברו והמאורעות שמתחדשים יכריחו גם את מנהלינו האורטודאקסים לדרוך על שדה המעשה.

ובזה אצא לשלום מוקירו ומכבדו.

ה"ק משה שמואל גלאזנער, רב דפה קהל יראים והגליל".

זיין אידענטיפיקאציע מיט די מזרחי פארטיי איז געגאנגען אזוי ווייט, אז ביי די צוועלפטער ציוניסטישער קאנגרעס וואס איז פארגעקומען אין קארלסבאד, האט ער זיך באטייליגט אלס א דעלעגאט פון די מזרחי פארטיי.

קלויזנבורג - א ציוניסטישער פעסטונג

מיט דער צייט, איז 'קלויזנבורג' געווארן א ציוניסטישער פעסטונג און א מזרחי'סטישער באזע. הרב גלאזנער האט באויזן - מיט זיינע הסתה דרשות - אריינצובערענגען א נייעם גייסט אין שטאט, א גייסט פון 'אידישע נאציאנאליזם' ברוח הציונות. א שטארקער השפעה אויף די שטאטישע איינוואוינער האט געהאט, די אויבנדערמאנטע אסיפה וואס איז פארגעקומען אין קלויזנבורג לטובת די 'אידישע נאציאנאל-פארבאנד', אין חשון תרע"ט[51].

---

50. ראה עוד להלן, מה שהעתקנו כעי"ז מספרו 'הציונות לאור הדת'.

51. ויש לציין, כי אחר עבור כח' חדשים, התקיים, בכ' תמוז תרע"ט, מעמד אזכרה לזכרו של ד"ר **הרצל** שר"י, בביהכנ"ס הגדול של הקהלה האורטודוקסית. המעמד נתקל בהתנגדות - לא מצד הרב גלאזנער, שהוא כתומך נלהב לציונות לא נתן יד נגד זה, רק - מצד נשיא הקהלה, שאף סגר שערי ביהכנ"ס על בריח ומנעול. אולם קהל הנאספים אשר

הרב גלאזנער האט מצליח געווען אראפצופירן זיין קהלה און זיינע שטאט-לייט, לדיוטא התחתונה. די אמאליגע 'קלויזנבורג' איז מער נישט געווען צו דערקענען, א מאדערנער גייסט האט ארומגענומען די שטאט און אירע איינוואוינער, און צווישן די ראשי הקהלה פון די 'ארטאדאקסישע' קהלה זענען געווען עפנטליכע מחללי שבתות רח"ל[52].

ס'איז געקומען צום קלימאקס, וועז ד"ר **חיים ווייסבערגער** האט געגרינדעט א 'אידישע שולע', מיט'ן נאמען 'תרבות', אין וועלכע אלע לימודים זענען געלערנט געווארן אויף 'עיברית', און מ'האט געפרעדיגט די ציוניסטישע אידעאלאגיע. די תרבות שולע - די איינציגסטע פון דעם סארט אין גאנץ טראנסילוואניע - איז געפירט געווארן בשותפות דורך די ארטאדאקסישע און נעאלאגישע ראשי הקהלה צוגלייך, און איז געווען א בית היוצר פאר מינות און כפירה. די לערערס און לערערינס זענען געווען אפענע אפיקורסים, און אירע כפירה'דיגע בראשורן זענען פארשפרייט געווארן בראש כל חוצות. די 'תרבות' שולע איז טאקע נישט עמטליך אנגעפירט געווארן דורך קהל, אבער די ראשי הקהלה האבן דאס מייסד געווען ווי א יחיד'ישער מוסד און עס איז געשטיצט געווארן דורך קהל, און אזוי אויך זענען די לימודים פארגעקומען אין א חדר וואס קהל האט מנדב געווען[53].

אין חודש ניסן תרפ"ה, וועז ס'איז געפייערט געווארן דורך די ציונים אין ירושלים די עפענונג פון די 'אוניברסיטה העברית'[54], האבן די 'תרבות' תלמידים געפראווען אן עקסטערע צערעמאניע אין די 'פועלי צדק' שול, מיט שירי הודאה, און מיט דעם אפגעצייכנעט דעם חילול הקודש והמקדש בעיר ה' שמה, בהר הקודש בירושלים.

דער שטאט 'קלויזנבורג', איז געווען דער וויגעלע פון די 'אידישע נאציאנאל-פארבאנד' אין טראנסילוואניע, ווי אויך איז דער לשכה פון די 'מזרחי' פארטיי געווען הויפטקווארטירט אין קלויזנבורג, און פון דארט האט זי אנגעפירט מיט אלע אירע אקטיוויטעטן איבערן גאנצן לאנד.

נאספו, לא אמרו נואש לנפשם, ופתחו השערים בזרוע ידם, והמעמד התקיים. ('י אדלשטיין', עמ' ק"ג).

52. 'ש. זמרוני', עמ' 9, ובכתבי הרבנים שבתוך הקונטרס 'משפט צדק'.

53. קונטרס 'משפט צדק', בתוך מכתבי הרבנים, ובתוך ההקדמה.

54. דבר שהעלה ביותר את חמתם של גדולי ישראל ובראשם מרן הגאון בעל **חפץ חיים** זי"ע, ובפרטיות נגד דברי נאצה של הרב הראשי **קוק**, בהמליצו ע"ז 'כי מציון תצא תורה'.

אין צייטונג 'המזרחי'[55], געפונען מיר א באריכט איבער די פעולות פון די מזרחי פארטיי אין טראנסילוואניע, איבערגעגעבן דורך די לשכה אין קלויזנבורג. עס ליינט זיך ווי פאלגענד:

"טראנסילוואניע.

מלשכת המזרחי בקלויזנבורג כותבים לנו: התנועה המזרחית בארצנו, אף כי צעירה הוא לימים, ואף כי הרבנים האורטודוקסים עומדים עליה לכלותה, הולכת היא בכל זאת ומתפתחת. בכמה ערים גדולות וקטנות יש לנו כבר ב"ה אגודות מזרחיות, הסתדרות ארצות מיוחדת אין לנו, ולע"ע גם אינם מרגישים כל צורך בה, כי עובדים אנו כולנו תחת דגל 'התאחדות לאומית יהודית' שבמדינתנו, הכוללות בתוכה את כל היהודים הלאומיים בארצנו, ועל ידה יש מחלקה מיוחדת 'לשכת המזרחי'.

נוסד אצלנו גם משרד 'ארצי-ישראלי' וכבר החלו מספר חלוצים לעבוד בחקלאות. יש אצלנו גם חברת 'אחוזה', ובעוד איזו ימים יסעו מכאן חמשה ועשרים חלוצים לארץ ישראל, ובהם גם כמה משפחות שיש להם די צרכן, והן מביאות עמהן שורים ופרות וכלי חרישה הדרושים. נקוה שהקולוניא של טראנסילוואניע, תהוה לשם ולתפארת וברוח דתית, כי החלוצים הם כולם שומרי דת, והרבה מהם בני תורה".

15 (90) 45 ה י ר ה

נגד 'אחבי שרתנו, שנתמנו ע"י אחרים ואינם רוצים להתעסק, למרות סד וכלי התנועה היהודים בעירנו אינם שבעים רצון מהם. בעת האחרונה, להעלי יצוני המצב המדיני,קראו הציונים לישיבה את באי-כחן של אגודות שונות לאחוץ בראש רפרזנטציה יהודית בעירנו. אחרי משא ומתן ארוך נמצרה האחרונות כזו, והיא מנחה את שלמון שרתנו במקצתה, כי מעתה לא יתעסק וישתמון על דעת עצמו בענין האחרונים. אולם השלטון רוחה בקשה זו במבוק, כי רפרזנטציה זו לא מבוחרה ע"י כל היהודים, באותו זמן נקראה אספה עממית מיוחד בבית-הכנסת, שבה השתתפו עד 1500 איש וכל הנאספים חבינו את אמתן-יחוס של הרפרזנטציה החדישה. ל"ע"ן המצב אינו בוחה כל צרכו.

גליציה.

ועידת אנשי-האסונים הציוניים.

בב"ו אוקטובר החזה בלבוב ועידת אנשי-האסונים של הציונים בגליציה וכח השתתפו גם ח"ח שטרוקר ואוירינגר מוינא. הראשו ד"ר שטראוס ממר ד"ר ממשלות הושר הפרעל עד בה. ד"ר הוזמאן הרצה על-רבר ארץ-ישראל. המצבת הרצאתו החזה: הבטחת ר ו ב שבו באר"י ישראל, הבטחת האדמה כשר היושב השברי. יסוד קומפות בלילת כשר הכנסת לארץ-ישראל ולעמדת קשר חזק בין ארץ-ישראל ויהודי הגלות. ד"ר ויינר הרצה על המצב הפוליטי של הציונות. ד"ר דיוד הרצה על המצב הפלילי באוסטריה ועל סיוע קולה שברית השקרטה. ד"ר טנבוים הרצה על התעברת האקונומית. לסוף נתקבלו ויזולוציות חשיבות.

אוסטריה.

על יד העיר הפרכוו של ההתחדרות הציונית באוסטריה נמצרה למנו זמן קצר קומפות פלשתינית. קומפות זו בכר נגשה לעבודתה. מפרטים קבוצה של רופאים מומחים ציוניים לשאלות מדיציניות. מומחים חברת קלוניזציונית וחברת אימיגרטאציונית. לקמפרת זו נמצר גם וצר של סוחרים וחרושים. לימור בתי-ספר לעברית-אחמר. ברי לחכין חקלאים מנוסים, בכר נרשמו 150,000 בתרים. הרצעה הצעה לימד מוד" לחטוכת בשועל הציוני" ולקבוב מכוסים ירושים למוכת הפוערים העברים בארץ-ישראל.

— ההתחדרות האורטודוקסית "יסוד ארץ ישראל" ערכה אספת. עם שבה נאמו ורב דראשי ד"ר צ. פ. חיות, הרבנים ר' ג. שפעלקעס פשעטעטל ור' משה קרמר מוינא, ד"ר ראפפורט מלבוב והמנהיר ווכר מקרוסקי.

אונגריה.

בעיר קלויזנבורג התאחדו יהודים אורטודוקסים רבים לחברה אחת בשם "ישוב ארץ ישראל". כל חברי החברה אחת בחליטו להתישב כתום המלחמה בארץ ישראל.

באריכט אינעם צייטונג 'הצפירה'

אין צייטונג 'הצפירה'[56], ווערט געמאלדן איבער ארטאדאקסישע אידן אין קלויזנבורג, וועלכע האבן זיך מצרף געווען צו א ציוניסטישע חברה: "בעיר קלויזנבורג התאחדו יהודים אורטודוקסים רבים לחברה אחת בשם 'ישוב ארץ ישראל', במטרה לעזור ליסוד מושבות עבריות בארץ ישראל, כל חברי החברה אחת בחליטו להתישב כתום המלחמה בארץ ישראל".

55. שם.

56. ג' כסלו תרע"ט, עמ' 15.

דער באל אין סיגוט

הרב גלאזנער'ס הסתה האט זיך נישט אפגעשטעלט אין קלויזנבורג, נאר ער איז ארומגעפארן מעיר לעיר צו מאכן נפשות פאר די מזרחי, און ער האט איגנארירט דעם איסור פון די אונגארישע רבנים אויף דעם רעיון הציוני והמזרחי, אפילו אין זייערע אייגענע שטעט.

אין יאר תרפ"ב, האבן די ראשי הציונים והמזרחים פאררופען א 'באל' אין סיגוט, וואס איז פארגעקומען בתערובות אנשים ונשים, און זיי האבן געלאדנט הרב גלאזנער צו קומען אויפטרעטן ביי די 'באל'. דער מרא דאתרא הגה"ק בעל **עצי חיים** זי"ע האט ארויסגעגעבן אן איסור זיך צו באטייליגן ביי דעם באל, און האט שארף אנגעווארנט גלאזנער, אז ער זאל זיך נישט וואגן צו קומען אין זיין שטאט רעדן לטובת המזרחי. דער ראש הקהל פון סיגוט האט מעיז פנים געווען דעם רב, און האט געשיקט א בריוו צו הרב גלאזנער אז ער זאל יא קומען צום 'באל', וכך הוה הרב גלאזנער איז געקומען און גערעדט דברי דופי.

מרן העצי חיים זי"ע האט מעביר געווען דעם ראש הקהל פון זיין פאסטן, וויבאלד ער האט מעיז פנים געווען זיין באפעל, און ער האט אנגעפרעגט ביי הגאון רבי **שמואל ענגיל** ז"ל אב"ד ראדאמישלא, צי ער האט גוט געטאן כתורה וכהלכה.

דער ראדאמישלא רב ז"ל האט אים געענטפערט פאזיטיוו, ווי ער שרייבט - **אין די שפעטערע יארן - אין זיינע תשובות**[57]: "בעיר גדולה, והי' שם רב גדול בתורה ובצדקות וביחוס מגאונים וקדושים זי"ע, והיה מנהג הקהלה עפ"י דרכי התורה, ובעו"ה גם שם פשתה המספחת ויסדו חבורה מושב לצים, ורצו לעשות 'באל' ולהביא אחד מראשיהם ממקום אחר שידרוש להם על הבאל, ושמה תהי' תערובות אנשים ונשים. והרב אב"ד הכריז איסור שאל ילך שום איש ישראל כשר למקום מושב לצים, ונשיא העדה לא שמע לקול האיסור ושלח פתקא להדורש שיבא לשם, ונסע לקראתו, ובא ודרש על הבאל דברי דופי, ונשאלתי מהה"ג אב"ד דשם חוות דעתי... ובנדוננו חוץ לזה שלא שמע לקול הרה"צ אב"ד א"כ בזה גופא הוי בכלל רשע, עבר גם אלאו דלפני עור במה שהכשיל רבים לילך לבאל שנאסר מפי הרב אב"ד, ותקנת אב"ד בפרט בדבר שהוא למיגדר מילתא יש בזה לאו דלא תסור.... ע"כ הדבר פשוט דהנשיא עבר על כמה איסורים וביותר שלא שמע להוראת הרה"צ אב"ד, ע"כ חשוב כפסול מחמת רשעה ופסול להיות מז' טובי העיר עד שישוב מדרכו הרעה ויפייס להרה"צ אב"ד ויקבל עליו

57. שו"ת 'מהר"ש ענגיל', ח"ז סי' קצ"ח.

שלא ילך עוד בדרך זו, אז רשות יהי' ביד הרה"צ אב"ד לעשות עמו כפי הישר בעיניו, והסכימו לזה גדולי הדור, ותלי"ת שדברי עשו פרי והנשיא קיבל עליו דברי חבירו".

עקסטרעם שארף איז ארויסגעטרעטן הגאון הצדיק רבי **שלמה זלמן עהרענרייך** זצללה"ה אב"ד שימלוי, וועלכער רייסט גאר שארף אראפ הרב גלאזנער - אין א בריוו געוואנדן צו די סיגוטער קהלה - און רופט אים אן מיט אלע סארט לשונות של גנאי. דער בריוו ווארפט א שטיקל שיין אויף די מעשים טובים פון הרב גלאזנער און זיינע ווייטגרייכנדע השחתה, און אזוי אויך ווייזט עס ווי די אמאליגע אמת'ע מנהיגי ישראל האבן זיך נישט דערשראקן פון קיין א.ג. 'גדולים', און במקום חילול השם אין חולקין כבוד לרב.

ער שרייבט ווי פאלגענד[58]:

"שלומים מרובים כטל וכרביבים לכבוד האלופים הנכבדים יראים ושלמים ראשי וטובי בקהל קודש ארט"ה עיר סיגעט יע"א.

אחרי תת שלמא למע"כ הרמה, ארהיב עוז בנפשי לדבר אליכם והתאפק לא אוכל לקול ענות אשר עשתה לה כנפים בכל המדינה, איך קהלתכם עיר הצדק מקום המשפט קהלה נאה וחסודה, כעת חשך משחור תארה והיתה לשמצה בעיני יראי השם וחושבי שמו, ע"י מעשה רשע של הראש הקהל שלכם אשר העיז פנים והחציף לעשות בפומבי לעבור על האיסור אשר אסר מרא דאתרא הגאון הצדיק אב"ד דקהלתכם שליט"א, לבלתי לכת לשמוע **לקול הדורש תע"ב לעמו מ"ש ג"ל החוזר בכרכים ובעיירות לדרוש דרשות של דופי, להפוך את המון עם בני ישראל הקדושים הי"ו לדעותיו הנפסדים ולמשוך אותם למינות ח"ו.**

והנה כתורה עשה רבכם הגאון האב"ד נ"י, כי הדור"ס ואוכל הלזה הוא בכלל מ"ש בתוה"ק בפ' שלח והנפש אשר תעשה ביד רמה את ה' הוא מגדף, ואחז"ל בסנהדרין זה שדורש אגדות של דופי, ואמר שלמה המלך ע"ה במשלי הרחק מעליה דרכך כו' ואחז"ל בע"ז זו המינות, **וא"כ צריכין להתרחק ממנו כמטחוי קשת,** וההולך לשמוע הוא בכלל איסור לאו דלא תאבה לו ולא תשמע אליו דהורה לן הרמב"ם שלא לאהוב את המסית ושלא לעזוב שנאה מהמסית. וכבר **נתפרסם בישראל מדעותיו אשר הדפיס בעצמו וראיתי בעיני בשג"ם הו"א בישו"ר ודרש לפני רבים דברים שאסור לשמוע,** וראש הקהל הזה עוד מתפאר בגוונין שלו במכתבי העת על התע"ב אשר עשה בעמיו, להראות ולהורות כי ממנו

58. אגרות 'לחם שלמה', מכתב כ"ה.

ילמדו וכן יעשו בכל הקהלות שלא לשמוע לקול הרבנים היראים הגודרים גדר ועומדים בפרץ וכדי בזיון וקצף.

לכן אליכם אשים אקרא, שמעו אלי יראי השם ותחי נפשכם, לא עת לחשות פן ימצאכם עון, החלצו חזקו ואמצו, החלש יאמר גבור אני, תנו כבוד לאלקי ישראל והסירו את הנכר הראש הקהל הזה מקרבכם, סורו טמא קראו לו והורידו אותו ממשרתו, כי עפ"י דתוה"ק אסור למסור בידו הנהגת הקהלה.... ובפרט בימינו אשר רוח תעתועים גברה בעולם וילבישו המינות בלבוש ציונות ויתקלטו אליהם בכל אתר ואתר אנשים פוחזים ורקים. לכו ראו השמות אשר קראו למו, אל תקרא שמות אלא שמות, 'שמשון'[59] 'הגבור'[60] 'תרבות' אנשים חטאים ותולדותיהם הם 'פאטבאל' 'שטראנד' וכדו' ר"ל, בודאי ברור שחלילה למסור ולעזוב הנהגת עדת קדושה ביד איש כזה שש"פ מדוכתיה ולית דין צריך בושש.

השי"ת ירחם על עמו במהרה ויערה עלינו רוח טהרה ממרום לשוב אל ה' בכל לבבינו ויגאלינו בעגלא ובזמן קריב ויליכנו קוממיות לארצנו ע"י משיח צדקנו בב"א.

הכ"ד עבד ליראי ולחושבי שמו חותם בכל חותמי ברכות, הק' שלמה זלמן עהרענרייך".

די אלע מעשים פון הרב גלאזנער, האבן געברענגט אן אויסטערלישן חיזוק פאר די מזרחי פארטיי, האבנדיג פאר זיך א רב וואס איז אנגעבליך פונעם קנאי'שן חדר, א גדול בתורה, אן אור אייניקל פון מרן החת"ס זי"ע, וועלכע פארט ארום פראפאגאנדירן פאר זייער פארטיי. ווי גרויס דער סוקסעס איז געווען אין די מזרחי רייען צוליב הרב גלאזנער'ס שטיצע, אזוי גרויס איז געווען דער חורבן אינעם חרדי'שן לאגער צוליב הרב גלאזנער'ס שטיצע, און טאקע צוליב די זעלבע סיבות.

הציונות וחזיונותיה לאור הדת

אין חודש תמוז תר"פ, איז ערשינען די קונטרס "דער ציאניסמוס אונד זיינע נעבענערשיינונגען אים ליכטע דער רעליגיאן", ארויסגעגעבן דורך הרב משה שמואל גלאזנער, אינעם דייטשן שפראך[61]. אינעם קונטרס לופטערט ער אויס זיינע פסול'ע

59. ד"ר **אלי' בלאנק** יסד בסיגוט אגודת ספארט ציונית, בשם 'שמשון' יכונה.
60. בקלויזנבורג התקיים קלוב ספארט ציונית בשם 'הגבור'.
61. הקונטרס נדפס בתרגום, בקובץ 'תורה ומלוכה' על מקום המדינה ביהדות, בעריכת ד"ר שמעון פדרבוש, ירושלים תשכ"א, עמ' 82-63 ומשם העתקנו קטעים דלהלן.

געדאנקען, און ס'קומט צום אויסדרוק זיין צוגעבינדנקייט צו די ציוניסטישע אידעאלאגיע.

דער קונטרס איז געשטעלט איבער דער אידעאל פון נאציאנאליזם, ווי ער שרייבט[62]: "הננו עם בעל שאיפות לאומיות, לארץ משלנו וללשון משלנו, ואילמלא היינו כזה או אילמלי וויתרנו על לאומיותנו, כי אז חדלנו גם להיות עדה דתית". **צווישן זיינע ווערטער לויבט ער שטארק אויס די ציוניסטישע דעגרייכונגען, ובפרט די באלפור-דעקלעראציע, און ער פרעגט:** "מדוע לא נצעד בשורה מלוכדת לקראת המטרה ליישב את ארץ הקודש ולרשת אותה".

עקסטער לויבט ער שטארק אויס די פעלד ארבעט אין ארץ ישראל, וואס ווערט געטון געווארן דורך די קיבוצ'ניקעס, און בתו"ד שרייבט ער: "די ארבעט אין ארץ ישראל איז דעליקאט און איידל, ווייל ס'ברענגט ארויף די גליק-שטאפל פונעם פאלק און אנטוויקלט די היימלאנד, דעריבער איז דאס אויסטערליש און פונקט אזא מצוה ווי תורה און תפלה אין גלות". **אין זיינע ווייטערדיגע שורות שטעלט ער צו, די געהויבענע מצות ביכורים, צו די פעלד-ארבעט אין ארץ ישראל** (רח"ל מהאי דעתא).

הרב גלאזנער שטעלט זיך אפ איבער די טענה, אז ארץ ישראל וועט געפירט ווערן דורך פרייע פירער, איבערדעם שרייבט ער: "ואשר לסידורים הפומביים בארץ ישראל וכיצד להסדירם ע"פ התורה, יהא זה עמל שוא להתעמק בכך כבר עתה, ברור הדבר שהתוה"ק לא תוכל לשים על דרכינו מכשולים שאין להתגבר עליהם, שלא נוכל לחיות את חיינו הלאומיים בארצנו אנו, ושנצטרך להישאר בגלות[63]".

ווייטער שרייבט ער[64]:

"יש היום משום אבסורד בדעה, שעלינו החרדים לסרב לנצל את זכותנו שהוכרה ע"י מעצמות העולם, שצעדו צעד נוסף קדימה, בהביען את נכונותן לתמוך בשיבת העם היהודי למולדתו העתיקה, שבה יוכל העם לחיות לפי רוחו ולפי מסורתו, מפני שאנו מפחדים מעצמנו ששם בא"י תחת הנהלתנו האבטונומית לא נהי' די אדוקים.... גם אם בדרך כלל חפשים בנ"א במעשיהם ואין עליהם השפעת כוח על ארצי, הרי אין הדבר כן לגבי מאורעות גדולים בעלי משמעות הקבועים גורל עמים שלמים, בכגון אלו הנפשות הפועלות אינן אלא בובות מופעלות מלמעלה,

62. שם עמ' 68.
63. שם עמ' 73.
64. שם עמ' 75-76.

כי מאורעות הקובעים גורל עולם, אינם יכולים להיות תלויים ברצונו של יחיד או ברצונם של רבים, ככתוב 'לב מלך ביד ה' על כל אשר יחפוץ יטנו'.

מי ממנו יחלוק על כך, שהופעתה של התנועה הציונות לפני כ"ו שנה עם תופעות הלווי שלה, ומלחמת העולם שפרצה לפני ו' שנים שהביאה להצהרת בלפור ולהכרת א"י לעם ישראל, שכל אלו אינן מצוות ההשגחה העליונה[65]? אמנם תקופות הנבואה והניסים הגלויים חלפו, אך גם היום אנו זוכים לנבואה חדישה ולניסים חדישים.

כשהופיעה לפני כ"ו שנה 'מדינת היהודים' של הרצל, הרגשתי בקראי את החוברת שרוח ממרום הוליכה את עטו של אדם זה, שכל תיבה חדרה עמוק ללבי, והרושם הכללי של יצירה זו הי' עצום. שלא הייתי יחידי בהרגשה זו אלא שהיתה זו הרגשת הכלל, על כך תעיד העובדה, שכעבור שנה התכנס בבאזל הקונגרוס הציוני הראשון, ויצר בהתלהבות יוצאת מן הכלל את תכנית באזל הידועה, והתנועה זכתה להתרחב משנה לשנה.

ואם תפיסתי לא היתה אז לצערי מנת חלקם של חברי באונגריה, שהוציאו בשעתו איסורים על הציונות ועל המזרחי, כלום עליהם לעמוד גם היום בשלילתם? אם האידיאה הציונית נחשבה אז אוטופיה, כלום יש להמשיך בשלילתה גם היום, לאחר שמלחמת העולם וועידת השלום שלאחריה, הפכוה עובדה? כלום יוסיפו ויתמידו החרדים שלנו הרואים בכל מאורע של מה בכך ניסים ונפלאות, לראות דוקא במאורע זה שהפליא את העולם, צירוף מקרי של מומנטים בלתי חשובים? איננו יכול וכלל אינני רוצה להאמין בדבר, ורצוני לקוות שעוד בשעה הי"ב, יחול מפנה מכריע בתפיסתם של האישים המנהיגים שלנו, ולוואי וקונטרס זה יתרום לכך את תרומתו".

שוא לכם משכימי קום

אין אן ענטפער צו הרב גלאזנער'ס הסתה-קונטרס, איז ארויסגעקומען אין יאר תרפ"א דעם קונטרס 'שוא לכם משכימי קום', דורך הגאון רבי **יששכר בער קאהן** ז"ל **אב"ד ערדעסענזשארץ. אין די הקדמה שרייבט ער:** "מצאתי את עצמי מחויב בדבר להודיע בשער בת רבים טעות ועונשים מן האנשים שמכנים עצמם בשם 'ציונים' או 'מזרחים' אשר בעוה"ר פשתה המספחת גם במדינתנו ורבים חללים הפילה, ולא באתי בזה לעשות ח"ו מחלוקת רק אני וכי אדבר למען ידעו דור אחרון יקימו ויספרו לבניהם

65. כדברים האלה כתב במכתבו להגה"צ בעל **מעשי למלך** ז"ל, ראה לעיל.

שלא ילכו עוד אחרי מעשי הבל תעתועים המה חדשות מקרוב באו, ואשר עיקרו ויסודתו לעקור ח"ו שרשי התורה ואמונתה מישראל ר"ל, רק יתחזקו באמונת אבותיהם המסורה לנו דור אחר דור עד משה רבינו ע"ה מסיני, ובזכות הזה נזכה לקיבוץ גליות ולבנין ביהמ"ק בקרוב בימינו אמן. פה מ'וואשערהעלי יע"א, יום ה' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם שנת תרפ"א לפ"ק, יששכר בער קאהן שהי' אבדק"ק ערדעסענזשארץ והגליל יע"א, וכעת מתגורר פה ק"ק הנ"ל יע"א".

אינעם קונטרס איז ער מבאר די געוואלדיגער כפירה וואס ליגט אין די רעיון הציונות, און די ארבקייט פון די שלש שבועות, און אירע ביטערע עונשים. בתו"ד שרייבט ער: "ע"כ לדעתי ראוי ונכון להזהר שלא ילך שום ישראל כעת לדור בארץ ישראל ע"ד הציונים, ובפרט כי לפי השמועה המה הראשים והמנהיגים בעדת ישראל שם, ומתקנין בתי לימוד לשאר חכמות, ולימוד תוה"ק וש"ס ופוסקים הוא טפל להם. ושמעתי אומרים בשם גדול אחד שהי' בירושלים, ובעיניו ראה המחולות והריקודים ותערובות אנשים ונשים אשר עשו ר"ל הציונים אצל כותל המערבי ביום ט' באב, והוא ממש כמו מעמיד צלם בהיכל אשר כל השומע תצילנה אזניו ר"ל".

ווייטער באציט ער זיך, צו די א"ד אסיפה וואס איז אפגעהאלטן געווארן אין גרויסווארדיין אין יאר תר"פ, ובתו"ד שרייבט ער:

"והנה בשנת תרס"ד הי' אסיפה גדולה מרבנים גדולים היראים דמדינת אונגארן, ונמנו וגמרו שלא יתחבר שום ירא ה' לחברת הציונים, ואחריהם באסיפה הגדולה בשנה שעברה מהרבנים הגדולים דמדינתנו (זיעבענבירגען) אשר היתה בעיר גראסווארדיין יע"א, והסכימו כולם שלא להתחבר לחברת הציונים ולא לשכניהם המזרחים, והמסייע להם כמסייע לעוברי עבירה, וכן יצא הפס"ד ע"ז מן הביד"צ של ק"ק גראסווארדיין ובראשם הרה"ג דשם, ונשלח לקהלות היראים דמדינתנו.

וגם אחבנ"י הארטהאדאקסען אשר הם כעת תחת ממשלת הטשעכן, אשר כמונו גם הם עשו אסיפה וחיזוק גדול לתקנות היראים ארטהאדאקסען אשר קבלנו ביחד עמהם בשנת תר"ל, אשר אין לבטל אותם אלא מי שגדול מהם בחכמה ובמנין, ונמנו וגמרו גם המה, להיות מתנגדים לציונים ומזרחים, וע"כ מי שלא יתן אזן קשבת לדברים האלה, בבטח שהוא עובר על לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ויחושו לנפשם שלא יענשו בעונש של זקן ממרא ח"ו, וד"ל.

והנה לא באתי לעורר ח"ו מחלוקת ואף וחימה על ישראל, אלא לעורר לבם לתשובה, כאשר אמרתי באסיפה הגדולה בעיר גראסווארדיין, כאשר בחרו אותי לפתוח האסיפה לאשר כי אני הייתי ב"ה הזקן שבהם, ואמרתי, שגם צריך לקיים מ"ש דהמע"ה אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו, והסכימו עמי לזה

כל האסיפה בפה אחד ובלב אחד, שלא יתחברו לחברת הציונים ומזרחים, ומי שמסייע אותם באיזה סיוע כמסייע לעובר עבירה ולהורות להם תשובה, ע"כ אהוביי אחיי ורעיי אנחנו אומרים לכם, שובי שובי השולמית, חזור חזור מחברת הציונים ומזרחים ואני ואתם נטייל בגן עדן.

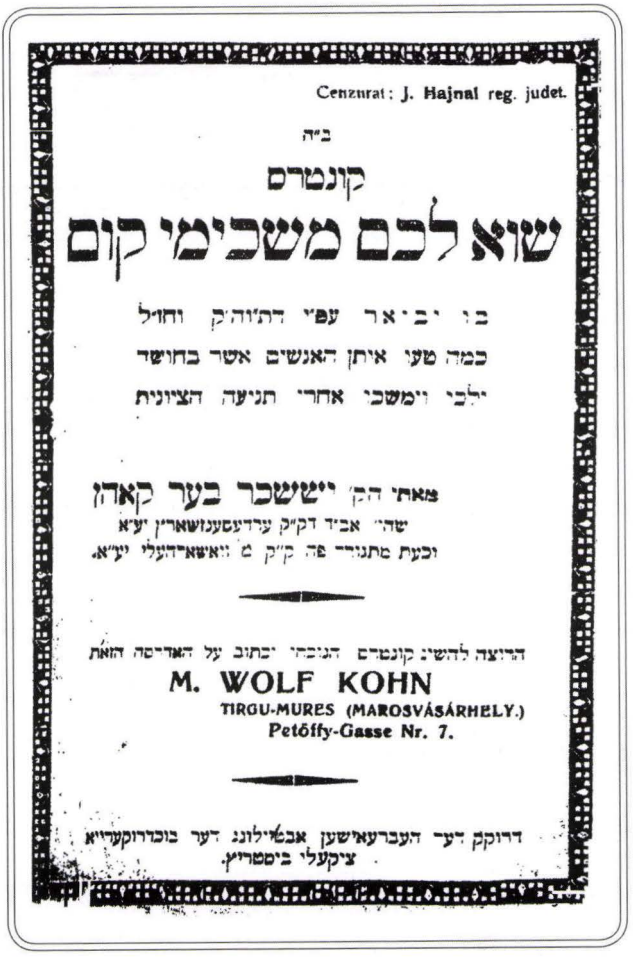
והתשובה תהי' באופן זה, לדון בשריפה כל הדיבורים והכתבים של הציונים, כי רובם ככולם הם ספרי מין, וגם יתבטל היאהרצייט אשר עושין לזכר הערצל, ולא יזכרו ולא יפקדו אותו כלל וכלל, רק ישכח מאתכם זכרו אשר יצא בדרך הטבע לקרב הגאולה, ואדרבה אם אינו מזכיר אותו על היאצ"ט שלו, הוא תיקון על חילול השם שעשה, ונעשה על היאצ"ט שלו בתערובות אנשים ונשים, ואם לאו יענש בגיהנום כי אחד שוגג ואחד מזיד בחילול השם".

דערנאך באציט ער זיך דירעקט צום קונטרס וואס הרב גלאזנער האט פובליצירט, און ער שרייבט ווי פאלגענד:

"והנה ראיתי בקונטרס קטן אשר עומד בצד הציונים, והביא ראי' ממה שמצא מציאה בס' תנדב"א שכתב... הגאולה העתידה תהי' ע"י נסים מכוסים בטבע. הנה דברי תנדב"א אלו לא מצאתי מקומם, ואם אמת הדבר אני אומר שדברי תנדב"א אינם כפשוטו.... מה שכתב שם מענין האסיפה אשר הי' שם בשנת תרכ"ל והפירוד שעשו אז בין הדבקים[66], הם דברים שלא נתנו להאמר, כי שקר הוא כ"ש לכתוב, כי אינו דומה שמיעה לראי' ואני יודע ועד כל הדבר שנעשו אז, כי הייתי בעת ההוא דיין בק"ק איהעל יע"א תחת ממשלת אדמו"ר הגאון בעמ"ס **דברי ירמי'** זצ"ל, ואדמו"ר הנ"ל זללה"ה והגאון **הכתב סופר** זצ"ל ואדמו"ר הגאון מו"ה **מנחם א"ש** זצ"ל, היו הראשים והמנהלים באסיפה הזאת, ואני יודע הדק היטב כי טעם העיקר של הפירוד הי', מחמת כי הנעאלאגען לא הי' רוצים ליכנס תחת עול השו"ע ושלא יהי' נזכר שם השו"ע בהתקנות, וגם הי' רוצים שיקבלו רבנים אשר למדו בסעמינאר לבד, זה וזה גורם הפירוד וכמבואר באריכות בשו"ת מהר"ם שיק, ע"כ מובן ממילא שכל מה שנאמר בקונטרס הנ"ל הכל שקר וכזב.

ועל קונטרס הזה נוכל לומר דברי ר' ישמעאל שהי' אומר, כל דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, דכיון שיצא מן הכלל ומאחר שמצינו כי קונטרס זה מלא שקרים ותוהו ובוהו, לא ללמד רק על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כל הכתבים הציונית יצא, שכל דבריהם נפתל

66. העתקנו דבריו לעיל.

Cenzurat: J. Hajnal reg. judet.

ב"ה

קונטרס

שוא לכם משכימי קום

בו יבואר עפ"י התורה והשכל
כמה טעו איתן האנשים אשר בחושך
ילכו וימשכו אחרי תניעה הציונית

מאת הה"ג **יששכר בער קאהן**
שוחט אביד דק"ק ערדיעסענושארין ע"א
וכעת מתגורר פה ק"ק מ"ו וואשארהעלי יע"א.

הדוצה להשיג קונטרס הנ"ל יכתוב על האדרעסה הזאת

M. WOLF KOHN
TIRGU-MURES (MAROSVÁSÁRHELY.)
Petőffy-Gasse Nr. 7.

דרוקק ביי העברעאישען אבטיילונג דער בוכדרוקעריא
ציקעלי ביסטריץ.

קונטרס 'שוא לכם משכימי קום'

ועקש לא שרירין ולא קיימין, ודבריהם בטלין ומבוטלין, וצריכין לבער מבית ישראל כמו שמבערין חמץ מבתי ישראל בערב פסח, כדי שלא יהי' מכשול לרבים וד"ל....

וידעתי כי ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר, היינו כותבי פלסתר מקונטרס זה, אבל גוי נתתי למכים ולחי למורטים כי מוטב שאהי' נחשב כשוטה בעוה"ז ולא אהי' כרשע ח"ו בעוה"ב... וד' אתה ידעת שלא לכבודי כתבתי זאת, אלא למען האמת ותוה"ק ואהבת ישראל אשר בוערת בקרבי, ואקוה שתלמודיי היקרים יחי' והאנשים אשר יודעים ומכירים אותי בטוב, יכניסו כל הדברים האלה באזניהם ויעשה רושם אצלם שיחזרו בתשובה, ויפרדו מכל פועלי און. ואבקש גם את אהוביי ורעיי הרבנים הגדולים שיחי' שידרשו בפומבי בביהכנ"ס נגד הציונים והמזרחים".

פרק ו׳
די טיילונג פון די חסידים

די אסיפה אין דעעש

ווי שוין דערציילט באריכות, איז הרב גלאזנער געווען דער איינציגסטער אנערקענטער ארטאדאקסישער רב אין גאנץ טראנסילוואניע, וואס האט זיך ארויסגעשטעלט לטובת די רעיון הציוניזם, און דאס האט געברענגט א געוואלדיגן הירוס הדת און וויטגרייכנדע קלקולים, וויבאלד דער מון עם האט צוגעזען ווי אזא תורה פערזענליכקייט, א רב פון איינע פון די שענסטע קהלות, שטיצט אזוי שטארק דעם רעיון.

די רבני וגדולי המדינה און די מנהלי הלשכה פון טראנסילוואניע, האבן נישט געקענט פארשווייגן אזא פרעכע הסתה והדחה, וואס איז גורם אז דער יוגנט זאל נאכגעשלעפט ווערן נאך די מיינונגען פון הרב גלאזנער, דעריבער האבן זיי פארופען אן אסיפה - אין יאר תר"פ - אין די שטאט דעעש, וואו זיי האבן פריש איבערגע'חזר'ט דעם אלטן איסור פון זיך מתחבר זיין מיט די כת הציונים, און אויף דעם קול קורא האבן גע'חתמ'עט הרבנים הגאוה"צ: רבי **אליעזר דוד גרינוואלד** (אב"ד סאטמאר), רבי **יחזקאל פאנעט** אב"ד דעעש, רבי **חיים צבי טייטעלבוים** אב"ד סיגוט, רבי **אברהם יושע פריינד** אב"ד נאסויד, רבי **שאול בראך** (אב"ד קאשוי), רבי **שלמה זלמן אולמאן** אב"ד ביסטריץ, רבי **משה דוד טייטלבוים** אב"ד לאפאש און נאך.

דער דעעשער קול קורא אקעגן דעם רעיון הציוני
(מספר מושיען של ישראל ח"ג בסופו)

דער 'קול קורא' האט געהאט א געוואלדיגער אפקלאנג אין די גאנצע מדינה, און האט געדינט ווי א באלאנס קעגן גלאזנער'ס הסתה דרשות. פון דער אנדערע זייט האט גלאזנער און זיינע קהל'ס לייט זיך אויסגעלאכט פון די רבנים און פון זייער איסור, און ווען די חסידים אין קלויזנבורג האבן געוואלט אויסהענגען דעם דעעשער קול קורא אין זייער אייגענע קאדאר שול, האבן די צענטראלע ראשי הקהלה זיי שארף אנגעזאגט, אז זיי זאלן דאס בשום אופן נישט אויפהענגען אין זייער בית המדרש[1].

למעשה האט די אסיפה אין דעעש און די נאכפאלגענדער קול קורא, א שטופ געגעבן פאר די יראים אין קלויזנבורג נישט צו זיצן מיט קיין פארלייגטע הענד, און זיי זאלן טון עפעס זאכליך צו דעם גייסטישן חורבן וואס קומט פאר ביי זיי אין שטאט. ס'איז זיי קלאר געווארן, אז זייער פלאץ איז מער נישט אין די אלטע קהלה, זעענדיג די ציוניסטישע און מאדערנע אטמאספערע וואס הערשט דארטן, און זיי האבן פארשטאנען אז ס'איז די העכסטע צייט זיך צו טיילן און מאכן שבת פאר זיך.

די אורזאכן וואס האבן געברענגט די טיילונג

די מאטיוון פון די חסידים זיך צו טיילן פון די צענטראלע קהלה, איז געווען דרייפאכיג.

1) **דאס ציונות פונעם רב.** ווי מיר האבן שוין דערמאנט אינעם פריערדיגן קאפיטל, איז הרב גלאזנער אנגעגאנגען מיט זיין הסתה לטובת ציוניזם אויף אן עקסטרעמען פארנעם, און דאס האט געשלאגן טיפע ווארצלן ביים המון עם, זעענדיג אזא גדול בתורה און אנערקענטער רב שטיצט אזוי שטארק דעם רעיון, ווי אויך האט די מזרחי פארטיי פון דעם געשעפט עמערס חיזוק.

2) **דער ציוניסטישע גייסט וואס האט געהערשט אין די קהלה.** ווי דערציילט, האט הרב גלאזנער מצליח געווען אריינצובערענגן א נאציאנאליסטישע גייסט אין שטאט, און א גרויסער טייל פון אירע איינוואוינער זענען געווען אנגעפיקעווועט מיט דעם רעיון הציוני. דאס איז ארויפגעקומען אויפ'ן אויבערפלאך מיט די 'תרבות' שולע וואס די ראשי הקהלה האבן געגרינדעט, און אויך האט די קהל'ישע קאסע איינגעצאלט פאר די בני עניים, וועלכע האבן נישט געקענט אליינס זיך ערלויבן די קאסטן. די 'תרבות' שולע - אין וועלכע אלע לימודים זענען געלערנט געווארן אויף עיברית - האט ארויסגעגעבן אפענע כופרים און מינים, און דער מנהל פון די שולע איז געווען דער ראש הקהל פון די נעאלאגישע קהלה[2].

---

1. הקדמת קונטרס 'משפט צדק'.
2. הקדמת קונטרס 'משפט צדק'.

3) **בכלל איז די גאנצע אטמאספערע אין די קהלה, זייער נישט געווען צום געשמאק פון די חסידים**. ווי דערציילט, האבן זיך צווישן די ראשי הקהלה געפונען עפענטליכע מחללי שבתות, און די 'ארטאדאקסישע' ראשי הקהלה האבן מיט אלע מיטלן פרובירט אונטערצוגראבן 'ארטאדאקסי'. זיי האבן ארומגעשיקט בריוון צו אלע שטעט, אז 'ארטאדאקסי' געהערט צום עבר, דאס אידישע פאלק איז איינס, און אז 'ארטאדקסי' צעברעכט דאס אידישע פארבאנד. בכלל האט געהערשט א מאדערנער און פארגעשריטענער גייסט אין די קהלה, א גייסט וואס איז ווייט נישט געווען לרוחם פון די חסידים און די יראים אין שטאט.

די אלע סיבות האבן קלאר געמאכט פאר די חסידים, אז קיין אנדערער אויסוועג איז נישטא, נאר מקיים צו זיין דעם 'צאו לך בעקבי הצאן', דורכ'ן מאכן א פרישער 'טיילונג' ביי זיי אין שטאט, און דערנאך זיך פארפאנצערן אין א אייגענע זעלבסטשטענדיגע קהלה.

די רעגירונג באשטעטיגט די גרינדונג פון א נייע קהלה

די ערשטע שריט פון די חסידים איז געווען, צו באקומען א באשטעטיגונג פון די בוקארעסטער רעגירונג, זיך צו מעגן טיילן פון די צענטראלע קהלה. נאך אינטענסיווע פארהאנדלונגען האט **אוקטיביוואן גאגא** - דער רומענישער רעליגיע מיניסטער - זיי געגעבן ערלויבעניש צו גרינדן אן אייגענע קהלה אונטער'ן נאמען 'קהל ארטאדאקס ספרדים', ווייל לויט'ן געזעץ האט נישט געקענט עקזיסטירן אין איין שטאט, צוויי קהלות פון די זעלבע סארט[3].

פון[4] די אקטיווע אנפירער צושטאנד צו ברענגן די טיילונג זענען געווען, ר' **שמואל מארמארשטיין** ע"ה[5] און הגביר הנכבד ר' **דוד שמיל** ע"ה[6], ווי אויך האבן ארויסגעהאלפן דערצו, הרב **ברוך גרינפעלד** ע"ה און ר' **יוסף רויזנער** פון הערמאנשטאדט, וועלכע האבן אסאך געשתדל'ט ביים רומענישן רעליגיע מיניסטער אז ער זאל לעגיטימירן די נייע קהלה.

---

3. אין אסאך ארטאדאקסישע קהלות וואו מ'האט זיך געטיילט, האבן די אפגעטיילטע זיך א נאמען גענעבן 'קהל ספרדים', ווי אין סיגוט וועו מ'האט זיך געטיילט פון מרן הגה"ק בעל **קדיו"ט** זי"ע, און אין אוהעל וואו די חסידים האבן זיך געטיילט פון הג"ר **ירמי' לעוו** ז"ל. אזוי איז אויך געווען אין קלויזנבורג גופא, מיט פופציג יאר בעפאר, ווי דערציילט אויבן.
4. 'אבראהאם', עמ' 100.
5. כבר הזכרנו שמו למעלה בין מתפללי ביהכנ"ס קאדאר.
6. ראה עליו למעלה.

נאכ'ן באקומען גוטהייסונג פון די רעגירונג זיך צו מעגן גענצליך טיילן פון די אלטע קהלה, און זיינען די אפטימיסטיש, אז יעצט וועלן די ארטאדאקסישע ראשי הקהלה זיך ערנסטער באציען צו זיערע טענות ותביעות, וויסנדיג אז זיי האבן די לעגיטימאציע זיך צו טיילן, זענען זיי אריין בדין ודברים מיט די צענטראלע ארטאדאקסישע קהלה איבער זייערע טענות וואס זיי האבן וועגן די קהלה פירונג, און וויאזוי זיי קענען פארמיידן אן ענדגילטיגע טיילונג, אבער נאכדעם וואס די קהלה פירער האבן אפגעווארפן אלע זייערע פארשלאגן און זיך נישט געוואלט שטעלן צו דין תורה וואו מען זאל דן זיין איבער זייערע טענות, איז די טיילונג געזען געווארן ווי אן אומפארמיידבארער פאקט[7].

גדולי ישראל זענען מחזק די שריט פון די קלויזנבורגער יראים

כאטש וואס די חסידים אין קלויזנבורג האבן שוין געהאט די לעגיטים זיך צו טיילן אין א באזונדערע קהלה, דאך האבן זיי נישט געוואלט דורכפירן די טיילונג אויף די אייגענער האנד, ביז זיי באקומען צושטימונג פון די רבני ומנהיגי המדינה. אין יענער צייט זענען צופעליג אנגעקומען קיין קלויזנבורג, די צוויי בארימטע גדולי ישראל, הגה"ק רבי **אליעזר דוד גרינוואלד** ז"ל אב"ד סאטמאר און הגה"ק רבי **שאול בראך** ז"ל אב"ד קראלי, און די חסידים האבן זיך געוואנדן צו זיי און פארגעלייגט אלע זייערע טענות ומענות קעגן די הנהגה פון די צענטראלע ארטאדאקסישע קהלה, און זיי אנגעפרעגט כדת מה לעשות, צי זיי האבן א רעכט זיך צו טיילן פון די צענטראלע קהלה.

מצבת הגאון בעל קרן לדוד מסאטמאר ז"ל

די אויבנדערמאנטע רבנים האבן נישט געענטפערט תיכף אויפ'ן פלאץ, נאר זענען צו ערשט אהיימגעפארן למקום מושבם, און פון דארטן אפגעשיקט זייער ענטפערס צו די יראים אין קלויזנבורג. אין זייער אנטווארט שרייבן די גדולי ישראל, איבער די געוואלדיגער שמחה וואס די ארטאדאקסישער אידנטום האט געהאט, נאכן הערן אז די יראים אין קלויזנבורג האבן זיך אפגעזונדערט ביי די רעגירונג אין א אייגענע קהלה, ווי אויך דערמאנען זיי די לעצטערע ירידה אינערהאלב די ארטאדאקסישע הנהגה, דאס אויסרייסן 'ארטאדאקסי', דאס ציוניסטישע גייסט, און בכלליות זייער גאנצער התנהגות בניגוד לקבלת אבותינו ורבותינו הק'. זיי פירן אויס, אז כאטש מעיקר הדין מעגן זיי זיך טיילן, דאך לפנים משורת הדין זאל מען גיין צו דין תורה וואו מ'וועט דן זיין איבער זייערע טענות, און

7. הקדמת קונטרס 'משפט צדק', והגה"צ אב"ד **ווייטצען** ז"ל במכתבו הנדפס להלן.

אויב ס'איז אמת אז די ארטאדאקסן ווילן זיך נישט שטעלן צו דין תורה, קענען זיי פאראויסגיין מיט די טיילונג, און אויפנעמען אייגענע שוחטים ובודקים און א רב אב"ד.

מיר ציטירן די בריוון וואס די גדולי ישראל האבן אנגעשריבן, אויף די אנפראגע פון די קלויזנבורגער יראים[8].

הגה"ק רבי **אליעזר דוד גרינוואלד** זללה"ה אב"ד סאטמאר ובעל קרן לדוד, שרייבט אין זיין בריוו - דאטירט א' בהעלותך תרפ"א - ווי פאלגענד:

"לכבוד האלופים והנגידים יראים וחרדים, ספונים וחשובים, איש כפי מהללו, יברך ה' חילו, אנשי קהל עדת ישורון עדת ארטה' ספרדים בעיר קלויזנבורג יע"א.

ע"ד שאלתכם אשר הצעתם לפני לידע חוו"ד בענין אשר לפניכם, אם נכון הדבר להפרד מקהל ארטה' דשם **מאחר שכל תהלוכותם והנהגותיהם וענינם למורת רוח יראי ה' ולחושבי שמו,** ושואפים לרוח הציונים בכל מדרך כף רגליהם, וכבר בנו למו חרבות בית לימד נערים אשר לא כדת של תורה. **והנה אין ספק כי הטבתם לעשות להפרד מהם להיות קהל עדת יראים בפני עצמה**[9] להציל את שארית ישראל מרדת שחת ח"ו, **וכל אשר יראת ה' נגעה בלבבו בלי ספק ימצא חפץ לבבו בהבדל מהם ומהמונם,** ואם לא תדעי היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן רבותינו הגאונים הצדיקים אשר בארץ המה, שמסרו נפשם לה' ולתורתו זה יותר מחמישים שנה, בעת אשר החל רוח חדש לפעם מפריצי עמנו להשחית ולבלע את הקודש והמקדש במדינותינו, וחפץ ה' בידם הצליח להקהל ולעמוד על נפשם שלא להיות עמהם בעדה אחת ויתפרדו כל פועלי און, ומאז ועד עתה עלו ונתעלו הקהלות בפרט והמדינה בכלל בעניני תורה ויראה, ולולי ה' שהיה לנו להבדל מהם, כבר נשכחה תורה מישראל. ע"כ חזקו ואמצו בעד עם ה' ותורתו, ויתקדש שם שמים וכבוד התורה על ידכם, וכאשר כבר החילותם לעשות ועלתה בידכם בחפץ עליון ית"ש להשיג רשיון מטעם הממשלה להפרד מהם ולהיות קהל ה' בפ"ע.

אמנם שלא יצא ח"ו תקלה למקום אחר ולילוף ממקלקלתם לעשות כמתכונתה בקהלות אחרות, שלא יהי' הבערה לחלק מחנה העברים לשני מחנות במחלוקת

---

8. המכתבים דלהלן המתפרסמים כאן לראשונה, נדפסו בתוך קונטרס 'משפט צדק', ראה ב'נספחים'.

9. כונתו למה שהתחילו להתפלג אצל הממשלה, הגם כי לא נגמר עדיין הפילוג במציאות, וכמו שמתחיל מכתבו "אם נכון הדבר" כו', וגם מסיים בלשון עתיד "ע"כ חזקו ואמצו כו' וכאשר כבר החילותם לעשות" כו'. וכמו"כ שאר הרבנים הכותבים בלשון עבר, הכונה להפילוג אצל הממשלה, וכ"נ מהקדמת קונטרס 'משפט צדק'.

שלא לש"ש, מהנכון להושיב בי"ד בזבל"א ובזבל"א, להציע לפניהם כל הנעשה שמה, אשר יורו לכם כדת מה לעשות, אם **כי אין ספק אשר כל שלשה ושלשה ביד"צ מרבנים שיחי' ממדינותינו אשר ישבו כסאות למשפט, ימצאו כי נכון הדבר להצדיק מפעליכם, וכל מחלוקה שהיא לשם שמים סופה להתקיים,** עם כל זה מהנכון להושיב ביד"צ על כך ושלא להמשיך הדבר לאין קץ ולאין תכלית בטענות ומענות בענין בחירות ביד"צ מצד הקהל דשם מהראוי להתרות בהם שבמשך זמן ידוע יבחרו להם דיין מצדם, **ואם לא יחישו לכם, יצאתם ידי חובתכם ידי שמים וידי בריות, ותוכלו לעשות צעדים ליסד קהלתכם ולבחור לכם שו"ב מבלי לחוש למאומה.** וה' עמכם ויתרומם קרן התורה והיראה על ידיכם עד נזכה לראות בישועת ישראל כחפצכם וחפץ לבבכם הטוב".

ענליך צו דעם שרייבט הגה"ק רבי **שאול בראך** זללה"ה אב"ד קאשוי:

"לכבוד מנהלי וטובי ק"ק ארטה' ספרד בקלויזנבורג יע"א.

ע"ד שאלתכם אם יפה עשיתם במה שנפרדתם מקהל ארטה' דשם, דעו **כי כל יראי השם במדינותינו שמחו לקראת השמועה,** והמפורסם א"צ ראי' מה שנעשה זה כמה שנים ממנהיגי קהל דשם למורת רוח כל מי אשר מחזיק באמונת וקבלת אבותינו ורבותינו זצ"ל, לעקר ולשרש נגד הארטאדאקסיע, ולחרף ולגדף גדולי ישראל שוכני עפר במכתבי עתים ודרשות של דופי, **ע"כ כל מי אשר נפרד מהם להציל נפשו ונפשות זרעו אחריו לבלי להלכד ברשת זו טמנו שם לכלל ישראל, כדין וכדת עשו.**

אולם בכל זה, אם הצד שכנגדכם יש להם טענות נגד הפירוד, אם יסכימו להציע טענותיהם בפני בי"ד המרוצה לשני הצדדים במשך שבועים, החיוב עליכם לעמוד עמהם לדין, ואם האמת בפיכם שכבר בקשתם מראשי הקהל דשם שיעמדו אתכם לדין ולא הטו אזנם לקול בקשתכם, **אין לכם לחוש עוד לקבל רב ושו"ב בקהלתכם.** וחפץ ה' בידכם יצליח להרים קרן התורה והארטה' דמדינתינו".

אזוי אויך איז אנגעקומען א בריוו פון הגאון האדיר רבי **שלמה זלמן עהרענרייך** זללה"ה אב"ד שאמלוי ובעל לחם שלמה, וועלכער שרייבט:

"שלום וישע רב לכבוד האלופים הנכבדים יראי השם וחושבי שמו מנהלי וטובי קהל עדת ישורון ארטה' ספרדים בק"ק קלויזנבורג יע"א הי"ו.

אשר הרשתם אותי להגיד לכם חוו"ד אם נכון הדבר ויפה עשיתם שעזבתם את קהל ארטה' דשם ונפרדתם מהם להיות מעתה עדה מיוחדת להתנהג בדרכי

אבותינו הקדושים, **מה זה שאלה?** הלא התנהגות הקהלה דשם זה שנים אשר הוא לחרפה ולמורת רוח לכל היראים דמדינתינו, והמה ומוריהם מחרפים ומגדפים את רבותינו הגדולים שוכני עפר זי"ע במכתבי עתים ובדרשות של דופי, וגם בנו להם בית הספר לנערים בדרך המתחדשים, אשר משם בלי ספק תצא ותפוג תורה לגמרי, לכן מאוד אשמח להגיד לכם **כי הטבתם לעשות ויתקדש ש"ש על ידיכם**. ויה"ר שיעלה בידכם לחזק הדת ולרומם קרן תוה"ק בעירכם ללמוד וללמד לשמור ולעשות בדרך הישן והמקובל לנו מרבותינו הקדושים, ותרבו ותגדלו בתורה וביראה בעושר ואושר ויראו הכל כי שם ה' נקרא עליכם אכי"ר. ואם כדבריכם שכבר בקשתם מראשי הקהלה דשם לעמוד עמכם לדין תורה ולא הטו אזנם לקול דבריכם, **רשאין אתם לקבל לכם רב ושו"ב בקהלתכם** וחפץ ה' בידכם יצליח".

די טיילונג

נאכ'ן באקומען אנטוואָרט פון די גדולי ישראל, און נאכדעם וואס די געשפרעכן צווישן די חסיד'ישע פירער מיט די ארטאדאקסישע ראשי הקהלה זענען דורכגעפאלן, און מ'האט קלאר געזען אז זיי האלטן נישט ביים גיין צו דין תורה, האבן זיי אונטערגענומען שריט צו ערגענצן די טיילונג[10].

אויסער די דריי אויבנדערמאנטע רבנים, האבן זיי געהאט די פולסטע שטיצע פון אסאך רבנים גאונים וצדיקים מנהיגי המדינה, ובפרט הגה"ק **מנאסוי'ד**[11] זי"ע, הגה"ק בעל **עצי חיים**[12] מסיגוט זי"ע און מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, וועלכער איז דאן געווען רב אין אורשיווא.

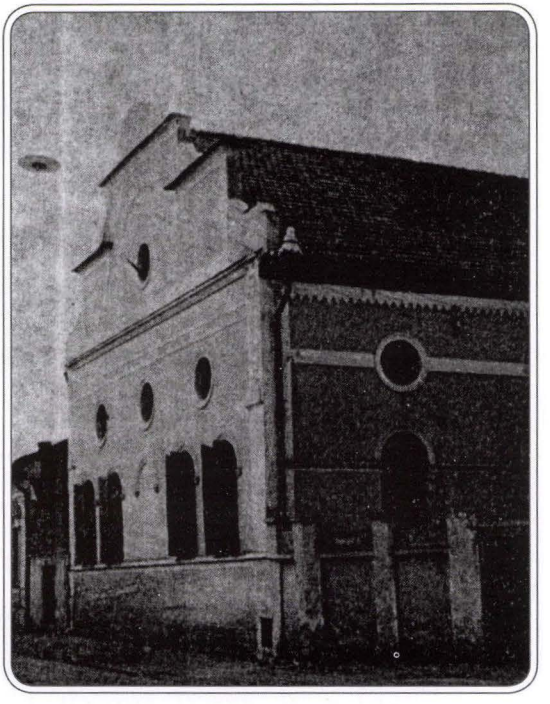

מצבת הגה"ק מנאסויד זצ"ל

מצבת הגה"ק בעל עצי חיים מסיגוט זצ"ל

10. הקדמת קונטרס 'משפט צדק'.
11. מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע פלענט נאכזאגן בשם הגה"ק מנאסויד זי"ע, וואס האט זיך אויסגעדרוקט אויף גלאזנער: 'נישט ווייל ער איז א ציוני איז ער א פושע ישראל, נאר ווייל ער איז א פושע ישראל איז ער א ציוני'. ('מושיען של ישראל', ח"ג עמ' 373).
12. הגה"ק בעל עצי חיים מסיגוט זי"ע האט אמאל גע'דרש'נט אין קלויזנבורג, אז ס'איז א חיוב זיך צו טיילן פון גלאזנער וויבאלד ער איז פארכאפט אין ציונות. ('מושיען של ישראל', שם).

די פראכטפולע ספרד-חסידישע ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס

די טיילונג איז פארגעקומען אין זומער פון יאר תרפ"א (921'), ווען בערך 100 חסידי'שע משפחות - וועלכע האבן געדאוונט אין זייער אייגענעם בית המדרש אויף די קאדאר גאס - האבן איבערגעלאזט די אלטע קהלה, און זענען אריבער צו די נייע באשטעטיגטע קהלה. צווישן די אפגעטיילטע האט זיך געציילט, די סאמע שענסטע משפחות וואס קלויזנבורג האט פארמאגט, אידן יראים ושלימים, חסידים ואנשי מעשה, ובראשם דער דיין הגאון המפורסם רבי **אברהם משה שטיין** ז"ל, און די שוחטים ובודקים הרב החסיד רבי **אהרן ווערצבערגער**[13] ז"ל און הרה"ח רבי **יצחק ווינשטאק**[14] ז"ל.

13. רבי אהרן הי' בנו של החסיד המפורסם רבי **שלמה ווערצבערגער** ז"ל מאינטערדאם, ומשפחתו - משפחת ווערצבערגער - הי' משפחה חשובה של שובי"ם, ומשום כך נקראו בשם 'זבח משפחה'. (בנו של ר' אהרן הי' הרה"ח ר' **אברהם ווערצבערגער** ז"ל שהי' חתן אחי אביו הרה"ח ר' **בנציון** שו"ב סטרימבא. ר' בנציון הי' אבי ר' **יוסף ארי'** אבי הרה"ח ר' **יקותיאל הערש ווערצבערגער** ע"ה, ור' יקותיאל הערש נשא בזוו"ר בתו של דו"ז הרה"ח ר' אהרן ע"ה, ובזוו"ש בתו של דודו הרה"ח ר' אברהם ע"ה).

14. זון פון רבי **משה דוד** ב"ר **יוסף צבי** ז"ל, וועלכער איז נפטר געווארן אין 'פיזעש-אבאנ' ביום ט' סיון תרפ"א. ר' יצחק ז"ל איז געווען פון די חשוב'ע צאנז-שינאווע חסידים, און האט געהאט א כתב קבלה אויף שחיטה פון הגה"ק רבי **דוד מקשאנוב** זי"ע. פון יאר תרנ"ה לערך ביז יאר תרס"א, איז ער געווען שו"ב אין בעסערמין, און שפעטער איז ער געפארן קיין שיקאגא צו דינען דארטן אלס שוחט, אבער זענדיג די שוואכע אידישקייט מצב אין אמעריקע איז ער צוריקגעפארן קיין אייראפע. אין יאר תרס"ג איז ער אויפגענומען געווארן אלס שו"ב אין קלויזנבורג, בהמלצת מרן הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** זי"ע, און אין יאר תרפ"ה איז ער געווארן שו"ב אין באניע (באיא-מארע), און ער איז באקאנט געווען פאר א שו"ב מומחה און ש"ץ הגון. (זיין זון איז געווען הרה"ח ר' **יחזקאל שרגא ווינשטאק** ע"ה פון באניע, פאטער פון הרה"ח ר' **גרשון פרץ** ע"ה און הרה"ח ר' **יוסף** ע"ה).

והנה, בהיותו שו"ב בבאניע הקים איגוד ארצי בשם 'אגודת זובחים', שבמסגרתו נתאגדו השובי"ם ממדינתו. כ'עהרענפראזעס' של האגודה שימש הרב החסיד המפורסם ר' **עזריאל שווארטץ** ע"ה ראש השו"ב בעיר סאטמאר, כ'פראזעס' שימש ר' **שמואל ברוך גוטטמאן** ע"ה שו"ב דגראסווארדיין, כ'וויצע פראזעס' שימש ר' **חיים מאיר ווייעדער** ע"ה שו"ב מארגרעטין. גם הו"ל מכת"ע בשם 'אגודת זובחים' (סעאיני תרפ"ט): 'ארגאן דער ארטה' יודישען

דאס אויפנאמע פון מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע אלס רב ואב"ד

תיכף נאך די גרינדונג פון די נייע קהלה, האט זי אונטערגענומען שריט מתקן צו זיין אלע אירע געברויכן, ווי מקוואות, שחיטה און עירובין וכדו'.

ווי פארשטענדליך, האט די נייע קהלה געדארפט האבן א פאסיגן רב און מנהיג, אשר יצא ואשר יבא לפניהם, וועלכע זאל שטיין בראש פון די קהלה, ובפרט אין אזעלכע שווערע און האקעלע זמנים, דעריבער האבן די קהלה פירער מחליט געווען פה אחד אויפצונעמען אלס רב ואב"ד, מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע - וועלכע איז דאן געווען אורשיווער רב, און געוואוינט אין די שטאט סאטמאר[15] - וויסנדיג אז כי לו נאה ולו יאה כתר המלוכה, און נאר ער וועט הייבן די קהלה און איר אוועקשטעלן אויף די ריכטיגע רעלסן.

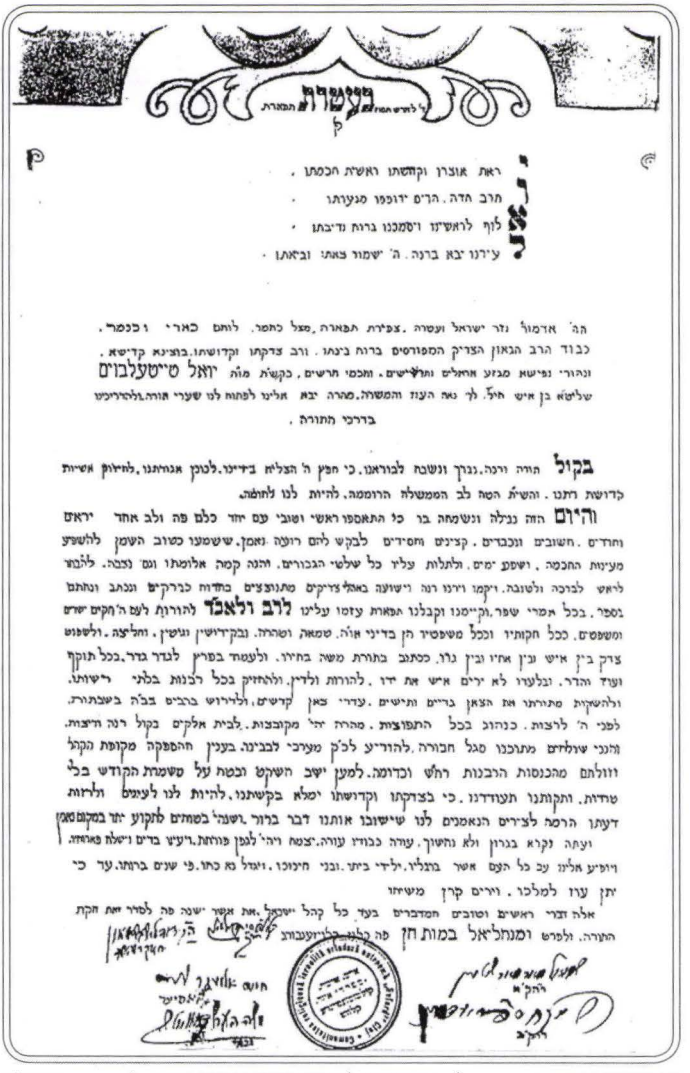
די ראשי הקהלה האבן אריבערגעשיקט א 'כתב רבנות וקאנסוס' פאר מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע, באגלייט מיט א הייסע בקשה אז ער זאל קומען ווערן רב אין די ניי געגרינדעטע קהלה. אינעם כתב הקאנסוס - וואס טראגט דעם דאטום ד' לחודש תמוז **בעטר"ת** תפארת לפ"ק - ברענגן זיי ארויס די געוואלדיגע חסדי ה' אז זיי האבן זוכה געווען צו די גרינדונג פון די קהלה קדושה, און אז די רעגירונג האט דאס באשטעטיגט. זיי שרייבן, אז אלע יראים פון שטאט אינאיינעם מיט די ראשי הקהלה, זענען איינשטימיג אויפצונעמען דעם רבי'ן אלס רב אין די קהלה, און זיי פירן אויס מיט א בקשה אז דער רבי זאל זיי נישט אפזאגען נאר קומען איבערנעמען די כסא הרבנות אין שטאט.

די קאנסוס ענדיגט זיך: "אלה דברי ראשים וטובים המדברים בעד כל קהל ישראל את אשר ישנה פה, לסדר זאת חקת התורה ולפרט ומנחליאל במות חן [תרפ"א] פה קלוזש קלויזענבורג. הק' **אפרים העלמאן** ראה"ק, הק' **דוד ליעבערמאנן** סעקרעטאר, **שמואל מארמארשטיין** ראה"ק א', **פינחס פריעדמאן** ראה"ק ב', **חיים אליעזר ווייס קאסירער**, **משה הערשקאוויטש** גבאי".

דערנאך איז דאס זיגל פון די קהלה, וואס ליינט זיך: "אויט. ארטה. 'ספרד' איזד. קולטוסגעמיינדע קלוזש".

געמיינדע-בעאמטען אין רומענין', וב'גל-עד ליהדות נאג' באניה.... והסביבה', יצחק יוסף כהן, ת"א תשנ"ז, עמ' 34, כתב, כי לא הו"ל רק גליון אחד באלול תרפ"ט, ושנה דבריו ב'חכמי טראנסילוואניה', עמ' 88, אבל נמצא תח"י ב' גליונות נוספות, גליון ג' מכסלו תר"צ, וגליון ד' מטבת תר"צ, הרי כי י"ל לכה"פ ד' גליונות.

15. ווי באקאנט האט מרן רביה"ק מסאטמאר זי"ע זיך אויפגעהאלטן אפאר יאר - במשך די ערשטע וועלט קריג - אין סאטמאר.

כתב רבנות וקאנסוס וואס די קלויזנבורגער קהלה האט געשיקט פאר מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע
(מושיען של ישראל ח"ו)

מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע, כאטש וואס ער האט זיך נישט באזעצט אין קלויזנבורג בפועל, דאך האט ער נישט אפגעזאגט די קלויזנבורגער רבנות, און ער איז למעשה פארראכנט געווען אלס רב פון די קהלה, אין צוגאב צו זיינע אנדערע רבנות פאזיציעס, און ער האט אנגעפירט מיט אלע שטאטס ענינים פונדערווייטנס, ווי דערציילט אין די קומענדיגע קאפיטלען.

פרק ז׳

דין תורה[1]

עס ווערט געזעצט א בית דין

ווי מיר האבן דערציילט, האבן די חסידים אין קלויזנבורג - נאכ׳ן באקומען ערלויבעניש פון די רעגירונג, און נאכ׳ן אנפרעגן די דעת תורה פון גדולי הרבנים - זיך געטיילט פון די צענטראלע קהלה, און אויפגענומען מרן הגה״ק מסאטמאר זי״ע אלס רב ואב״ד אין די קהלה.

כאטש וואס די קהלה איז שוין געווען זעלבסטשטענדיג - האבנדיג אן אייגן רב און אייגענע שוחטים ובודקים - האבן זיי נאך אלץ געדארפט איינצאלן די גאבעללא שטייער פאר די אלטע קהלה, און נאר נאך אסאך שתדלנות און כאבאר, איז געלונגען פאר די ספרד׳ישע ראשי הקהלה אז די רעגירונג זאל פולשטענדיג אנערקענען זייער אומאפהענגיגקייט פון די אלטע קהלה, און זיי זאלן בארעכטיגט ווערן פאר אן אייגענע גאבעללא קאסע.

נאכדעם וואס די ספרד׳ישע קהלה איז געווארן אינגאנצן זעלבסטשטענדיג, האט די ארטאדאקסישע קהלה - זענדיג כי כלתה אליהם הרעה, און זיי האבן נישט קיין צוויי ברירות - מסכים געווען זיך צו שטעלן צו ׳דין תורה׳, וואו מ׳וועט דן זיין איבער די טיילונג, און ס׳איז באשטימט געווארן א זבל״א בי״ד וואס זאל דן זיין איבער די טענות פון ביידע צדדים.

די זבל״א בי״ד איז באשטאנען פון דריי רבנים און צוויי בעלי בתים, ווי די ארגאניזאציאנס-שטאטוטן האבן געלויטעט. פון די ארטאדאקסישע קהלה זענען ערוויילט געווארן די בוררים, הג״ר **דוד שליסל** ז״ל דומ״ץ מונקאטש און מו״ה **אהרן לייב שטערן** ע״ה פון בראשוי, און פון די ספרדי׳שע קהלה איז ערוויילט געווארן הג״ר **שלמה דוב העלער** ז״ל דומ״ץ סיגוט און מו״ה **שלמה יודא בראך** ע״ה פון לעכניטץ[2].

---

1. כל הפרטים מפרק זה, נלקח מהקונטרס ׳משפט צדק׳.
2. רבי שלמה יודא ז״ל איז געווען דער עלטסטער זון פון הגה״צ ר׳ **שמואל בראך** ז״ל אב״ד מאדע, און איז געווען א תלמיד פון הגה״ק בעל **ערוגת הבושם** זי״ע און הגה״ק ר׳ **שאול בראך** זי״ע. ר׳ שלמה יודא איז געווען א ת״ח,

ביידע דיינים האבן צוגעשטימט, אז די צענטראל-ארטאדאקס קאנצעליי זאל שטעלן א חמש, און די קאנצעליי האט אויסגעוועלט הגאון הצדיק המפורסם רבי **מרדכי בריסק** זללה"ה אב"ד טאשנאד, אלס חמש.

אינצווישן איז געלונגען פאר די צענטראלע קהלה צו פועל'ן ביי די רעגירונג, אז זיי זאלן מבטל זיין די זעלבסטשטענדיגע גאבעללא שטייער פון די ספרד'ישע קהלה, ווייל ווי באקאנט זענען די רומענער געווען אויסגעצייכנט מיט זייער געלט-גייציגקייט, און מ'האט זיי לייכט געקענט אונטערקויפן, ווי די ווערטל לויטעט: 'עשרה קבין שוחד ירדה לעולם, תשעה נטלו הרומענער און דאס צענטע האבן זיי צוגע'גנב'עט'. ביי אונזער פאל, האבן די אינסטאנצן זיך געלאזט וואוילגיין אויפ'ן חשבון פון די מחלוקת, און געוומען שווערע געלטער פון ביידע צדדים, און צוליב דעם זענען זיי אמאל געווען געוויגט פאר דעם צד און אמאל פאר'ן צווייטן צד, געוואנדן לויט די געלט בייטלעך וואס זיי האבן ערהאלטן. אזוי ארום איז געלונגען פאר די צענטראלע קהלה מבטל צו זיין די גאבעללא פון די ספרד'ישע קהלה, און פון דאן האבן זיי פרובירט מיט אלע מיטלען אפצושטופן דעם מושב בית דין, און נאר נאך לענגערע אינטערוועזנצן איז געלונגען זיי צו באאיינפלוסן צו קומען צו די זיצונגען[3].

די ערשטע זיצונג

די ערשטע זיצונג פונעם בי"ד איז פארגעקומען מיטוואך תצוה ח' אדר תרפ"ב. ביי די זיצונג האבן די ארטאדאקסן ג'טענה'ט אז זיי זענען גרייט חוזר בתשובה זיין און פולשטענדיג צוריקציען פון זייער ציוניסטישע אקטיוויטעטן, און דערפאר מוזן די ספרדים צוריקקומען אונטער זייער פארטוך. זיי האבן אנגעצייגט אויף דעם וואס הרב משה שמואל גלאזנער האט זיך - אינצווישן - אפגעזאגט פון זיין רבנות, און דאס איבערגעגעבן פאר זיין זון הרב עקיבא גלאזנער, וועלכער איז ווייט נישט אזא מזרחי'סט ווי זיין פאטער און האט אפילו ג'דרשנ'ט ברבים אקעגן ציוניזם. ווידער די חסידים האבן ג'טענה'ט, אז זיי האבן מער נישט קיין טראסט אין די ארטאדאקסישע קהלה פירער וועלכע זענען אנגעפיקעווועט מיט'ן רעיון הציוני און פירן אן א 'תרבות' שולע אין שטאט, און קיינער קען נישט גראנטירן אויפ'ן עתיד אז זיי וועלן אנהאלטן די אלע תיקונים, און דערפאר ווילן זיי מער נישט צוריקגיין צו זיי.

חריף ובקי און א חכם ונבון, און האט אין די שפעטערע יארן געוואוינט אין סאטמאר, וואו ער איז געווען פון די נאנטע מקורבים ביי מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע, ווי אויך ביי דעם סכסוך פון די רבנות פון מרן הגה"ק מ**סאטמאר** זי"ע אין שטאט סאטמאר, איז ער אויסגעוועלט געווארן אלס בורר פון רבינ'ס צד. (ר' שלמה יודא'ס איידעם בזוו"ר איז געווען הגה"צ מ**שארמאש** ז"ל).

3. מתוך הקדמת קונטרס 'משפט צדק', אבל ראה בתוך מכתבו של הגאון מהר"ם בריסק ז"ל שבקונט' הנ"ל, כי בי"ד לא בירר מי גרם המניעות.

די ארטאדאקסן האבן צוריק גע'טענה'ט און פארפירט, אז זיי ווילן באמת תשובה טון אויף אלע זייערע מעשים, און אויב ציוניזם איז קעגן די תורה זענען זיי גרייט צו פארלאזן דעם וועג. זיי האבן אפילו פארגעשלאגן, אז קהל זאל אויפהערן שטיצן די 'תרבות' שולע - אויב בי"ד באפעלט דאס - כאטש וואס לויט זייער מיינונג איז דאס א גרוואלדיגער טובה פאר'ן דת, אזוי אויך האבן זיי פארגעשלאגן אז דער יעצטיגער פארשטאנד זאלן זיך אפזאגן פון זייערע פאזיציעס, און אנדערע זאלן ערוויילט ווערן אויף זייער פלאץ אנשטאט זיי.

די ספרדים ווידער האבן זיך געהאלטן ביי זייער'ס, טענה'דיג, אז וויבאלד זיי - אינאיינעם מיט די יראים וועלכע זענען נאך געבליבן אין די אלטע קהלה - זענען די מיעוט אקגען די מתחדשים, וויאזוי קענען זיי ערווארטן אז עפעס זאל זיך טוישן אין די קהלה פירונג.

(בנוגע די טענה פון די ארטאדאקסן, האט דער חמש הגה"צ אב"ד טאשנאד ז"ל שפעטער געשריבן אין א בריוו, אז ער האט דאן געפרעגט פריוואט איינער פון זייערע פארשטייערס, צי ער קען פועל'ן ביי די צענטראלע קהלה אז זיי זאלן נישט ערוויילן צווישן די פארשטאנד א מחלל שבת אדער א ציוניסט? האט אים יענער געענטפערט, אז ער קען גאראנטירן אז די קהלה וועט נישט געפירט ווערן אין א ציוניסטישן גייסט, אבער ער קען נישט דן זיין אויף יעדנ'ס פריוואטע התנהגות ביי זיך אין שטוב).

די ערשטע מושב בי"ד האט געדויערט אינגאנצן אנדערטהאלבן טאג, צוליב דעם וואס הג"ר דוד שליסל ז"ל האט געדארפט אהיימפארן קיין מונקאטש, און ס'איז באשטימט געווארן אז תיכף נאך פסח וועט זיך בי"ד נאכאמאל צוזאמזעצן. למעשה האט זיך דאס היבש פארשלעפט - צוליב צעגערנישן פון די ארטאדאקסישע קהלה - און די צווייטע זיצונג איז ערשט פארגעקומען מאנטאג פ' במדבר כ"ד אייר.

וועגדונג פון מהר"ם בריסק צו רבנים מפורסמים גדולי המדינה

דערווייל האט דער חמש, הגאון מהר"ם בריסק אב"ד טאשנאד, ארומגעשיקט בריוון צו די גרעסטע רבנים אין לאנד, די אריות שבחבורה, גדולי התורה מובהקים היושבים על מדון, ובראשם הגאון האדיר רבי **מרדכי לייב ווינקלער** ז"ל אב"ד מאד, און זיי אנגעפרעגט חוות דעתם איבער די טיילונג פון די חסידים אין קלויזנבורג, און צי מ'קען צווינגען די חסידים צוריקצוגיין צו די צענטראלע קהלה נאכדעם וואס זיי זענען גרייט תשובה צו טון.

אין זיין בריוו, וויקלט ער אויף די גאנצע פרשה פון הרב גלאזנער און די סיבות וואס האבן געברענגט זיך צו טיילן פון אים, דערנאך גיט ער איבער בפרטיות די דין ודברים פון די זיצונג וואס איז פארגעקומען מיטוואך תצוה, און צום סוף פרעגט

ער זיי אן: 1) צי די ספרדים האבן געהאט א רעכט זיך צו טיילן פון די צענטראלע קהלה און גרינדן אן אייגענע קהלה פאר זיך, 2) אויב זיי האבן יא געהאט א רעכט זיך צו טיילן, אבער יעצט וועלן די צענטראלע קהלה וויל חוזר זיין בתשובה, צי מ'קען צווינגען די ספרדים צוריקצוגיין צו די צענטראלע קהלה ווי בעפאר.

מיר זענען מעתיק די בריוו וואס הגאון מהר"ם בריסק ז"ל שרייבט צו הגאון האדיר בעל לבושי מרדכי ממאד זללה"ה[4]:

> "בימי הספירה, עוז ותפארה, לאיש נאזר בגבורה, ארז בלבנון, לפני שמש שמו ינון, ה"ה כ"ק אדמו"ר החקוק במורשי לבבי, הרב הגאון האדיר, צדיק כביר, מופת הדור והדרו, פאר הזמן וכתרו, מרא דכולא תלמודא וכו' כקש"ת מרן רבי מרדכי ליב ווינקלער הי"ו האב"ד ור"מ בק"ק ה' מאד יע"א.

אחר דרישת שלומו הטוב ושלום תורתו הקדושה, הנני לבקש אל כ"ק אדמו"ר שליט"א שלא ישית עלי חטאת על אשר הנני מעמיס עליו במכתבי הנוכחי, אף כי ידענא בי' בחולשת מזגו של כ"ק הד"ג נ"ר, אבל ההכרח יאלצוני בענין נשגב וגדול הנוגע לכלל ישראל במדינתנו ואולי גם במדינות אחרות, אמרתי בלבבי לא אוכל דבר מאומה בזה עד אשר אתיעץ עם איזה גאונים מפורסמים אשר כל בית ישראל נשען עליהם, ואל מי מקדושים אפנה מקודם אם לא למעכ"ק מרן שליט"א הדבק ברעיוני, וידענא בי' שכל דרכיו ומפעליו בלתי לה' לבדו וה' אתו שהלכה כמותו, לכן תקותי חזקה שלא יסגור בעדי שערי התשובה ויודיענו דעת קדשו דעת תורה ודעת נוטה.

וגופא דעובדא הכי הוי, בשנת תרע"ט העעל"ט סיבות שונות הניעו את אנשי עיר קלויזנבורג יצ"ו לעשות צעדים ופעולות ליסד חברה לאומית ישראלית "יידישע נאציאנאל-פערבאנד" על בסיס וכן הציוני, ועלתה בידם ע"י השתדלות הרב אב"ד שלהם אשר אסף וקיבץ את כל המחנות אל בית הטעאטער 'אוראניא', ושם דרש ליסד ולחזק את האידעאל הלאומי הציוני, ובחלקת לשונו וחלקלקות שפתיו ערב לבו לגשת ולדבר סרה נגד גאוני דור שלפנינו, מצוקי ארצנו זצוקלה"ה זי"ע, שיסדו הארטהאדקסיע וחילקו עמינו לשנים ולשלוש מחנות, כי לדעתו טוב הי' גם אז לאגדם באגודה אחת בקשר חזק ואמיץ ולא יתפרדו איש מעל אחיו וכהנה וכהנה, וכאשר בא השמועה הלזו באזני היראים מהעיר הנ"ל, הציעו את הענין אל הצענטראל-קאנצלייא בבודאפעסט ע"י אמצעות הקהלה ראשים וטובים, שיעשו

4. מכתבו המתפרסם כאן לראשונה, נדפס בתוך קונטרס 'משפט צדק', ראה ב'נספחים'.

אונטערזוכונג מהחילול השם שנתהווה ע"י דרשה הנ"ל, אבל בנתים נשתנה הענין והקאנצלייא לא יכלה לעזור להם.

ויהי ברבות הימים כאשר ראו שהרוח החדשה הכה שורש בלב הרבה אנשים מעדת היראים בכללי ובפרט בלבב אנשים המסוימים העומדים בראש העדה, וגם כי עלתה בידם ליסד בית תלמוד עברי בשם תרבות יכונה אשר המורים ומלמדים שפת העבר אין אומן בהם, עלה מורך בלבב הרבה אנשים מהיראים שלא ילכדו הם ואנשי ביתם צעירי הצאן ברשת זו, וילכו אלה ויבואו בברית אחד להפרד מעדת ארטה' ויהיו לעדה מיוחדת בשם ארטה' ספרד, וקבלו ע"ז רשיון מטעם הממשלה יר"ה וקבלו להם רב בפ"ע ושובי"ם מיוחדים, אבל העדה הגדולה ערערו ע"ז ועשו הרבה צעדים לתווך השלום ולא עלתה בידם שיחזרו ויבואו בברית אתם, ונגמר ביניהם שיעמדו לדי"ת בז"ב וז"ב ומטעם הארטה' צענטראל-קאנצלייא נבחר מך ערכי להיות חמש.

והנה בתחילת חודש אדר העל"ט הלכנו שמה לישב כסאות למשפט, וטרם ישבנו לדין (כי היה מניעות בישיבת הבד"צ לא בררנו מי גרם את זאת) צעקו המורשים מקהל ארטה' הישנה שנעשו שלום ביניהם, ואם יראה הב"ד שעשו איזה דבר המתנגד להתוה"ק מוכנים לחזור בתשובה, והלא כבר התחילו להטיב דרכם כי הרב הזקן עזב את משמרתו וקבלו רב חדש את בן הרב הנ"ל אשר הוא דרש ברבים נגד הציונים, והב"ד יורו להם מה להם עוד לעשות. וכת הספרדים לא השיבו ע"ז דעתם באיזה הם מרוצים שנתווך השלום, רק בתוך הטענות שהציעו לפני הבד"צ גזרו אומר שמעתה אין להם אומן בקהל, יען שרואים שעלה בידי הרב הזקן לנטוע בלב עדתו רוח הציוני, וכבר נתפשט אצל רוב אנשי העדה ומי יוכל מלט אותם מהם לאחר זמן.

אבל הקהלה הישנה צווחים ככרוכיא שיורו להם כי הלא הם מוכנים לשוב בתשובה שלמה, ואם באמנה הרוח אשר הפעם בקרבם היא נגד דת תוה"ק יעזבו דרך הזה, ובית התלמוד אשר העמידו, אם כי לפי דעתם לטובה יחשב לקיום הדת, אבל עכ"ז אם הרבנים הגאונים יגזרו אומר שהוא נגד התוה"ק, לא יתמכו אותו מקופת הקהל, כי הלא גם עתה לא הקהלה העמידה את בית התלמוד תרבות רק אנשים מסוימים/מהקהל וראש הקהל מצד עצמם לא מצד הקהלה, והקהלה נותנות רק תמיכה לנערים עניים והדירה הוא של הקהל, גם מוכן הפארשטאנד שהוא עתה בראש, לעזוב את משמרתו ויבחרו אחרים כטוב בעיניהם. והספרדים טוענים נגד זה, יען שהמה, גם היראים שנשארו בקהלה הישנה, המה מועטים נגד המתחדשים אשר רוח חדשה שורר בקרבם, אין להם לקוות שיתהווה איזה שינוי לטובה. (אחרי שמעו טענות הללו שאלתי ביחידות את אחד

מהמורשים אשר לפי השערתי הכרתיו לאיש אמונים, אם יש בכוחו לפעול אצל הקהלה הגדולה שלא יבחרו בהפרעזענטאנט של שבעים אנשים שיש להם, איש אשר הוא מחלל ש"ק בפהרסיא וחבר הוא לכת הציונים? ע"ז השיב לי, שע"ז יוכל לקבל גאראנציא שהתנהגות הקהלה לא יהי' ברוח הציוני אבל אי אפשר לדון על ההתנהגות האנשים בביתם).

גם בואי לביתי מקלויז"ב קבלתי מכתב מצד העדה הישנה שמוכנת לתת קאנצעססיאנען לטובת הקהלה החדשה, אם יתאחדו והי' לעם אחד.

ועתה יורנו נא רבנו דעת קדשו: א') אם עפ"י דת תוה"ק הי' בכוחם להפרד לגמרי להיות לעדה מיוחדת בכל פרטי ענינים כנ"ל? ב') ואת"ל הן שהי' בכוחם, אבל עתה שרוצים להיטב מעשיהם וקבלו רב חדש, אם יכולין אנו לכופם לחזור לשותפות קהלה הישנה להיות לעם אחד כמקדם? והיות שאני רוצה לשמור את הנייטראליטאט לא אגלה דעתי בזה ואין אתי מדבר כעת במה שנוגע להלכה לפענ"ד.

והנני ממתין ומיחל לתשובת הדג"ק הי"ו, ונא להורות לי הדרך אשר נלך בה, כי כבר מלתי אמורה בריש מכתבי כי הוא ענין הנוגע לכלל ישראל, ותקותי חזקה שהדג"ק ישקול הדבר הדק היטב במאזני שכלו הצח ויגלה לי עצתו הטהורה בזה".

ענליכע בריוון האט דער מהר"ם בריסק געשיקט צו הגאון האדיר רבי **שמואל ענגיל** זללה"ה אב"ד ראדאמישלא, הגאון הצדיק רבי **ישעי' זילבערשטיין** זללה"ה אב"ד ווייטצען און הגאון המפורסם ר' **שמעון גרינפעלד** זללה"ה אב"ד סעמיהאלי.

מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע שיקט א שליח צום ראדאמישלער רב

ווי דערמאנט, איז מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע געווען שטארק פארמישט אין די קלויזנבורגער טיילונג, און האט שטארק געמוטיגט די יראים אין שטאט אונטערצונעמען שריט לעצור בעד המשחית, און ווי פארשטענדליך, האט דער רבי זי"ע מיטגעהאלטן אלע דעטאלן פון די זיצונגען און די דין תורה, און וועו דער מהר"ם בריסק ז"ל האט זיך געוואנדן צו די גדולי הרבנים צו הערן זייער חוות דעת איבער די טיילונג, האט דער רבי זי"ע אראפגעשיקט א שליח מיוחד צום ראדאמישלער רב ז"ל, באגלייט מיט פילע בריוון און דאקומענטן, כדי אים צו געבן אן אויפריכטיגן בליק איבער די גאנצע פרשה. אזוי אויך האט דער רבי זי"ע מיטגעשיקט זיין אייגענעם בריוו, אין וועלכן ער בעט דעם ראדאמישלער רב אז ער זאל שטיין לימין היראים און מחזק זיין די ספרד'ישע קהלה. אינעם בריוו ברענגט ער ארויס די געוואלדיגע השחתה וואס די ארטאדאקסישע קהלה מיט איר רב האבן אנגעמאכט מיט זייער התחברות לציונים, און ווי ווייט די יראים - וואס האבן זיך אפגעטיילט מיט מסירת נפש - האלטן אים

אפ פון ווייטער קאליע מאכן, און צום סוף פירט ער אויס מיט א ארציגע בקשה אז ער זאל זיך שטעלן אויף די זייט פון די נייע קהלה.

אינעם בריוו שרייבט דער רבי זי"ע ווי פאלגענד[5]:

> **"שלמא רבא וחיי אריכא, למעלת כ"ק הרב הגאון האמיתי המפורסם בדורו, נזר ישראל ותפארתו, פאר הדור והדרו, סוע"ה, צדיק ונשגב, כ"ק שמו מפארים מוה"ר שמואל ענגיל שליט"א האב"ד דק"ק ראדימישלא יצ"ו.**

אחד"ש כהדרגנ"י כמשפט, הנה קבלתי כעת כל המכתבים האלו מקלויזנבורג לזה שלחתי אותם ביד המוכ"ז אל כהדרגנ"י, כי יודע אני גודל נחיצת הענין **עד היכן השחיתו בשם הכת הידוע ר"ל, והכת היראים האלו אשר לחלק יצאו עמדו במסירת נפשם נגדם, ועל ידם נחלש עכ"פ קצת כחם להזיד ולהרשיע עוד, והי' זה טובה גדולה לכל מדינת זיבענבערגען** כנודע זה להבקי במעמד הענין, ואנכי מבפנים ויודע מעמד המדינה, וחוב קדוש הוא לעמוד לימינם בכל אופן האפשרי. והנה כהדרגנ"י יראה הכל בהמכתבים האלו ויתר הדברים ידבר הכל המוכ"ז פא"פ, ובוודאי כהדרגנ"י ישים אל לבו לעמוד לעזרתם להרים דגל התורה והקדושה כחפץ לבבו הטהור. וכ"ק שליט"א עוד ינוב בשיבה טובה דשן ורענן עדי נזכה לראות במהרה בנחמת כל ישראל ושמחתן, והימים האלה יתהפכו לששון ולשמחה.

א"ד ידידו דו""ש כהדרגנ"י באה"ר וביותרת הכבוד. הק' יואל טייטלבוים".

די בקשה פונעם רבי'ן זי"ע איז פאזיטיוו געווענטפערט געווארן דורכ'ן ראדאמישלער רב ז"ל, ווי דערציילט ווייטער.

ענטפערס פון די גדולי ישראל אויפ'ן אנפראגע פון מהר"ם בריסק

למעשה האבן די אלע אנגעפרעגטע רבנים, כולם פה אחד, גאר ווארים צוריקגעשריבן לטובת די חסידים און זייער קהלה, און זיי לויבן גאר שטארק אויס די שריט פון די יראים וועלכע האבן זיך אפגעטיילט פון די ציוניסטישע קהלה און איר רב. זיי שרייבן, אז וויבאלד די טיילונג איז געווען א 'הכרח' צוליב די ציוניסטישע אטמאספערע און אנדערע איבלען, דעריבער קען מען שוין נישט צווינגען די חסידים צוריקצוגיין צו די אלטע קהלה, און בכלל קען מען נישט טראסטן ווי ערנסט זייער

5. 'דברי יואל' מכתבים, ח"ב מכתב ב'.

תשובה איז, ובפרט - ווייזן זיי אן - זו היא שיבה וזו היא ביאה? נאכדעם וואס זייער תרבות שולע איז דערווייל נאך אפן, און דאס איז כטובל ושרץ בידו. זיי פירן אויס, אדרבה, אויב די צענטראלע קהלה ווילן טאקע תשובה טון, מוזן זיי זיך אונטערווארפן אונטער די פליגלן פון די ספרד'ישע קהלה און איר רב - מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע - וועלכער איז באקאנט פאר אן עומד בפרץ.

מיר וועלן מעתיק זיין די בריוון וואס די גדולי ישראל האבן צוריקגעשריבן צום חמש הגה"צ אב"ד טאשנאד ז"ל[6]. (אגב: די בריוון וואס א שטארקער שיין איבער די סוגיא פון 'חילוקי הקהלות', און ווי עס וועט מבואר, איז צומאל גוט א 'טיילונג' כדי צו פארמיידן כסדר'דיגע מחלוקת אינערהאלב די קהלה).

תשובת הגאון ממאד ז"ל

הגאון האדיר בעל לבושי מרדכי ממאד זללה"ה שרייבט אין זיין בריוו - דאטירט כ"ט ניסן תרפ"ב - ווי פאלגענד:

"בעזהי"ת, יום ה' י"ד למבנ"י תרפ"ב לפ"ק מאד יצ"ו.

שוכ"ט על ראש ידידי ה"ה כבוד הרהגה"צ בנש"ק כש"ת מו"ה מרדכי בריסק נ"י אב"ד ק"ק טאשנאד יצ"ו.

אחדש"ה הנני במודיע כי מכתב כת"ה בא לידי, והנה ע"ד המאורע בקלויזענבורג אשר לשמע אוזן דאבה נפשינו, ומאז גליתי דעתי כי הציונים לפי"ד השו"ע ודעת הפתחי תשובה סי' קי"ט ה"ה כמומרים לכל התורה, ומאשר התפרדו מהם אנשי מעשה לעדה בפני עצמו בשם 'ארטה' ספרדים' וכבר קבלו רב מיוחד ושו"ב ולהם גאבעללא בפנ"ע, וכמו התנהגות היראים ק"ק במדינת אונגארן בתקנותיהם עפ"י ד"ת ושו"ע נפרדים מאז מקהלה נעאלאגען, וידוע כי כת הנ"ל תמיד מתאוים ומהדרים בכל כחם להתאחד עם היראים ארטה' ומבטיחים לעשות כאשר יוטל עליהם, כן קהל קלויזנבורג הציונים אומרים עשות תשובה כאשר יגזרו עליהם ושוב יתאחדו יחדיו, ואנשי הספרדים מאנו לחזור לקהל הנ"ל כי לא יאמנו דבריהם ויראים לנפשם שלא ילכדו ברשתם, וע"כ הושיבו בד"צ מטעם הממונה בקאנצלייא וכת"ה נבחר ונתמנה לחמש ע"ז, וע"כ נועץ במך ערכי האיך לידון האי דינא ואם הטיבו אשר דברו קהל ספרדים, והנה מכל משמר נדבר ע"ד הלכה פשוט.....

6. מכתבי הרבנים המתפרסמים כאן לראשונה, נדפסו בתוך קונטרס 'משפט צדק', ראה ב'נספחים'.

וא"כ בנדון זה כמו"כ דבזמן שיסדו עצת נפתולים להעמיד הקהלה לפי דעות הנפסדות של הציונות, הא **אז הי' כל היראים מצווים ועומדים לצאת מתוך קהל כמו היראים מכת הנעלאגען** כמ"ש גדולים וגאונים בדור שלפנינו, והציונים ידוע שהם עוד גרועים יותר באשר הכפירה בפומייהו בפרהסיא ובפומבי, וא"כ **היראים הטוב עשו כמצוה עלינו בכל אתר ואתר,** ולע"ע אשר כת הנ"ל אומרים שרוצים בתשובה ולהסיר הציונות אחר שנתיסד ועומד קהל ספרדים, א"כ **כל מה שעשו קהל יראים הן בתקנתן הן בקבלת הרב מיוחד ושו"ב וגאבעללע שלהם קיימת ולא יזיז זיז כל שהוא וידם על עליונה** כמו בעובדא דמהרשד"ם, וגם טעם ב' בודאי שייך שפיר בפשיטות, שהיראים מקיימים מנהגים שהי' מאז בקהל ארטה' מקדם, וקהל כת הנ"ל שינוי מנהגים להרע וע"כ ידם על התחתונה.

ואם ברצונם לחזור בתשובה שלימה, צריכים לבא ולחסות תחת כנפי ארטה' ספרדים ולהשתעבד לתקנתן, וכמו"כ להעומדים על הפקודים ה"ה הרב הנבחר[7] ושו"ב ולאקרו"ט, ואם קהל ספרדים עשו תקנה שלא יהי' נבחרים אנשים כנ"ל, ודאי תקנתן קיימת כמ"ש לעיל. וגם בלא תקנה מיוחדת, עכ"ז פשיטא ופשיטא דקהל הספרדים נתיסד עפ"י דין תורה ושו"ע כמו תקנות היראים ארטה' באונגארן, שהוא ראשית דבר כל התקנות להיות כל תהלוכות הקהלה עפ"י שו"ע, והא מבואר בחו"מ בסל"ז דטובי העיר צריכים להיות כשרים כמו דיינים ופסולי עדות פסול להיות דיין כמ"ש בח"מ סי' ז', ומחלל ש"ק פשיטא דפסול לעדות ודיינות וממילא פסול להיות מטובי העיר.

והנה עד כאן דברנו משורת ההלכה, ומה שהוא לענין שמירת נפשות שלא יהי' נלכדים ברשתם אם יותן להם אומן אמונים, הלא דברי תשו' מהר"ם שיק חאו"ח מלא מזה מסי' ד"ש עד סי' ש"י ובפרט בסי' ל"ז אשר באר היטב בחוזרים בתשובה היינו לפני אבינו שבשמים בוחן כליות ולב הוא יודע מחשבות, אך אנו בני אדם במה יאמנו דבריהם, ע"כ אין לסמוך עד"ז וכמ"ש בחו"מ סי' ל"ד עד שילך למקום שאין מכירין וכיו"ב.

ומעתה פשיטא הדין עם קהל ספרדים, הלא יראה כת"ה **מה זו תשובה אם עוד בית תלמיד שלהם שהוא בלימודיהם דרך מינות עוד קיים בידם וכטובל ושורץ בידו** וכמ"ש במהר"ם שיק סי' ל"ז הנ"ל, ואני ראה עוד בקהל אחת נייטרא[8] שהתאחדו

---

7. ה"ה מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע.

8. ראה בשו"ת 'מהר"ם שיק', או"ח סי' ש"י, מה שכתב לקהל נייטרא, ואיידי דטובא גניז בי' וחביבן עלי דבריו, ע"כ **אעתיק יותר ממה שנוגע לענינינו:** "בשבוע העבר קבלתי מכתב כתוב וחתום מאת סופר ונאמן דעדתכם הכותב בשם עדתו המכונה בשם איזראליט קולטוס געמיינדע בנייטרא, ותוכו רצוף לדרוש אצלי שלשה דברים. הא' איך עלתה

בידי להשוות המחלוקת בקהל טאקאי, והשנית אם יהי' רצון לפני להתמצע לתוך השלום בקרב מחנותיה', והג' הוא העולה על כולם, לידע ולהודיע כי לא נמצא עולה בעדתו כי גם תקנותיהם ומנהגיהם הוטבעו על עמודי השו"ע ולמה יהיו מפורדים..... שמעוני ב"י..... והבינו מה עשו ראשי פעסט הנעלאגין..... זה לערך עשרים שנה הם משתדלין בכל עת מצוא אצל שרי המדינה להיות להם ממשלה על תהלוכי ומנהגי בנ"י הדרים במדינתינו..... ואחרון הכביד בשנת תרכ"ט..... עלה בידם לאסוף קאנגרעס ולהיות להם מאיריטעט מאנשים שאין בהם לא תורה ולא אמונה ומהם שאפי' ריח יהדות אין בהם, והם חקקו חוקי און בקאנגרעס..... תכלית חוקיהם להרוס התורה והאמונה..... ועדיין לא שקטו כי פחדו ויראו אולי ימצא איזה רב ממשיך לב בנ"י ליראה את ה', לזאת עשו השלישית, להקים להם סעמינאר אשר משם יצאו רבנים מאשרי העם מתעים ורועים כלבבם, ומי לא ידע דרכי ותהלוכות סימאנאריסטען..... הקדים ה' רפואה להמכה..... להפר עצת מזימת רשע הנ"ל, ויתאמצו לעשות תקנות ארגאנאזיציאנס שטאטוטען השוין לכל נפש, טובים וישרים, להיות לנו לחומה נגד הנעלאגין, והגדיל ה' לעשות עמנו חסד ותשועה גדולה ע"י ראשי שומרי הדת ודורכפירונגס קאמיסיאן, אשר שרי המדינה והמלך יר"ה והממשלה, כולם אשרו וקיימו מעשי הארטהדאקסען ומטעם המלך ושריו הרשות נתונה לקיים התורה כרצונם, וע"ז הפח של הקאנגרעס נשבר ואנחנו נמלטנו.....

ואחרי ראינו מה הי' לשעבר, עלינו להביט לפנינו ואיזהו חכם הרואה את הנולד..... וכל הרואה לפנים יראה, כי עוד לא נתיאשו בעלי הקאנגרעס ועוד מחשבתם הרעה לעת יהי' ידם נטוי', לעשות לבצע זממם, והם עומדים על המשמר מצפים על עת מצוא להחל ולכלה את אשר יזמו לעשות, ואם יעלה על הדעת שחלילה רגע יפסקו שומרי הדת ודורכפירונגס קאמיסיאן או אם יהיו ישינים, אז לבם ער להתעורר ולערר ולשרש את התורה המורשה לנו ביד רמה ובהסתר פנים ועקבותם בל יידעו.....

לכו ונתחזק בעד תורת ה"א לשמור את דרך עץ החיים מלהט החרב הנעלאגין המתהפכת להתאחד עם שומרי הדת, כי זה לעומת זה צריכין אנו לעשות, אין בשטאטוסקווא ממש להצילינו מרשת זו טמנו לנו..... הלא כל ב"י בית אחד, ואש האפיקורסות אחזה בבית ישראל והוא מכה מהלכת, ואיך יוכל איש יהודי לעמוד מנגד בשטאטוסקווא, והתורה אמרה השמר לך בעיניני גופך ושמור נפשך מאוד, ואין בשטאטוסקווא תקוה להשמר אלא להחליש כח דשומרי הדת, וכל המחליש כוחם היא מסייע ידי עוברי עבירה בעלי הקאנגרעס ודינו כמותם. ועוד שנית... הרי הכתוב אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת..... קאי על כל מי שיש בידו לעשות קיום וחיזוק וגדר לתורה ואינו עושה היא בכלל זה, וא"כ מה תאמרו היש בשטאטוסקווא תועלת לעשות קיום וחיזוק נגד חוקי הקאנגרעס, אין בזה גדר אלא בקבלת ארגיזיציאנס שטאטוטן והתאחדות עם שומרי הדת..... ועל השלישי אני לא אדע איך לא יראו ולא יפחדו בעלי השטאטוסקווא מארור דאמר ברק אורו ארור מרוז אמר מלאך ה' כי לא בא לעזרת ה'..... ואיך רשאין לעמוד מנגד ביום שבות זרים חיל התורה המורשה לנו..... ובקהל טאקאי ראו ושמו לבם לזה וכולם רצו לקבל האורגנזיציאנס שטאטוט והתאחדות לחברה דשומה"ד, ולא הי' ביניהם אלא דברים פרטים ולזה בקל הי' מקום לעשות השלום.....".

וראה עוד בשו"ת 'מהר"ם שיק', יו"ד סי' של"ד, אחר שמעשי שטן הצליח, וקהל נייטרא קמו להתאחד עם קהל שטאטוסקווא שבעירם, כי הושיטו יד וקראו לשלום, והיראים דשם לא הבחינו כי ברעה הוא, ולא ידעו להשמר מהם, וז"ל: "ידעתי ושמעתי מאז מיקר תפארת..... דעדת ישורון דקהלתכם..... שבנפשם ובמאודם קמו..... להיות לעדת ישורון חבר לשומה"ד, ואין פרץ ואין צווחה להם עם הכת שנגדם... ובפתע פתאום שמעתי מאיש הגון שהעדה הזאת התאחדים עם הכת שלוחמים לנגדם וכורתים עמהם ברית, וששני הראשים ישארו על מכונה, והי' הבשורה הזאת למדקרת חרב בלבי..... ואם אז בצערי אמרתי וכתבתי דבר נגד מעלת בני תורה ויראי השם, נא ימחלו לי כי א"א נתפס על צערו, כי בא לנגד עיני המכשולים אשר אפשר שיבא לבני ישראל הכשרים מן עשיית השלום הזה.....

הנה כל המכיר אותי יעיד עלי שאני אוהב שלום ודן את חבירי לכף זכות, אבל האמת אהוב לי ביותר כמאמר אמת ושלום אהבו, וצריך אני להיות הולך רכיל מגלה סוד, אשר נודע לי עפ"י נסיון שהרבה קהלות ויראי השם אינם יורדים לדעת הנעלאגין וסוברים שנשתנה דעתם, אבל באמת לא שבו מדרכם עוד ומזימותם כל היום לחתור חתירה, והמצוות והמנהגים להפילם, אלא שרואים שטעו בדמיונם ואכלוה פגה להקדים הקאנגרע"ס וחוקיו וסעיפיו בכל מעשיהם בדור ובעת שעדיין לחלוחית יראת שמים ואהבת התורה המורש לבנו מאבותינו ורבוה"ק קיימת, ולזאת קוראים בשלום ובפיהם שלום ידברו והמה מצפים למלחמה לעת מצוא שעת הכושר לעמוד שוב במעשיהם, וביני ביני המה עוסקים ומשתדלים להביא כל ענייני הקהל תחת ידיהם, ולתקן דברים שיהי' קשה להיות נפרד מהם, ועומדים על המשמר לאסוף כל כוחותיהם איש ואיש במקומו, ממתיקים סוד לבצע זממם ח"ו אשר התחילו לעשות, זהו תוכן של הקריאת שלום של בעלי הקאנגרעס והנעלאגי"ן בכלל.....

ועתה עם ה' עדת ישורון נייטרא, שימו לבבכם לכל הדברים הנ"ל, ואתם בעצמכם תמצאו שההתאחדות כזה צריך עיון וחקירה גדולה והמתקת סוד עם יודעים ומנוסים".

הקונגרעסלער עם הארטה' היראים הי' לפוקי ומכשלה, כי באיזה זמנים שהי' צריכים לקבלת הרב דוקא ודוקא הי' רוצים ביד חזקה לבחור דאקטאר ראבביי מקהל נעאלאגען, ורק ברב טרחות יגיעות התחזקו היראים שקבלו ברוב דעות ירא שמים, ובאיזה זמנים עשו מחלוקת נצים וריבים וכמעט לא הי' ביד הרב לבא לבהכ"נ ע"י זלזולים ולצנות שלהם, עד שגברה ידם ובס"ד הצליח בידו להכריח שיפרדו מתוך הקהילה ושבו למקומה כמקדם, והפוכי מטרתי' ל"ל, גם כי לאו בכל יומא איתרחיש ניסא כנ"ל, ע"כ לדעתי העניי' טובה הפרידה.

ומ"מ אין נסגרו דלתי התשובה, **הלא בידם להשתעבד תחת תקנת ותהלוכת של קהל ארטה' הספרדים ועפ"י דברי הרב הגאון הצדיק כאשר יאמר כן יקום**[9], ודאי מצוה לכל או"א אשר בו יבא לחסות בצל קהל יראים ארטה' ספרדים, אולם צריך בדיקה אחריו כמובן.

קיצור הכללים ופרטים: א') לענ"ד לענין השלום כבר נאמר בתשו' מהר"ם שיק סי' של"ד, כי גם מרן הגאון הידוע הי' אוהב שלום, אך הנביא הזהיר האמת והשלום אהבו, בראשית האמת יהי' על מכונו בשלימות אח"כ בא השלום, וקדמת אשר יקוב הדין את ההר. ב') לבד מ"ש במג"א סי' קנ"ד יהי' להארטה' הספרדים עוד גאבעללא וקולטוס מיוחדת. ג') **פשיטא דאם לא יעשו תשובה הגונה כהנ"ל יאסרו לכל דבר שבקדושה כמו הנעאלאגען כי הם גרועים יותר** (וכמ"ש הרבנים הגאונים בזיבענבירגען). ד') **השולע שלהם הנקרא 'תרבות' יאסור באסור** וכמ"ש במס' שבת דף קט"ז עיי"ש, ומקור הדברים כבר ביארתי בס"ד בפתח דברינו.

מצבת הגאון בעל לבושי מרדכי ממאד זצ"ל

וידעתיך כת"ה חכם עיניו בראשו בחכמה ודעת ויראת ה' אוצרו, וכן נזכה עם אחב"י לשמוע קול מבשר ממרומים בקרב הימים ליראות בראש שמחת עולם, וכאוו"פ הטהורה ונפש ידידו דוש"ת.

הק' מרדכי ליב ווינקלער פה מאד יצ"ו".

תשובת הגאון מראדאמישלא ז"ל

הגאון האדיר מראדאמישלא זללה"ה שרייבט:

9. כנראה שכוונתו למרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע האב"ד, שישתעבדו תחת תקנותיו ויקבלו כל דבריו.

"הנה נדרשתי גם אנכי מכבוד הרב הגאון המפורסם האבדק"ק טאשנאד נ"י אשר הוא נבחר לחמש בדבר הדו"ד שבקהל קלויזנבורג, לחוות דעתי בדבר הדו"ד שבקהלה הנ"ל, על דבר שנפרדו היראים מקהל הישן וקבלו להם רב ושו"ב מיוחדים ועשו להם הכנסת השחיטה מיוחד ונפרדו לגמרי מקהל הישן בכל ענינים, וקהל הישן מוחים בם מלהפרד שעי"ז יהי' גרעון להכנסת הקהל שלהם ורצונם שגם עתה יהי' לקהלה אחת ומבטיחים שיתנהגו בעניני הקהלה עפ"י דת תוה"ק.

הנה לדעתי הדבר ברור ופשוט שיפה עשו היראים במה שנפרדו מקהל הישן, אחרי שבעו"ה מהעומד בראש קהל עדתם נתהווה חילול השם גדול שנתחבר לכת הציוני, אשר בעו"ה ידוע שכת הנ"ל רצונם להרוס ח"ו כל עניני דתוה"ק ואינם מאמינים בביאת משיח צדקינו ב"ב, והראש שלהם דרש בעו"ה דרשות נגד יסודי דתוה"ק, והכנסת הקהל יסדו בית לימוד לעניני חכמת חיצונית נגד רצון כת היראים, **א"כ פשיטא דיפה עשו כת היראים שנפרדו מהם** כמפורש במתני' סוף פאה.... וה"נ בנידון דידן שבעו"ה שהרבה יצאו להרס דת תוה"ק, **בודאי מצוה גדולה עשו מיעוט היראים שנפרדו מהם** למען לא ילכדו בניהם ח"ו ג"כ במצודת כת הרשעה, וידוע דבפק"נ אין הולכין אחר הרוב וכתבו בתוס' יומא דפ"ה דצריכין לראות בכל ענין שלא יהרוג אדם מישראל, וידוע מ"ש בשאלתות דגדול המחטיא את חבירו יותר מההורגו, וא"כ אם בפק"נ חוששין למיעוט מכ"ש דהמיעוט צריכין לחוש על נפשם ועל נפש בניהם לבל יתערבו בין כת המהרסים דחיי עולם עומד חמור מחיי עולם עובר.....

ומה שאומרים קהל הישן שרצונם לחזור בתשובה ויהי' הנהגת הקהל עפ"י התוה"ק, לדעתי אין החיוב על כת היראים להאמינם ע"ז שכבר הורע חזקתם, ואף דמצינו בש"ע המקדש ע"מ שאני צדיק אמרינן שמא חזר בתשובה, זה רק משום חומר אשת איש חוששין למיעוט וגם משום שאמר ג"כ שאני צדיק כמ"ש הב"ש, וכ"ז אדם לגבי נפשו, אבל אין החיוב על המיעוט להאמין להם, כיון שעכ"פ כבר הורע חזקתם ונפרדו כדין, שוב הקהל החדש שנפרדו חשיבו מוחזקים בעניני ההכנסות שלהם ואינם מחויבים מספק לכנוס לשותפות מחדש עם אנשים שיש להם בית מיחוש שלא יתנהגו כשורה בעניני הד"ת, בפרט שהדבר ברור לעיני כל בן דעת שכ"ז ששורש הרע מכת הציוני בוער בקרבם בטח לא יוכלו להתאחד עם כת היראים, **ע"כ ח"ו אם יתחברו עמהם מחדש יגיעו עי"ז כמה מכשולות בעניני הדת תוה"ק, ע"כ לדעתי מצוה גדולה למי שיראת ה' נוגע בלבו להיות מסייע לכת היראים שיכול להיות קהל בפני עצמם עם כל ההכנסות מעניני שחיטה וכדו' שיכולין להחזיק רב גדול בתוי"ר ושו"ב יראים.**

והשי"ת ירום קרן התורה במהרה, ומחמת שהדבר פשוט וברור לא אוכל להאריך. דברי המצפה לישועה הבעה"ח פה ק"ק קאששוי.

הק' שמואל ענגעל, אבדק"ק ראדאמישלא כעת בין הגולים פה הנ"ל".

הגאון מראדאמישלא ז"ל, דערמאנט דעם ענטפער, אין א תשובה וואס ער האט געשריבן אין די שפעטערע יארן, ווי פאלגענד[10]:

"בדבר השאלה בעיר אחת יצאו הרבה אנשים ונתחברו לחבורה מפירי דת תורה וגם האב"ד נתחבר לכת הנ"ל וגרם חילול השם גדול בכל המדינה, ונתאספו כת היראים ורצו לפעול שיתנו להם רשות לייסד קהלה לעצמם ויקבלו להם רב שיהיה ירא ה', וישבו ע"ז בית דין שנבחרו משני הצדדים ובקשו מאתי להגיד חוות דעתי בזה ופלפלתי בזה הרבה... וא"כ הכא גם כן נהי שכתב החתם סופר דסתם קבלת הרב על כל ימי חייו, אך כל זה אם לא קילקל מעשיו, אבל בנדוננו שיצא וחילל שם שמים, יש אומדנא גדולה שאדעתא דהכי לא קבלוהו, ופשיטא דיכולים לעשות לעצמן קהלת יראים ולקבל רב ירא ה' בלא שום פקפוק והסכימו לזה גדולי ישראל".

תשובת הגאון מווייטצען ז"ל

הגאון הצדיק בעל מעשי למלך מווייטצען זללה"ה שרייבט אין זיין בריוו:

"אחדשה"ט, ע"ד אשר נדרשתי ממעכת"ה נ"י לחוות לו דעתי בענין מקהלות קלויזנבורג אשר יראי ה' שם לחלק יצאו מקהלה הגדולה, ועתה מבקשים מהאנשים שיחזרו ליכנס בברית קהלה אחת, ועתה הדבר הגיע לפני בי"ד (אשר מע"כ נשלח לשם מבית הקאנצלייא דמדינה ההוא העומדים לפקח על עניני הקהלות שתהי' ע"ד אשר קצוי מרבותינו על יסוד הארטה') ואומרים שרוצים לעשות תשובה להטיב דרכם ורוצים שהבי"ד יכרוחו אותם להגיד להם עפ"י ד"ת שמחויבים ליכנס בברית הקהלה.

והנה שמתי עיוני בדבר גדול הזה, ודעתי **שאין להכריח יראי ה' שבקהלת ספרד שיכנסו שוב בקהלה הגדולה ורשאים לקבל להם שו"ב ורב ע"י הכנסות הגאבעללא,** והוא דהנה מבואר בחו"מ סי' קס"ג דמיעוט כופין להמרובים שיבנה להם חומה,

10. שו"ת 'מהר"ש ענגיל', ח"ז סי' קצ"ח, (בלי להזכיר שם האב"ד והעיר, אבל ברור כי הכונה לנדוננו). והנה על אף שתאריך התשובה הוא משנת תרצ"ב, אבל ברור כי הנדון הי' במוקדם ורק נכתב בזמן מאוחר, וכמו שמורה כל סגנון התשובה כי נכתב בל' עבר, ובשנת תרצ"ב כתב רק תמצית ממה שהשיב בשנים קדמוניות.

ודבר זה פשוט שלא יגרע העמדת חומה להיות מחסה נגד רוח הזמן החדשות ונגד הציונות בפרט, וא"כ היכולת הוא ביד המיעוט לבקש כך מהקהלה קודם שנפרדו להעמיד חומה וגדר נגד מהרסי הדת (ומה רק אפשר אם יקיימו השטאטוט אשר נתיסד אז מגדולי אונגארין שאין רשאין לבחור למנהיגי הקהלה אנשים המחללי שבת שפסול עפ"י דין להיות עדים או דיינים וא"כ הם עומדים בלי חומה וגדר) **ובאמת נודע לי שכן עשו הקהלה החדשה שבקשו מהם כך והתרו בהם שבאם לא יעשו כן אזי הם מוכנים לצאת מהקהל לבנות להם לעצמם חומה וגדר, ואין שומע להם בהקהלה הגדולה,** ולא עוד העמידו שם און לילדי ישראל 'תרבות' להיות להם למכשול און, ע"כ אבדו חזקתם וכאלו מחלו להם את ההכנסות מהם ושיהי' להם רשות לבנות החומה והכנסות שלהם.

וא"כ את שעתה רוצים להטיב דרכם וחושבים כיון שמגלין דעתם שרוצים ומוכנים לבנות החומה, דהיינו לסגור בית און 'תרבות', לקיים השטאטוט שמי שמחלל שבת אין רשאין להעמידו ולבחור בתוך הקהלה וראשי עדה, ממילא יהי' יכולין לעכב ביד יראי ה' שבקהלה החדשה לבנות החומה לבדם משלהם, הנה מבואר כן בקרא שאמרו ישראל 'לא לכם ולנו לבנות חומות העיר ירושלים הקדושה בית אלקינו', דהיינו מאחר שראו שרצו שונאי ישראל לבטל בנין העיר בית אלקינו שוב אין נותנים אומן בם, כן יכולין גם עתה לטעון שאין נותנים להם אומן ולא לנו ולכם לבנות החומה והגדר, לכן אין לבי"ד לכוף אותם שיכנסו בברית הקהלה ולעכב בידם לבנות החומה, בפרט שכבר התחילו בהבנין וקבלו להם רב אשר נודע שהוא יעמוד בפרץ א"כ אדרבה המתחיל במצוה אומרים לו גמור. וכפי הדין אשר בארנו דהרי אז המיעוט בקשו לבנות להם חומת העיר ולא רצו והלכו המועט והעמידו חומה משלהם, דאין רשאין להרוס החומה שכבר נבנתה כמעט כמו רגע כיון שהחומה הוא טוב גם להמרובים, כן בזה החומה שהתחילו הוא טובה גם להרוב **שבאם רוצים להטיב דרכם הלא יכולין ליכנס בקהלה החדשה תחת כנפי הרב אשר בידו לעמוד בפרץ**[11].

מצבה פון הגה"צ בעל מעשי למלך מווייטצען ז"ל

והנני בזה כדשתה"ק, ונזכה להעמיד הדת על תלה ולבנות בנין בהמ"ק על תלה במהרה.

ישעי' הק' זילבערשטיין, רב דקה"י פה ווייצען".

11. הכונה למרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע האב"ד.

תשובת הגאון מסעמיהאלי ז"ל

הגאון האדיר המהרש"ג מסעמיהאלי זללה"ה שרייבט[12]:

"ב"ה, שוכ"ט לכבוד ידידי הרב הגאון נחמד ונעים כש"ת מו"ה מרדכי בריסק נ"י אבדק"ק טאשנאד והגליל.

אחדשה"ט, קבלתי מכתבו לשאול חוו"ד אם ע"פ דתוה"ק יש לכוף את העדה בעיר קלויזנבורג הנקראת בשם ארטה' ספרד שיתחברו להיות עדה אחת עם העדה הגדולה משם, באשר שעיקר פירוד שלהם היתה בסיבה שהעדה הגדולה התחברו לכת הנקראים בזמנינו ציאניסטען, ועתה אומרים שהם חוזרים בו ועי"ז הם רוצים שיכופו הבי"ד את קהל הנקראים ארטה' ספרד שיתחברו עמהם, והספרדים אינם רוצים כי כבר קבלו עליהם רב ושו"ב ועשו גאבעללא מיוחדת, עכתו"ד שאלתו.

הנה בגוף ענין הציוני כבר שמעתי בפעסט בהיותי באסיפת הקאנצלייא עם גאוני מדינתנו, שהוא מחריב את התורה והמצוות ח"ו, באשר שיסוד שלהם הוא שאין ללימוד תוה"ק וקיום המצוות שייכות לאומה הישראלית ושיוכל להיות יהודי גם אם לא יקיים התורה והמצוות, וזה הוא באמת חורבן הדת, וכן שמעתי שהסכימו רבני וגאוני זיבינבירגן באסיפה בגרויסווארדיין[13], וכן שמעתי כמעט מכל היראים ושלימים שבמדינת גאליציען, שמעת שהתחיל להתפשט החלאת הזאת במדינתם נחרבו כמעט כל הבתי מדרשים שהי' הבחורים לומדים שם תורה והתחילו ללמוד חיבורים מתעים את לב האדם שחברו להם אנשים פוקרים וכופרים, באופן שאין ספק שענין הציוני הנהוג עתה הוא אבן נגף וצור מכשול לתורה שבכתב ושבע"פ, וממילא מובן שהפורד ממנו כפורד ממות לחיים, **ולפי המתבאר ממילא מובן שיפה עשו הקהל והיחידי סגולה שפירשו מהם ונעשה לעדה מיוחדת.**

ואך השאלה הוא, שעתה גם הקהל הראשון חוזרים בהם מהיות ציונים, מ"מ דעתי **שא"א לכוף להקהל הנפרד לחזור ולהתחבר עמהם,** משום דכיון דכשנפרדו אז קבלו השו"ב והרב, והי' אז בהיתר כיון דאז היו ציונים, א"כ ממילא הקבלה מקויימת וא"א לדחותם..... והה"ד ה"נ כיון שקבלו השו"ב והרב ונפרדו בהיתר, אף שאח"כ עשו הקהל הראשון תשובה, מ"מ שוב א"א לכוף את הנפרדים שיגרשו משמשים שלהם ויתחברו להראשונים.

---

12. מכתבו שבתוך קונטרס 'משפט צדק', כבר נדפס בשו"ת 'מהרש"ג', ח"ה סי' ע', בשינויים קלים.
13. על האסיפה בגרויסווארדיין, כבר הארכנו לעיל.

ובדבר מש"כ מעכ"ת דאנשי הקהלה טוענים שחוזרים בתשובה, תמהני דא"כ למה מחזיקים עדיין השולע הנקראת תרבות, הלא ידוע דא"א להיות תשובה בלי עזיבת החטא דאל"כ הוי כטובל ושורץ בידו, לכן מחויבים הבי"ד לומר להם דאם באמת חוזרים בתשובה מחויבים לבטל השוהל מקודם, ועל כי לא הייתי בביתי קצרתי.

ידידו דו"ש וש"ת פה סעמיהאלי יע"א, שמעון גרינפעלד.

הנה דרכי כמה פעמים לכתוב בסוף תשובתי קיצורי הדברים העולים מתוך התשובה למען לא יטעה הקורא בתוך דברי הפלפול להבין המסקנא, ולכן אני כותב למעכ"ת גם עתה קיצורי הדברים, והם, כי לדעתי א"א לכוף אותם היינו את קהל הספרדים שיתחברו להעדה הגדולה מצד כמה טעמים, והם: א') מחמת כי כשנפרדו נפרדו בהיתר לאשר כי העדה הגדולה התחברו לכת הציונים, ואף שהרב הסכים וצוה להם לעשות כן, מ"מ גם הרב הי' מחויב לבטל דעתו מפני דעת רוב וכמעט כל רבני המדינה והעולם, ולא ניתן רשות להרב להנהיג בעירו כפי דעתו אלא בדבר שאינו נוגע לכל העולם, אבל בדבר שהוא נוגע להעולם כמו ענין נעאלאג וארטה' וכן ענין הציונות הנתפשט עתה, בזה הויא כל המדינה כעיר אחד, מחויב היחיד לבטל דעתו מפני הרוב וכמבואר היטב בקונטרס עין משפט של סיגעט בענין הנעלאגען, והוא חדא. ב') אוסיף עתה עוד לומר דהסברא נותנת דאדרבה, אם יהי' ביחד יהי' מריבה ביניהם כי זה ירצה לנהג על אופן זה וזה על אופן אחר ויש לחוש שיהי' תמיד מחלוקת ביניהם, אבל כשיהי' לעדה אחרת כל אחד על מקומו תבא בשלום וכל העדה תנהג כרצונה ורצון אנשיה ולא יהי' שום קטטה ביניהם וכמוש"כ מורי המהר"ם שיק ז"ל בכמה תשובות, ולפיכך לדעתי החלוקה עדיף וכמו שהוא בק"ק אוהעל וגאלאנטי וכן בגאליציען בכמה עיירות מקומות"[14].

די צווייטע זיצונג

נאכדעם וואס דער חמש הגה"צ טאשנאדער רב זללה"ה האט ערהאלטן די בריוון פון די גדולי המדינה, איז פארגעקומען די צווייטע זיצונג אום מאנטאג פ' במדבר תרפ"ב, וואו בי"ד איז געזעסן און אויסגעהערט די טענות און מענות פון ביידע צדדים, אהין און צוריק. בית דין וועלכע האט געוואלט פסק'ען בדרך שלום און

14. **המהרש"ג מזכיר כמ"פ בתשובותיו הפילוג בקלויזנבורג. בח"ה סי' ס"ח:** "ומה"ט התירו ונעשה מעשה בכמה קהלות כשרות לחלוק אפי' ששניהם הם ארטאדאקסן, כמו בעיר אוהעל וגאלאנטא וכן זה לא כביר בעיר קלויזנבורג". **בסי' ס"ט:** "וכבר עשו מעשה כו' בשנה שעברה בעיר קלויזנבורג שנתפרדו מהקהלה הגדולה ועכ"ז הסכימו כמה רבנים וגם ישבו בי"ד על ככה והתירו להם הדומ"צ והשו"ב שקבלו להם".

אויסגלייכן צווישן ביידע צדדים מיט א פשרה, האט פארלאנגט פון ביידע צדדים אז זיי זאלן מקבל קנין זיין צו פאלגן די פשרה וואס בי"ד וועט פארשלאגן. די ספרדים האבן טאקע אזוי געטאן און מקבל קנין געווען צו פאלגן דעם פסק בי"ד, אבער די ארטאדאקסן האבן בשום אופן נישט געווילט מסכים זיין צו דעם, און בי"ד האט באשלאסן צו פסק'ען כדת של תורה וכשורת הדין.

וועו די ארטאדאקסן האבן געזען אז זייערע דרייַדלעך און קונצן האבן זיך נישט אויסגעארבעט, און בי"ד האלט שוין ביים ארויסגעבן דעם ענדגילטיגן פסק, האבן זיי געזאגט פאר'ן בי"ד אפן און גראב, מיט גרויס חוצפה, אז ס'גענפעלט זיי נישט די דיינים און זיי זענען נישט גרייט מקבל צו זיין דעם פסק בי"ד. זייער דעקלאראציע האט ארויסגעווויזן זייער אמת'ן פרצוף, און האט אויפגעשוידערט אלע צוהערער, זענעדיג ווי ווייט אן 'ארטאדאקסישע' קהלה איז גרייט זיך מתחצף צו זיין פאר א בי"ד מומחה בישראל און מסרב זיין צו זייער'ס א פסק, כאטש וואס צווישן זיי געפינט זיך זייער אייגן ערווייטער בורר. בית דין האט זיי געלאזט וויסן, אז וויבאלד זיי האבן אונטערגעשריבן שטרי בירורין זענען זיי מחויב צו פאלגן דעם פסק בי"ד.

דער פסק דין

נאכ'ן מעיין זיין אין די דין ודברים און די טענות ומענות פון ביידע צדדים, האט בית דין ארויסגעגעבן בהסכמת כולם, זייער געשריבענעם פסק, אין וועלכע זיי טוען קלאר שטעלן די רעכטן פון די נייע קהלה, רב און שו"ב, בעבר ובעתיד, און זייער זעלבסטשטענדיגקייט און אומאפהענגיגקייט פון די אלטע קהלה.

אינעם 'פסק בית דין' גייען זיי איבער - בקיצור - אלע פרטים פון די זיצונגען, און צום אויספיר קומט דער פסק, ווי פאלגענד:

"פסק בי"ד:

בדברי ריבות שבשערי עיר קלוזש (קלויזענבורג) אשר לחלק יצאה, שזה יותר משנה אשר נפרדו כמה אנשים מקהל ארטה' דשם והיו לעדה בפ"ע תחת שם 'קהל ארטהאדאקס ספרדים' עפ"י רשיון מהממשלה ירום הודם אשר השיגו ע"ז, וקהל ארטהאדאקסען ערערו על חלקתם, ועפ"י הצענטראל-קאנצעלייי הארטהאדאקסים שבמדינתינו הגישו שני צדדים הי"ו תעצומותיהם לפני ב"ד של חמשה בתור קאנפעסיאנעללעס שיעדעסגעריכט, ונבחרו להבי"ד הי"ו שלשה רבנים יושבי על מדון ושני בעה"ב כפי חוקי השטאטוטען של הארגאנאזציאנס משנת 871' למספרם, דהיינו מצד קהל הארטה' נבחרו הרב וכו' מו"ה דוד שליסעל דומ"צ דק"ק מונקאטש ור' אהרן ליב שטערן מבראשוי, ומצד הארטה' ספרדים

נבחרו הרב וכו' מו"ה שלמה דוב העללער דומ"צ דק"ק סיגוט ור' שלמה יודא בראך מלעכניטץ, וע"ד החמש הסכימה שני הצדדים דהיינו בהסכמת השני דיינים הי"ו שהצענטראל-קאנצעליי תבחר הטוב בעיניה, ובחרה בהה"ג מו"ה מרדכי בריסק נ"י אב"ד דק"ק טאשנאד יצ"ו.

והב"ד הי"ו ישבו כסאות למשפט בתחלה ביום ד' פ' תצוה, ויען שלא היה העת מספיק לגמור את הדבר הפסיקו בענין ונגמר הדבר שתיכף לאחר חג הפסח יגביל הרב החמש הזמן אשר ישבו יחד הב"ד לגמור הדבר, ונמשך הזמן עד יום ב' פ' במדבר וישבנו יחד למשפט, ובאו לפנינו מורשי קהל דארטה' ומורשי קהל ארטה' ספרדים וכל הטו"ת נרשמו בפרטות בכתבי הפראטאקאללע אשר תח"י החמש, ואחרי דרך מבוא השלום אשר השתדלו הב"ד אצל בעלי הדינים לקבל קנין על פשרה ולא עלתה בידם להשיג הסכמת השני צדדים ע"ז, הביעו הבי"ד דעתם לפני הצדדים שאין בידם רק לפסוק ד"ת ביניהם, ואז הגישו מורשי קהל ארטה' לפני הב"ד ואמרו שאין דעתם נוחה בב"ד הזה ואין רצונם לשמוע מהם פס"ד כלל, וטעמם ונימוקם כתבו עלי לוח הרצוף ג"כ לכתב הפראטאקאלל, וע"ז פסקנו להם שאין בדבריהם כלום בזה, ורשאים ומחויבים אנחנו - אחר שנבחרנו מרצון שני הצדדים כפי השטרי הבירורין אשר חתמו שני הצדדים, ואחר שמוע טענות מורשי הקהלות - לפסוק להם.

ואחר העיון בדבר, זאת אשר יצאו מאתנו הח"מ פס"ד לפי חוו"ד עפ"י דתוה"ק ב"ה.

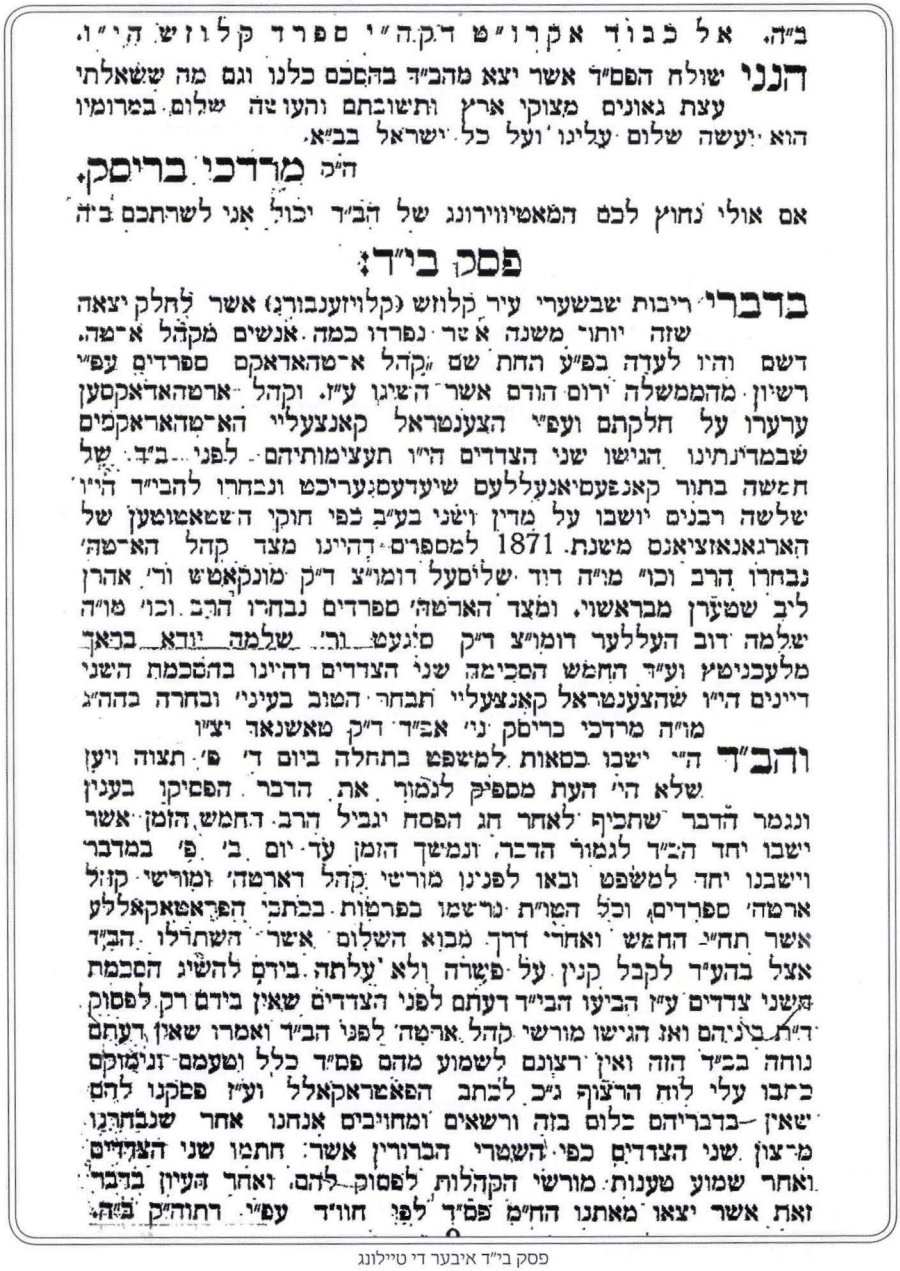
א') רשאים היה קהל ספרדים לפרוד מתוך קהל עדת ארטה' דקלויזענבורג ולהיות קהל בפני עצמה, וזכות בידם להחזיק בזה גם להלאה עם כל הזכותים אשר שייכים לקהלה מיוחדת בפ"ע כיתר קהלות ישראל הארטה' שבמדינתינו, וממילא רשות להם למנות לעצמם רב אב"ד ודיינים ושו"ב כחפצם ורצונם בלי שום מגרעת עפ"י חוקי שטאטוטען שלהם כמו לשאר קהלות ישראל.

ב') אינם רשאים קהל ארטהאדאקסען למחות ביד קהל ארטה' ספרדים בשום דבר הכתוב באות א' בשום אופן למנוע מאתם עשות חפצם בזכותים הנ"ל, ואינם יכולים לתבוע מקהל ספרדים לשלם להם איזה תשלומי גאבעללא בעד שחיטת שו"ב שלהם או שאר דבר שבממון כלל, כי קהל ספרדים פטורים מכל זה לגמרי לעולם.

כ"ז יצא מאתנו הח"מ בהסכמת כולנו, חו"ד עפ"י דתוה"ק ב"ה.

הק' מרדכי בלא"א מוהר"י ז"ל בריסק אבדק"ק טאשנאד,
שלמה דוב הלוי העללער דומ"צ דק"ק סיגעט יצ"ו,
דוד שליעסעל דומ"צ דק"ק מונקאטש.

הנני לאשר ולקיים שכל הנ"ל נעתק מהפסק ב"ד הארגינאל שהוא תח"י. טאשנאד יע"א, ג' לס' בהעלותך תרפ"ב לפ"ק, הק' מרדכי בלא"א מוהר"י ז"ל בריסק".

ב"ה. אל כבוד אקרו"ט דק"ה"י ספרד קלוזש הי"ו.

הנני שולח הפס"ד אשר יצא מהב"ד בהסכם כלנו וגם מה ששאלתי עצת גאונים מצוקי ארץ ותשובתם והעו"ה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל בב"א.

ה"ק **מרדכי בריסק.**

אם אולי נחוץ לכם המאטויורונג של הב"ד יכול אני לשרתכם ב"ה

פסק בי"ד:

בדברי ריבות שבשערי עיר קלוש (קלויזענבורג) אשר לחלק יצאה שזה יותר משנה אשר נפרדו כמה אנשים מקהל א"ה. דשם והיו לעדה בפ"ע החת שם "קהל א"טהאראקם ספרדים עפ"י רשיון מהממשלה ירום הודם אשר ה"שיגו ע"י. וקהל ארטהאראקסען ערערו על חלקתם ועפ"י הצענטראל קאנצעליי הא"טהאראקים שבמדינתינו הגישו שני הצדדים הי"ו תעצימותיהם לפני ב"ד של חמשה בתור קאנפיאנעללעם שיעדעמגעריכט ונבחרו להבי"ד הי"ו שלשה רבנים יושבו על מדין וישני בע"ב כפי חוקי השטאטוטען של הארגינאזיאנס משנת 1871 למספרם דהיינו מצד קהל הא"טה' נבחרו הרב וכו' מו"ה דוד שלוסעל דומו"צ ד"ק מונקאטש ור' אהרן ליב שטערן מבראשוי. ומצד הארטה' ספרדים נבחרו הרב וכו' מו"ה שלמה דוב העללער דומו"צ ד"ק סיגעט ור' שלמה יודא בראך מלעכניטץ וע"ד החמש הסכימה שני הצדדים דהיינו בהסכמת הישני דיינים הי"ו שהצענטראל קאנצעליי תבחר הטוב בעיני ובחרה בהה"ג מו"ה מרדכי בריסק נ"י אב"ד ד"ק טאשנאד יצ"ו

והב"ד ה"י ישבו בסאות למשפט בתחלה ביום ד' פ' תצוה ויע"ן שלא היי העת מספיק לגמור את הדבר הפסיקו בענין ונגמר הדבר שתביף לאחר חג הפסח יגביל הרב החמש הזמן אשר ישבו יחד הב"ד לגמור הדבר, ונמשך הזמן עד יום ב' פ' במדבר וישבנו יחד למשפט ובאו לפנינו מורשי קהל הארטה' ומורשי קהל ארטה' ספרדים, וכל המו"מ נרשמו בפרטות בבתבי הפראטאקאללע אשר תח"י החמש ואחרי דרך מבוא השלום אשר השתדלו הב"ד אצל בהע"ד לקבל קנין על פשרה ולא עלתה בידם להשיג הסכמת השני צדדים ע"ז הביעו הב"ד דעתם לפני הצדדים שאין בידם רק לפסוק ד"ת בדיניהם ואז הגישו מורשי קהל ארטה' לפני הב"ד ואמרו שאין דעתם נוחה בב"ד הזה ואין רצונם לשמוע מהם פס"ד כלל וטעמם ניכר בתבו עלי לוח הרצוף ג"כ לבתב הפאראקאללע וע"ז פסקנו להם שאין בדבריהם כלום בזה ורשאים ומחויבים אנחנו אחר שנבחרנו מ־צון שני הצדדים כפי השטרי הברורין אשר חתמו שני הצדדים ואחר שמוע טענות מורשי הקהלות לפסוק להם, ואחר העיון בדבר זאת אשר יצאו מאתנו החמ' פס"ד לפני חוו"ד עפ"י דתוה"ק ב"ה.

פסק ב"ד איבער די טיילונג

א) רשאום הי' קהל ספרדים לפרוד מתוך קהל עדת ארטה' דקלויזענבורג ולהיות קהל בפ"ע וזכות בידם להחזיק בזה גם להלאה עם כל הזכותים אשר שייכים לקהלה מיוחדת בפ"ע כיתר קהלות ישראל הארטה' שבמדינתינו וממילא רשות לדם למנות לעצמם רב אב"ד ודיינים ושו"ב כחפצם ורצונם בלי שום מגרעת עפ"י חוקי שטאטוטען שלהם כמו לשאר קהלות ישראל

ב) אינם רשאים קהל ארטהאראקסען למחות ביד קהל ארטה' ספרדים בשום דבר הכתוב באות א' בשום אופן למנוע מאתם עשות חפצם בזכותים הנ"ל ואינם יכולים לתבוע מקהל ספרדים לשלם לדם איזה תשלומי גאבעלא בער שחיטת שו"ב שלהם או שאר דבר שבבמון כלל כי קהל ספרדים פטורים מכל זה לגמרי לעולם, כ"ז יצא מאתנו הח"מ בהסכמת כולנו חוו"ד עפ"י התוה"ק ב"ה.

ה"ק מרדכי בלא"א מוהר"ריז"ל בריסק
אבדק"ק .טא שנאר.

שלמה דוב הלוי העללער — דוד שליעסעל
דומ"צ דק"ק מינעמ יצ"ו. — דומ"צ דק"ק מונקאטש.

הנה לאש"ולקים שבל הנ"ל נעתק מהפסק ב"ד האר"נינאל שהי"א תחי' טאשנאד יע"א ג' לס' בהעלותך תרפ"ב לפ"ק.

ה"ק מרדכי בלא"א מוהר"ר ז"ל בריסק

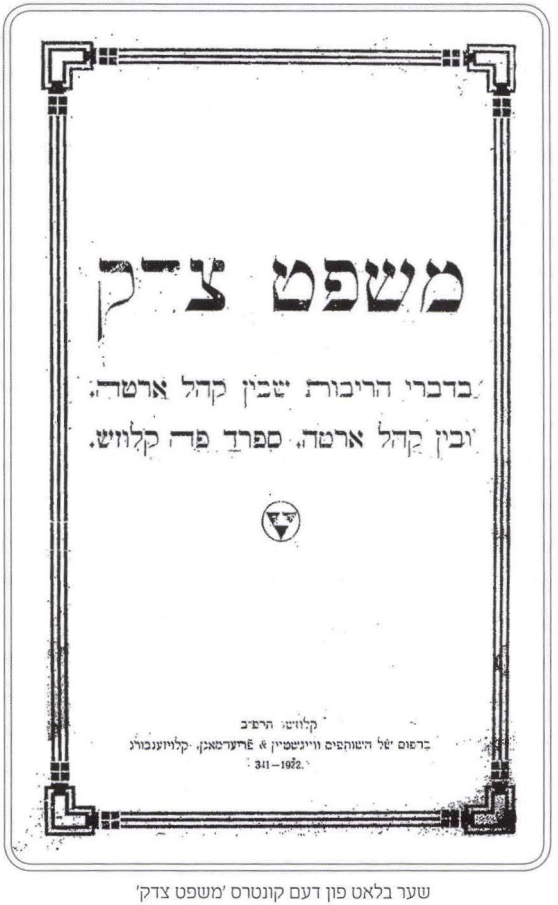
המשך פסק ב"ד איבער די טיילונג

ווי נאר דער פסק ב"ד איז ערשינען, האט דער חמש הגה"צ אב"ד טאשנאד ז"ל צוגעשיקט דעם פסק דין צו ביידע צדדים, און ער שרייבט צו די ספרד'ישע קהלה:

"א"כ אקרו"ט דקה"י ספרד קלוזש הי"ו. הנני שולח הפס"ד אשר יצא מהב"ד בהסכם כלנו, וגם מה ששאלתי עצת גאונים מצוקי ארץ ותשובתם, והעושה שלום במרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל בב"א, הק' מרדכי בריסק. אם אולי נחוץ לכם המאטיווירונג של הב"ד יכול אני לשרתכם ב"ה".

דער ענדגילטיגער פסק דין לטובת די ספרד'ישע קהלה, האט ארויסגערופן גרויס פרייד ביי אלע ערליכע אידן אין אונגארן - וועלכע האבן נאכגעפאלגט פונדערווייטנס די אנטוויקלונג פון די נייע קהלה און ארויסגעקוקט אויף איר הצלחה - וויסנדיג אז א דורכפאל פאר איר, איז א נידערלאגע פארן גאנצן ארטאדאקסישן אידנטום.

קונטרס 'משפט צדק'

משפט צדק

בדברי הריבות שבין קהל ארטה.

ובין קהל ארטה. ספרד פה קלויש.

קלויזענבורג. תרפ"ב

ברשום של השותפים וויינשטיין & שוורצמאן, קלויזענבורג

311—1922.

שער בלאט פון דעם קונטרס 'משפט צדק'

די ספרד'ישע קהלה האט צוזאמגעקליבן אלע בריוון וואס די רבנים הגאונים הצדיקים האבן אנגעשריבן איבער די פרשה, ווי אויך דער 'פסק בי"ד' וואס בארעכטיגט דעם עקזיסטענץ פון די נייע קהלה, און דאס ארויסגעגעבן לאור עולם, אונטער'ן נאמען 'משפט צדק'.

אין די הקדמה צום קונטרס, וויקלען זיי אויף די גאנצער 'פרשת קלויזנבורג' און די מאטיוון וואס האט זיי געברענגט זיך צו טיילן פון די צענטראלע קהלה. זיי באשרייבן די ביטערע ירידה וואס די שטאט האט געליטן מיט איר התחברות צו ציוניזם, און נאך פילע פרטים ארום די טיילונג.

זיי שרייבן ווי פאלגענד:

"קושט דברי אמת ומשפט צדק!

לכל החפצים לדעת אמת ומשפט אשר יצא מהבד"צ שישבו כסאות למשפט, לדון בדבר פרידתנו מן הארטה' דפה עיר קלוזש ויסדנו בעזהי"ת קהלה נאה וחסודה בשם "קהל יראים ארטה' ספרד פה קלוזש יצ"ו", הננו בזה להראות קבל תבל ומלואה הפס"ד שנתנו הבידד"צ בהסכמת כל שלושת הדיינים הי"ו. ואמנם כדי להראות כי לא קול הברה לחלק יוצאות ורק מעשים נוראים ונגלים לעיני השמש נתנו עידיהן ויצדקו את דרכינו, הננו להקדים בקוצר מילים הדברים אשר הניעו אותנו לעזוב עדה הזאת, ולא לבנו הלך ח"ו להתכבד בקלונם ולתת אותם לשמצה, כי אחרי אשר בעזהי"ת עלתה בידינו להפרד מהם ונקוה להשי"ת כי לא ינוח שבטם עלינו, כעיר נכרי נחשבו לנו אשר לא עלינו להוכיחם בשער, ועליהם לחשוב עם קונם לתת דין על דרכם, ורק בראשי פרקים נתאר הדבר אשר אלצה אותנו לזה אשר נאמר כי היא זה.

זה רבות בשנים אשר רוח עועים מסך בלב האב"ד פה"ק, ובדרכיו ודרשותיו ובלימודיו והוראותיו גילה בושתו ותעל צחנתו עד כי כל גדולי הדור וכל יראי ה' הכירוהו לקוצץ בנטיעות ר"ל, ומי האיש הדואג גם רק קצת בעד תורת אמו ואמונת אבותיו, אשר לא תגע עד לבבו בראותו כי הרב אשר הנהגת והוראות העיר מסורה בידו נתפקר רח"ל, ומי זה לא ייראַ לנפשו ונפש ילדיו ממאמר חז"ל שאני מינות דמשכי, ואמנם הבלגנו עלי יגון כי לא היו בידינו להושיע. אולם מעת אשר גם מדינותינו גושמה ביום זעם מזרם הציוני, התפרצות הרב הזה עברה כל גבול ולא ידע בושת להקהיל קהילות לדרוש דרשות של דופי בבתי טעאטער בדברים תצילנה אזני השומע, ותמס כל לב המאמין בעקרי האמונה בביאת המשיח ובתורה שבע"פ ושכל דברי נביאים אמת, ומרבית העדה הניעו אחריו, שתו בצמא את דבריו כי מקלו יגיד להם, שמו נחש עקלתון הציוני על נס הלאומי. פנינו לעזרה להקאנצעלייא בפעסט בבקשה כי יפסלו אותו ואת זרעו אחריו מלעמוד בראש קהל אשר בשם ארטה' יכונה, אולם גבה טורא בין הקאנצעלייא ובינינו כי נחלקה המדינה והוצב גבולות עמים ביניהם ולא יכלה הקאנצעלייא להושיע לנו, ובאשר ידע את עצמו חפשי גם מהקאנצעלייא אשר עד כה שמה עכ"פ מעט רסן גם ללחיו וידע כי אין אדון לו, הוסיף רשע על פשע עד כי עלתה בידו לטעות אשכלות מרורות הציוניזמוס בלב רוב, וכמעט כל אנשי העדה רוח הלאומי מסך בהם. וגם אחרי אשר גאוני וצדיקי מדינותינו זאת, הפיצו כתבי אזהרות להזהיר את עם ישראל מרשת המזירה לתוה"ק ולאמונתינו הטהורה, המה במלכים מאן מלכי רבנן יתקלסו ודבריהם משחק למו, גם לנו ציוו במפגיע לבל הדביק אזהרות כאלו בכותלי בית תפילותינו ביהמ"ד, וכל מעשיהם ותחבולותם להרוס חומת

הארטה' ולעשותה תל עולם בל תבנה עוד ....".

זיי פירן אויס זייערע ווערטער: "ואליכם אישים אקרא קוראים נכבדים, שתשקלו במאזני צדק את אשר אנחנו נותנים לפניכם היום, ותקבלו את האמת ממי שאמרו, ותחזינה עיניכם כי בעד טובת כל יראי ה' דהמדינה מסרנו נפשינו ונתנו גווני למכים ופנינו למורטים אך ורק למען ה' ותורתו הקדושה. בזכות זה בודאי ירחם אב הרחמן עלינו ועל עוללינו וטפינו, שנזכה בעזהי"ת להביא לידי גמר מחשבתינו שתהי' לשם ולתפארת לכל היראים דמדינתנו עד ביאת גו"צ בב"א. מנהלי קהל עדת ארטה' ספרד קלוזש".

בי"ה

קושט דברי אמת ומשפט צדק!

לכל החפצים לדעת אמת ומשפט אשר יצא מהבד"צ שישבו כסאות למשפט לדון בדבר פרידתנו מן „הארטה," דפה עיר קלוזש ויסדנו בעוה"ת כהלה נאה והגידה בשם „קהי" ארטה". ספרד פה קלוזש יצי"ו הננו בזה להראות קבל תבל ומלואה הפסיד שנתנו הבי"צ בהסכמת כל שלושת הדיינים היי"ו ואמנם כדי להראות כי לא קול הברה לחלק יוצאות ורק מעשים נוראים ונגלים לעיני השמש נתנו עידיהן ויצדקו את דרכינו הננו להקריב בקוצר מילים הדברים אשר הניעו אותנו לעזוב עדה הזאת ולא לבנו הלך היו להתכבד בקלונם ולחת אותם לשמצה כי אחרי אשר בעוה"ת עלתה בידנו להפרד מהם ונקוה להי"ת כי לא ינוח שבשם עלינו, כעיר נכרי נחשבו לנו אשר לא עלינו להוכיחם בשער, ועליהם לחשוב עם קונם לתת דין על דרכם, ורק בראשי פ"קים נתאר הדבר אשר אלצה אותנו לזה אשר נאמר כי היא זה.

זה רבות בשנים אשר רוח עוועים מסך בלב האבי"ד פה"ק ובדרכיו ודרשותיו ובלימודיו והוראותיו גילה בושתו ותעל צחנתו עד כי כל נדולי הדור וכל יראי ד' הבירורה לקוצץ בנטיעות ר"ל ומי האיש הדואג גם רק קצת בעד תורת אמו ואמונת אבותיו אשר לא תגע עד לבבו בראותו כי הרב אשר הנהגת דהוראות העיר מסירה בידו כחפקר ר"ל ומי זה לא ייראַ לנפשו ונפש ילדיו ממאמר חכמי"ל שא' מינות דמשבה, ואנחנו הבלנו עלי ינון כי לא היו בידינו להושיע, אלם מעת אשר גם מרינותינו גושמה ביום ועם מזרם הציוני התפרצות הרב הזה עב"ה כל גבול ולא ידע בושת להקהיל קהלות לדרוש דרשות של דופי בבתי מעאמער בדברים תצילנה אוני השומע בכל לב. הסאמין בעקרי האמונה, בביאת המשיח ובתורה שבע"פ ושכפ דברי הנביאים אמת. — ומרבית העדה הניעו אחריו שתו בצמא את דבריו כי מקלו יגיד להם שמו. נחש עקלתון הציוני על נם הלאומי מנינו לעזרה להקאנצעלייא בעמסו בבקשה כי יפסלו אותו ואת זרעו אחריו מלעמוד בראש קהל אשר בשם „ארטה," יכונה אולם נבה שוא בין הקאנצעלייא ובינינו כי נחלקה המדינה והוצב בבולות עמים

— 3 —

די הקדמה אינעם קונטרס 'משפט צדק'

מיט'ן פסק בי"ד אויף איר זייט, האט די נייע קהלה נאך מער מרחיב געווען די גבולי הקדושה און געהויבן דעם קרן הקהלה לשם ולתפארת, ווי מיר וועלן ווייטער מאריך זיין.

פרק ח'

דער טומל ביי די מזרחי קרייזן

דאס אומבויגזאמקייט פון די אונגארישער אידנטום

די טיילונג פון די חסידים אין קלויזנבורג און דער אויסגאנג פון די דין תורה לטובתם, האט געשלאגן ווארצלען און הילכיג אפגעקלינגען אין די גאנצער וועלט. עס האט געוויזן די אומבויגזאמקייט פון די אונגארישן אידנטום וועלכע ווערן נישט נתפעל פון קיין רב א גאון, אפילו אם כגובה ארזים גבהו, און אויב ער פירט זיך נישט אויף בדרך התורה ווערט ער אפגעשטויסן פון די יראים און ערליכע אידן.

דער פסק דין לטובת די חסידים האט ארויסגעברענגט צום אויבערפלאך די אונגארישע מסורה - וועלכער איז אייגנטליך געווען די שטעלונג פון אלע אמת'ע גדולי ישראל - אז 'אין שלום אמר ה' לרשעים' און 'האמת והשלום אהבו'.

ווי ווייט די 'טיילונג' איז געווען א הכרח ביי די אמת'ע גדולי ישראל, איז גענוג אנצוצייגן, אז אפילו דער ערווייליטער בורר פון די ארטאדאקסישע קהלה, הג"ר **דוד שליסל** ז"ל דומ"ץ מונקאטש, האט נאכ'ן אויסהערן די טענות פון ביידע צדדים געוועכט געגעבן פאר די ספרד'ישע קהלה, און זיך נישט דערשראקן פון די כלומר'שטע 'תשובה' ניגון וואס די ארטאדאקסן האבן אנגעהויבן צו זינגען, כאטש וואס זיי האבן פארגעשלאגן קאנצעסיעס לטובת די ספרדים.

הג"ר דוד שליסל ז"ל האט נאכאמאל קלאר געשטעלט זיין מיינונג אין א בריוו וואס ער האט געשריבן צום חמש הגה"צ **טאשנאדער רב** ז"ל, ובתו"ד שרייבט ער: "ומה שמודיענו ששלח הפסק דין לקלוזש טוב עשה בזה, כי בודאי צריך להיות מן המודיעים ולפנים מה שנפסק מאתנו כדי שידעו המעשה אשר יעשו והדרך אשר ילכו בה, ובאמת כהיום הזה בא לידי קונטרס נקוב בשם 'משפט צדק', וראיתי שהפס"ד שפסקנו נעתק שם ככתבו וכלשונו כמו שכתבנו וחתמנו מדעתינו עפ"י ד"ת הקדושה בעת שנמתקנו סוד בקלוזש, ובודאי אין להרהר אחריו כלל כי ב"ה עמדנו הדין על תלה עפ"י חוו"ד ע"צ הדת כפי תשובות הגדולים אחרונים זלל"ה אשר דבריהם עמה"י להלכה"[1].

1. מתוך קונטרס 'ישוב משפט', וראה שם המשך מכתבו: "ורק זאת נפשי בשאלתי מאת הגנ"י, אמאי לא שמר את

מיטן ארויסגעגעבענעם פסק דין, איז מקויים געווארן די ווערטער וואס הגה"צ בעל **קרן לדוד** ז"ל מסאטמאר האט געשריבן נאך גאר אנפאנג ביים סכסוך: "אם כי אין ספק אשר כל שלשה ושלשה ביד"צ מרבנים שיחיה ממדינותינו אשר ישבו כסאות למשפט, ימצאו כי נכון הדבר להצדיק מפעליכם וכל מחלוקה שהיא לש"ש סופה להתקיים". די ווערטער זענען נישט בהכרח קיין דברי נביאות, נאר קענענדיג גוט דעם דעת און מהלך המחשבה פון די אונגארישע רבנים און ווי ווייט די תורת התבדלות איז נר לרגלם, האט ער זיך ערלויבט צו זאגן מיט א זיכערקייט די אויבנדערמאנטע ווערטער.

קול קורא פון וועד הרבנים דוואַרשע

צו זאגן מיט א זיכערקייט "אשר כל שלשה ושלשה כו' ימצאו כי נכון הדבר להצדיק מפעליכם", דאס איז פארשטענדליך און פשוט, אבער זיך צו באווארענען און שרייבן "ממדינותינו", איז שוין אין א בחינה פון חכם עדיף מנביא. 'אלע' אונגארישע רבנים האבן טאקע הונדערט פראצענט גערעכט געגעבן פאר די יראים אין קלויזנבורג, אבער 'געציילטע' דרויסנדיגע רבנים - בעיקר די וועלכע זענען געווען פארכאפט אין ציונות, א זאך וואס איז ליידער געווען שטארק נפרץ אויסער די אונגארישע גרעניצן - האבן זיך געשטעלט אויף די זייט פון די ארטאדאקסן.

די ציוני'סטישע און מזרחי'סטישע קרייזן, האבן גאר שטארק געזידט און געקאכט איבער די האנדלונג פון די קלויזנבורגער יראים, און עס האט זיי גאר שטארק געקרענקט דער פאקט, אז די רבנים האבן גערעכט געגעבן פאר די חסידים אין זייער טיילונג, נאר צוליב דעם וואס די אלטע קהלה איז פארכאפט אין ציונות. ווי

הדבר כמו שדברנו יחד, שלא יצא הפסק מתחת ידינו רק בהסכמות איזה גאונים גדולים, ומפני שהוא דבר גדול ונוגע להרבה מקומות, ואף שהי' למראה עיני זמן מיעט קודם החתימת הפסק, מהתשובות שנדפסו במשפט צדק מגאוני זמנינו שליט"א, החלטנו יחד לשלוח הפס"ד לאשר ולקיים לאיזה גדולים שליט"א וכדי דלמטי שיבא מכשורא, וזה טעם כעיקר שלא אמרנו תיכף הפסק כידוע, וכעת הלך הדר"ג והדפיס הפסק בלא הסכמה מהגאונים שליט"א, ומה גם שעיקר ההדפסה אפילו אות אחת אין דעתי נוחה, כי הלא דברנו יחד לאמר שלא להתחיל בשום הדפסה באלה הדברים, כי דברים כאלה אינם מביאים לטב ורק לידי מחלוקת שונות וכמו שכבר הי' לעולמים בסיגעט וכהנה, והי' צריך רק לשלוח להם הפסק כהוויתו וכצורתו ומה לו להרבות בדברים אשר ירבון כחול ולא יספר מרוב, ואם כבר התחיל להדפיסו הי' לו להדפיס גם ההסכמות מהגדולים שליט"א כאשר הי' המדובר בינינו, ובודאי עמד בדיבורו ושמר מוצא שפתיו ושלח הפסק לאיזה גדולים להסכמה, רק שלא קבע הסכמתם בדפוס, ע"כ נא כדאי שלא אהי' כמי שאינו עומד בדיבורו במה שאמרתי להקהלה הגדולה שהפסק יהי' נשלח לאשר ולקיים לאיזה גדולים שליט"א וכמו שהיא נכון, להדפיס ההסכמות שלהם ביותר מוקדם. ועוד לפלא בעיני על הגנ"י, כיון שכבר נתן לב לדפוס, אמאי לא זכר ולא פקד שעוד איזה דברים לא בא אל משפט הברורה מפני שלא הציעו טענותיהם לפנינו, כי אנחנו לא פסקנו רק שהקהל הספרדים יכולים לפרוד ולעשות גאבעללא לעצמו, אבל איך יהי' שלא יזיקו זה את זה בהגאבעללא לא נשאנו ונתנו, מחמת שלא טענו ע"ז, והי' לו לרשום להם עכ"פ זאת שלדברים כאלה צריכים לבא עוד לידי בי"ד או פשר". **והיוצא ממכתבו, כי מתאונן אמאי לא קבע בדפוס ההסכמות הגדולים שהסכימו לפס"ד, ואמאי לא כתב כי יש כמה דברים שצריכים עוד לבוא לידי פשר, אבל לעצם הפס"ד כותב 'כי אין להרהר אחריו כלל'.**

פארשטענדליך, האבן זיי דאס נישט געקענט אראפשלינגען און פארשווייגן, און עס זענען טאקע ארויסגעקומען פארשידענע מחאות אנטקעגן דעם פסק דין, בעיקר פון מזרחי'סטישע רבנים.

דער ערשטער שאס איז געקומען פון ווארשע, פוילן, ווען אין די צייטונג 'המזרחי' איז ערשינען א גאר שארפע קול קורא פונעם 'ועד הרבנים דווארשע' אנטקעגן די נייע קהלה.

ווי באקאנט האט ווארשע - נאך די פטירה פון הג"ר **יעקב געזונדהייט** ז"ל - נישט געהאט קיין שטאטס-רב, און די שטאט איז געפירט געווארן דורך א רבנים פארבאנד. אינעם 'וועד הרבנים' זענען - במשך די יארן - געווען פאראייניגט די פאלגענדע רבנים הגאונים: רבי **שלמה דוד כהנא**, רבי **צבי יחזקאל מיכלזאהן**, רבי **יצחק מאיר קאנאל**, רבי **חיים יושע גוטשעכטער**, רבי **חיים פויזנער**, רבי **אברהם זיבענבערג**, רבי **אהרן שיינגראס**, רבי **חיים ליב יודקאווסקי**, רבי **יעקב זילבערשטיין**, רבי **מרדכי קלעפפיש**, רבי **מנחם שרגא ריטשעוואל**, רבי **מנחם זעמבא**, רבי **אפרים מיימון**, רבי **אברהם צבי פערלמוטער**, און נאך. אויף דעם אויבנדערמאנטן 'קול קורא', האבן נאר א טייל פון די אויסגערעכנטע רבנים גע'חתמ'עט.

א רוף פונעם 'וואַרשעווער ראבינאט' צו שטיצן די דארטיגע תלמוד תורה

אינעם 'קול קורא' ווערט שארף פארדאמט די טיילונג "וועלכער איז פארגעקומען נאר צוליב דעם וואס די אלטע קהלה האט זיך מתחבר געווען צו די כת הציונים", זיי שרייבן, "אזא סארט טיילונג איז נאך קיינמאל נישט געווען". אין די ווייטערדיגע שורות ריסן זיי אראפ די רבנים הגאוה"צ וועלכע האבן בארעכטיגט די טיילונג, וויבאלד די ציונים זענען ווי מומרים לכל התורה כולה, זיי שרייבן, ווער עס זאגט אזוי, "את השו"ע הוא מגדף את כבוד תורתינו הקדושה הוא מחלל ומוציא שם רע על כלל גדול בישראל". צום סוף, זענען זיי מוחה בתוקף ועוז אנטקעגן דעם פסק "וועלכער צעריסט כלל ישראל אויף שטיקער", און זיי ענדיגן מיט א פערזענליכע מחאה אנטקעגן די "רבנים מוציאי פסק דין כזה".

דער קול קורא לייענט זיך ווי פאלגענד[2]:

2. הופיע בעיתון 'המזרחי', ל' אב תרפ"ב; עיתון 'Volkszeitung' שי"ל בעיר פרעשבורג, בעמוד מוסף, אב תרפ"ב; ונדפס אח"כ בתוך קונטרס 'ישוב משפט' הנ"ל.

"פסק בי"ד של רבני ווארשע נ"י

ב"ה ווארשע יום עש"ק נחמו תרפ"ב

תוכחת מגולה ומחאה נמרצה

הגיעה לידינו חוברת קטנה בשם 'משפט צדק', בדבר הריבות שבין הקהלה הארטה' הראשית בקלויזנבורג והקהלה הארטה' ספרד שנפרדה ממנה בעת האחרונה.

והנה אמנם בהיותינו רחוקים ממקום המעשה אין אנו יכולים לחוות דעה בענין הזה, אולם בקראינו הכתוב בחוברת זו, ראינו לצערינו הגדול כי 'משפט צדק' זה שהוציא רבנים אחדים לזכותה של הקהלה הנפרדת, עלול להביא פרצה גדולה בחומת תורתינו הקדושה ועמנו עם ישראל, ואמרנו לא עת לחשות.

מתוך חוברת זו יוצא, כי קבוצה של אחינו בני ישראל חרדים נפרדה מעל הקהלה האורטודוקסית ויסדה לה קהלה אורטה' שניה בקלויזנבורג, וזה אך ורק מפני שחברי הקהלה הראשית האורטודוקסית עם רבם האב"ד בראשם היו לציונים. התפרדות כזו עוד לא היתה מעולם! וכבר מחלוקת זו הביאה לידי פסק דין משונה כזה, כי באים רבנים ומסכימים שיפה עשו וכדין עשו אחינו אלה בהתפרדם מעל הקהלה הארטה' שהתחברה אל הכת הציוני, באשר הציונים 'הרי הם לפי השו"ע כמומרים לכל התורה'. חיל ורעדה אחזונו למקרא הדברים האלה ולמשמע אוזן דאבה נפשינו, אין אנו באים להפך בזכותה של המפלגה הציונות לדבר בשבחה או בגנותה, אך יודעים אנו ברור כי בקרב הציונים והמזרחים ישנם רבנים רבים גדולי תורה ויראה, ואם אמנם נמצאים בתוך ההסתדרות הציונות הכללית הרבה חפשים, יש גם רבים שאינם נופלים ביראת שמים ודקדוקי המצות מכל היהודים החרדים, וכאן באים רבנים ומוציאים את כל הציונים מתוך כלל ישראל ועושים אותם כמומרים לכל התורה! הנשמע כדבר הנורא הזה?? כל מי שבא ומחליט כי לפי השו"ע הציונים המה כמומרים, **הרי את השו"ע הוא מגדף את כבוד תורתנו הקדושה הוא מחלל ומוציא שם רע על כלל גדול בישראל.**

ובשם תורתנו הקדושה אשר כל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, ולמען שלום כלל אחינו הדוויים וסחופים מבית ומחוץ, ובשם קיום אומתנו הנצחית עם ישראל גוי אחד בארץ, הננו מוחים בכל עוז נגד פסק דין זה העושה את תורתינו פלסתר, מכה את בית ישראל לרסיסים ומבתר אותם לגזרים. ואלמלא ראינו הכתוב בחוברת זו לא היינו יכולים להאמין, כי ימצאו רבנים בישראל שלא יראו מראש את כל ההרס והחורבן שפסק דין כזה עלול להביא בכל קהלותינו, את שנאת אחים שהוא מסכסך ופירוד הלבבות שהוא מגדיל.

ומצאנו חובה בנפשנו להרים קולנו בכח קול ענות מחאה נמרצה נגד הרבנים מוציאי פסק דין כזה, המחרחר ריב ומחריב עולמנו הדתי והרוחני, וכל מי שיש בידו למחות נגד שערורי' זו, עליו החובה למחות בכל תוקף כדי לקדם פני הרעה ולהחזיק את השלום בכל מושבותינו.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם ולא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום, וד' עוז לעמו יתן ויברך את עמו בשלום. נאום הכותבים למען כבוד התורה כבוד ישראל ולמען השלום, חברי ועד הרבנים לעדת ישראל בעיר ווארשע, יום הנ"ל שנת הנ"ל".

אויף דעם קול קורא האבן אונטערגעשריבן א צאל חברי ועד הרבנים, וואס מחמת כבודם האבן מיר ארויסגעלאזט זייערע נעמען.

עס איז גענצליך איבריג ארויסצובערענגן די לעכערליכקייט פון דעם 'קול קורא', אירע מזרחי'סטישע געדאנקען וואס שטארצן ארויס פון איר, מאכט איבריג יעדער באמערקונג דערויף.

דער מאמר אין 'דגלנו'

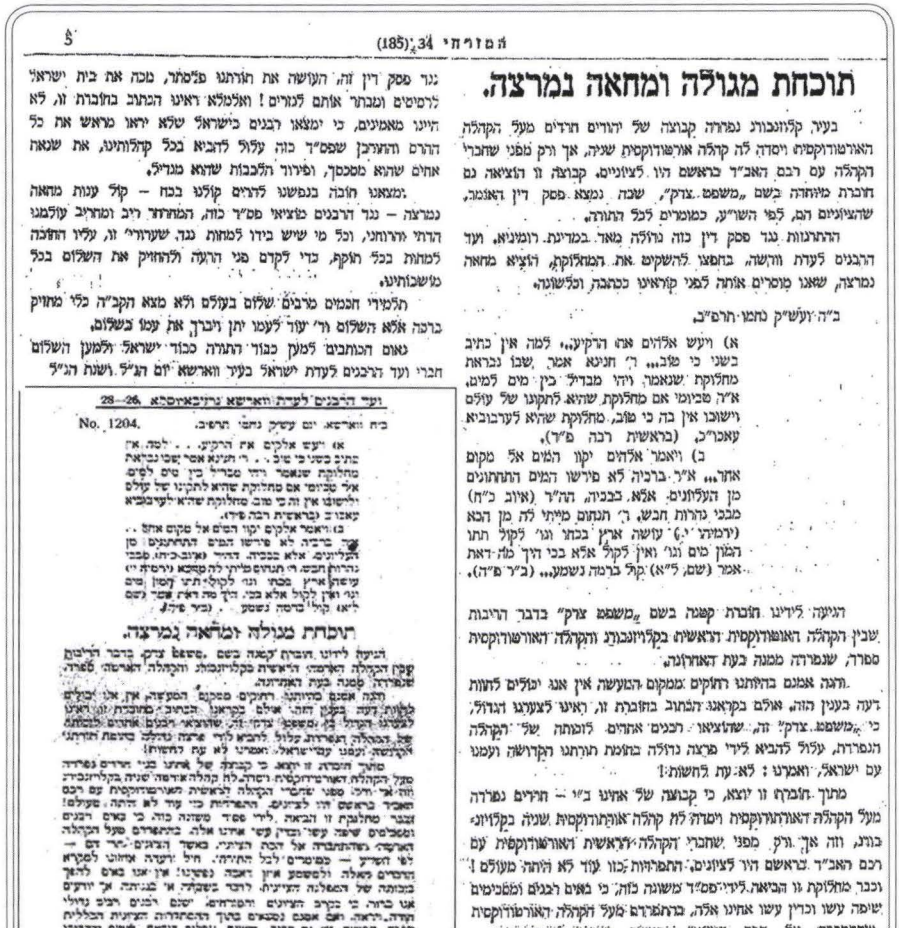
הרב אלכסנדר זושא פרידמאן ע"ה

די אויבנדערמאנטער 'קול קורא', איז גאר גוט כאראקטעריזירט געווארן אין א מאמר וואס איז ערשינען אינעם אגודיסטישן צייטונג 'דגלנו'[3], וואס פלעגט ארויסקומען אין ווארשע, פוילן. דער מאמר א.ק. 'נחפשה דרכינו', איז געשריבן געווארן דורכ'ן ארויסגעבער פון די צייטונג, דער בארימטער חרדי'שער שריפט-שטעלער הרב **אלכסנדר זושא פרידמאן**[4] ז"ל, מזכיר אגודת ישראל בפוילן.

דער שרייבער אין זיין מאמר, צייגט אן אויף גרויסע פעלערן אינערהאלב זייער אייגענע 'אגודה' פארטיי, און אלס ביישפיל ברענגט ער די 'פרשת קלויזנבורג'. אין זיינע שורות וויקלט ער אויף די השתלשלות פון די געשעענישן אין קלויזנבורג, וויאזוי הרב גלאזנער איז נתהפך געווארן לאיש אחר און זיך מתחבר געווען צו די ציונים, א זאך וואס איז גאר שטארק אפגעפרעגט אין יענע מדינה, און דאס האט שטארק פארדראסן די יראים אין שטאט, וועלכע האבן בהסכמת פון די גדולי המדינה זיך געטיילט פון די צענטראלע קהלה.

3. אלול תרפ"ב (שנה ב' חוברות י"ב).

4. רבי אלכסנדר זושא ע"ה, איז אויסער זיין עסקנות קאריערע, געווען א תלמיד חכם עצום, און ער האט פארפאסט און ארויסגעגעבן דעם באקאנטן ספר 'דער תורה קוואל'. ער איז אומגעקומען בשנות הזעם, הי"ד.

תוכחת מגולה ומחאה נמרצה.

בעיר קליוונבורג נפרדה קבוצה של יהודים תודים מעל הקהלה האורטודוקסית ויסדה לה קהלה אורטודוקסית שניה, אך רק מפני שחברי הקהלה עם רבם האב"ד בראשם היו ציונים. קבוצה זו הוציאה גם חוברת מיוחדה בשם „משפט צדק", שבה נמצא פסק דין האומר, שהציונים הם, לפי השו"ע, כמומרים לכל התורה.

ההתרגשות נגד פסק דין כזה גדולה מאד במדינת רומעניא. ועד הרבנים לעדת וזרשה, בחפצו להשקיט את המחלוקת, הוציא מחאה נמרצה, שאנו מוסרים אותה לפני קוראינו בכתבה ובלשונה.

ב"ה עש"ק נחמו תרס"ב.

א) ויעש אלהים את הרקיע. למה אין כתיב בשני כי טוב... ר' חניא אמר, שבו נברא מחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים. א"ר סביומי אם מחלוקת שהוא לתקונו של עולם וישובו אין בה כי טוב, מחלוקת שהוא לערבוביא עאכו"כ. (בראשית רבה פ"ד).

ב) ויאמר אלהים יקוו המים אל מקום אחד... א"ר ברכיה לא פירשו המים התחתונים מן העליונים אלא בבבלי, ה"ר (איוב כ"ח) מבכי נהרות חבש, ר' תנחום מיתיי לה מן הבא (ירמיה י') עושה ארץ בכחו וגו' לקול תתו המון מים בשמים וגו' ואין לקול אלא בכי הוך מה דאת אמר (שם, ל"א) קול ברמה נשמע... (ב"ר פ"ה).

הגיעה לידינו חוברת קטנה בשם „משפט צדק" בדבר הריבות שבין הקהלה האורטודוקסית הראשית בקליוונבורג והקהלה האורטודוקסית ספרד, שנפרדה ממנה בעת האחרונה.

והנה אמנם בהחלטנו החלטים ממקום המעשה אין אנו יכולים לדעות דעה בענין הזה, אולם בקראנו החוברת בזוכרת זו, ראינו לצערנו הגדול, כי „משפט צדק" הזה, שהוציאו רבנים אחדים לזכותה של הקהלה הנפרדה, עלול להביא לידי פרצה נדולה בתוכת תורתנו הקדושה ועמנו עם ישראל, ואמרנו: לא עת לחשות!

מתוך חוברת זו יוצא, כי קבוצה של אחינו בי – חדים נפרדה מעל הקהלה האורטודוקסית ויסדה לה קהלה אורתודוקסית שניה בקליוונבורג, וזה אך ורק מפני שחברי הקהלה הראשית האורטודוקסית עם רבם האב"ד נראים בעיני חברי הקהלה הנפרדת כמומרים לכל התורה! ראשית הוי ציונים, התחרטות כזו עוד לא היתה מעולם! וכבר מחלוקת זו הביאה לידי סכ"ד משונה כזה, כי בתים רבנים ומכובדים שיפה עשו וכדין עשו אחינו אלה, בהתפרדם מעל הקהלה האורטודוקסית „שתתגברה אל הבת הציוני", כאשר הציונים „הרי הם – לפי השו"ע – כמומרים לכל התורה", הוי „רעדה אחזתנו למקרא הדברים האלה ולמשמע אזן דאבה נפשנו! אין אנו באים להפך כוכחה של המפלגה הציונית דדבר בשבחה או בגנותה, אך יודעים אנו בודאי, כי בקרב הציונים החמורים ישנם רבנים גדולי תורה ויראה, ואם אמנם נמצאים בתוך ההסתדרות הציונית הכללית הרבה חפשים, יש גם הרבה שאינם מקבלים בשמחה ודקדוקי המצוות מכל היהדים החרדים, למען באים הרבנים ומציצים את כל הציונים מתוך כלי ישראל ועושים אותם כמומרים לכל התורה! הגישמע כדבר הנזרא הזה.? כל מי שבא ומתלוים כי לפי השו"ע הציונים הזה כמומרים, הרי את השו"ע הוא מנדף, את כבוד תורתנו הקדושה הוא מחלל ומציא שם רע על כלל גדול בישראל!

ובשם תורתנו הקדושה, אשר כל דרכי דרכי נועם וכל נתיבותי שלום, ולמען שלום כלל אחינו היהודים ומחופים מבית ומחוץ, ובשם קיום אומתנו הנצחית – עם ישראל גוי אחד בארץ – הננו מחים בכל עוז נגד פסק דין זה, העושה את תורתנו פלסתר, מכה את בית ישראל לרסיסים ומבזר אותם לנזרים! ואלמלא ראינו המצב בחוברת זו, לא היינו מאמינים, כי ימצאו רבנים בישראל שלא יראו מראש את כל ההרס והחרבן שפס"ד כזה עלול להביא בכל קהלותינו, את שנאת אחים שהוא מסכסך, ופירוד הלבבות שהוא מגדיל.

ומצאנו חובה בנפשנו לזעוק קולנו בכח – קול ענות מחאה נמרצה – נגד הרבנים מציאי פס"ד כזה, המחרחר ריב ומדיב עולמנו הדתי מהרוחני, וכל מי שיש בידו למחות נגד שערורי' זו, עליו החובה למחות בכל תוקף, בדי לקדם פני הרעה ולהחזיק את השלום בכל נעשבותינו.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם ולא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום וד' עוד לעמו יתן יברך את עמו בשלום.

נאום הכותבים למען כבוד התורה כבוד ישראל ולמען השלום חברי ועד הרבנים לעדת ישראל בעיר וואדשא יום הג"ל ושנת הג"ל

ועד הרבנים לעדת וואדשא ני־לי־אוסטא 28–26.

No. 1204. בית וואדשא, יום עשרק נחמו תרס"ב.

א) ויעש אלהים את הרקיע. . . למה אין כתיב כשני כי טוב. . . ר' חניא אמר, שבו נברא מחלוקת שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים. אר' סבייומי אם מחלוקת שהוא לתקונו של עולם ולישובו אין בה כי טוב, מחלוקת שהוא לערבוביא מאכו"כ. (בראשית רבה פ"ד).

ב) ויאמר אלהים יקוו המים אל מקום אחד. . . א"ר ברכיה לא פירשו המים התחתונים מן העליונים, אלא בבבלי, ה"ר (איוב כ"ח) מבכי נהרות חבש, ר' תנחום מיתיי לה מן הבא (ירמיה י') עושה ארץ בכחו וגו' לקול תתו המון מים בשמים וגו' ואין לקול אלא בכי הוך מה דאת אמר (שם, ל"א) קול ברמה נשמע. (ב"ר פ"ה).

תוכחת מגולה ומחאה נמרצה.

הגיעה לידינו חוברת קטנה בשם „משפט צדק" בדבר הריבות שבין הקהלה האורטודוקסית הראשית בקליוונבורג והקהלה האורטודוקסית ספרד, שנפרדה ממנה בעת האחרונה.

והנה אמנם בהחלטנו החלטים ממקום המעשה אין אנו יכולים לדעות דעה בענין הזה, אולם בקראנו החוברת בזוכרת זו, ראינו לצערנו הגדול, כי „משפט צדק" הזה, שהוציאו רבנים אחדים לזכותה של הקהלה הנפרדה, עלול להביא לידי פרצה נדולה בתוכת תורתנו הקדושה ועמנו עם ישראל, ואמרנו: לא עת לחשות!

מתוך חוברת זו יוצא, כי קבוצה של אחינו בי – חדים נפרדה מעל הקהלה האורטודוקסית ויסדה לה קהלה אורתודוקסית שניה בקליוונבורג, וזה אך ורק מפני שחברי הקהלה הראשית האורטודוקסית עם רבם האב"ד נראים בעיני חברי הקהלה הנפרדת כמומרים לכל התורה! ראשית הוי ציונים, התחרטות כזו עוד לא היתה מעולם! וכבר מחלוקת זו הביאה לידי סכ"ד משונה כזה, כי בתים רבנים ומכובדים שיפה עשו וכדין עשו אחינו אלה, בהתפרדם מעל הקהלה האורטודוקסית „שתתגברה אל הבת הציוני", כאשר הציונים „הרי הם – לפי השו"ע – כמומרים לכל התורה", הוי „רעדה אחזתנו למקרא הדברים האלה ולמשמע אזן דאבה נפשנו! אין אנו באים להפך כוכחה של המפלגה הציונית דדבר בשבחה או בגנותה, אך יודעים אנו בודאי, כי בקרב הציונים החמורים ישנם רבנים גדולי תורה ויראה, ואם אמנם נמצאים בתוך ההסתדרות הציונית הכללית הרבה חפשים, יש גם הרבה שאינם מקבלים בשמחה ודקדוקי המצוות מכל היהדים החרדים, למען באים הרבנים ומציצים את כל הציונים מתוך כלי ישראל ועושים אותם כמומרים לכל התורה! הגישמע כדבר הנזרא הזה.? כל מי שבא ומתלוים כי לפי השו"ע הציונים הזה כמומרים, הרי את השו"ע הוא מנדף, את כבוד תורתנו הקדושה הוא מחלל ומציא שם רע על כלל גדול בישראל!

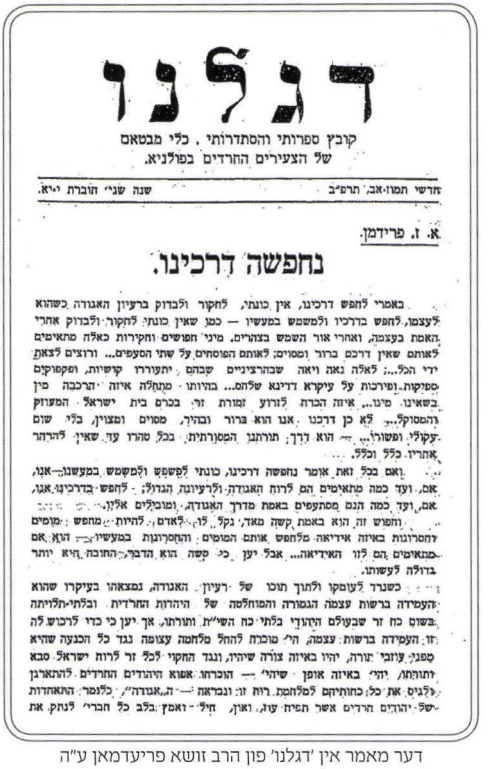
ובשם תורתנו הקדושה, אשר כל דרכי דרכי נועם וכל נתיבותי שלום, ולמען שלום כלל אחינו היהודים ומחופים מבית ומחוץ, ובשם קיום אומתנו הנצחית – עם ישראל גוי אחד בארץ – הננו מחים בכל עוז נגד פסק דין זה, העושה את תורתנו פלסתר, מכה את בית ישראל לרסיסים ומבזר אותם לנזרים! ואלמלא ראינו המצב בחוברת זו, לא היינו מאמינים, כי ימצאו רבנים בישראל שלא יראו מראש את כל ההרס והחרבן שפס"ד כזה עלול להביא בכל קהלותינו, את שנאת אחים שהוא מסכסך, ופירוד הלבבות שהוא מגדיל.

ומצאנו חובה בנפשנו לזעוק קולנו בכח – קול ענות מחאה נמרצה – נגד הרבנים מציאי פס"ד כזה, המחרחר ריב ומדיב עולמנו הדתי מהרוחני, וכל מי שיש בידו למחות נגד שערורי' זו, עליו החובה למחות בכל תוקף, בדי לקדם פני הרעה ולהחזיק את השלום בכל נעשבותינו.

תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם ולא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום וד' עוד לעמו יתן יברך את עמו בשלום.

נאום הכותבים למען כבוד התורה כבוד ישראל ולמען השלום חברי ועד הרבנים לעדת ישראל בעיר וואדשא יום הג"ל ושנת הג"ל

די מחאה פון די וועד הרבנים דוואדשע, אין די צייטונג 'מזרחי', און אין קונטרס 'ישוב משפט'

דגלנו

קובץ ספרותי והסתדרותי . כלי מבטאם
של הצעירים החרדים בפולניא.

חדשי תמוז-אב, תרפ"ב · שנה שני' חוברת י"א.

א. ז. פרידמן.

נחפשה דרכינו.

באמרי לחפש דרכינו, אין כוונתי, לחקור ולבדוק ברעיון האגודה כשהוא לעצמו, לחפש בדרכיו ולמשמש במעשיו — כמו שאין כוונתי לחקור ולבדוק אחרי האמת בעצמה, ואחרי אור השמש בצוהרים, מיני חפושים וחקירות כאלה מתאימים לאותם שאין דרכם ברור ומפורש; לאותם המוסתרים על שתי המעפים... ורוצים לצאת ידי הכל...; לאלה נאה ויאה שבתרציניים שבהם · תעוררי קושיות, ופקפוקים מסקנות-ופירכות על עיקרא דדינא שלהם... בהויתו · מתחלה איזה · הרכבה פין בשאינו מינו... איזה הכרה לגורע ממורת זר · בכרם בית ישראל · המעוזק והמסוכל... לא כן דרכנו · אנו הוא ברור ובהיר, מפורס ומצוין, בלי שום עקלקל ופשורי... — הוא דרך · תורתנו המסורתית, בכל סתרי עד שאין להרהר אחריו. כלל וכלל. . . .

ואם בכל זאת אומר נחפשה דרכינו, כוונתי לחפשם ולמשמש במעשנו—אנו, אם, ועד כמה מתאימים הם לרוח האגודה, ולרעיונה הגדול; · לחפש בדרכינו אנו, אם, ועד כמה הנם מסתעפים באמת מדרך האגודה, ומובילים אליה. . . .

וחפוש זה הוא באמת קשה מאד, נקל לומר, להיות · מחפש · מומים ומחלוקות באיזה אידיאה שלחפש אותם המומים והמחלוקות במעשינו — הוא אם מתאימים הם לזו האידיאה... אבל יען כי קשה הוא הדבר, התובה היא יותר גדולה לעשותו.

כשנרד לעומקו ולתוך תוכו של רעיון האגודה, נמצאהו בעיקרו שהוא העמידה ברשות עצמה הגמורה והמוחלטה של היהדות החרדית. ובלתי-תלויתה בשום כח זר שבעולם היהודי בלתי כח השי"ת ותורתו, אך יען כי כדי לרכוש לה זו העמידה ברשות: עצמה, הי' מוכרח להחל מלחמה עצומה נגד כל הכנעה שהיא מפני עובי תורה, יהי באיזה צורה שיהי, ונגד התקיי לכל זר לרוח ישראל. סבא ותומתא, יהי באיזה אופן שיהי — הוכרחו אשוא היהודים החרדים להתארגן לגיס את כל כוחותיהם למלחמת. ריוח זו: ובראשה — ה„אגודה", כלומר: התאחדות של יהודים חרדים אשר תפיה עוז, ואון, חיל · ואמץ בלב כל חברי לנתק את

דער מאמר אין 'דגלנו' פון הרב זושא פריעדמאן ע"ה

ער שרייבט ווייטער: "קיין שום רב פון אן אנדערע מדינה האט זיך נישט אריינגעמישט אין דעם סכסוך, זיך פארלאזנדיג אז די דארטיגע רבנים - הקרובים אל החלל - פארשטיין וואס זיי האבן צו טון, פלוצלונג האט דער 'ועד הרבנים דוואשע' ארויסגעגעבן א קול קורא מוחה צו זיין אנטקעגן די טיילונג". אין די וויטערדיגע שורות פארדאמט ער דעם 'קול קורא ארויסגעבער' מיט דער גאנצער שארפקייט, אנווייזנדיג אז די אונטערגעשריבענע רבנים זענען פשוט געצוואונגען געווארן דערצו דורכ'ן 'תקיף הידוע' פונעם ראבינאט, און אונסא כמאן דלא עביד דמי.

ער פירט אויס: "עס איז נאר א וואונדער אויף די מנהלי אגודה וועלכע פארשווייגן אזא חוצפה'דיגן ארויסטריט, און וואס זאל די יוגנט זאגן זעענדיג ווי א ועד פון רבנים שרייבן, אז צווישן די מזרחי קרייזן געפינען זיך אויך 'גדולי יראה', ומה יעשה הבן שלא יחטא".

צוליב איר באלערנדן אינהאלט, ציטירן מיר די מאמר בשלימות:

"או נקח נא עובדא שניה שכבר התפרסמה מעט בשם מעשה קלויזנבורג, ונראה איך הננו רחוקים מדרך האגודה האמיתי.

הנה עיר קלויזנבורג (עתה ברומעניא) היא אחת מהערים שהצילה את עצמה בעת מלחמת הריפורם הידועה שהיתה במדינת אונגריא, ע"י התפרדות הקהלה לאורטודוקסים וניאולוגים, ותודות זה נשארו בה יהודים חרדים כמו בשאר ערי אונגריא שעשו דבריהם עפ"י חכמי הדור בימים ההם ובראשם הגאון בעל חת"ס ז"ל, ונבדלו ממבקשי חדשות ותקונים בדת. והנה עתה נהפך הרב של קהלת החרדים לאיש אחר ונעשה כהן לציונות, ומלבד שהנהו משתתף בכל התאספות

הציונות - שזה לבד די להטיל ספק בחרדיותו, ובפרט במדינה ההיא שכל יראי ה' רחוקים מרעיון הציוני מאוד מאוד - הנה גם החל לתקן תקונים בעירו, ליסד בית ספר עברי על פי הטפוס הציוני וכדומה. כראות החרדים דבר זה, התחלקו עוד הפעם מקהלת האורטודוקסים ויסדו 'קהלה אורטודוקסית ספרדית', ופרסמו את פסק דינם של גדולי וצדיקי המדינה ההיא שהסכימו לצעדם זה בחוברת לבדה תחת שם 'משפט צדק'.

והנה אף שלא דעת כל החכמים נוחה מצעד כזה של התבדלות והתפרדות גמורה, בכל זאת כל גאוני וחכמי ישראל האמיתיים בכל מקומות מושבותיהם לא הכניסו א"ע לתגר זה, בחשבם, אם יהודים חרדים לדבר ה' שכבר נכוו פעם אחת בחמין דואגים לקיום הדת ומצילים א"ע במה שמוצאים לנכון בהסכמת גדוליהם וצדיקיהם, יהי ה' עמם, ומה לנו העומדים מרחוק לדון על זה ולקררם בהיות כוונתם רצויה. אבל פתאום נדפס על העתון 'מזרחי' קול קורא, ושוב מאת ועד הרבנים הוורשאי - שהוא בוורשה, ומצודתו פרוסה בקלויזנבורג אשר ברומעניא - המוחה בכל עוז נגד מעשה החרדים דשם, יען כי יודע הוא שיש גם בין הציונים והמזרחים רבנים "גדולי תורה ויראה" כמו בין שאר החרדים, וכל האומר להבדל מהם את השלחן ערוך הוא מגדף, ועוד ועוד.

והנה לא אתמה על ועד הרבנים הוורשאי מה ראה להכניס א"ע לענין כזה, הכי כבר תקן את כל התקנות בעירו? הכי יכולים כבר לאכול בוורשא בשר כשר וחלב יהודי בלי שום חשש ופקפוק עד שנפנה להתענין בדבר אשר מחוץ למדינה? והכי באמת מגעת הקומפטנציה של ועד הרבנים בוורשה לחוות דעת בענין עולמי כזה מבלי התיעץ עם כל חכמי המדינה? את כל זה לא אשאל, יען סוד גלוי הוא שדבר זה בעטיו של התקיף הידוע - אשר כל הרבנים נדרסים כאסקופה תחת רגליו - נעשה, הוא הוא הכותב והחותם יען שהוא הוא הסופר והמונה, ולכן לא עליהם להתלונן אם גרים הם מפני איש כזה. אבל איפוא הוא האגודה ומנהליה, מדוע לא הרימו את קולם בעוז להכריז בגלוי שזה רק דעת יחיד תקיף ושאין כל גדולי הדור מסכימים להם, והגעו בעצמכם, הנה כל הגאונים הכי גדולים והצדיקים מכל קצוי ארץ מדור הקודם ומדורינו אסרו את הציונות והמזרחיות והכריזו הרבה פעמים שאין להתחבר עמהם, וא"כ יחיד העובר על דבריהם אף אם הוא גדול בתורה אבל איך אפשר שהוא גם גדול ביראה? וכי זוהי יראת ה' שצוה בתורתו לא תסור? וכי גדול בתורה כזה שהי' בזמן הבית לא הי' נחשב לזקן ממרא? ואם יוצא פסק מ'ועד של רבנים' שיש גם בין הציונים "גדולי תורה ויראה" מה יעשו צעירי דורנו אף החרדים שלא יתהפכו בין רגע לציונים ולמזרחיים? ומה יעשו הרבנים בעירותיהם הקטנות שעוד מחו עד עתה נגד עלילות הציונים ופרצותיהם

בדת, אם יבואו בעלי ה'יראה' האלה ויראו להם את גליון 'המזרחי' עם פסק דינו של ועד הרבנים בוורשה?

ועתה שומו שמים! אין קול ואין קשב, השלך הס ברחוב החרדים ואין פוצה פה ומצפצף, ובשום אופן איננו יודע ומבין למה הננו צריכים - לפי פסק דין הזה - לאגודה כלל וכלל, נעשה כולנו ציונים ומזרחיים ולא יגרע מתורתינו ויראתנו דבר".

עבירה גוררת עבירה

ס'איז אינטערעסאנט צו באצייכענען, אז דער דערמאנטער 'קול קורא' פון די ווארשעווער רבנים איז דאטירט 'ערב שבת נחמו תרפ"ב', און א וואך פריער האט דער זעלביגער ועד הרבנים ארויסגעגעבן א וועגדונג צום ציבור צו זאגן הלל אום 'שבת חזון תרפ"ב', לכבוד די באלפור דעקלאראציע.

ווי באקאנט האט דער ענגלישער לארד **באלפור** - וועלכער האט געדינט אלס אויסערן מיניסטער פון די בריטישע רעגירונג - דערקלערט אין יאר תרע"ח, אז "די ענגלישע רעגירונג קוקט מיט א גוט אויג אויף די גרינדונג פון א נאציאנאלע היים פאר אידן אין ארץ ישראל". די דעקלאראציע איז שפעטער - ביום כ"ח תמוז תרפ"ב - באשטעטיגט געווארן דורך די פעלקער פארבאנד, א זאך וואס האט ארויסגערופן גרויס פרייד ביי די מזרחי'סטישע קרייזן, און דער ווארשעווער ראבינאט האט ביידע מאל - אין יאר תרע"ח, און אין יאר תרפ"ב - ארויסגעגעבן א רוף צום ציבור, אז מ'זאל זאגן פארשידענע פסוקי שבח והודאה לכבוד די אנטוויקלונגען, א זאך וואס האט ארויסגערופען גרויס אויפרויז, אפי' אין די אגודה רייען.

אין די צייטונג 'המזרחי'[5] געפונען מיר א באריכט, וויאזוי ס'האט אויסגעקוקט 'שבת חזון' אין ווארשא, און אונטער וואספארא פרייליכע שטימונג דאס איז (ליידער) אדורך, אין ליכט פון די הלל-רוף פון די ווארשעווער ראבינאט.

"הד אישור המנדט.

אישור המנדט ערר שמחה גדולה והתלהבות רבה בקרב היהודים בפולין בכלל, והיהודים החרדים בפרט. מערי השדה מודיעים למזרחי על אספות עם רבות, ועל התנדבות העם ל'קרן היסוד' וה'קרן קיימת'.

בוורשה עברה 'שבת חזון' במצב רוח מרומם, ועד הרבנים הוציא כרוז לאמר אחר קריאת התורה חמשה 'שירי המעלות', קכ"ב-קכ"ו, ובכל בתי התפלה אף

5. שנה ד', 31, ט' אב תרפ"ב.

של החסידים אמרו מזמורים אלה בשמחה ובצהלה, בבתי הכנסת הגדולים נאמו נואמים מזרחיים".

הד אישור המנדט.

אישור המנדט עודד שמחה גדולה והתלהבות רבה בקרב היהודים בפולין בכלל והיהודים החרדים בפרט. מערכת "השרה מדיעים ל„מזרחי" על אספות-עם רבות ועל התגדבות העם ל„קרן היסוד", ו„הקרן הקיימת".

בוחשוה עברה „שבת תזון" כמצב רוח מרומם. ועד הרבנים הוציא כרוז לאמר אחד קריאת התורה המשה „שיר המעלות" : קכ"ב–קכ"ו, ובכל בתי־התפלה, אף של החסידים, אמרו מזמורים אלה בשמחה ובצהלה. בבתי־הכנסת הגדולים נאמו נואמים מזרחיים. ב„מזרחי" היה החדר גדול מאד ואם הרי"ל ניקנבוים; בסיני נ"כ גדלה הצטיפות, שם נאם מר אליעלך נייפלד, בחברה ש"ס, נלבקי 39, נאם רבי ח. כ. קנגלנבוגן, בביהכ"ם נוזיק נאם הר"ל הדזון, כ„שערי ציון" נאם ד"ר פלדמאן וכן בעוד בתי־כנסת. גם בית־הכנסת לנאורים. שבתאב פלומאנקה ערך הפגים תפלת הודיה; שם נאם ד"ר טורון. בבתי־תפלה רבים נדבו סכומים גדולים ל„קרן היסוד".

פאטאטסטאט פון די צייטונג 'המזרחי' איבער די הלל-רוף פון די וואַרשעווער רבנים

איבער די הלל-רוף וואס די וואַרשעווער ראבינאט האט ארויסגעגעבן נאך די באלפור דעקלאראציע, בשנת תרע"ח, שרייבן די אגודה פירער אין א בריוו צו כ"ק אדמו"ר **מהריי"צ מליבאוויטש** זצ"ל[6]: "וגם אחרי הצהרת בלפור יצאנו תמיד בקול חוצב להבות אש נגד הציונים והמזרחים, והזהרנו שחלילה לאמר ע"ז גאולה או ענין שופר של משיח כי זהו כפירה בעקרי הדת..... ומי אינו יודע פה מהמלחמה שהיתה לנו אף נגד רבני וואַרשא שתיקנו לומר הלל ביום הצהרת באלפור, והמלחמה היתה כבדה כי כל הקהל אחזו עווית". נאכדעם וואס דער 'ועד הרבנים' האט אין יאר תרפ"ב נאכאמאל געהייסן זאגן הלל, שרייבט דער גערער רבי כ"ק אדמו"ר בעל **אמרי אמת** זצ"ל אין א בריוו[7]: "עם היות היא בשורה משמחת לב[8], אבל לומר הלל בפרהסיא כבר נודע דעת החרדים גם מאז זה כמה שנים, ואז[9] הצדיקו א"ע הדיינים בוואַרשא כי כפו עליהם ההר כגיגית, ואולי גם עתה כן". אין די וויטערדיגע שורות שרייבט דער גערער רבי, אז מ'דארף מאכן אן איינגעהאלטענע מחאה דערקעגן.

ווי עס קוקט אויס, איז דער חודש אב תרפ"ב געווען א 'זמן גרמא' אז די וואַרשעווער ועד הרבנים זאל - ווילנדיג צו אומווילנדיג - מהפך זיין די יוצרות, און מאכן פון שבת חזון א יום טוב, און פון שבת נחמו א תשעה באב...

---

6. נדפס ב'החסידות ושיבת ציון', י. אלפסי, ת"א תשמ"ו, נספחים ט"ו.
7. ראה 'ראש גולת אריאל', ח"ב עמ' ת"ו. המחאה לבסוף לא נעשה, ראה במאמרו של הרב **זושא פריעדמאן** המובא לקמן.
8. מחד גיסא, הי' ב'הצהרת בלפור' הבטחה ברורה מאת ממשלת אנגליה, ליתן חוף מבטחים ליהודים בארץ ישראל. אבל מאידך, ראו בזה גדולי ישראל, סמכות והכרה לשלטון הציונים בארץ ישראל, וגרעיני הראשונים ליסוד מדינה יהודית, ולכן התנגדו לזה בתוקף, והמליצו על 'הצהרת בלפור' בכינוי 'צרת בעל פעור'.
9. הכונה כי בפעם הראשונה בשנת תרע"ח, הצדיקו א"ע הרבנים דוואַרשע כי כפו עליהם הר כגיגית.

דער מאמר אין דגלנו איבער דעם 'הלל' רוף

אינעם אויבנדערמאנטן מאמר 'נחפשה דרכינו', ווערט שארף ארונטערגעריסן דער דערמאנטער רוף פונעם ווארשעווער ראבינאט צו זאגן פסוקי הלל אין שבת חזון. ווי דערמאנט אויבן, האט דער שרייבער הרב **אלכסנדר זושא פרידמאן** געווידמעט אן ארטיקל, אויפצואווייזן ווי ווייט די אגודה איז פארפארן פון די ריכטיגע רעלסן, און ער ברענגט פארשידענע פאקטן און פאסירונגען אונטערצושטיצן זיין שטעלונג. אלס א חלק פון זיינע באווייזן ברענגט ער די 'קלויזנבורגער פרשה' און דעם 'קול קורא' פונעם ווארשעווער ועד הרבנים, ווי אויך די אנטוויקלונג פון דעם 'מאנדאט באשטעטיגונג' און די 'הלל-רוף' פון די ווארשעווער וועד הרבנים.

אין זיין מאמר שרייבט ער - איבער די 'הלל רוף' - ווי פאלגענד:

"נקח נא למשל את העובדא של אישור המאנדאט ע"י חבר העמים שהיתה לפני איזה שבועות, ואשר הציונים הריעו עליה כעל גאולה חדשה, ומלאו את חללו של שוק היהודים בנאומים חגיגיים ובנהרות של דיו ממאמריהם הרבים, מה שהי' ברור לכל איש בעל הגיון בריא שזה מזיק לנו היהודים, בחומר וברוח, האם השמענו בזה את קולנו הראוי לגלות את הבלוף הנורא שבכל תרועות הנצחונות האלה, וביותר את הסכנה האיומה הכרוכה בעקבן?

הנה עוד כמה ימים לפני האישור הרשמי של המאנדאט, בעוד עמד על סדר היום של ישיבת חבר העמים בלונדון, פרסם כותב הטורים האלה מאמר בהעתון היומי 'דער איד'[10] תחת השם 'מעט זהירות', שבו עוררתי על ההפסד הרב שהביאו הציונים עד כה לשאלת הישוב הארץ-ישראלי בצעקותיהם וצוחותיהם, בגאולותיהם וקולות שופרותיהם, על נצחון פלוני וישועה אלמונית, על ביצה שלא נולדה ועל מגדל שפרח באויר, עד כמה שגרמו לפקוח עינים של הערבים הפראים ולעורר ביניהם תנועה של הגנה והתאחדות, בחשבם שכצעקה הבאה אליהם כך היא האמת שרוצים היהודים לגרשם מן הארץ וליסד שם מלוכה יהודית, הוזהרתי על ההכנות החדשות שעשו אז בחוגי הציונים לחוג את יום אישור המאנדאט בתופים ובמחולות ולהכריזו ליום גאולה חדש, שזה יגרה מחדש את עצבי הפראים האלה, ויתן חומר תעמולה חדש לידי המסיתים השונים אשר זורעים זרעוני משטמה על תלמי לבותיהם.... אבל הבעתי גם את הכרתי שהצוחנים המושבעים לא ישגיחו בכל זה, וכדי לרומם את פעולות מפלגתם לא ישגיחו אם יביאו נזק לאומה.

10. י"ל בעיר לאנדאן.

די צייטונג 'המזרחי' טריאומפירט מיט די מאנדאט
באשטעטיגונג פון די פעלקער פארבאנד

והנה אף כי שבעד מאמרי זה כנו אותי אז בעתון הציוני בשם 'שונא ציון', כמובן שקלעתי אל המטרה וכמו שהגדתי מראש כן הי', פעמוני הציונים צלצלו והרעישו ביום אישור המאנדאט את הארץ והחרישו את האזנים, עד שלא נשמעו כלל הקולות האחדים מהרציניים שבהם שהראו על אי ממשותו של הנצחון הגדול הלז. ולא הי' די בכל זה, אלא שהשתמשו גם בחותם 'ועד הרבנים הוורשאי', להכריז בקול גדול לאמור בשבת חזון בבתי כנסיות ובבי מדרשות את מזמורי תהלים המדברים משיבת ציון (אך לא חלילה את המזמור 'אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו'), יען שגם סוקלוב[11] בנאומו בלונדון אמר, שהגענו לשיבת ציון ושצריכים לזמר שירי המעלות הללו, והתוצאות מה היו? תעמולה קדחנית חדשה בין חוגי הערבים, ולא לבד נגד הציונים רק נגד כל היהודים, רציחות חשאיות על אם הדרכים ויריות מן הפרדסים, זריקת פצצה על בית היתומים שבירושלים[12]. וכי כל היסוד לזה הי' הרעש וקול הנצחון שעשו הציונים אפשר לראות, מזה שהעתון הערבי 'פלשטין' היפואי אחרי כתבו מאמר ארוך נגד הצהרות הממשלה האנגלית הנוגע לא"י, מסיים: 'העבודה שהסתדרות הציונות הסכימה לה, מספיקה כבר'.

ועתה נחשוב עוד את הסכנה כלפי פנים, כלפי הדור הצעיר שראה והאמין שבאמת באה הגאולה המקווה, עד שרבנים כבר מצוים לאמר שירות ותשבחות בשבת חזון, שבאמת השופר הנתון ביד ה'שומר' המצויר על ה'היינט', הנהו השופר של גאולה, ומלבד שזה כבר עוקר מלבו את כל שרשי האמונה בגאולה האמתית ובביאת משיח האמתי, ובהרבה ערים לא התענו מפני זה בת"ב, הנה

11. נחום סאקאלאוו הי' מראשי הציונים בראשית ימי התיסדותה, והי' ידיד נאמן לד"ר הרצל, אח"כ שימש כנשיא ה'הסתדרות הציונות העולמית'.

12. הפרעות התחילו ביפו ביום כ"ג ניסן תרפ"א, ונמשך לה' ימים. בעת הפרעות נהרגו מ"ז יהודים ל"ע, לבד הרבה שנפצעו ל"ע, גם מהערביים היו כמה נהרגים ונפצעים.

גם מביא אח"כ לידי יאוש מר, בראותו שאחרי הגאולה הנה שערי הארץ סגורים ומסוגרים מפני בני ישראל עוד יותר מבימי ממשלת הטורקים הפראים, ושזכיות היהודים הולכים ונתמעטים והולכים ונצערים, וש'היד השחורה' של הערבים עושה במחשך מעשיהם מעשה שוד ורצח, והאם כל זה היא גאולה? ועל זה קוינו זה אלפים שנה? ונחש היאוש מוצץ את לשד חיתו וארסו מפעפע ועולה עד קדקדו ומחו ומרעיל את נשמתו היהודית.

הנני שואל אפוא, אם באמת כבר השלכנו מעלינו את עול העסקנים ובעלי טובה הידועים, למה נתנו מחסום לפינו? למה החרשנו ולא השמענו קולנו קול קורא בחיל למחות בעוז נגד חילול הרגשות הכי קדושות של האומה באופן כזה? איפוא היו היראים את ה' ואוהבים את עמם באמת? למה לא יצאו כולם חוצץ נגד הכרזת אמירת 'שירי המעלות' בשבת חזון, ולחוג את ימי אבל האומה בקול המון חוגג? ואם באמת סוברים שזה ענין שיבת ציון כדעת סוקלוב, וכי ראוי לדחות את האבל ולהעבירו מפני שמחת גאולה זו, למה לא הגידו זאת קבל עם בפרסום ובגלוי למען נדע את אשר עלינו לעשות? לא! אדישות נוראה כזו, אינה מתאימה בשום אופן עם רעיון האגודה שמלמד לבלי להכנע מפני פחדים שוא וחששות של הבל, ולאמר את האמת כמו שהיא מבלי גור מפני איש ומבלי חשב למה יאמרו.

אבל הוא הדבר אשר דברתי, סבלנים הננו יותר מדאי, במקום שהסבלנות נוגעת לנפש האומה בחומר וברוח. פחדנים הננו מפני הני כלבין דחציפין דקימי עלן כי כסלא לאוגיא, ובכל תנועותינו הננו מביטים עוד מאחרינו אם לא נקניט את האוזים, מבלי הבט ע"ז, שבדומיתנו, את נפש העם הננו קובעים, ועל דמו ועל דם זרעיותיו הננו עומדים".

ביז אהער איז פון די באלערנדע מאמר וואס הרב זושא פריעדמאן האט געשריבן, וואס גיט א שטיקל בליק, וויאזוי מ'האט אנגעקוקט - אפילו אין די אגודה קרייזן - די 'קול קורא' וואס די וואַרשעווער וועד הרבנים האט ארויסגעגעבן.

נאך רבנים קומען ארויס מיט בריוון לטובת די ארטאדאקסן

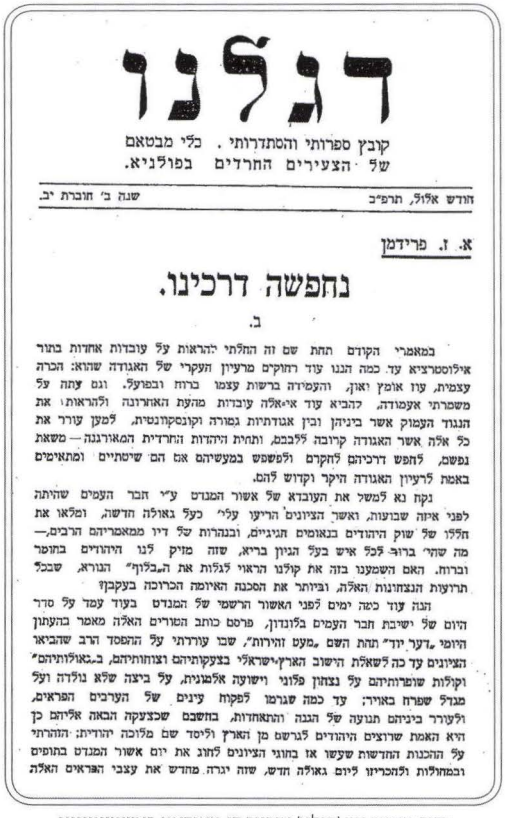
אויסער די אויבנדערמאנטע חברי ועד הרבנים פון וואַרשע, זענען נאך עטליכע רבנים פון גאליציע ארויסגעקומען מיט בריוון לטובת די ארטאדאקסן[13].

13. כל המכתבים דלהלן נדפסו בקונטרס 'ישוב משפט'.

דער ערשטער איז געווען דער רב פון לעמבערג, וועלכער איז געווען אן איידעם ביים פריערדיגן רב הג"ר **צבי הירש אורנשטיין** ז"ל.

ער שרייבט ווי פאלגענד:

"הנה התארח פה עירנו הרב הג' וכו' מו"ה עקיבא גלאזנער נ"י אב"ד דק"ק קלויזענבורג, ובא בצל קורתי לקדמני בשאילת שלום ולשפוך לפני שיחו בדבר אשר אירע במחנתו חדשות, כי אנשי עדתו אשר הי' לאחת, נחלקו לשתים, כי גבר ביניהם שנאת חנם, וידוע כי השנאה מקלקלת את השורה ואיש על רעהו ידברו עתק ולשונו חרב חדה, וביותר על הרב הזקן דמתא נ"י[14] כאשר עיני רואות בתכריך מכתבים הנדפסים בחוברת מיוחד 'משפט צדק' אשר בידו.

דגלנו

קובץ ספרותי והתחדרותי . כלי מבטאם של הצעירים החרדים בפולניא.

חודש אלול, תרפ"ב — שנה ב' חוברת יב.

א. ז. פרידמן

נחפשה דרכינו.

ב.

במאמרי הקודם הזכרתי שם זה החלתי להראות על עובדות אחדות בתור אילוסטראציא עד כמה הגענו עוד רחוקים מרעיון העקרי של האגודה שהוא: הברה עצמית, עזו אומץ ואון, והעמידה ברשות עצמו ברוח ובפועל. וגם עתה על משמרתי אעמודה, להביא עוד אי-אלה עובדות מהעת האחרונה ולהראות את הנגוד העמוק אשר ביניהן ובין אגודתינו בגורה וקונסקוונטית, למען עורר את כל אלה אשר האגודה קרובה ללבם, ותהית היהדות החרדית המאורגנה — נשאת נפשם, לחפש דרכיהם לחקרם ולפשפש במעשיהם אם הם שיטתיים ומתאימים באמת לרעיון האגודה היקר וקדוש להם.

נקח נא למשל את העובדא של אשור המנדט ע"י חבר העמים שהיתה לפני איזה שבועות, ואשר הציונים הריעו עלי' כעל גאולה חדשה, ומלאו את חי"ו של שוק היהודים בנאומים תגיגים, ובנהרות של דיו מאמריהם הרבים,— מה שהי' ברור לכל איש בעל הגיון בריא, שזה מזיק לנו היהודים בתור וברוח. האם השמענו בזה את קולנו הראוי לגלות את ה"בלוף" הנורא, שבכל תרועות הנצחונות האלה, וביותר את הסכנה האיומה הכרוכה בעקבו?

הנה עוד כמה ימים לפני האשור הרשמי של המנדט בעוד עמד על סדר היום של ישיבת חבר העמים בלונדון, פרסם כותב המורים האלה מאמר בהעתון היומי "דער יוד" תחת השם "מעט והירות", שבו עוררתי על ההפסד הרב שהביאו הציונים עד כה לשאלת הישוב הארץ-ישראלי בצעקותיהם וצוחותיהם, ב"גאולותיהם" וקולות שוטרותיהם על נצחון פלוני וישועה אלמנית, על ביטה שלא נולדה ועל מגד' שפרח באויר; עד כמה שגרמו לפקח עינים של הערבים הפראים, ולעורר ביניהם תגובה של הגבה והתאחדות, בחשבם שכצעקה הבאה אליהם כן היא האמת שרוצים היהודים לגרשם מן הארץ ולירד שם בלוכה יהודית: התזכרתי על ההכנות החדשות שעשו אז בחוגי הציונים לחוג את יום אשור המנדט בתופים ובמחולות ולהכריזו ליום גאולה חדש, שזה יגרה מחדש את עצבי הפראים האלה

דער מאמר אין 'דגלנו' איבער די מאנדאט באשטעטיגונג

לא אכחד, כי בקראי המכתבים, לבי הומה בקרבי על אלה הרבנים כי יצאו ממידת חכמים, ולא שמרו פי עטם, ולשונם שלחו חפשי בלי שמירה, ויצאו חוץ לגדר לדבר קשות ומרירות אשר יכאב לב כל אוהבי נפשות הישראלים בני קל חי, ובאשר הוא רב זקן יושב על כסא הרבנות זה כחמישים שנה ב"ה, הי' ראוי שאחזיק ביד הרב ולחוש לכבודו אשר חולל לעת זקנתו, בכ"ז נטיתי לבי לדבר מזה ובאתי איפוא רק לעצם השערורי' שנהייתה, אף כי אני חוץ למדינתכם, בכ"ז אחרי רואי כי רב אחד בסוף החוברות[15] מסיים במכתבו שם, שגם בגאליציע

14. הכונה לרמ"ש גלאזנער.
15. הכונה להגאון **המהרש"ג** ז"ל.

נמצאים בכמה עיירות קהלות שנחלקו, מצאתי א"ע מחוייב להודיע בשער בת רבים, כי זה אינה נקודה של אמת, אך בדה מלבו להגדיל המחלוקת ואש התבערה במחנה העברים.

ודכירנא, אשר בשנת תרמ"ב הי' פה לבוב אסיפה גדולה מכל גדולי וצדיקי הדור, גם מראשי העדה אנשי דעת ויראת ה', ותכלית האסיפה הי' לטכס עצה לחיזוק הדת, והוצעה הצעה לחלק א"ע מהמתחדשים ולהיות כת היראים לקהלה מיוחדת, אבל רובם ככולם לא נתנו להביא הצעה זו לידי משא ומתן כלל ונדחתה מכל וכל, באמרם כי אין זה תקון הדת רק קלקול היותר גדול להדת, לעשות פירוד בין הדבקים קהלת עדת ישורון[16], ומקרא מלא הוא ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם ובפסוק שאח"ז התחיל משה רבנו לברך את ישראל, אחרי כי זהו קיומה של כל האומה הישראלית, והלואי שהיינו מקיימים את הכתוב ככתבו אז לא היה שום אומה ולשון שולטת בנו. ואני תפלה לשוכן שחקים כי יתן בלבבכם לעשות שלום ואחדות לא פירוד ח"ו, ויתקדש ש"ש ויתרומם קרן התורה, כנפש הכותב מקווה לשלום רב לרבנן ותלמידיהון ולתורה הקדושה יחד כולם יענו ויאמרו שלום שלום. לבוב ט"ו תמוז תרפ"ב".

ווי אויך איז דער רב פון סלאנים, פון די אגודה פירער אין פוילן, ארויסגעקומען מיט אן עקסטרעם שארפער בריוו קעגן די רבנים וועלכע האבן אריינגעשטעלט די ציונים אין די קאטעגאריע פון מומרים.

ער שרייבט אין זיין בריוו:

· "קבלתי הקונטרס 'משפט צדק' אשר שלחתם אלי, ולא מצאתי בו לא משפט ולא צדקה רק משפח וצעקה, ובכל דבריהם לא מצאתי שום טעם ואפילו טעם פגום למשפטם ודינם. ומה שרב אחד[17] כותב כי הציונים המה כמומרים לכל התורה, דברים כאלו המה דברי שטות ושגעון והמה למטה מכל בקורת, ואין מה להשיב על זה כלל, ושום איש ממדינותינו אף המנגד היותר קיצוני לא יעלה על דעתו לדבר אף לחשוב כזאת.

דברי הכותב באמת וצדק ובלב נשבר על הקטגוריא שבין ת"ח, כ"ו מנ"א תרפ"ב..... האב"ד דפה סלאנים והגליל".

16. ראה הלאה בפ"ט מש"כ בענין זה, לסתור דבריו.
17. כונתו על הגאון הגדול בעל **לבושי מרדכי** ממאד זללה"ה.

הרב גדלי' שמעלקיש לטובת די ארטאדאקסן

צווישן די רבנים וועלכע זענען ארויסגעקומען מיט בריוון לטובת די קלויזנבורגער ארטאדאקסן, איז געווען הרב גדלי' שמעלקיס, רב פון פרעמישלא[18].

הרב גדלי' איז באקאנט געווען מיט זיינע אויסגעשפראכענע מזרחי'סטישע מיינונגען, און איז געווען פון די מזרחי-גרינדער און אקטיוויע פירער אין גאליציע, ווי עס שרייבט פישמאן-מיימון[19]: "בגליציה סללו דרך להמזרחי שנים מגדולי ישראל... ור' גדלי' שמעלקיש, שניהם השתדלו בכל כח השפעתם להחדיר את רעיון המזרחי בגליציה ולעשות לו נפשות בתוך קהל החרדים... שניהם היו מסורים בלבם ונפשם להציונות בכלל ולהמזרחי בפרט. ר' גדלי' שמעלקיש השתתף גם בכמה קונגרסים ציונים בתור מזרחי... ואף הוא הי' אומר, גאולת הארץ, בנינה והתישבותה, עם כל חשיבותם הגדולה, אינם מסוגלים עדיין להביא את המטרה הנכספת אם לא תצורף לזה כל ההשתלמות התרבותית של העם, אבל תרבות זו צריכה תרבותינו המיוחדת לנו, עוד טרם שנכנסנו אל הארץ וכבשנוה ע"י יהושע בן נון, ניתן לנו תורה שלימה שהיא תרבות מוסרית ומשפטית מזוקקת, והיא שצריכה להלהיב את הבחרות הרעננה של הצעירים שלנו הרוצים בבנין הארץ ותחית האומה, הכל צריך להיות טבוע בחותמנו". די ווערטער זענען גענוי די מזרחי'סטישע אידעאלאגיע וועלכע האבן געפרעדיגט 'ציונות ע"פ התורה'.

אזוי אויך טרעפן מיר אין די צייטונג 'המזרחי' א באריכט, ווי ביי אן אסיפה אין פשעמישל לטובת די מזרחיים, איז "לנשיא הכבוד נבחר הלאה הרה"ג רבי גדליהו שמלקש אב"ד דפה".

ווען ס'איז אין גאליציע פארגעקומען פארלאמענט-וואלן אין יאר תרס"ז, האבן די ציונים ארויסגעשטעלט צווישן אנדערע, הרב גדלי' שמעלקיש, אלס זייער קאנדידאט אין די בעצירק פון מעליץ-דזשיקוב-ראזוואדוב. ווי פארשטענדליך, האבן די יראים אין גאליציע ובראשם די חברה 'מחזיקי הדת', זיך קעגנגעשטעלט די ציוניסטישע קאנדידאטן און געהייסן שטימען פאר די רעגירונג'ס-קאנדידאטן[20], ווי הרה"ק

18. היה בן אחיו של הגאון **הבית יצחק** ז"ל אב"ד פרעמישלא ולבוב. ומש"כ בספר 'מאורי גליציה', מאיר וונדר, ח"ה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 330, כי נתקבל לרב בשנת תרס"ד, את מקורו לא הערה, אבל במחז"ה, כ"א אייר תרס"ה, עמ' 7, נמצא מודעה, כי נתקבל אז לרב בפרעמיסלא.

19. בספרו 'ספר המזרחי', עמ' קכ"ה-ק"ל.

20. על כל הפרשה באריכות, ראה: 'עתיקות' (בעלז), גליון ד', אב תשע"א, ועל נידוננו בפרטיות, ראה שם, עמ' קס"ו והלאה. וראה עוד בענין: 'דברי זכרון' (לתולדות הרב הגאון ר' גדליהו שמלקס ז"ל אבד"ק פשמישל, אחד הקברניטים של הציונות והמזרחיות בגליציה), אברהם כהנא, פשמישל תרצ"ג, עמ' 4, וראה שם, עוד פרטים מהתקשרותו להציונים ולהמזרחיים, ופעולותיו למענם.

מציעשנוב זי"ע שרייבט אין א בריוו[21]: "וכל דור מני אז ועד עתה, רשעי ישראל הלכו בעזות נגד הממשלה וכו' ומה גם שדבר ידוע הוא שיהודי אחד ואף חמשה או עשרה לא יוכלו לעשות כלום בהפארלאמענט..... ובפרט כי מה יוכל ומה ירצה הרב מפרעמיסלא לפעול עבור יהודים, הלא ידוע מעלליו ופעולותיו, ובפרט כי הוא חבר להכת המשחיתים הציונים ולא מחשבותינו מחשבותיו, וד"ל".

חדשות

(לכבוד). הגיל אשרו: אם ראוי היה שעבור עבירה כשוא בלילה (ברכות יח) במדבר. כשהשא בפתח. אבל השא בתוי רבבות בבא. שנקבא הלחיש. אין הלקץ בבור לרב. צר לנו שאר להכיח היה הרב שנשבע רבב על בנה. אבל כן התאמץ לא נהל בראשונו נגדל ואיש אשר לשה הרחב מהיר בלי שמעלקם אבדיק קאלמסקא. ואם נדיש לשה נשאת והיתו בכלל העשים מוקרי עולב. ביום או שבתו זה הקשה את מסכת וכיון להשתדר המלאני צאשם כי יש ק"ו ו"ו ש. מכון כי נמצאו גם יהודים נאדים אשר נחבבו לחקרא לקחא הלק בוא הזה: ומה שאר חשבו עיני הביבראהם בין נפשי הבטיה. הלשדים הלשדוה. אכרים ואכרות. גם את ירחיב וכיל בתוך האהלות. ועל חוזו פם אחים בתוך נבחר לחיות זי פרחים על המצבה. ואיש אל רעהו ישאלו. מה לכהן בכהק? ואם אכתם לא עבר עבירה בזה. וגם אולי אכתם עליהו והחזדים. להשתדל בהיטה כ"ו! אבל שאלה הוא: כי לא הין בני אדיכא ילהו לחבוא את זי הפרחים הנה? מישפקדשש הזה נשארו מלוי נפלא ומהולל. אבל האם נראה באחד משריי השם כבוד ישראל? קדאי שפרי אפרים והקף. כי בארזה מקומות מכובדות שנשא והיגדים מכין השפורה. ולא עוד אלא שניתר ההדרי בשטיק משחם לפניו. ואם בכל זאת הפני הינו שלום לא נהל להשפיל מהראות לשכנינו כי אין אנו קצים הוקפים נגד שחשניה. שנזה זאת אפשר להחקים עי הרישורה שביישראל ולא עי רבנינו הזקה ישראל בעיר ואם בישראל. ההבן כי כשכיל כבוד איש הזה שכבר מת יהלל שם עוכים שם משפחת הית. ושם הזקה אשר בזרה בו לחיות שליחה לבשרה זאת? כי ראוי ראו הרב האירשאקער מהרוך לכבה מעין פקם אמירות לו הקי הי ושקם — זמרת הל — אני אמת מבה לב רב נהל לידודים כי הוא הית ההדרי מן הרבנים. ואפי רב נשרי לא הניח פניו לבוא בשוך הבאים ואיה מי הדחי?... על ניחוא בזה הישוב הזל ו והגר לעשי משקם זה הית שפונותיו ודוחה. ואני ישר הזה נאמה הרב הזה להחזות על עינו את לחשמרק בגלוי. לקרים: והיהם נקרם שלי ושישראל.

מחאה אין קמחז"ה, איבער די השתתפות פון הרב גדלי' שמעלקיש ביים קבר פונעם פולישער זינגער

אויסער דעם, איז הרב גדלי' שמעלקיש געווען באקאנט אלס איינער וואס איז נוטה לחדשות, און נאך זייענדיג רב אין קאלאמיי, האבן די דארטיגע יראים געפירט א קאמף קעגן אים, צוליב וואס ער האט זיך באטייליגט - צווישן רעפארמער און גלחים - ביי א 'הקמת מצבה' צערעמאניע פונעם פולישער זינגער 'אדאם מישקעוויטש', און האט אפילו אראפגעלייגט א 'קראנץ-בלומען' ביי זיין קבר[22].

שפעטער וועלן ער איז געווארן רב אין פרעמישלא, האט ער - זוכנדיג צו געפעלן פאר די רעפארמער אין זיין שטאט - מתיר געווען אריינצוגיין אין זייער טעמפל. די יראים אין פרעמישלא, איבערהויפט די בעלזא חסידים, האבן געפירט א שווערע קאמף דערקעגן, און אסאך רבנים גדולי ישראל זענען ארויסגעקומען קעגן זיין היתר, ווי בריייט געשילדערט אין 'קול מחזיקי הדת'[23]:

"קול שאון מהיכל

עם ה' הטו אזנים קשובות ושימו אל לבבכם את המקרה אשר קרה אותנו, כי פרץ נבעה בחומת עירנו אשר פרץ גדרה הרב הר"ג שמעלקיש היושב על כסא הרבנות בעירנו, והתיר את היכל הנאורים (טעמפיל) לבוא שעריו, דבר אשר נאסר

21. 'דברי שמחה', מכתב ל"ה.
22. 'קמחז"ה', כ"ו חשון תרס"ה, עמ' 5.
23. 'קמחז"ה', כ"ז תשרי תרס"ט, עמ' 4.

במנין עפ"י חכמינו גאוני הדור שלפנינו נ"ע עפ"י דתוה"ק, והנח"ש כרוך ורבוץ על פתח הטעמפיל נושך לכל באי שעריו ולכל הדורך על מפתן ההיכל אשר בונים הנאורים, מפני שהבנין בעצמו וגם מנהגיהם ותהלוכותיהם אינם מתאימים לחוקי התורה והשו"ע, וליתר תוקף ועוז חזק זאת בעירנו מרנא ורבנא רשכבה"ג מהר"י שמעלקיש זצ"ל האבדפ"ק, כנודע לכל אנשי עירנו שלא דרך מעולם על סף הטעמפיל..... ועד עתה לא הרהיב שום איש אשר לבבו שלם אף מבני ההמון לבוא בתוך הטעמפלי אף בדרך ארעי.

והרב גדלי' שמעלקיש דנן הנהיג להטיף נאומים קודם החופה (טרואונגסרעדען) כמנהג רבני אשכנז, מנהג שלא נשמע מעולם בקרב ארצנו, ועבירה גוררת עבירה כי למען יהי' ביכולתו להטיף נאומים קודם החופות שבהיכל הנאורים למצוא מזה מקור חדש למוצא כסף, העלה בידו חרס היתר בנוי על קורי עכביש להכשיר את הטעמפיל ע"י שישנו את הבימה משוך מעט לצד פנים לא אצל כותל מזרח. צחוק מכאב לב הוא לבנות היתר על יסוד תוהו ובוהו כזה, האם האיסור אשר הורו לנו הגאונים זללה"ה לאסור כניסת הטעמפיל הי' רק בשביל הבימה העומדת בכותל מזרח בלבד? שנאמר מעתה שהבימה אינה מחוברת להכותל (אף שעדיין אינה עומדת באמצע) תהי' הכניסה מותרת? הלא האיסורו הי' מפני שכל מנהגיהם ותהלוכותיהם הוא נגד חוקי התורה, וכמבואר בתשובת הגאונים וביותר בס' מחלות המחנים מהגאון ר' דוד מרגליות זצללה"ה, ומבואר שם הפסק שיצא בהסכמת כל גדולי ישראל באסיפה בשנת תרכ"ו בתוקף חומר הלאו דלא תסור שלא לבא בהיכל הנאורים וכל ספרי שו"ת מלאים מזה, ועי' בשו"ת דברי חיים מהגאון הקדוש מצאנז זצללה"ה, והנשמע כזאת להתיר איסור חמור כזה בלי שום שאלה לגאוני דורנו? ומי בקש זאת מידו ואיזה דבר טוב יבא מזה לעירנו? ואך בעבור בצע כסף אשר ימצא מזה. ההי הזאת העיר כלילת יופי עיר פרעמיסלא שהיתה עיר רבתי בדעות מגאוני וקדושי תבל ששמשו בה ברבנות ועתה איך נהיתה לבתה ולמרמס תחת כפות רגלי פורץ גדרי'.

אי לזאת בראותינו את הדבר שנעשה בעירנו, אמרנו לא עת לחשות, כי הסכנה צפוי' לערי גאליציע בכלל ולעירנו בפרט, כי פשה תפשה הצרעת הממארת ותאכל ח"ו את כל נאות יעקב, ובמקום שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב, ושמנו פנינו אל הרי ישראל גאוני דורינו הי"ו, לשאול את פיהם אם בשינוי מעט לשום ריוח בין הבימה ובין הקיר המזרחית הותר האיסור, אע"פ שבכל מנהגיהם עדיין עומדים במרדם, החזן מלובש כמו כומרי העכו"ם ואינן קוראין לתורה בשמותיהם, ובליל ת"ב דולקים נרות כמו ביום מועד וכיו"ב הרבה נגד חוקי דתוה"ק, ועיניכם הרואות בזה התשובות אשר השיבו לנו הגאונים שהאיסור עומד במקומו ובתקפו

— 4 —

רשע יראה וכעס.

בגליון כ' דשני שהא נרפס כזה מכתב המהפללים בקלויז רבתי דעיר מרעמשלא, שבו יתאוננו מרה על פרצת נדר הדת שהסב הרב נדולי שבעלקיש לחתיר את היכל הגאונים ע"י שנוי קל בסקום הכיסה. ושלחו לנו מכתב תשובות הגאונים מברעזאן, ונסמ. באניהאר, מאסנאר שלישיא שהשיבו להם על שאלתם אם אפשר להתיר הכניסה להיכל הגאונים ע"י שנוי כיריב. וכלם מתנאצים בסנגן אחד כי האיסור רובץ על פתח ההיכל בסקום וחיבתם תעבים לחבוא אש דת נגד המתיר הנם לבו בחוראה, כמוכן כי התשובות: ממשיבים נאונים מוכיחים מארי דוכתא, לא נערכו אל איזה פקוסים ונערים, כי אם אל הלמדי הנסים מצוינים, או לירא"י. נבבדים שאך לאלה יזדקקו רבנים נאונים אדירים להשיב השובותיהם; ואם נבבדים באלה בקשו מאתנו להדפים מחאתם נגד העלולי הרב. אי פשוד זה להשיב פנימם ריקם. ואם הרב ראה כי יראי ד' ותשבשי שנו ות"ח יצאו נגדו. אם זה לו דבר מה להשיב מן הדין ומן הנמוס זה כי יזדיק בנקיון כפי בדברים שלי פעם במשא ומתן של הלכה לחראות צדקתו כי יפה דן ויפה הורה. ואך אלא נדולי הרבנים שנו ברואה פקי סלילי.

אבל לא! לא בדיתי חכמים אשר דבריהם בנחת ישמעון יבואו מן רבנים ותלמידיהם כיריב כי אם בסופה וסערה בנזפים וחלולים כאוזב המכרת יראות והדעות, ואחד מנשאני כליו של הרב שמעלקיש כתגבל על המהפללים בקלויז רבתי כרוב שכול ופרוע דיוה, בהמון הרוסים והלועזים, ובנו אמו ועברת המתי ישתגע, ככלב שוטה ורוזו נבזה לקרות יראי ד' ות"ח ששלחו לנו המכתבים בשם "שקציהם" ועורך המצעה לא נצא ידיו ורגליו לעבור בקולמוס על מכאוב כזה שמעשה תרשה על כותבו ועל מדפיסו בעל המצעה החדד העיוני שבגליוני שאינו מסכים להחרת הדת בשרי הורויץ.

אבל דע המטול התצוף הכותב, שאנחנו וכל היראים והחרדים נביר הרבה סינים קומות סמאים כיריב המנקרים באשמה להעלות את רשע הקהלות הנדירות על סני הדוסן שהמצעה, וחמה מנקרים בחיאומתן ובצבעיהם הנסות זה יובל שנים לקיקר קיר בחצות הרת לעזוחה עד היסוד בה, לחל עולם, ולבנות על הילה היכל נאורים עם כל קישט ודת שנמצא עוד בה והוא בסיה של אסם ואסם, רק ההפלה לשלומה של מלכות תוא בלה"ק וזה יהי כל עקרו של היהודי, אבל תהיל על אף הנוסות והדרסים האלה ההדדות המיקה והסטורה עומדת בתקפה,

גבל והצוף דע לך כי אך אלה "חסדי ספרישנסקי" (כן יכנה את חסדי מרן אדמו"ר מבעלז שליט"א) העשדו ויעמדו הדת על הלה, אך המה היו והמה העומדים בפרץ לעדור נדר סביבות התורה והמצוה שלא יכרסמה חזיר יער כיריב, והמה ישמרו את קומה לדורות עולם מהם לבניהם ולבני בניהם וכעלי השובה שהחזירום רבך — אלה שכל השובתם לכלאות רצון רבם, להרחיק את הביכה מן הכותל ולהפלל תפלת הקדיה בלה"ק ולא בשפה פולנית באשר קד הנה כבר העמידו "צדיק על קבר "והדות" הקבורה שלו תחת רצפת הכיכל והכלי, הוא "הצדיק" שעל גבו, בא מנוול אל הדדיהם ובקש אם תמצא עוד בבתיהם רושם של הדות בהם ובוערם אחריהם, והיה כמוה כי בניהם "גם את הכיכל יהרגו ויתפקע בהכלי העשן, ותקה נבל ומנוול את מי בניה בשם "שקציהם"? וסי בשם "בעלי השובה"?

תקחנו אמנה כי עוד תעדי העיר פרעמשלא עדיה סלפנים ועוד יכון בה שאר רב נאון אשר צבי עדיו לנאון ולתפארת ישראל כמו סלפנים. כי "בבבי כמו ה"בעלי השובה" שלו לא יכתו בנים נאמנים לד' ולעמם אחריהם, ובני חסדי ספרישנסקי יתדרו עשרת הדבנות לישמה לשים כתר הדבנות על ראש צדיק בדול תורה ויראת שמים, ורשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס?

קול שאון מהיכל!

עם ד"ו! הסו אזנים קשובות ושמעו נא אל לבבכם את הסקרה אשר קרה אותנו כי מרן נבקה בזוטות עידנו אשר מרן נדרה הרב הדיג שמעלקיש הוחשב על כמא הדבנות בעירנו, והחד את היכל הגאונים (פעמפעל) לבוא שעריו, דבר אשר נאסר במנין ע"י הכמינו נאוני הדור שלפנינו ניע עפ"י התח"ק והמחש כוחך וזכרון על פתח הפעמפעל נשוך לכל באי שעריו ולכל הדוחך על מפתן ההיכל אשר בונים הגאונים מפני שהבנין בעצמו ונם מנהגיהם והתלוהיהם אינם מתאימים לתוקי התורה והשיע ולתוכ תוקף ועוז חזק ואת בעירנו מרנא ורבנא רשבבה"ג מוריי שמעלקיש זצ"ל האבד"ק נודע לכל אנשי עירנו שלא דרך מעולם על סף הפעמפל ונם לא נתן לדת העפר מביהכ"ם הישן תחת רצפת הפעמפל רק נור אומר להאור בור אצל ביהכ"ם להפטינו שם. ועד עתה לא הרהיב שום איש אשר לבבו שלם את סבני ההמון לבא בתוך הפעמפל אף בדרך ארעי.

והרב נדול שמעלקיש דנן הנחיל להשיף נאומים קודם החונה (פרוואנטרעדען) כמנהג רבני אשכנז, מנהג שלא נשמע מעולם בקרב ארצנו, ועביהה נוהרת עבידה כי למען יחי ביכולתו להשיף נאומים קודם התושות שנהיכל הגאונים למצוא מזה מקור חדש למוצא כסף הללה בידו הרם החזר בנוי על קודי קבביש להכשיר את הפעמפעל ע"י שישנו את הביכה משוך סעם לצד פנים לא אצל כותל מזרח; צחוק מכאב לב הוא לבנות היהר, על יסוד תחוז ובחזו בזה. האם האיסור אשר הזרו לנו הגאונים חללה"ה לאסור בניכת הפעמפל הי' רק בשביל הביכה העומדת בכותל מזרח בלבד? שנאמר מעתה שהביכה אינה מוכרה להכותל (אף שהניין אינה עומדת באמצע) תהי הביכה מותרת? הלא האיסור הי' מפני שכל מנהגיהם והלכותיהם הוא נגד חוקי התורה וכמבואר בתשובות הגאונים ובוחר בם; מחולת המחנים מהנאון ר' דוד מרגליות זצללה"ה ומבואר שם הפסק שיצא בהסכמת כל גדולי ישראל באמפאם בשנת תרכ"ו בתוקף תוסר הלאו דלא תסור שלא לבא בהיכל הגאונים וכל ספרי שרת מלאים מזה ועי' בשורת דברי חיים מהנאון הקדוש מצאנו וצללה"ה והנשמע כזאת! להתיר איסור חמור כזה בלי שום שאלה לנאוני דורנו ושלא להתיעץ עם בדיצ דסה"ק שהם הנשים נדולים, ומי בקש זאת מידו ואיזה דבר שוב יבא מזה לעירנו? ואך בעבור בצע כסף אשר ימצא מזה הה! הזאת העיר בלילת יופי עיר פרעמיסלא שהיתה עיר רבתי בדעות מנאנני וקדושי תבל שעשמו כה ברבנות ועתה אך נהיתה לבתה ולמרמס תחת כפות רגלי פורץ נדרי!

אי לזאת בי'אוהבו את הדבר שנעשה בעירנו אמרנו לא עת להשות כי המכנה צפוי לעיני נאליביא בכלל ולעירנו בפרט כי פשה תפשה הצערנה המפוארת ותאכל הז את כל נאות יעקב ובמקום שיש חלול השם אין הולקין בבבי לרב ושמנו פנינו אל הי' ישראל נאני דודנו הי' לשאול את פיהם אם בשנוי מקם לשים רוח בין הביכה ובין הקיר. המזדהה הוהר האיסור אע"פ שבכל מנהגיהם עדיין עומדים במדים התון שלובש כמו כומרי העברים ואינן קוראין להורה בשמותיהם, ובלול תשעה באב דולקים נזות כמו בזום מועד ובזיב הרבה נגי חוקי והחי"ק, ועיניהם הרואות בזה ותשובות אשר השיבו לנו הגאונים שהאיסור עומד במקומו ובתקפו כמקדמת דנא *) ואתם ישבי עירנו שימו כבור לב' ולתורתו ותעבדו

*) הנה המפהכ"ם מוכרים למנוע קנאדשי התשובות מכבוד הגאונים המובהקים מארי הזהר מרת שלום מדרכי אבריק ברשוא

כמקדמת דנא, (הערכת המערכת: מונחים לפנינו קונטרסי התשובות מכבוד הגאונים המובהקים פארי הדור מו"ה **שלום מרדכי** אבד"ק ברעזנא, מו"ה **משה בן עמרם** האבד"ק חוסט, ומו"ה **אליעזר דייטש** האבד"ק באניהאד, ומו"ה **יודא ג"וו** האבד"ק סאטמאר שליט"א, בבירור הלכה זו מש"ס ופוסקים לאיסור, ולפי שדבריהם הם באריכות גדול בבקיאות גדול ע"כ לא נוכל להדפיסם בזה, ואת כבודם הסליחה[24].

ואתם יושבי עירנו שימו כבוד לה' ולתורתו, התיצבו לקראת נשק, חזקו ונתחזקה בעד תוה"ק ואיש את רעהו יזהירו ולהודיע שהאיסור לבא אל הטעמפיל רובץ גם עתה כמקדם וההיתר בטל ומבוטל כחרס הנשבר אין בו ממש.

גם לערי ארצנו יחדור קולנו, ישמעו אחב"י אנקתנו ויקחו מוסר מאת עירנו, יראו מה עלתה לנו עקב בחירת רב הבא בשם המאטורע המתנגדת לרוח ישראל סבא ויבינו מה לרחק ומה לקרב, הכ"ד צועקים והנאנחים על שפלות התורה והיראה, פרעמישלא, המתפללים בקלויז רבתי דפה".

אלס ענטפער צו די קול מחאה וואס די יראים אין פרעמישלא האבן פארשפרייט, איז ערשינען אן ארטיקל אינעם צייטונג 'המצפה', וואו די בעלזער חסידים וועלן שטארק אראפגעריסן. די אנגריף אין 'המצפה' איז שארף אפגעענטפערט געווארן אין 'קול מחזיקי הדת', ווי פאלגענד[25]:

"רשע יראה וכעס

בגליון ב' דהאי שתא, נדפס בזה מכתב המתפללים בקלויז רבתי דעיר פרעמישלא, שבו יתאוננו מרה על פריצת גדר הדת שהסב הרב גדלי' שמעלקיש, להתיר את היכל הנאורים ע"י שנוי קל במקום הבימה, ושלחו לנו מכתבי תשובות הגאונים מברעזאן, חוסט, באניהאד, סאטמאר שליט"א שהשיבו להם על שאלתם, אם אפשר להתיר הכניסה להיכל הנאורים ע"י שינוי כיו"ב, וכולם מתנבאים בסגנון אחד, כי האיסור רובץ על פתח ההיכל כמקדם ודבריהם חוצבים להבות אש נגד המתיר הגס לבו בהוראה. כמובן, כי התשובות ממשיבים גאונים מובהקים פארי דורנו, לא נערכו אל איזה פעוטים ונערים, כ"א אל ת"ח מצוינים או ליראי ה' נכבדים, שאך לאלה יזדקקו רבניו גאונים אדירים להשיב תשובותיהם, ואם נכבדים כאלה בקשו מאתנו להדפיס מחאתם נגד תעלולי הרב, א"א הי' להשיב פניהם ריקם, ואם הרב ראה כי יראי ה' וחושבי שמו ות"ח יצאו נגדו, אם הי' לו דבר מה להשיב, מן הדין ומן הנימוס הי', כי ירחץ בנקיון כפו בדברים של טעם

24. ראה: שו"ת 'זכרון יהודה' סי' ס"ו, שו"ת 'ערוגת הבושם' סי' ל"א, שו"ת 'פרי השדה', ח"ב סי' צ"ה.

25. 'קמחז"ה', כ"ו חשון תרס"ט, עמ' 5.

במו"מ של הלכה, להראות צדקתו כי יפה דן ויפה הורה, ואך אלה גדולי הרבנים שגו ברואה פקו פלילי'.

אבל לא! לא בדרכי חכמים אשר דבריהם בנחת ישמעון יבואו מין רבנים ותלמידיהם כיו"ב, כ"א בסופה וסערה בגידופים וזלזולים, כאחת המוכרות ירקות הידועות, ואחד מנושאי כליו של הרב שמעלקיש מתנפל על המתפללים בקלויז רבתי כדוב שכול ופריץ חיות, בהמון חרופים וזלזולים, ובעז אפו ועברת חמתו ישתגע ככלב שוטה וריחו נבזה לקרות יראי ה' ות"ח ששלחו לנו המכתב בשם 'שקצים', ועורך המצפה לא מצא ידיו ורגליו לעבור בקולמוס על מבטא כזה שמעטה חרפה על כותבו ועל מדפיסו בעל המצפה החרד הציוני, בשביל שאינו מסכים להמרת הדת כש"י הורוויץ.

אבל ידע המנוול החצוף הכותב, שאנחנו וכל היראים והחרדים נכיר הרבה מינים עופות טמאים כיו"ב המנקרים באשפה להעלות את רפש הקהלות החרדית על פני הדומן שהמצפה, והמה מנקרים בחרטומיהן ובצפרניהם הגסות זה יובל שנים, לקרקר קיר בחומת הדת לערותה עד היסוד בה לתל עולם, ולבנות על תילה היכל נאורים עם כל קושט ודת שנמצא עוד בה, והוא בס"ה של אפס ואפס, רק התפלה לשלומה של מלכות תהא בלה"ק וזה יהי' כל עקרו של היהודי, אבל ת"ל על אף העופות הדורסים האלה, היהדות העתיקה והמסורה עומדת בתוקפה.

נבל וחצוף דע לך, כי אך אלה 'חסידי סטרזינסקי' (כן יכנה את חסידי מרן אדמו"ר מבעלז שליט"א[26]) העמידו ויעמדו הדת על תלה, אך המה היו והנם העומדים בפרץ לגדור גדר סביבות התורה והמצוה שלא יכרסמוה חזירי יער כיו"ב, והמה ימשיכו את קיומה לדורות עולם, מהם לבניהם ולבני בניהם. ו'בעלי תשובה' שהחזירום רבך[27], אלה שכל תשובתם למלאות רצון רבם, להרחיק את הבימה מן הכותל ולהתפלל תפילת הקיר"ה בלה"ק ולא בשפה פולנית כאשר עד הנה, כבר העמידו 'ציון' על קבר 'היהדות', הקבורה שם תחת רצפת ההיכל, וה'היכל' הוא 'הציון' שעל גבה, בא מנוול אל חדריהם ובקש אם תמצא עוד בבתיהם רושם של יהדות בהם ובזרעם אחריהם, והי' בטוח כי בניהם גם את ההיכל יתוצו ויסתפקו בהיכלי העמים, ועתה נבל ומנוול את מי כנית בשם 'שקצים' ומי בשם 'בעלי תשובה'?

---

26. מפני שחסידי בעלז בחרו בנכרי 'סטראזינסקי' נגד הנציג הציוני, (ראה 'עתיקות', שם).
27. הכונה לאנשי הטעמפל, שעפ"י הוראת הרב שמעלקיש הסכימו להעביר הבימה יותר לצד פנים של הטעמפל.

תקותינו אמוצה, כי עוד תעדי העיר פרעמיסלא עדיה מלפנים, ועוד יכהן בה פאר רב גאון אשר צבי עדיו לגאון לתפארת ישראל כמו מלפנים, כי 'רבכם' כמו 'הבעלי תשובה' שלו, לא יניחו בנים נאמנים לה' ולעמם אחריהם, ובני חסידי סטראזיניסקי יחזירו עטרת הרבנות ליושנה לשים כתר הרבנות על ראש צדיק גדול בתורה ויראת שמים, ורשע יראה וכעס שיניו יחרוק ונמס".

ווי פארשטענדליך, וועז ס'איז געקומען צו די קלויזנבורגער מחלוקת, האט הרב שמעלקיש אנגעשריבן א בריוו לטובת די ארטאדאקסן, און בתו"ד ברענגט ער ארויס זיינע מזרחי'סטישע געדאנקען און ער פארדאמט די רבנים וועלכע האבן געשריבן אנטקעגן ציוניזם. ער שרייבט:

"איקלע לאתרן ה"ה הרב הג' וכו' כש"ת מו"ה עקיבא גלאזנער נ"י אבד"ק קלויזענבורג, אתא ואייתי בידיו דין ודברים ע"ד המחלוקת שנתהווה בקהלתו, ובקש ממני לחוות דעתי בענין זה. והנה מעודי אני שומר פי ולשוני מלהתערב בענינים של קהלה אחרת שמחוץ לקהלתי ומה גם כשהקהלה הזאת היא במדינה אחרת, אלא שדבר זה נפתח בגדולים ה"ה הרב הגאון מופ"ה זקן הרבנים במדינתנו.... אבד"ק לבוב שליט"א, וגם ראיתי איגרת נדפסה מהאנשים אנשי קלויזענבורג המתנגדים להרב הנ"ל הנקראה בשם 'משפט צדק' וטעמם ונימוקם, אמרתי לא עת לחשות היא ולא אוכל אתאפק ולהשיב ידי אל חיקי.

האמת אגיד ולא אוכל אכחד תחת לשוני, כי ידוע לי שעל הראשונים נצטערו גדולי הדור על הפירוד הראשון שנתהוה בזמנם לקרוע את בית ישראל לרסיסים[28], ואם אז אולי היתה הוראת שעה שחשבו לגדור בזה פרצת הדת, אבל לעשות דבר זה הלכה לדורות ולהוסיף פירוד על פירוד ולמלא את כל הבגד ח"ו כולו קרעים, חלילה חלילה מעשות זאת, דבר זה לא יזכר ולא יפקד. על אחת כמה וכמה שלא יעשה כן בישראל להפריד בין הדבקים מטעם שאלו הם עוסקים בבנינה של ארץ ישראל שכל כך הפליגו חז"ל להרבות בשבחה, ובוא וראה כמה גדול כחה של מחלוקת שלא בושו המתנגדים הנ"ל לומר שמטעם זה אלו הם פסולין לבא בקהל, ולא עוד אלא שלא עשו שום חילוק בין מי שהוא בכל מעשיו חרד על דת ובין מי שאינו, ישתקע הדבר ולא נאמר, וכל מי שיש לו מוח בקדקדו ולב ישראל בקרבו, יבהל וישתומם על דברים כאלו המהפכים דברי אלקים חיים, וכל האומר כן יחוש לעצמו מדברי חירוף וגידוף כאלו.

28. ראה הלאה בפ"ט מש"כ בענין זה, לסתור דבריו.

ומובטחני ששארית ישראל לא יעשו עוולה וישובו מדרכם זה, והעושה שלום במרומיו יפרוס עלינו סוכת שלומו, וישוב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, ובימינו נחזה בנחמת ציון וירושלים בשוב ה' שבות עמו. כעתירת הבעה"ח, פרעמישלא, יום ה' צום העשירי תרפ"ב, גדלי' שמעלקעס, אבד"ק הנ"ל".

פאטאסטאט פונעם בריוו וואס הרב גדלי' שמעלקיס האט געשריבן איבער די קלויזנבורגער טיילונג (מאורי גליציה, ח"ה, ירושלים תשנ"ז, עמ' 331)

מצא מין את מינו - הרב קוק

פון צווישן די אלע בריוון, צייגט זיך ארויס דער בריוו וואס ס'האט געשריבן דער א.ג. 'רב הראשי' פון ירושלים, הרב קוק, וועלכער האט זיך גענומען די מיה צו קומען צו הילף מריחוק המקום פאר זיין מזרחי'סטישן קאלעגע, ולא לחנם הלך הזרזיר אצל העורב.

אין אנהייב פון זיין בריוו פארדאמט ער שארף די בזיון התורה, און אין די קומענדיגע שורות לאזט זיך אריין אין א שמועס איבער דעם רעיון הציוני וואס איז יסודתה בהררי קודש (רח"ל מהאי דעתא), און אז דער שורש פון ציונות קומט פון די מדת 'אהבת ישראל', וואס איז דער יסוד לכל התורה כולה.

בתו"ד שרייבט ער, אז ער וואונדערט זיך אויף דעם וואס הרב **עקיבא גלאזנער** - וועלכער איז אינצווישן געווארן רב אין די קהלה - האט פארדאמט ציונות, קעגן די מיינונג פון זיין פאטער, און דאס איז געגאנגען אזוי ווייט, אז די קהלה האט געזאגט אז זיי ווילן תשובה טאן, כאילו 'ציונות' - וואס דאס איז דער גרעסטער מצוה - איז געווארן אן עבירה וואס מ'דארף אויף דעם תשובה טון?

דאן פארדאמט ער די רבנים וועלכע האבן געשריבן אז 'נאציאנאליזם' איז א פסול'ע רעיון, און צייגט ער אן אז די ריכטיגע וועג איז מקרב צו זיין די פושעי ישראל, און דורך דעם וועלן זיי תשובה טון.

קונטרס 'ישוב משפט'

די אלע אויבנדערמאנטע בריוון, האט די ארטאדאקסישע קהלה צוזאמגענומען און דאס ארויסגעגעבן אין א קונטרס פארמאט מיט'ן נאמען 'ישוב משפט'.

אין די הקדמה שרייבן זיי:

"בחודש אלול תרפ"ב לפ"ק. אל אוהבי אמת ודורשי שלום במדינותינו, אנו מתכבדים להציע לפניכם בזה מכתבי גדולי עולם אדירי התורה אשר כל בית ישראל נשען עליהם, המבטלים את הפסק דין הידוע שיצא על קהילתינו ומוחים בכל כח תורתנו הקדושה מלהחזיק בה, ואגב זה אנו מפרסמים את פתשגן הכתב אשר שלח ר' דוד שליססעל הדיין אל ראש הבי"ד הידוע וראוי לקרותו[29], נוסף על זה הדפסנו כאן את המכתב אשר ערכנו אל הקאנצעלייי בביסטריץ, ומכל אלה תראו ותבינו את העול הנורא שנעשה לקהילתינו מצד הקאנצליי, מצד הבי"ד, ומצד הרבנים שהתערבו בלא משפט בענינינו.

והנה בידינו היה לערוך מערכה מול מערכה על כל פרטי הדברים במחלוקה זו, ולהראות בידים מוכיחות על ענינים שהם לאי כבוד ולאי תפארת לכל מי שהיה לו נגיעה בה מצד שכנגדינו, אבל יקצר המצע מהשתרע ואין אנו רוצים להרבות במחלוקת ולהגדיל את החילול השם, ודי לכל נבון במה שאנו מציעים לפניכם פה, ובזה יצאנו ידי חובתינו הן לשמים והן לבריות וקיימנו הכתוב והייתם נקיים מה' ומישראל.

ומעתה הפסק ותוכן דברי ה'משפט צדק' בטל ומבוטל כלא יחשב וכחספא בעלמא, ואין לנו עוד עסק בו. והעושה שלום במרומיו יערה עלינו רוח ועל כל ישראל רוח קדשו ממרום, ויכרית מקרבינו קנאה ותחרות וישים בלב כולנו אהבת האמת והשלום, ונזכה במהרה לביאת גו"צ בב"א. אנשי קהל ארטהאדאקס פה קלויזנבורג תע"א".

פון אייראפע ביז אמעריקא

דער טומל איז נישט שטיין געבליבן אויפ'ן אייראפעאישן קאנטינענט, נאר ס'איז אריבערגעשוואומען דעם אטלאנטיק און אנגעקומען צו די ניו יארקער ברעגעס. אין די 'אמעריקאנער' אויסגאבע 'אפריון'[30] רעדט זיך דער שרייבער אפ:

---

29. העתקנו מכתבו לעיל בשלימות.
30. תרפ"ד עמ' 281.

קונטרס

ישוב משפט

פסק כיר של ועד הרבנים האונים מוארשא, ומל נאמני עולם מירושלים. לעטבערג. פרסישלא. לימא עסנ. . .

נגד הפסיד היוזע

שיצא בענין התערבות עזות הספרדים מקהילתנו קהל ארתודוכס. פה טריה נאסטה קלויזענבורג. . . .

קלוש לא. עברתי טמוריך לפיק.

ברוים של התפוסת ווינשטרין ו. פרייטאג קלויזענבורג

שער בלאט פונעם קונטרס 'ישוב משפט'

"די אמעריקאנער אידן שענקן פון זייער געלט פאר יעדע צדקה צוועק און שטיצן יחידים און מוסדות אין אלע לענדער, און שטייען צו הילף פאר דעם יהדות הגולה אנצוגיין מיט זייער פריוואטן און קהל'ישן לעבן פונקט ווי אמאל, און נאכמער. דער דזשאוינט איז א ברויט-געבער פאר אונזערע ברידער אריבער דעם ים, די 'סענטראל רעליעף' גיט הילף פאר די ישיבות וואס זענען פאראריבט געווארן, און די 'עזרת תורה' שטיצט מיט א ברייטע האנד אלע ישיבות און מוסדות און העלפט זיי צו טראגן די מסורת אבות ווי אמאל.

די געלטער ווערן צוזאמגענומען פון אידן, וואס ס'איז נישטא צווישן זיי אפילו א מנין וואס האט עפעס אנטקעגן 'ציוניזם'. 'אגודת ישראל' אדער 'שלומי אמוני ישראל' זענען נאכנישט געבוירן געווארן דא ביי אונז, און די ערד איז נישט רייף פאר אזעלכע פלאנצונגען. דאס אמעריקאנער אידנטום איז געניגט צו ציונות און מוטיגן 'אידישע נאציאנאליזם', אונזערע גרעסטע צייטונגען זענען ציוני'סטיש געשטימט, די אגודת הרבניות - אלע דריי - שטיצן עמטליך ציונות, און די גרעסטע רבנים דא אין לאנד טרעפן זייער פלאץ אין די מזרחי פארטיי, און זיי ארבעטן פאר 'תחית עם ישראל על אדמת ישראל'.

און וואס טוען די מענטשען וואס געניסן פון אונזער ציבור'ישע ארבעט דא, און ווערן געשפייזט פון אמעריקאנער געלטער? טאג נאך טאג גארטלען זיי זיך אונטער מלחמה צו האלטן א מלחמת ה' מיט ציונים און ציונות, און זיי פארוואנדלען די קהלות פאר שלאכט פעלדער, אנמאכנדיג א געפערליכע חילול השם לעין השמש.

גיט א קוק אויף די אידישע קהלות אין פוילן, ארץ ישראל, טראנסילוואניע, סלאוואקיי און אונגארן. דער געשריי דערגרייכט ביז'ן הימל! ס'איז געווג פאר א קהלה אז צווישן אירע פירער זאל ערוועלט ווערן א ציוניסט, אז מ'זאל א חרם ארויפלייגן אויף אירי! ס'איז געווג פאר א שוחט אדער א רב אז ער זאל געכאפט ווערן אין ציונות, אז מ'זאל אים מקצר ימים זיין און אים אויסשליסן פון כלל ישראל! וואס איז געווען אין קלויזנבורג בקהלה המפוארה לאלקים, אדער אין גראסווארדיין המהוללה[31]? וואס האט מען געטוען צו הרב משה שמואל גלאזנער אין טראנסילוואניע?

31. ראה מכתבו של **הגרי"ח זאנענפעלד** ז"ל, ב'מרא דארעא דישראל', ירושלים תשס"ג, ח"ב עמ' נ"א.

אפריון

אלול תרס"ד

לשימת לב מיוחדה.

השנה תתקרב אל קצה, עוד מעט ותחלוף. בלי משים, כמעט בעל כרחנו עושים אנחנו חשבון נפשי בבחינת „על רגל אחת". מציגים אנחנו למשפט את לבנו הדומה ומבקרים את המאורעות ואת המעשים של התקופה אשר עוד מעט ואיננה.

הרבה יש להביא במשפט ברגעים אלו אשר מובילים אתם חלק מחיינו וחשים לנו יום פקודתנו. כל אחד ואחד יש לו על מה לפשפש במעשיו, יש ויש.

יש אשר זכות אבותיו עומדת לו והוא מצליח לכון את הרגע המוכשר ומבין רמזי הזמן וסגולת העתים ויש אשר לא חלי ולא מרגיש, הכל כאין.

מה שיש בהיחיד יש גם בהקהל. היחיד צריך לבקר גם עניני הקהל ועבודתו למובתו. צריך הוא לישיב לדין ובלי שום משא פנים להצדיק או להרשיע. רחמים לחוד ומשפט לחוד!

*

ברגע הזה הבי נכבד כל מחשבות כל כך רבות מתרוצצות בלב האדם ומתאמצות למצא לעצמן מפלט, רוצים אנחנו להעלות רק ענין אחד מהרבים אשר מחכים לשימת לב יהודי אמריקה.

היהודים האמרקאים מעניקים מהונם לכל דבר שבצדקה ומחזיקים בחיים אנשים ומוסדות בכל הארצות ועומדים ליהודי הגולה להמשיך חייהם הפרטים והכללים כמקדם, או יותר מתוקן.

הדזשאינט היה משה לחם ומשען חיים לאחינו מעבר לים, חסענטראל רעליעף נתן עזרה לבתי אולפנא, להחדרים לדבר', לרבנים ולישיבותיהם, לתלמידי חכמים ולמוסדות הקהלות אשר נתנונו ונתדלדלו, העזרת תורה תומך ביד נדיבה את כל המשרתים בקודש, את הישיבות ואת כל מיסדות התורה ועומדת להם לישא קדמה מסורת הדורות.

הכספים האלו נקבצו והולכים ונקבצים מיהודים אשר במעט שאין ביניהם אפילו מנין קטן אשר לבם רע בציונים ובציונות ומה

די אויסגאבע 'אפריון' אטאקירט דאס אונגארישע אידנטום פאר זייער קנאי'שע שטיק, און ער רופט פאר א באיקאט אנטקעגן זיי.

גם כי אין אשר דורשים רעתם. אגודת ישראל או שלומי אמוני ישראל עוד לא נבראו פה אצלנו וגם אין פה קרקע מכשרה לנידולים כאלו, יהודי אמריקה, רוב מנינם ובניניהם, נוטים לציונות ומוחים כף להלאומיות היהודית. העתונות שלנו הענקית ציונית הוא, אגודות הרבניות, כל השלשה, נתנו ידן להציונות באופן רשמי, גדולי הרבנים אשר בארץ, הזקנים והמפורסמים מוצאים מקומם בראש המזרחי ועובדים בעד תחית עם ישראל על אדמת ישראל.

ומה עושים אנשים הרם אשר נהנים מעבודת צבורנו פה, מיגיעת נדולינו? איך מתנהגים אותם האחים אשר מוצאים לעצמם שארית על ידי כספים האמריקאים? יום יום אוזרים בחותיהם ללחום מלחמת ד' בהציונים ובהציונית ומהפכים את הקהלות למערכות מלהמה ולעין שמש שם שמים מתחלל.

הביטו נא אל קהלות ישראל בפוילען, בארץ ישראל, בטרנסלבניה בסלבקיה ובאונגריה, הביטו וראו! הצעקה עד לב השמים תעלה, די לקהלה כי בין ראש יבחר גם ציוני כי חרם ישימו עליה! די לשוחט או לרב, כי יהיה נתפס בציונות כי יקצרו ימיו ויכהידו אותו מכלל ישראל! מה היה בקלויזענבורג בקהלה המפוארה לאלוקים או בנראסווארדיין המהוללה! מה עשו להגאון המפורסם ר' שמואל גלאזנער בטרנסלבניה!

מלחמה תמידית ונוראה בקהלות ישראל, בשם ד' קמים על על הציונים ועל הציונות ועושים שמות בצבור היהודי ומביאים על עם ד' חרפות ובושות, ודי בזיון וקצף.

*

בידי אמריקה לחבש מזורה זו ולהביא קץ להשערוריות המכוערות האלו! הצבור היהודי פה צריך להתאושש ולצעוק די! הניחו ממעשיכם! נפשנו נעלה במלחמת אחים תחת מטה של שם ד', והיה אם לא תחדלו מדרכיכם ותמשיכו לצרור את הציונים ואת הציונית נקפוץ ידינו, נחדול מליתן ודמכם יהי בראשכם! אם כסף הציונים כשר וישר הוא לחזק בו בדקי בתיכם ובדקי מוסדותיכם, אז היו זהירים לבלי גולל עליהם אבנים ולבלי להכביד עליהם מלחמה!

יהודי אמריקה נותנים ונותנים ועוד ידם נטויה ולכן הצדק אתנו לאמר: אחינו היהודים היקרים, פקחו עיניכם ורעו כי רע דרככם, חדלו הרע! אין שום זכות למלחמת אחים בשום מקום! מי שמלמד סנגריה על המרים יד על אחיו היהודי מחלל הקודש הוא!

המשך פון די אויסגאבע אפריון

א נאכאנאנדיגע מלחמה גייט אן אין אידישע קהלות, מיט'ן אויבערשטנ'ס נאמען גרייפט מען אן ציונים און ציונות, אנזייענדיג דערביי חורבנות ביים ציבור, און דאס ברענגט חרפות ובושות אויפ'ן אידישן פאלק, ודי בזיון וקצף".

אין די ווייטערדיגע שורות, רופט ער פאר א פולשטענדיגן באיקאט אנטקעגן דאס אייראפעאישע אידנטום, און ער רופט אז מ'זאל זיי מער נישט שטיצן מיט געלט ביז ווען זיי הערן נישט אויף זייער קאמף אנטקעגן ציוניזם, און דאס איז די איינציגער לעזונג אז זיי זאלן אויפהערן מיט זייערע מלחמות.

ענליך צו דעם געפונען מיר אין א אנדערן פלאץ אין די אויסגאבע אפריון[32], ווען א שרייבער מיטן פען-נאמען 'שלמה', אטאקירט די קנאים און רופט אויך אז מ'זאל זיי אויפהערן צו שטיצן.

אין זיין מאמר, וועלכע טראגט די קעפל 'בעדת פתאים', באציט ער זיך צום קובץ 'בית ועד לחכמים'[33], און ער שרייבט:

"תוך דבריו המגואלים שופך שחצן זה שהתעטף בטלית שכולה תכלת, קיתון של בוז וניבול פה על הרב קוק ומרים עליו קול שאפילו שונאי ישראל לא משתמשים בו, אין לך דבר רע בעולם שאינו מוציא עליו בשפתיו הטמאות, בכאלה אמנם לא הרגלנו, הגם כי ידענו תמיד שהקנאים הפראים שם עלולים לכל דבר, ושפיכת דמים מלתא זוטרתא אצלם. וכדי להוסיף עמל ותלאה, מדפיס העורך מאמר מאת כתבן אחד בוורשה, המעלים שמו ככל רך הלבב, האומר כי ספרי קוק וספרי הרב המנוח גלאזנער מקלוזש צריכים גניזה, והוא הולך ומונה שם ספריהם למען ידעו בניהם אחריהם להבדל מהם, יען מטרתם לחבל את כרם ישראל.....

האמת צריכה להאמר בגלוי, כי גם אנחנו יהודי אמריקה אשמים בדבר, גם ידינו בלתי נקיות, צדיקים אנחנו יותר מהראוי ומכניסים רחמים בדין, כי נותנים אנו יד לפתאים המתחסדים הללו ותומכים בהם, הגיעה השעה להציב גבולות ולקרא: עד כאן! כבר בא העת להבדל מאהלים ולהניחם לאולתם, יסבלו ממשובותיהם הם וידינו לא יגאלו בצואתם".

32. **תרפ"ח עמ' 51. וראה עוד ב'אפריון' תרפ"ד, עמ' 274:** "מחלוקת גדולה בערה באכזריות חמה בטרנסילוניה בין הרבנים החסידים מצד אחד, והרב הג' המפורסם ר' שמואל גלאזנער בקלויזנבורג והציונים מצד האחר. המחלוקת שמה לשמצה את כל היהדות בעיני השכנים ובעיני כל הנקיי הדעת שבכל העולם, התכסיס בו השתמשו הכוחות, אשר בעל כרחם רצו לבטל את הרב הישיש לוחם מלחמת התחיה, ולחרמו עד עולם, להשמיד את הציונות ולדכא את כל אשר שיח וסוג לו עם הרוח הלאומי, היה מן המתועבים ביותר, תכסיסים אשר עוד לא השתמשו בהם אפי' קלי הדעת והפחותים, המחלוקת כמעט השחיתה את כל בית ישראל אשר בטרנסילוניה, ממש נהפכה למלחמת אחים".

33. י"ל בעיר סאטמאר.

ער פירט אויס זיינע ווערטער: "כמה ברוכה היא אמעריקא! ברוכה ומאושרה! בארצנו אין מקום לפתאים כאלה, נפקד מקומם, לה' המשפט ולו המלוכה, יעקב לא מתלבש בידי עשו וכל הדעות יושבות לבטח יחדיו". **עס איז נאר צום האפן, אז** דער שרייבער האט דערלעבט דער "אומגליק" פון אמעריקא, **ווען** נאכן קריג זענען טויזענטער און טויזענטער אזעלכע "פתאים" אנגעקומען צו די אמעריקאנער בארטן, און פריש איבערגעפלאנצט דעם קאמפראמיסלאזער דרך התורה פון דער אלטער היים.

ירא הקהל וישפוט

נאכן קלאר אראפברענגן די שטעלונגען פון ביידע צדדים, זייערע טענות און מענות, און די בריוון פון די רבנים פון ביידע זייטן, איז די מסקנא א קלארע: די אונגארישע רבנים האבן בארעכטיגט דעם טיילונג צוליב די ציוני'סטישע אטמאספערע וואס האט ארומגענומען די קהלה, אדאנק זייער רב הרב גלאזנער, ווי מיר האבן שוין מאריך געווען אויבן. ווידער די גאליציאנע-מזרחי'סטישע רבנים שרייען געוואלד! היתכן מ'טיילט זיך פון א קהלה נאר צוליב ציונות? און צווישן די מזרחי'סטן איז אויך דא גאנץ וואוילע אידן, שומרי תורה ומצוות, און זיי זענען נאך עוסק בבנין הארץ. ירא הקהל וישפוט למי החותמת ולמי הפתילים, זייערע ווערטער - וועלכע איז געצילט אפצוואווארפן די ארגומענט פונעם טיילונג - טוט נאר שטערקער איבערציגן אין די וויכטיגקייט פון דעם טיילונג. ביידע צדדים זענען איינשטימיג אז מ'רעדט דא פון א ריין ציוני'סטישע קהלה, די דעבאטע איז נאר, צו ציונות איז בכלל א פראבלעם צו נישט!!! קאמענטארן זענען געגנליך איבעריג.

ס'איז אינטערעסאנט צו ציטירן וואס די גדולי ישראל שרייבן, אנבלאנגט די בריוון פון די רבנים וועלכע האבן זיך אנגענומען פאר די ארטאדאקסישע קהלה. הגאון **מראדאמישלע** זללה"ה שרייבט:

> "הקהל שלהם הורע כוחם כי הראש שלהם הוא מכת הידוע אשר כל היראים מתרחקים מהם, ואף שבעו"ה השיג מכתבים לסייעתו, הלא ידוע כי הרב **קוק** כבר יצא מדתוה"ק ממש, והרב **מפרעמיסלא** הוא מפורסם לציוני עוד מכמה שנים, וכל היראים נתרחקו ממנו. מזה נראה כח יראת ה' הבוער בראש עדתם, והראי' שלא מצא רבנים יראי ה' שיחזיקו בידו".

ענליך צו דעם שרייבט הגאון **ממאדע** ז"ל, און ער דרוקט זיך אויס שארף אויף הרב **עקיבא גלאזנער** פארן דרוקן דעם קונטרס ישוב משפט[34].

34. ראה: קובץ 'בול"ח', שנה ב', י"א (ט"ו אדר תרפ"ג).

צום שלוס, איז כדאי מעתיק צו זיין פון א בריוו וואס הגה"צ ר' **משה מבארדיוב** זללה"ה האט געשריבן אנבאלאנגט די סיגוט'ער מחלוקה, וואס דאן איז אויך געווען געוויסע גאליציאנע רבנים וועלכע האבן זיך איינגעמישט און זיך אנגענומען פאר די צד שכנגד. זיינע דעמאלטיגע וועלטער זענען זייער אקטועל צו אונזער יעצטיגער פאל, און ס'איז פאסיג דאס אראפצובערענגן.

דער בארדיוב'ער רב שרייבט ווי פאלגענד:

"ואם איזה מרבני פוילן כתבו אז, כי כל רבני אונגארן נוגעים המה בזה ורק להם המשפט להדריך את בני מדינתנו עפ"י דעתם, מי יתן ויתקנו מקודם את בני מדינתם מבלי ימשלו בהם הפושעים והמורדים כאשר בעוה"ר גברה ידם במדינת פוילן ומי יודע מי הי' המסובב לזה.... בעוה"ר בדורינו הכתות הללו ימצאו לעולם צבועים אשר יכנו לעצמם 'גדולי ישראל', ליתן להם תורת דופי להחזיק ידם, אם ע"י בצע כסף או כי לבבם קרובים לכתות הללו... ואם אולי נמצא רבנים אשר יודעים ומבינים הדברים לאמיתן ורק מחמת איזה נט' יבואו בפלפול הבל לחזק ידי פועלי און ולעור עיני הדור, א"כ אין קץ לדברי רוח לפלפול של הבל, ועל כל אות מדברינו יחברו הם חיבור שלם בדרשות של דופי. ואם להראות לבני מדינתינו הכשרים ויראים את טעות רבני פוילן אשר יצאו לעזרת הכתות הנ"ל לבלי ימשכו אחריהם ח"ו, גם זה בעיני למותרות, כי מי ממדינתנו לא ידע האפיקורסת ורשעת הכתות הללו אשר הם כקוץ מכאוב לכל בית ישראל בכל עניני הד"ת, ומי ישגיח בזה על קצת רבני פולין שאין אנו כפופים להם ולתורתם, ובעזהשי"ת יש לנו על מי לסמוך על רבני מדינתנו גדולים בתורה וצדיקים מוסרים נפשם על קדושת שמו ית', ואת בניהם לא יספיקו בילדי נכרים ולא יקנו להם הרבנות בדמים כ"א במעלתם ובמדותם הקדושים.

ולפלא על הרבנים הללו ממדינת פולין, איך הרהיבו בנפשם ויחפצו להדריך את מדינה שלימה ביראה ובתורה לפי דעתם, ולא נדרשו ע"ז מרבני המדינה, כ"א מאת כת הלוקחת לעצמה בעיר אחת, איך לא רצו לקבל שכר על הפרישה מלחוות דעה בדבר שנוגע לכללות היראים במדינה גדולה שומו שמים על זה... הביטו נא וראו אשר קרה אתכם במדינתכם, אשר גברה בעוה"ר יד הרשעים למשול על עם דל, והכל ע"י שהיה אצל קצת רבנים קנאה ובקשת כבוד המדומה והעמדת על דעתם בעת אסיפה הכוללת שהי' בעיר לבוב זה איזה שנים[35], כי אלו היה יד כולם להחזיק ידי הגדולים הצדיקים אשר מסרו נפשם אז בלי תפונה כי גם

35. כונתו על האסיפה שהי' בלבוב בשנת תרמ"ב, ראה לקמן בפ"ט מה שהארכנו בזה.

במדינתכם היתה תשועה גדולה על ידי האסיפה הזאת, ואיך א"כ תשימו אותנו למטרה ולא תחוסו על מדינתינו מדינה שלימה יראי ה', אשר עמדו כל הרבנים בנפשותם במסי"נ בפועל ממש ולא חסו על כבודם ונפשם ומאודם כולם בעצה אחת, והשי"ת ראה לבם הטוב ועשה עמנו נסים לתת אותנו לפליטה להצילנו ממוקשות פועלי און מיד הרשעים לבלי ימשלו בנו בחוזק יד, ועוד היום עומדים עלינו לכלותינו בכל עת ורגע, ולמה לא תהיו גם אתם בעזרתינו ולא להיפוך ח"ו לתת חרב בידם להרגנו, ולמה לא תחוסו על אלפי ישראל כשרים וכמה מאות קהלות הקודש אשר בדבריכם נשברו לבם ורפה ידיהם, ולחוס על איזה אנשים יחידים אשר יצאו מן הכלל בזדון ובשאט נפש וגרמו לעצמם רעה. אם כי בטח השי"ת גם עתה יהיה בעזרתינו, ומקול אדם לא ניחת, וכל גאוני וגדולי צדיקי מדינתינו אתנו, ורובא דרובא גדולים וצדיקים אמתיים ממדינת פוילן מסכימים עמנו, עכ"ז בדבריכם גורמים לנו רעה גדולה לכלל ישראל, כי מנגדינו הפושעים העומדים במשמר מתפארים בגדולי פולין כי ידם אתם, וגם לפני שרי המדינה יגישו דבריהם להבאיש את ריחינו כי אין אנחנו היראים ע"י פסקי גדולי פוילן.....".

זיינע וועלטער, אות באות, זענען זייער אקטועל צו אונזער פאל. אויב דעמאלט האט זיך געהאנדלט פון געוויסע אמת'ע גדולים - וואס א טייל פון זיי האבן טאקע חרטה געהאט צום סוף - וועלכע האבן נישט אזוי געוווי פארשטאנען וואס ס'גייט פאר אין דעם ווייטן מארמארוש, איז דאך זיכער אז דא ביי אונזער פאל איז פאסיג צו זאגן "ומי ישגיח בזה על קצת רבני פוילן שאין אנו כפופים להם ולתורתם" און "וכל גאוני וגדולי צדיקי מדינתינו אתנו, ורובא דרובא גדולים וצדיקים אמתיים ממדינת פוילן מסכימים עמנו".

און איידער מיר שליסן דעם פרק, וועלן מיר ציטירן וואס הרב משה שמואל גלאזנער האט געשריבן צו מרן הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** זי"ע בעת די מחלוקת אין **סיגוט**[36]: "והרבנים מגאליציען שמסכימים ומחריבים, אינם עולים למנין, מפני שהמה דנים על פי השמועה ואינם מכירין הענין כלל וכלל לא, וכה"ג אין לדיין אלא מה שעיניו רואות".

36. ראה ב'מלחמת מצוה', עמ' קכ"ג.

פרק ט'

די שטעלונג פון גדולי גאליציע איבער די 'טיילונג'

די מערקווירדיגע רעזולטאטן פונעם 'טיילונג'

אײדער מיר גייען ווייטער מיט אונזער באשרייבונג, מוזן מיר זיך אפשטעלן איבער די בריוון וואס די רבנים פון **לעמבערג** און **פשעמישל** שרייבן, אין וועלכע זיי מאלן אויס מיט טונקעלע פארבן די קאנסעקווענצן פון די אזוי באקאנטע היסטארישע טיילונג וואס איז פארגעקומען אין אונגארן אין יאר תרכ"ט, און רופן דאס אן "קלקול היותר גדול להדת" און "נצטערו גדולי הדור על הפירוד הראשון שנתהוה בזמנם לקרוע את בית ישראל לרסיסים".

ס'איז אבסורדאל און קאמיש ביז גאר, צו שרייבן איבער פופציג יאר נאכן טיילונג, אז דער טיילונג איז 'קלקול היותר גדול להדת', ווייל חוץ פון דעם וואס די גרעסטע גדולי ישראל, ארזי הלבנון, אדירי התורה און בעלי רוה"ק, האבן געזען דערין דעם גרעסטן 'תיקון הדת' ואין אחר מעשיהם כלום, האט אויך דער פאקט און היסטאריע אזוי באווּיזן, און אויב אין די ערשטע יארן זענען געווען געוויסע רבנים און גדולים וועלכע האבן נישט אזוי געניט פארשטאנען די 'תורת התבדלות', האבן זיי אין די לויף פון די יארן געהאט א געלעגנהייט זיך צו איבערצייגן כמה גדולים דברי חכמים און אז רוח אלקים דבר בקרבם, ומה שלא יעשה השכל יעשה הזמן. עס איז געווען א מערקווירדיגער פאקט, אז אינדערצייט וואס אין רוסלאנד, ליטע און פוילן, איז נעבעך געפאלן שטיקער פון אידישקייט צוליב השכלה און ציונות, האט זיך אידישקייט אין אונגארן געהאלטן אויף גאר א הויכן ניוואו - א דירעקטער רעזולטאט פונעם טיילונג[1].

1. ראה גם לקמן במכתבו של הה"ק **מבאבוב** ז"ל שמעיד בשם זקינו מרן הגה"ק **מצאנז** זי"ע, כי מעת הפילוג עלה מדינת הונגריה בכמה מעלות לשם ולתפארת, וכעי"ז כתב הה"ק **מבארדיוב** זי"ע במכתבו שהעתקנו לעיל: "הביטו נא וראו אשר קרה אתכם במדינתכם, אשר גברה בעוה"ר יד הרשעים למשול על עם דל, והכל ע"י שהיה אצל קצת רבנים קנאה ובקשת כבוד המדומה והעמדת על דעתם בעת אסיפה הכוללת שהי' בעיר לבוב זה איזה שנים, כי אלו היה יד כולם להחזיק ידי הגדולים הצדיקים אשר מסרו נפשם אז בלי תפונה כי גם במדינתכם היתה תשועה גדולה על ידי

עס איז געווג צו ציטירן וואס דער אמעריקאנער ירחון 'אפריון'[2] שרייבט אין לויב פונעם אונגארישן אידנטום, און כאטש וואס דער שרייבער צילט אפצושפעטן פון זייער נאאיווקייט און ווי דערווייטערט זיי זענען פון חכמה און וויסנשאפט, דאך מוז ער בהכרח מודה זיין, אז אין יראת שמים שטייען זיי פיל שענער ווי אין אנדערע מדינות, אין א בחינה פון 'ומלאך רע בעל כרחו יענה אמן'.

ער שרייבט ווי פאלגענדע: "די אונגארישע תורה איז דאס אויסדערוועלטע פון אלעמען, און ס'איז נישטא בעסער פון איר יראת שמים. מ'זאגט אז ס'איז דא תורה אין ליטא, אבער איז דען דא דארט יראת שמים? נאר איין ווינקל, און נאר א קליינע, האט דער אויבערשטער אין זיין וועלטל, דאס איז 'אונגארן', און נישט גאנץ אונגארן נאר די חרדי'שע אונגארן. יעדער רב איז א תופס ישיבה, יעדער רב איז א מורה הוראה, יעדער רב איז א מחבר ספרים און איז עוסק צו פארענטפערן די קושיות פונעם ישועות יעקב אויפ'ן כסף משנה און פונעם צל"ח אויפ'ן משנה למלך.

אפריון

עשירה היא אונגריה ביהודים המתגאים בפני בוראם בתורה והמתהדרים ביראת שמים טהורה ותמימה. תורת היהודי האונגרי היא המעולה שבכל ויראתו אין למעלה הימנה. אומרים כי יש תורה בליטה ברם וכי יש שם יראת שמים? סנה אחת ורק אחת קטנה יש לו להקב"ה בעולמו והיא אונגריה ולא כל אונגריה אלא אונגריה החרדית. כל רב תופס ישיבה, כל רב מורה מומחה. כל רב חובר חבר ומפיץ מעיינותיו חוצה בספרים ומקדיש ימיו ושנותיו להסיר תפיסת הישועת יעקב על הכסף משנה ולפרק קושיות הצל"ח על המשנה למלך.

עשירות רוחנית אלוקית זו נבנה על חירבנה של עשירות אחרת. אין לך ארץ שאנשיה היהודים כל כך ריקים מחכמה יהודית, מחשכלה בת שמים כאשר באונגריה החרדית. כל השכלתו של הבר אורין האונגרי והשגותו משתרעות במצע צר במיצרי עמוד הגמרא. במעט עין יעקב בקאפיסטל תהלים בו דובבים שפתותיו לכל עת מצא. אפילו ביהדותו הוא אינו מתעסק לעולם. תורה היא אמת. ברם לימוד אינה צריכה!

מלבד ספרי ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים אין למצא שום ספר בבית הבר אורין האונגרי, אם תדבר אודות ענין שאינו בכבא מציעא, חולין או קידושין הנך מדבר על עניים ועל אבנים שאינם בגדר השגתו. במסכתות אלו ברא הקב"ה עולמו. בהם הביט ומהם ראה ויצר הבריה. לכן מעשים מאד מאד יהודים מיוצאי אונגריה היודעים פרק בהכמת ישראל, היודעים משפט שפה הקדושה המכירים ערכי השכלה העברית ואשר יודעים כי אוצרות של סגולות יקרות אצורים בתורתינו וכי תלי תלים של חכמות מאדירות ככודינו גם כלפי חוץ וגם כלפי פנים.

דער 'אפריון' שרייבט איבער די אונגארישער אידנטום

עדער רב איז א מחבר ספרים און איז עוסק צו פארענטפערן די קושיות פונעם ישועות יעקב אויפ'ן כסף משנה און פונעם צל"ח אויפ'ן משנה למלך.

אבער זייער רוחניות'דיגע רייכטום איז געבויעט אויפ'ן חורבן פון א צווייטע רייכטום, ס'נישטא נאך א לאנד וואס אירע אידן זענען אזוי ליידיג פון אידישע חכמה און וויסנשאפט, ווי אין די חרדי'שע אונגארן. דאס גאנצער וויסנשאפט פון א אונגארישן תלמיד חכם, ענדיגט זיך ביים עמוד גמרא, עין

האסיפה הזאת". וכעי"ז כותב הג"ר **מאיר לאנדא** ז"ל אב"ד בורשטין, גאליציע, ב'מלחמת מצוה', עמ' קכ"ח: "וביותר תמוה לי על הרבנים הגאונים דמדינתינו, הלא עיניהם ראו מה שנצמח באסיפת הרבנים שהי' במדינתינו בשנת תרמ"ב, ע"י פירוד הלבבות וחלוקי דעות שנתהווה אז בין הרבנים הגאונים ובין הרבנים הצדיקים בעסק התיסדות השטאטוטען, שעי"ז מעשה שטן הצליח לבלע את כל מעשה ידינו וכל יגיעותינו הי' לריק, ובעו"ה מאז והלאה ירדנו פלאים וכל יום קללתו מרובה מחבירו ומשנאינו ומנגדינו נשאו ראש ועושים כל מה שלבם חפץ, וא"כ מה לנו עוד לשלוח ידינו גם למדינת אונגארן להרבות גם שם עצים על האש ולהגדיל המדורה, הלא הרבה יש לחוש לבל יקרה ח"ו גם אותם כאשר קרה לנו". **וראה עוד במכתבו של בעל קרן לדוד שהעתקנו לעיל:** "ומאז ועד עתה עלו ונתעלו הקהלות בפרט והמדינה בכלל בעניני תורה ויראה, ולולי ה' שהיה לנו להבדל מהם, כבר נשכחה תורה מישראל", **וראה עוד במאמרו של הרב עקיבא גלאזנער** שהופיע בקובץ 'המאור', העתקנוה להלן.

2. תרפ"ו עמ' 140.

יעקב אדער ביים קאפיטל תהלים וואס דאס מורמעלט ער א גאנצן טאג, און אויסער ספרי ש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים, קען מען נישט טרעפן אנדערע ספרים אין שטוב פון אן אונגארישן תלמיד חכם. אויב וועסטו רעדן מיט אים איבער א ענין וואס ס'שטייט נישט אין בבא מציעא, חולין אדער קידושין, רעדסטו מיט אים איבער שטיינער און העלצער וועלכע זענען בכלל נישט אין זיין השגה". **זיינע בייסיגע וועדטער איז אונזער שטאלץ, און ווי מ'זעט, אנערקענט ער אויך אז אונגארן איז דאס בעסטע וואס דער אויבערשטער פארמאגט.**

מיר ווילן זיך אבער יא באציען צו די וועדטער וואס הרב גדלי' שמעלקיש שרייבט: "על הראשונים נצטערו גדולי הדור על הפירוד הראשון שנתהוה בזמנם לקרוע את בית ישראל לרסיסים", **און ענליך שרייבט דער רב פון לעמבערג:** "ודכירנא, אשר בשנת תרמ"ב הי' פה לבוב אסיפה גדולה מכל גדולי וצדיקי הדור, גם מראשי העדה אנשי דעת ויראת ה', ותכלית האסיפה הי' לטכס עצה לחיזוק הדת, והוצעה הצעה לחלק א"ע מהמתחדשים ולהיות כת היראים לקהלה מיוחדת, אבל רובם ככולם לא נתנו להביא הצעה זו לידי משא ומתן כלל ונדחתה מכל וכל, באמרם כי אין זה תקון הדת רק קלקול היותר גדול להדת, לעשות פירוד בין הדבקים קהלת עדת ישורון".

די לעמבערגער אסיפה אין יאר תרמ"ב[3]

די א"ד אסיפה וואס דער לעמבערגער רב דערמאנט אין זיין בריוו, איז פארגעקומען אויפ'ן דירעקטן פארלאנג פון די רעגירונג, וועלכע האבן דאן געוואלט איינשטעלן געזעצן בנוגע די פירערשאפט און סדר פון די אידישע קהלות. די משכילים האבן דאן שטארק פאראַרבעט איבערצונעמען קאנטראל אויף אלע חרד'ישע קהלות, מיט'ן טענה, אז ס'איז דא צופיל מחלוקת און רייבעריין אינערהאלב די קהלות, צוליב שוחטים און רבנים וכדו', און בכלל איז די גאנצער קהלה-פירערשאפט נישט בסדר. אדאנק זייערע אינטערוועזנצן, איז שוין גרייט געווען א נייער געזעץ וואס נעמט אוועק די אויטאנאמיע פון די ערליכע אידן צו פירן די קהלות ווי זייער ווילן, און נאר אדאנק די מאסן-פראטעסט וואס די חרד'ישע אידן האבן אויפגעהויבן - אין פארעם פון בריוון צום רעגירונג - איז דער געזעץ אראפ פון טיש, אבער דאך האט די רעגירונג פארלאנגט א נייעם רעליגיאן-געזעץ, וויאזוי די קהלות זאלן זיך פירן אויף להבא.

3. פרטים אודות האסיפה ניתן לראות במכת"ע, 'מחזיקי הדת', 'עברי אנכי', שנת תרמ"ב.

צוליב די פראטעסט פון די יראים האט די רעגירונג פארגעשלאגן, אז די רבנים און בעלי בתים זאלן זיך צוזאמקומען און אינאיינעם מתקן זיין תקנות אנבלאנגט די קהלות ווירטשאפט און פירערשאפט, כדאי די רעגירונג זאל דאס דערנאך באשטעטיגן[4].

דאן האט 'מחזיקי הדת' - וועלכער איז געגרינדעט געווארן אין חודש אדר תרל"ח דורך די גדולי גאליציע, ובראשם הגאון רבי **שמעון סופר** זללה"ה און הגה"ק רבי **יושע מבעלז** זי"ע, מיטן ציל צו קאנצענטרירן דערין די חרד'ישע ציבור פון גאליציע, און גלייכצייטיג קעמפן קעגן די מחריבי הדת - פארופן די א"ד אסיפה אין חודש שבט תרמ"ב, אין וועלכע דעלעגאטן פון אלע קהלות קדושות זענען זיך צאמגעקומען קיין לעמבערג, להקהל ולעמוד על נפשם.

אין 'מחזיקי הדת' טרעפן מיר א הייסער רוף צו אלע קהלות, אנבלאנגט די אסיפה:

"ועתה אחב"י הרבנים הגאונים הצדיקים, הנגידים הנכבדים היראים נ"י, אחרי אשר הממשלה יר"ה הטת חסד להמתין עם מעשי' עד שישמעו הסכמת הרבנים היראים אשר יתקנו עתה, ובם יבחנו, ואולי יקיימו אותם בלי עיכוב ואולי יציעו אותם לפני בית הוועד רייכסראטה בוויען, ומעתה מי הוא זה ואיזה הוא אשר יראת ה' נוגע בלבבו אשר לא יאמץ ולא יסייע בכל מאמצי כח שיבואו מכל קהל ועדה הרב אב"ד נ"י, ומקום אשר אין אב"ד יבוא הראב"ד עם מנהיג אחד ברשיון שאר המנהיגים, ואחד או שנים מגדולי פורעי המס מהעיר ומסביבותי', כי חוו"ד עושה רושם במהממשלה יר"ה. והנה הרבנים הגאונים והצדיקים שיחי' אינם צריכים שום התעוררות ובקשות כלל לקיים את התורה הזאת ולהקימה מעפר קרנה בימים ההם ובזמן הזה אשר הממשלה יר"ה וכל שרי וגדולי המדינה מבקשים את תפקידה להרים קרן התורה והמצוה ולהרבות יקרה וכבודה בעיני הבריות ולתת עוז ותעצומות לעם המחזיקים בה באמת, וחלילה לחשוב מחשבת פיגול עלי הרבנים הגאונים והצדיקים יחי' שימצא אחד ח"ו שיתעצל במצוה רבה כזו ויעשה מלאכתו ע"י שליח וב"כ..... והי' כאשר יבואו בעצמם וירומו ידם לה' ולתורתו וגבר ישראל בעזהשי"ת, וכי מי זה הוא אשר בשם ישראל יכונה אשר לא יאזר כגבור חלציו וידלג כאיל להרים מכשול מדרך עמו, והחלש יאמר גבור אני ולא יעכבו שרב ושלג ולא יעמדו מנגד ביום שבות זרים חיל התורה כאשר עד עתה ראו ושתקו על אשר יזמו לעשות ועוד ידם נטוי' לחתור חתירה מתחת התורה להפילה לגמרי ח"ו ולבנות להם בורות בורות נשברים, והחיוב עליהם בעשה ול"ת להרים מכשול ולעשות שמירה שלא יפול הנופל לבאר שחת ח"ו.

4. ראה יותר בפרטיות: 'מחז"ה', י"ד שבט תרמ"ב.

רק אל הנכבדים הנגידים המנהיגים היראים, להם באנו בבקשה גדולה ובאזהרה כפולה ומכופלת בשם הגאוה"צ שליט"א ובגזירת התוה"ק, שיבואו לתקנת הקהל שנרשה להרה"ג [מקראקא] נ"י לעשות, מהמיניסטעריום ומהשטאטהאלטער יר"ה....

מעתה אחב"י זרע אי"ו עם סגולה... אם ח"ו אתם תתרשלו כעת במקום אשר הממשלה יר"ה הרשה לנו והסכימו לעמוד לימין התורה להרים קרן התורה והמצוה באם שאנחנו נהי' באגודה אחת, האם הי' ויהי' ח"ו חילול השם גדול כזה בעולם, למה יאמרו הגויים נפוצו ישראל על ההרים כצאן אשר אין להם רועה ולא אדונים לאלו ח"ו, לזאת אנחנו בטוחים בה' כי לא ימצא בגאליציען אחד מאמינים בה' ותורתו אשר יתרשל בד"ז ח"ו ומה גם שלא ירשלו אחרים, רק כ"א יחזק חבירו בכל טצדקי האפשרי לבוא ליום הועד ללבוב אשר נגביל בקו"ק אשר יצא מאתנו בקרב הימים בהסכמת הרבנים שיחי', ומזה יתחיל הבירור בעזהשי"ת, וכל קהלות יתנו להרב אב"ד ודעימי' על הוצאות ממעות הקהלה, וכל מי שיבוא יתן תודע לבית ח"ק המחז"ה שמו ושם עירו, וכל קהלה ועדה יתנו כ"ה [כתב הרשאה] להרב אב"ד ודעימי' בחותם הקהל, ובמקום שאין בה מנהיגים מהיראים יחתמו על הכ"ה רוב בני הקהלה ויקויים ע"י הבירגערמייסטער דשם.

דברי המדברים בכאב לב והמצפים להרמת קרן התורה וישראל ולעשות אגודה אחת לעשות רצון אבינו שבשמים, דברי ח"ק מחז"ה מלבוב".

אויפ'ן רוף פון די גדולי ישראל, זענען זיך טאקע צאמגעקומען הונדערטער רבנים און דעלעגאטן פון אלע קהלות קדושות אין גאליציע, ובראשם מרן הגה"ק **משינאווע** זי"ע, הגה"ק רבי **יושע מבעלזא** זי"ע, הגה"ק רבי **הלל מקאלאמיי** זי"ע, הגאון רבי **שמעון סופר** זי"ע, דער אונגארישער ראש הלשכה הצדיק רבי **יצחק רייך** זצ"ל און נאך אסאך גדולים מפורסמים. 'לעמבערג' האט אזוינס נאכנישט געזען, און די שטאט האט געקאכט ווי א קעסל פון די צענדליגער וועגענער און קראטעס וואס האבן געטראגן און געברענגט די פילע גדולי ישראל און ראשי הקהלות, פון און צו זייערע אכסניות. עקסטער איז געווען א ערהאבן בילד צו זען, ווי די אלע גדולי ישראל שטאטן אפ א באזוך ביים מרא דאתרא, הג"ר **צבי הירש אורנשטיין** ז"ל אב"ד לבוב, און פארברענגן בענינים העומדים על הפרק ובדברי תורה.

א נאכט בעפאר די פארזאמלונג, זענען זיך אלע רבנים צאמגעקומען אין שטוב פון הג"ר **צבי הירש אורנשטיין** ז"ל אב"ד, וואו ס'איז אויסגעשמועסט געווארן די ענינויע דעטאלן איבער די מארגנדיגער אסיפה און אין וועלכע ריכטונג ס'זאל געפירט ווערן.

4 Jahrgang. (Erscheint zweimal im Monat.) שנה רביעית. (פֿאַרשיינט צוויימאל אים מאנאט.)

פרענומעראַציאָנס - פּרייז
אין לעמבערג
יהרליך 2 fl.
½ יהרליך 1 „
¼ יהרליך —„ 50 kr.
אינ׳ג אינצעלנע נומער 10 קר.

מודעות
(אינזעראַטען)
דערפֿרעגן מען׳ג בעראַבנעם.

Zeitung
für das wahre Judenthum.
Organ des Vereines
„Machsike Hadas."

מחזיקי הדת

אין דער פּראָווינץ
(מיט פּאָסטצושטעלונג)
יהרליך 2-fl. 50 kr.
½ יהרליך 1 „ 25 „
¼ יהרליך —„ 65 „

דיא אדמיניסטראציאן בעפינדעט זיך אין לעמבערג קראקויער-פּלאַטץ נו. 14 וואהין אלע קארדספּאנדענצען אודר געלדער צו זענדען זינד.

Lemberg, den 13. März 1882. № 9 לבוב, יום ב׳ כ׳ב שבט תרמ״ב.

אזהרה ובקשה!

לנהוג כבוד בזה המ״ע כמו בכל ספרי הקודש, ושלא לנהוג בהם מנהג חול ח״ו, רק לאספם ולשמרם, וכאשר תרבו העלים יחנו הקוראים הנכבדים לכרוך אותם. המו״ל.

כ״ה

ליום הנועד הוא היה יום כ״ב שבט (לפ״ק) בו נכבדי עמינו כולם נקבצו יחדו (לפ״ק)

מה מאד נהדרה האסיפה הנכבדה והיקרה, ביום השלישי בבוקר בעת השחר עלה והחל האור להאיר מפאת קדמה, האירו כל חוצות עירנו לבוב בירח נא-ליציען מאמורות גדולים המה גדולי ישראל נאונים וצדיקים אנשי כורש הרבנים המורים דת ה׳ לעדתם כי באו ממאתים וחמשים ושמה ערי מדינתינו הרבנים (וסימן רנ״ו ליעקב שמתה, ירמי׳ ל״א ז׳) ונלוו עמהם ראשי מנהלי עדתם עם נגידים ונבירים בעלי תורה וחכמה אשר לבם נאמנו לד׳ ולתורתׂק כמו כן אורבע מאות עשרים וששה (וסימן והם רבו״ לתגליך, ישא מרכרותיך ברכה נג) ובידם הביאו כתבי הרשאות מיהר מנהלי עדתם וגם חותם הקהל, ועתה נדאה לעין כל כי בני מדינתנו חובם כבוד התורה והמצוה בני אל חי המה לא המו אזן לקול כת הרשעה הסרים מאחרי ד׳ ובוערים בתורתׂק וכל עת יבקשו חתבונות יחפשו עזלות להריח כל בני עמנו להשכיחם ח״ו חוקות דתתׂק ואך בכל מחם ילחמו נגיש לבלתי תת עלינו הפורצים להשחית הר ד׳ ודתתׂק ועוד באו רבים ישרי לב ותמימי דרך נבוחים נכבדים אשר זה בביר חנו וקו לראות חיזוק דתתׂק על יד נבורי התורה בעזרת ד׳. זכלליהיום החוא וגם בלילה היתה העיר לבוב מפוארתה כי סבבו עגלות צב בשוסקים ובחוצות אשר נסעו הרבנים כל-איש לקבל פני רעהו וכולם נסעו ובאו לקבל פני הני דחרי צנתרי דדהבא נחלי מדינתנו ה״ה הרב הגאון, וכו׳ האבדׂק ה״ה הרב הגאון מוהר״ר עזריאל אויערבאך עשינענער ני״ו. וגם כל העם וישבו עיר לבוב ולבו מחיל אל היזל להקביל פני הרבנים, שיחיו ותגדל שמחת העיר מאד. גם כל הבבנים מהמהלים אשר בא בכל כל עדתם כתבו שטחם בבית הועד של הדתׂק מחו״ה, וגם אלה אשר הי׳ בידם כו״ה מאת ישבי עזרם הראו חבו״ה בפני החׂק מחו״ה להיות להם לעד בערב לעת העת המנחה הדביק אחר סבי׳ חבורתינו על שער הבהבנים אשר בה בחרו להיות שמה האסיפה את השערים האלה בכתב אשוריית אך בבמו רגע אחרי הדביק אותם הוסרו מעל השער מידי ריק אחר. ואלו המה החרושים וכל החרוט מהם עזלה פרט השנה: בשנת „ברוכים הבאים בה אל אסיפה הנחמדה". „אנשי חיל יאחדו בה. ויהיו כולנה לאגודה". „בה לחזק דת הנבבדה". „לבל יבאו פורצים לחלל כבודה". „יראי ה׳ יחזיקו מגן רציצה". „בו להגן בעדה בכל עבר ופנה". „ואלם לכל פה סרה ענה". „ונעלה יחדיו ליציון ברנה".

בלילה היהיא אוספו זקני הרבנים ועמהם עוד אנשים חשובים לבית הרב הגאון האבדׂק למטם עצה פיבר האסיפה אשר ידי׳ למחר וישבו שמה עד חצות לילה והמכיסו כולם אשר בים המחרת באסיפת כולם הרבנים והמנהלים יבחרו את האחד לראש והשני למשנה ראש ומן הרבנים יבחרו חמשה עשר וגם מן המנהלים חמשה עשר והמה יסדרו את הסדרים סדרי הקהלה (שטאטוטען) ואחרי כי יגמרו הנסדרים פעולתם יתאספו כל הרבנים והמנהלים עוד הפעם ויקראו באזניהם כל הסדרים אשר סדרו המה. ובבוקר ביום הרביעי נתאספו כולם ואבאו אל מקום האסיפה הזיתה בביהבנ״ם של המנות מ׳ יעקב גלאנצער ז״ל, וגם שר משרי המשורה יהיה הי׳ שמה במערבם, ושוטרי העיר (פאליציייא-לייטע) עמדו על יד השער למען, אשר לא יקרב איש זר בתוכם להפריע מעשיהם. ותהי ראשית עבודתם לבחור ראש הנשיא ומשנהו, ואחרי בן הכמיכו כולם יחד לבחור חמשה עשר רבנים וחמשה עשר מנהלים אשר המה יסדרו השטאטוטען ואחרי כן יצאו אחם למעי כל בעלי האסיפה, ולטען הסר-שום קנאה ואיבה, הסכימו כולם יחד אשר בראשונה יבחרו המנהלים מכל גלילות גאליציען פוקאווינא ונסימות קראקא אחר מכל גליל (בעצידק) וֶיבחרו שבעים ושנים מנהלים, כי שבעים ושנים גלילות המה, ובזה נגמר עבודת היום הזוא. ולמחרתו ביום החמישי התאספו

ויהי ערב ויהי בוקר, אינעם ערוואַרטעטן טאג, זענען זיך אלע דעלעגאטן צאמגעקומען צום גרויסן אסיפה, אראפצושטעלן די ריכטיגע יסודות און תקנות פאר די עתיד פון גאליציע. צום אלעם ערשט איז באשלאסן געווארן, צו שטעלן א קאמיטע פון 15 רבנים און 15 בעלי בתים, וואס זיי זאלן אינאיינעם אויסארבעטן די תקנות הקהלות, און שפעטער וועלן זיי דאס פארלייגן פאר אלע דעלעגאטן אינאיינעם.

נאכדעם וואס די רבנים האבן אויסגעוועלט 15 רבנים פון צווישן זיך, האבן 72 דעלעגאטן פון 72 בעצירקן און געגנטער, אויסגעוועלט 15 בעלי בתים וואס זאלן זיין פון די קאמיטע.

דאן האט זיך דער קאמיטע גענומען אויסצוארבעטן די תקנות וואס זאלן זיין לטובת הרבנים ולטובת הפרנסים, און נאכ'ן ענדיגן זייער ארבעט, האט מען פארגעלייגט די תקנות און שטאטוטן פאר אלע דעלעגאטן, און דאס איז איינשטימיג אנגענומען געווארן.

צווישן די שטאטוטן איז קלאר אראפגעשטעלט געווארן, אז אן עבריין, מחלל שבת אדער אוכל נו"ט, טאר בשום אופן נישט ערוויילט ווערן צו קיין שום קהל'ישער אמט, ווי אויך איז זייער קלאר באשטימט געווארן, אז די רבנים זענען די העכסטע אויטאריטעט אין די קהלות, און זיי האבן דאס לעצטער ווארט אין אלע גייסטישע ענינים.

אין דער זעלבער צייט וואס 'מחזיקי הדת' האט זיך צאמגענומען אראפצושטעלן א יסוד פאר די קהלות קדושות פון גאליציע, האבן די משכילים אנגעפירט א וויסטע הסתה-קאמפיין קעגן די אסיפה, סיי מיט'ן פרובירן צו שטערן - ווי ווייט מעגליך - אז די פרנסים ומנהיגי הקהלות זאלן נישט אנטייל נעמען ביי די אסיפה, און אויך האבן זיי נאך די אסיפה געהעצט אין זייערע צייטונגען די ראשי הקהלות, אז די רבנים זענען נאר לכבוד עצמם דורש, און ווילן אויסברייטערן זייער מאכט און הערשאפט אויף זייער חשבון, מיט'ן אוועקנעמען זייער בעלות אין עניני קהלה.

אומזיסט האט 'מחזיקי הדת' זיך פרובירט צו פארענטפערן, אז די אומבאגרעניצטע מאכט וואס זיי האבן געגעבן פאר די רבנים, איז נאר בנוגע גייסטישע ענינים, ווידער אין פינאנציעלע ענינים, וועלן ווייטער די פרנסים קענען עוסק זיין און שטיין על המשמר, פונקט ווי בעפאר. זייערע לאגישע ווערטער זענען געפאלן אויף טויבע אויערן, און די משכילים האבן ווייטער געליארעמט און געהעצט קעגן די תקנות, "די רבנים פירן אונז צוריק צו די מיטל-אלטער צייטן, און די תקנות דערמאנען אונז פון די שפאנישע אינקוויזיציע", האבן די קעפלעך געשריגן אין זייערע צייטונגען.

אן עקסטערע ליצנות-קאמף האבן די משכילים געפירט קעגן די א"ד תקנה, אז אן עבריין טאר נישט ערוויילט ווערן צו א קהל'ישע פאזיציע, און מיט א געמאכטע תמימות האבן זיי ג'טענה'ט, אז אזא סארט קנס געפונט מען נישט ביי אידן, נאר דאס נעמט זיך פון די דרכי הגויים, און נאך אזוינע סארט ליצנות.

זיי האבן גערופן צו אלע פרנסי וטובי הקהלות נישט צו בלייבן גלייכגילטיג, און יעדער זאל זיך אנשליסן אין א פראטעסט-קאמפיין קעגן די לעמבערגער תקנות, וואו מ'וועט לאזן הערן זייער קעגנערשאפט דערצו.

חכז"ל זאגן, 'ברית כרותה על לשה"ר שתתקבל על הלב', און אויך דא האט זייער העצערישע פראפעגאנדע זיך איינגעגעסן און געשלאגן ווארצלן אומעטום, ובפרט ביי די רכי לבב און שוואכערע עלעמענטן, וועלכע האבן באמת מורא באקומען פון די ביטערע 'תקנות' וואס די רבנים ווילן גוזר זיין אויף זיי.

הסכמ' חות כתבו וחברים הגאונים פיסרי השטאטוטין.

לידע ולהודיע כי מעולם לא עלה על
דעתינו להכריח שום קהלה לקבל השטא-
טוטען הללו דוקא, רק להניחם לפני שרי
המשרה יריה שתשים הסכמתה כי אין
בהם דבר המתנגד להשטאטא-גזעטין
וכל קהלה אשר יהיו ברצונה לקבלם יכולה
היא לקבלם וכל קהלה אשר תמאן לקבלם
מי יכריחם לקבלם ואפי' אם הריב יסכימו
להבלם המיעוט יוכלו למחות ואחרי
הסכמת המשלת יריה בעזר השי"ת
אז נשקוד לבל קהלה וקהלה את
השטאטוטען לידי המנהלים והם יציעו
אותם לפני כל בני הקהלה ואפילו יחיד
שלא ירצה להבנים ראשו בקבות השטא-
טוטען לא תבוף אותו שם כמשלה
להבלם. רבני פעהלי ח"ק מחזיקי בלבוב.

דערקלערונג פון 'מחזיקי הדת' איבער דער ציל פון זייערע תקנות

אפצוקילן די אנגעהיצטע געמיטער, האט דער 'מחזיקי הדת' מפרסם געווען זייער אומצוויידייטיגע שטעלונג, אז זיי צילן נישט ארויפצווינגען זייערע תקנות אויף די קהלות, נאר זיי ווילן דאס באשטעטיגן ביים רעגירונג, און דערנאך וועט יעדער קהלה האבן א אויסוואל צו ער וויל אננעמען די תקנות אדער נישט, ואין אונס.

אויסער די א"ד מלחמה וואס 'מחזיקי הדת' האט געפירט כלפי חוץ, קעגן די משכילים, האט זיך אפגעשפילט א שטילע אינערליכע מלחמה, צווישן די מיימינים און משמאילים, אנבלאנגט די תקנות.

נאך ביים אויסוועלן די קאמיטע פון 15 רבנים און 15 בעלי בתים, האט אויסגעבראכן חילוקי דעות ווער ס'זאל זיך געפונען אינעם קאמיטע, דערנאך איז ווייטער געווען מיינונגס-דיפערענצן בנוגע די עצם תקנות און שטאטוטן, אריינגערעכנט צי מ'זאל קאפירן אין גאליציע דעם אונגארישן טיילונג[5].

5. פרטים אודות החילוקי דעות בעת האסיפה, יש לקרות במכת"ע מאותו תקופה, וראה עוד במכתבם של הרה"ק

כאטש וואס די שטעלונג פון די אמת'ע מנהיגי ישראל פון גאליציע איז געווען לטובת דעם אונגארישן טיילונג, דאך האבן די משמאילים אויסגעפירט, און ס'איז נישט געלונגען דורכצופירן אין גאליציע א געזעלשאפטלעכן טיילונג פון די פושעים וכופרים.

כאטש וואס צו קיין פולשטענדיגע טיילונג פון די מתחדשים האבן זיי טאקע נישט זוכה געווען, דאך איז זיי געלונגען צו גרינדן די חברה קדושה 'מחזיקי הדת', וועלכע האט געדינט אלס קעגן-געוויכט צו די רעפארמער און צו זייער חברה 'שומר ישראל', און ווי א שוץ-מויער פאר די ערליכע אידן אין גאליציע.

דעת קדשו פון הגה"ק רבי שמעון סופר זי"ע

די חוות דעת פון די רועי ישראל פון גאליציע בנוגע די טיילונג, זעט מען זייער קלאר מפיהם ומפי כתבם[6].

אינעם צייטונג 'מחזיקי הדת' - וועלכער איז געגרינדעט געווארן דורך גדולי ישראל ובראשם הגאון רבי שמעון סופר זללה"ה אב"ד קראקא, און האט געדינט אלס די פלאטפארמע פון די יהדות החרדית אין גאליציע - זעט מען פיל מאל ווי שטארק די יראים אין גאליציע האבן זיך געוואלט טיילן פון די פושעים, פונקט ווי אין מדינת אונגארן.

מבארדיוב ז"ל והג"ר **מאיר לאנדא** ז"ל הנעתקים לעיל.

6. בנוסף לגדולי גאליציע שהיו באסיפה הנז"ל, ידוע ג"כ עמדתו ודעת קדשו של מרן הגה"ק **מצאנז** זי"ע, שתמך ועמד לימינם של גדולי הונגריה בעת הפילוג, וחתם על התקנות היראים ביחד עם הרה"ק רבי **יצחק אייזיק מזידיטשוב** זי"ע.

ב'מלחמת מצוה' (עמ' נ"ט) נדפס מכתבו שכותב: "לבקש מאת הרבנים החסידים והנגידים וכל מי שיראת ה' נוגע בלבבו, לחתום ולקיים התקנות הקבועות הנקראים ארגאניזאטינס שטאטוטען שנעשו בהשתדלות הרבנים הקדושים הצדיקים שבמדינת אונגארן לקיום הדת, וצריך לקיימם ולחתום עליהם, ודעת שפתיו ברור מללו, שבאם ירפו מהם יתחזקו הצד שכנגדם המורדים והפושעים, וימצאו יד להחזיר חוקי הקאנגרעס כאשר רצו לעשות מקדם, ובחסדי השי"ת כי נתבטלו, **ונחוץ מאוד לקיים התקנות הללו לטובת אונגארן וזינבענבערגן וגאליציע להחזיק הדת**, ונעתרתי לדבריו, ואבקש ממעכתה"ר להשתדל בכל יכלתו ולדבר על לב הרבנים והנגידים שיקיימו ויחתמו כנ"ל, ולא יתנו מקום לרשעים לרדות בהם ח"ו ולא יפרצו עוד ויעמוד הדת על מכונו".

ושם בעמ' פ"ו נדפס מש"כ בנו הגה"ק **מקשאנוב** זי"ע: "אמנם לאשר ידעתי גודל שמחת אבא מארי הקדוש זצללה"ה בעת אשר השי"ת עזר להיראים להשיג הקיום מאת שרי המדינה והקיר"ה על התקנות שלהם, וחזק ואמץ בכל אשר השיג ידו להיות לעזר להיראים הארטאדאקסן, **ושמעתי ממנו כמה פעמים אשר הלל ושבח מאוד את מעשי גדולי מדינת אונגארן אשר נקהלו ועמד על נפשם** כי הוא חיזוק וקיום לדתוה"ק".

וכמו"כ ידוע מש"כ נכדו הרה"ק **מבאבוב** ז"ל ונדפס ב'מלחמת מצוה' (עמ' כ"ח): "באזני שמעתי מאת כ"ק אא"ז מו"ר הגה"ק רשכבה"ג מצאנז זצללה"ה שהי' בק"ק קראקא בערך ג' או ד' שנים אחר התיסדות החברה שומרי הדת... ואמר בזה"ל: **משבח אני את מדינת אונגארן, זה איזה שנים אשר נתיסדה החברה שוה"ד עלו הרבה מעלות במעלות היראה והטוב מאוד מעמד היהדות האמיתי, ומי יתן והיה במדינתינו כך** עכלה"ק, ואיזה בי"ד בדורינו בכחם להרוס זאת ולבטל זאת ולומר אנחנו נסדר לכם סדרים אשר יהי' יותר טובים ומועילים".

אינעם גליון פון ו' ניסן תרמ"א, געפונען מיר וואס הגאון רבי שמעון סופר זללה"ה האט געזאגט ביי אן אסיפה מיט די קולטוס-מיניסטעריום, איבער די פליכט וואס ליגט אויף די יראים זיך צו טיילן פון די פושעים און רשעים. זיי שרייבן ווי פאלגענד: "הרשעים כים נגרשו לא ינוחו ולא ישקוטו, יום ולילה לא ישבותו מלהזיד ולהרשיע..... והסיתו את מקצת שרי המשרה יר"ה ליקח מידינו את האטאנאמיע (היא רשיון הניתן לנו מהממשלה עפ"י חוקי הקאנסטיטוציאן, לנהג את הקהלות כרצון איש ואיש), רק לחוקק חוקים מהממשלה על כל היהודים המתגוררים במדינת עסטרייך.... אמנם יען כי הממשלה יר"ה יתנהגו בצדק ובמשפט ואין דעתם לעשות דבר נגד דת ישראל, ע"כ קראו למו אנשים מכובדים מילדי עמנו ממדינות עסטרייך, אשר דימו בלבבם כי גם בעניני הדת המה מכובדים, אם כי יודעים אנחנו אשר כל דת ישראל מוזר מהם..... לשמוע מהם האם יש בהחוקים האלה איזה דברים המנגדים נגד דתוה"ק..... אי לזאת הי' למורת רוח ולדאבון נפש להרב הגאון מקראקא נ"י לבוא בסוד מרעים כאלה, אך להפצרת הקולטוסמיניסטער לא יכול להשיב פניו ריקם..... ובהאספם באסיפה ראשונה... הי' ראש המדברים הרב הגאון מקראקא שליט"א..... וכה אמר:

> ברשיון השרים הנכבדים מחויב אני לחוות דעתי, לו היו כל היהודים היושבים במדינת עסטרייך כת אחת כולם כאחד באמונה שלימה בתורה שבכתב ובע"פ כמקדם, לא הייתי מנגד לכל החוקים אשר תעמוס עלינו המשרה יר"ה, כי שום חוק ומשפט לא יזיק לנו ולדתנו, אמנם אחרי כי בעוה"ר נפרעו פרעות בישראל, ונעשו לשני כתות רחוקים מאוד, הכת האחת המה רוב בני ישראל ההולכים בעקבי אבותינו היהודים באמת..... וכת השני המה מנגדינו אשר יצאו מקרבנו זה לא כביר, בוגדי תורה ההולכים אחר שרירות לבם הרע, וכפרו בכל התורה, ובפיהם יאמרו כי רק בתורה שבע"פ המה מכחישים, **לזאת לא נוכל לקבל את החוקים האלה אשר הוא רק להתאחד עם בוגדי תורה והמה ימשלו בנו. ע"כ אם חפץ הממשלה בחוקם, לא נמצא הדרך הטוב והשלום להיהודים, כ"א הפירוד,** ובלעדי זה אני מנגד להחוק הלזה וליקח מידנו האטאנאמיע חנם".

אינעם גליון פון כ"א חשון תרמ"ב שרייבן זיי: "ואף כי יודעים אנחנו אשר כל רבני מדינתינו, יראים את ה' מקטנם ועד גדלם ועוסקים בתורה באמת ובאמונה ולבם נקי מכל סיג מחשבת זר וימסרו נפשם על קיום דתוה"ק כי זה כל האדם הנאמן לה' ולתוה"ק, ואך שלשה פשעי ישראל או ארבעה מראות נגעים ונער יסחבם ורוח ישאם, וזולת אלה כולם אהובים כולם גבורים לעמוד בפרץ במלחמתה של תורה, ואין אחד מהם אשר יחבא חדר בחדר מלעמוד בקשרי מלחמת ה"צ ולהגן על דת קדשינו לבל יטרפוה זאבי ערב ורשעי ארץ.... **ותוחלתינו כי הממשלה הרוממה תסכים אשר נבדל מהם כמו במדינת אונגארן, אך זה כל מטרת חפצינו להפריד ממנו כל פועלי און,** כה

עשו אבותינו מעולם בכל עת אשר קמו בקרבינו בני בליעל ושמו מגרעות בדתוה"ק הן שבכתב והן שבע"פ, תיכף כמו רגע הבדלו מהם, כה עשה עזרא הסופר ואנשי כנה"ג להכותים, כה עשו רבותינו התנאים הקדושים להצדוקים והביתוסים, כה עשו רבותינו הגאונים להקראים, מה הי' סופם המה ספו תמו נכרתו ועדת ה' לעולם תעמוד".

ווי אויך זעט מען די מיינונג פון הגה"ק ר' שמעון סופר ז"ל איבער די טיילונג אין אונגארן, אין א בריוו[7] וואס ער שרייבט צו די וואשערהעלי קהלה, וועלכע האבן אנגעפרעגט איבער א 'שטאטוס-קוא' שוחט אין זייער שטאט: "בשאלתכם בענין איסור השו"ב של הכת האחר הנקרא שטאטוסקווא מבטן מי יצאו הדברים ומקור מחצבתם? אתפלא מאוד להעלות על הדעת שיהיה עוד צד היתר בדבר המפורש יוצא מכל גדולי וגאוני מדינת אונגארן לאיסור ופסלו את שחיטתם לכל בר ישראל.... ע"כ החיוב מוטל על כל ישראל להפרישם ולהזהירם ממאכלי איסור כולל הזה, ע"כ כל איש אשר עוד שמץ יראת ה' בלבו מחוייב להתרחק מהם כמטחוי קשת כדי שלא ילכד ח"ו ברשת". **אויף דעם בריוו איז אונטערגעשריבן - צווישן אנדערע - הגה"ק ר' שמעון סופר אבד"ק קראקא, דער מנהיג פון די גאליציאנער אידנטום.**

דעת קדשו פון הגה"ק מהר"י מבעלזא זי"ע

אין 'איגרת סופרים'[8] איז פארהאן א בריוו, וואס הגה"ק רבי יושע מבעלזא[9] זי"ע שרייבט צו הגה"ק ר' **שמעון סופר** זי"ע אבד"ק קראקא: "גם אתן תודע אל הדרג"צ כי הה"צ ר' **אברהם יעקב** נ"י כבר כתב מכתבים להסרים למשמעתו לערוך מלחמה וקרב נגד משנאינו הפושעים, ולקבל בכל לב ונפש ומאוד את כל הנעשה בלבוב בהסכמת הדר"ג והרבנים נ"י, גם נתן מכתב תעודה לדפוס כדי שידעו כל הרוצים לדעת דעתו וחפצו ורצונו. **ותלי"ת כל המפורסמים משלנו הם והשי"ת אתנו,** ובכל אשר יעשה הדרג"צ יצליח ברחמי וחסדי השי"ת, ולבל ייראו מזנבות אודים ועלה נדף וקול נובחים, **כי לא נמצאת במדינתנו קהלה אחת אשר תרצה להיות אתם עמם במחיצתם ח"ו רק מעט מן המעט** אשר מאיזה טעמים אחרים אשר נמצאים בכל עיר מחרחרי ריב עם הרב וכדו' לזה הוציאו דבה נכזבה על מעשי הרבנים נר"ו, אולם אחרי גלות המודעות הנדפסות בשמינו כי הסדרים שוים לכל נפש וכל צד בעזה"י, נאמנו דברינו בלב ישראל

---

7. נדפס ב'מלחמת מצוה' עמ' ב'.
8. ערך מהר"ש סופר מכתב מ"ד.
9. **דעת קדשו של הגה"ק מהר"י מבעלזא זי"ע, ניתן ג"כ לראות ממכתבו שכתב לסיגוט (נדפס ב'מלחמת מצוה' עמ' ה'):** "מכתבכם הגיעני, ואתמה מאוד על שאלתכם לאיזה צד לפנות בק"ק סיגוט, האם לא ידעתם כי מהכת הזאת לא יצמח הטוב לישראל ולתורתם.... ע"כ למען השם להיות נמנה עם הארטהאדאקסען ולהיות בעוזרם ובסעדם בכל טצדקי האפשרי, ואז יהי' טוב להם ולבניהם אחריהם כל הימים בעזהי"ת".

יצ"ו ושלום על ישראל, **לא כן הרשעים אשר אין שלום אמר ה' להם והרוח ידפנו ותופר עצתם ולא תעשנה ידיהם תושיה ויתפרדו פועלי און".**

פון דעם בריוו - וואס איז געשריבן נאך די אויבנדערמאנטע לעמבערגער אסיפה - זעט מען זייער קלאר, אז קיין איין חרדי'שער קהלה פון גאליציע וויל נישט זיין אינאיינעם מיט די פושעים, נאר געצוויילטע מחרחרי ריב זענען לוחם אנטקעגן די רבנים. ווי אויך זעט מען אז הרה"ק רבי **אברהם יעקב מסאדיגורא** זי"ע איז געווען אנגעשלאסן אינאיינעם מיט די אנדערע גדולי גאליציע, צו פירן א קאמף קעגן די פושעים[10].

מרן הגה"ק משינאווע זי"ע

איבריג איז ארויסצוברענגן די מיינונג פון מרן הגה"ק משינאווע זי"ע, וועלכער איז געווען פלאם פייער לטובת ארטאדאקסי. ס'איז גענוג צו ציטירן פון זיינע בריוון

10. הרה"ק רבי **אברהם יעקב מסאדיגורא** זי"ע ואחיו הרה"ק רבי **דוד משה מטשארטוקוב** זי"ע היו תומכים נלהבים בעד החברה הקדושה 'מחזיקי הדת', וגם הוציאו מתח"י כמה מכתבים לסעדם ולתמכם, כמתואר בספר 'הנאדר בקדושים', ארי' בקנרוט, ביתר עלית תשס"ח, עמ' 389-401, וראה עוד ב'מחז"ה', ח' ניסן תרמ"ב, מכתבו של **רצ"ה ליב ביללינ'ג** נאמן ביתו של הרה"ק **מס"ג** זי"ע, שמזהיר לאנשי ליסקא שבל יהינו לחתום על הפראטעסט נגד השטאטוטן שנעשה בלבוב.

ודאתאן להכי, אעיר על מה שראיתי ב'המעין', ד', ב' (טבת תשכ"ד), בתוך מאמרו של הרב אליעזר ש. זוסמאן-סופר, שכותב: "כמעט כל אדמור"י גליציה היו נגד הפילוג, ובנו של החת"ס ר' שמעון סופר אב"ד דקראקא זצ"ל שרצה להעביר את הפילוג בגליציה ויסד חברת 'מחזיקי הדת', נכשל במזימתו עקב התנגדותם". עשה את רבינו שמעון סופר כיחידאה, בזמן שהי' לו סיוע משאר אדמור"י גאליציע כנ"ל.

עוד ראיתי כסיל בחושך הולך, בקובץ 'הערות וביאורים', י"ל ע"י מוסד אהלי תורה, חג הסוכות תשס"ד, עמ' 34, שכתב לבאר החילוק בין תורת אונגארן לדרך ליבאוויטש שהי' "מיטנעמען יענעם מיט זיך", וכי כל שיטת התבדלות הוא בניגוד לדרך הבעשטה"ק זי"ע. ובאמת אין כדאי לטפל ברוב דבריו שברוח ילדות נאמרו, (לדוגמא: שואל לסתור את תורת ההתבדלות, ממה שידוע שמרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע הי' זהיר מלהרחיק בחור שלא התנהג כשורה מישיבתו, והוא סתירה ל'תורת התבדלות' ו'התרחקות מרשעים'. עוד דוגמא: מדייק ממכתבו של הרה"ק מהר"ש מבאבוב זי"ע הנז"ל, שכותב: "באם יקחו להם הספרדים שו"ב ורב מיוחד, יוכל לצמוח מזה הירוס לכל מדינת אונגארן", ומזה שפט שהפילוג הי' מציאות מיוחדת למדינת אונגארן, ועוד רבות כהנה). אבל ראיתי להעיר על מה שמעתיק מכתב ממרן הגה"ק מצאנז זי"ע (נדפס לראשונה ב'תהלת חיים', בני ברק תשנ"ב, ומשם בשו"ת 'דברי חיים', תשובות נוספות, ברוקלין תשס"ב, סי' ל"ג), ובה כותב: "נא ונא להפציר ולהזהיר את כל מי ששומע בקולו ומסתופף בצלו, לבל יתן יד להפריד אלוף ח"ו, לעשות פירוד בין הדביקים תושבי אונגארן ואנשי פולין בענין מעות אה"ק, אדרבא יחדיו תלכדו ולא יתפרדו, ואשר אחזה אנכי וכמעט הוא האמת, אשר ע"י הפירוד שנעשה בעוה"ר, זה הי' גרמא בניזקין חבילין דמעיקין התגברות האפיקורסים על יראי ה' שנענשו להפרד מהם מכ"מ ולדחות איברים גדולים מן האומה עם זרעא מעליא דיפוק מנהון, וע"ז ידוו כל הדווים וכמאמר קדוש ישראל הבעש"ט זצוקללה"ה כ"ז שהאבר מחובר אל הגוף יש תקוה", **ומדבריו רצה להוכיח כי לא הי' דעתו נוחה מהפילוג. ובאמת על עצם המכתב כבר יצאו עוררין בטענת מזויף**, (וכמו שהביא בעצמו, וראה עוד בארוכה בגליון 'היכל הבעש"ט', גליון ד'), ובודאי שאין בו כדי לדחות כת"י ועדות בנו ונכדו שהעתקתי לעיל. ובלא"ה י"ל כונת דבה"ק ע"ד פשוט, כי הפירוד בין יראי ה' גרם למצב כזה שהתגברו האפיקורסים והוצרכו בע"כ לדחותם מהאומה, אבל בודאי כתורה עשו לדחותם באין ברירה, ומשל לרופא שחתך אבר מן אברים להציל חיי אדם, ודאי לטב וכדין עביד, ושמחה גדולה היא שהציל נפש אדם, עכ"ז יש לקונן על הגורם לזה.

וואס ער האט געשריבן אנבאלאנגט די סיגוטער מחלוקת[11]: "ובגוף הדבר אם להתחבר עם שומרי הדת הנקראים ארטהאדאקסען או ח"ו לשכנגדם, ידוע שכל איש יהודי צריך למסור נפשו להגיד שהוא יהודי". **אין א אנדערע בריוו שרייבט ער**[12]: "אשר דימו קצת אנשים עלי שאני מחזיק ביד החולקים על חבורה שומרי הדת הנקראים ארטהאדאקסן, והרע לי מאוד כי יראתי שלא אכשל ח"ו בעון חילול השם החמור מכל עבירות שבתורה... ועתה כי ב"ה המיניסטער יר"ה נתן רשות להחזיק קאנצלייא לחבורת שומה"ד הנקראים ארטהאדאקסן, אין אנחנו נכנעין חלילה תחת הנעלאגין, והוא תקנה גדולה לחיזוק הדת, וא"כ מי שירצה להפריד מתקנה זו הוא עובר בל"ת דלא תסור".

עדות נאמנה פון מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע

ווי מ'זעט פון די אלע א"ד בריוון, האבן די אמת'ע רועי ישראל פון גאליציע געהאלטן פונעם אונגארישן טיילונג, און דאס געוואלט נאכמאכן אויך אין גאליציע[13]**, ומי לנו גדול פון מרן הגה"ק מצאנז זי"ע וועלכער האט געקרעכצט 'ומי יתן במדינתינו כך'. נאר ווי געזאגט איז לא אסתייע מלתא, ודין גרמא בניזקין, די ביטערע ירידה אין יענע מדינות.**

צום השלמה פונעם מאמר, איז פאסיג מעתיק צו זיין די הייליגע ווערטער וואס מרן הגאון הקדוש מסאטמאר זי"ע האט געזאגט ביים אסיפת כללית פון 'התאחדות הרבנים' אין יאר תשכ"א. מיר זענען מעתיק ווארט ביי ווארט מלשון קדשו: "אין אונגארן איז דאך געווען דעמאלטס די טיילונג, און והיא שעמדה להם אז ס'איז געבליבן אביסל יודן מ'האט זיך אפגעטיילט פון זיי. זיי זאגן אז דאס איז אן אונגארישע תורה, דערווייל דאס איז א תורה שלימה, **אין פוילן האבן עס אלע צדיקים געוואלט**, נאר פריער האט מען נישט געברויכט און ווען מ'האט שוין געשמועסט דערפון איז שוין געווען, האט מען שוין נישט געקענט אויספירן מיטן דור, דאס איז קיין שום ספק נישט אין דעם אל תתחבר לרשע", **עכלה"ק.**

11. שם, עמ' ה'.
12. שם, עמ' נ"ו.
13. **ראה גם ב'בית הילל' (תולדות הגה"ק מקאלאמיי זי"ע, טירנוי תש"א) עמ' ס"ב:** "והוא היה הראש וראשון לעורר גדולי וגאוני הזמן להפריד היראים מן המהרסים, ועשה אסיפות והרעיש כל המדינה... וכן התחיל לעשות כן במדינת גאליציען בשנת תרמ"ג ועשה אסיפה גדולה בעיר לבוב בצוותא חדא עם אדמו"ר **מבעלז** ואדמו"ר מ**שינאוו** והגה"צ **רש"ס** מקראקא ז"ל, וקראו לשם כל הרבנים הגאונים וגם הצדיק **ר"י ריי"ך** ע"ה הי' שמה, והציע לפניהם הענין הגדול ודרש י"א דרשות במשך הזמן הנ"ל ולא יכלו לעשות מאומה, רק הגה"צ ר' **שמעון סופר** ז"ל התאזר עוז ונתייסד ע"י חברא מחזיקי הדת". **וראה עוד בתשובת בית הילל (סי' פ'):** "החולק ע"ז ואומר שיכולים להיות יראי ה' ושומרי תורה גם בהתחברות עמהם, הוא מכחיש הידוע".

פרק י

דער קאמף צווישן די שחיטות

די הצלחה פון די ספרד'ישע שחיטה

לאמיר זיך צוריקקערן צו די השתלשלות פון די ספרדי'שע קהלה אין קלויזנבורג.

ווי דערמאנט אויבן, האט בי"ד ארויסגעגעבן זייער פסק לטובת די יראים אין קלויזנבורג, און האט זיי בארעכטיגט אנצוהאלטן אן אייגענע קהלה מיט אן אייגענעם רב. ווי אויך האט בי"ד זיי לעגיטימירט אנצופירן מיט אן זעלבסטשטענדיגע שחיטה, ווי בי"ד שרייבט אין זייער פסק: "אינם רשאים קהל ארטהאדאקסען למחות ביד קהל ארטה' ספרדים בשום דבר הכתוב באות א' בשום אופן למנוע מאתם עשות חפצם בזכותים הנ"ל, ואינם יכולים לתבוע מקהל ספרדים לשלם להם איזה תשלומי גאבעללא בעד שחיטת שו"ב שלהם או שאר דבר שבממון כלל, כי קהל ספרדים פטורים מכל זה לגמרי לעולם".

אין יענע תקופה האבן געדינט אלס שובי"ם אין די קהלה, ר' **וואלף הירש** ע"ה, ר' **יחזקאל אליעזר הירש** ע"ה, ר' **אהרן ווערצבערגער** ע"ה, ר' **יצחק ווינשטאק** ע"ה און ר' **יושע גלאזער** ע"ה. ווי שוין דערמאנט, זענען בשעת די טיילונג אריבער צו די נייע קהלה, די צוויי שוחטים, הרה"ח ר' אהרן ווערצבערגער ע"ה און הרה"ח ר' יצחק ווינשטאק ע"ה, וועלכע זענען געווען אויסגערופענע יראים ושלימים און שובי"ם מובהקים[1], און דאן האט די אלטע קהלה אויפגענומען פרישע שובי"ם, ווי ר' **לייב גוטמאן** ע"ה, ר' **מענדל סאבאו** ע"ה, ר' **יואל ווייל** ע"ה, הרב **משולם פייש ווייס**[2] ז"ל און זיין איידעם ר' **יעקב שטיין** ע"ה.

---

1. שפעטער האט אויך געדינט אלס שוחט, הרה"ח ר' **סענדר ווערצבערגער** ע"ה, וועלכער איז געווען אן איידעם ביי הרה"ח ר' אהרן ווצ"ב ע"ה.

2. הוא הי' חתן מוה"ר **שלום ווייס** ע"ה מחוסט, חתנו של הגאון בעל **קיצור שלחן ערוך** ז"ל. רבי משולם פייש הי' מחסידי הגה"ק בעל **קדושת יו"ט** זי"ע, ושימש כשו"ב בלאפאש. בעת פילוג הקהלה בקלויזנבורג, נתבקש רבי משולם פייש ע"י קהלה המרכזית, לבוא ולשמש כשו"ב בקהלתם, והבטיחו לו משכורת כפולה ממה שקיבל בלאפוש. רבי משולם פייש היסד בדבר, כי הי' נמנה על עדת חסידי סיגוט, והלך להימלך עם האב"ד הגה"צ רבי **משה דוד טייטלבוים** ז"ל אב"ד לאפוש, והוא שלחו להגה"ק בעל **עצי חיים** זי"ע, **והעצי חיים** הסכים לזה וברכו

די ספרד'ישער שחיטה אפאראט איז געשטאנען אונטערן השגחה פונעם דיין הקהלה הג"ר **אברהם משה שטיין** ז"ל, ובפיקוחו פון מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע - דער אויפגענומענער רב פון די קהלה.

אנפאנג יאר תרפ"ג, האט דער פירמע 'פאל מארטאן', וועלכער איז געפירט געווארן דורך הרה"ח ר' **יודא לייב פאל**[3] ע"ה, אנגעהויבן צו פאבריצירן סאלאמי פלייש, וואס איז געשטאנען אונטער די השגחה פון די ספרד'ישע קהלה. אינעם כתב הכשר[4] איז דער דיין הג"ר **אברהם משה שטיין** ז"ל מעיד, אז דער גאנצער סאלאמי ווערט געמאכט פון די פלייש פון די ספרד'ישע שחיטה, וועלכער שטייט "תחת השגחת הרב הצדיק ר' יואל טייטלבוים שליט"א".

ערסטע פּרוּוענבורגער אַרטעל פֿון ספרדישע שחיטה סאלאמי אונד זעלבסט־וואַרעם פּאַבריק, פּאַסטע דען 3. פּוסט־קום האַפּליכקייט אינצוציינען דאס איך דאַך פּרימא סאַלאמי אונד זעלבסט־וואַרעם קריציינג בעשטעלל נעגען וויידרעם פּראַמט פּער פּאַסט אינד באַהר נעל־עפּערט צו דען בילי־סטעם, פּאַנקט פּרי־זען פּרי־זוקוראַנט איין סקרלאַנדען.

Pál Márton CLUJ, Széchenyi tér 25.

כתב הכשר

הנני מז המודיעים כי הועלכווארעז סאבריקק של ר' יודא ליב פאר נ"י מפר עירנו תחת הפיקוח דסיימא שאל מארטאז, הוא עושה הועלכווארען בתכלית הכשר, והיא לבדה כעת שלוחת בשר משחיטת שוחטים המומחים המפורסמים דק"ק ספרדים דפה עירנו, העומדים תחת השגחת הרב הצדיק ר' יואל טייטעלבוים שליט"א, ועומדת תחת השגחת משגיח בשר ונאמז וע"כ נפש היפה יוכל לסמוך לאכול מן הועלכווארעז הנעשים אצל הפאבריק הזאת בלי חשש וספקות כלל.

בעהיח יום ה' לסי' וישב תרפ"ג לפ"ק פלויזענבורג יצ"ו

אברהם משה שטיין

דופ"צ דק"ק ספרדים

מודעה איבער די ספרד'ישע סאלאמי

וויי פארשטענדליך, איז דער ספרד'ישער שחיטה געווען אוועקגעשטעלט מיט די ריכטיגע יסודות און חומרות, און דאס האט געציגן אסאך מענטשען - נישט דוקא פון די ספרד'ישע קהלה - איינצוקויפן פלייש פון די ספרד'ישע שחיטה, הפנים זיי האבן מער געטראסט די ספרד'ישע שוחטים און השגחה ווי זייערע אייגענע שוחטים ובודקים.

דער איסור פון די ארטאדאקסן אויף די ספרד'ישע שחיטה

דער פאקט אז זייערע אייגענע מיטגלידער קויפן פלייש פון די ספרד'ישע שחיטה, האט זייער געקרענקט פאר די ארטאדאקסן, ווי אויך האט די 'פאל מארטאן' סאלאמי פירמע אוועקגעשלעפט אסאך קונים פון זייער 'לעבאוויטש' סאלאמי פאבריק, דעריבער האבן די ארטאדאקסישע ראשי הקהלה פרובירט צו פארהאנדלן מיט די

לשלום, וככה נתקבל כשו"ב בשנת תרפ"ד, (ועל אף ש**העצ"ח** עמד בראש המתפרדים, עכ"ז הקהלה המרכזית לא נאסרה מעולם). (מפי בנו הרה"ח ר' **יצחק ווייס** הי"ו, ששמעו מפי הרב **זלמן לייב טייטלבוים** ז"ל, ניו יארק, בנו של הגה"צ **מלאפוש** ז"ל).

3. ער איז אויך געווען פון די הנהלת ה'חברה קדישא' אין קלויזנבורג, און ער איז שפעטער ארויף קיין ארץ ישראל. זיין אמט אין חברה קדישא האט איבערגענומען זיין זון ר' **מרדכי פאל** ע"ה.

4. נדפס ב'בית ועד לחכמים', ט"ו שבט תרפ"ג.

ספרד'ישע קהלה, אז זיי זאלן איינגיין אויף געוויסע אפמאכן בנוגע די שחיטה, ווצב"ש אז זיי זאלן האלטן בשותפות'דיגע שוחטים, אדער זיי זאלן מער נישט שעכטן פאר ארטאדאקסישע מיטגלידער.

די ספרדים האבן אפגעווארפן די אלע אפמאכן, נישט ווילנדיג זיין אנהענגיג אין די ארטאדאקסישע קהלה, דעריבער האבן די ארטאדאקסישע ראשי הקהלה מיט די הסכמה פון זייער רב הרב **עקיבא גלאזנער**, גע'אסר'ט זייערע מיטגלידער צו קויפן פלייש פון די ספרד'ישע שחיטה, אלס 'שחוטי חוץ'.

ראדאמישלער רב ז"ל שרייבט להיתר

די יראים פון די אלטע קהלה, האבן מיט דעם אלעם נישט געוואלט מוותר זיין אויף פלייש בתכלית הכשרות, דעריבער האבן זיי זיך געוואנדן צו הגאון האדיר רבי שמואל ענגיל ז"ל אב"ד ראדאמישלא, און אים אנגעפרעגט צי זיי דארפן חושש זיין צום איסור פון זייערע ראשי הקהלה אויף די פלייש פון די ספרד'ישע שחיטה.

דער ראדאמישלער רב ז"ל ענטפערט להיתר, אז אפילו זייער מיטגלידער דארפן נישט חושש זיין צום איסור פון זייערע ראשי הקהלה און זיי מעגן עסן די פלייש, ויאכלו ענוים וישבעו. אין זיין תשובה שרייבט ער ווי פאלגענד[5]: "כשנתייסדה קהלת יראים וקיבלו עליהם רב גדול בתורה ויראת שמים ומורה צדק ירא ה' ושו"ב ירא ה', והלכו כמה אנשים שנשארו בעדה הישנה וקונים בשר במקולין של עדה החדשה, כי יודעים אשר הבשר הוא יותר בהכשר מהבשר שבמקולין שלהם כי הוא עומד תחת שו"ב ירא ה' והשגחת רב ירא ה', וראשי הקהלה הישנה בהסכמת האב"ד שלהם אסרו על אנשי הקהלה שלהם לקנות בשר ולשחוט עופות אצל השו"ב מקהלת היראים, ונשאלתי אם חל האיסור שעשו ראשי הקהל על אנשים הנ"ל... וא"כ שוב כל אחד מבני הקהלה חשיב מוחזק שיכול להדר לאכול מבשר הכשר על צד היותר טוב, ושוב לא מהניא תקנת ז' טובי העיר נגד זה, והסכימו לזה גדולי הדור. באעה"ח ה' במדבר מ"ב למספר ב"י תרצ"ב קאשוי, הק' שמואל ענגיל אבד"ק ראדמישלא".

ריס צווישן די צוויי שחיטות

דערווייל האבן די ספרד'ישע שוחטים ווייטער געשאכטן אינאיינעם מיט די ארטאדאקסישע שוחטים, אינעם זעלבן שלאכט הויז. שעכטנדיג אונטער איין

5. שו"ת 'מהר"ש ענגיל', ח"ז סי' קצ"ח. התשובה נכתבה בשנת תרצ"ב, אבל כבר כתבתי לעיל, כי מוכח להדיא מסגנון דבריו, כי נכתב בזמן מאוחר, וגם ה'באל בסיגוט' המוזכר שם, הי' בשנת תרפ"ב.

דאך, האבן די ספרדים גע'טענה'ט אז זיי באמערקן פארשידענע הזנחות ביי די ארטאדאקסישע שחיטה, און זיי האבן דאס מפרסם געווען אין קובץ בית ועד לחכמים, צוליב דעם וואס זייער סאלאמי פלייש האט זיך פארקויפט אין די גאנצע מדינה. אין די קומענדיגע קובצים איז געווארן א שארפער ווערטער אויסטויש דערוועגן, צווישן די ספרד'ישע קהלה און הג"ר **אליעזר פריעד** ז"ל, איינער פון די דיינים אין די ארטאדאקסישע קהלה[6].

נאך א שטיק צייט, האט די רומענישע רעגירונג צוריקגעצויגן פון די זכות וואס זיי האבן געגעבן פאר די ספרד'ישע קהלה צו זיין זעלבסטשטענדיג, און אויטאמאטיש האבן די ספרד'ישע שוחטים פארלוירן זייער רעכט צו שעכטן. די ספרדים האבן פארלאנגט פון די ארטאדאקסן, אז זיי זאלן איינגעבן אז די ספרד'ישע שוחטים זענען ארטאדאקסישע שוחטים, און אזוי ארום וועלן זיי קענען ווייטער שעכטן אן קיין שטער, אבער די ארטאדאקסן האבן דאס אפגעווארפן. די ספרדים - וועלכע זענען געצוואונגען געווען צו שעכטן באהאלטנערהייט, און פארקויפן זייער פלייש אין די עזרת נשים פון די קאדאר שול - האבן באשולדיגט די ארטאדאקסן אין שטערן זייער שחיטה, וואס דאס איז בניגוד צום פסק בי"ד אז די ארטאדאקסן טארן נישט שטערן די שחיטה פון די ספרדים.

כתב פלסתר קעגן די ספרדים

אלס ענטפער צו די טענות פון די ספרדים, איז ארויסגעקומען א בריוו פון איינעם פון די ארטאדאקסישע קהלה, געצילט צו באשמיצן די ספרד'ישע שחיטה וועלכע איז געווען לצנינים בעיניהם, און אפצוואווארפן די באשולדיגונג אז די ארטאדאקסן האלטן נישט איין דעם פסק בי"ד.

דער שרייבער איז מתחיל בשבח איבער די ארטאדאקסישע קהלה אין קלויזנבורג וואס איז אין דוגמתה, און פאלט נישט ארונטער פון אנדערע קהלות קדושות ווי סיגוט, סאטמאר, גרויסווארדיין וכדו', און ער איז מסיים לגנאי אין די קומענדיגע שורות, אראפמאלנדיג די צוויי ספרד'ישע שוחטים - הרה"ח רבי **אהרן וועדצבערגער** ע"ה און הרה"ח ר' **יצחק ווינשטאק** ע"ה - אלס קלים וריקים, וועלכע זענען מוציא טריפה מתחת ידם.

דער שרייבער דערציילט, אז הג"ר **יעקב יוסף גינז** ז"ל אב"ד בעסערמין, האט גע'אסר'ט די שחיטה פון ר' יצחק ווינשטאק ע"ה, ווען ער איז געווען שוחט אין

6. העתק של הדו"ד בקובצי 'בול"ח', ראה ב'נספחים'.

בעסערמין, און אז הגה"צ בעל **ערוגת הבושם** מחוסט זצ"ל, האט מעביר געווען ר' אהרן ווערצבערגער ע"ה פון די שחיטה אויף 4 וואכן, זייענדיג שוחט אין סקערניצע, ווי אויך דערציילט ער, אז ווען הרה"ח ר' **מנחם קליין** ע"ה דער שו"ב פון טשוטשע איז געווען אין קלויזנבורג, האט ער געזאגט אויף ר' אהרן'ס מעסער אז דאס איז פגום.

ער ענדיגט צו, אז באמת איז דאס געווען דער עיקר סיבה פארוואס די ארטאדאקסישע קהלה האט גע'אסר'ט די ספרד'ישע שחיטה, צוליב די פילע מכשולות וואס זענען דא דארטן, און ער רייסט גאר שטארק אראפ די ספרדים פארוואס זיי פארקויפן זייער פלייש פאר די ארטאדאקסן, וואס דאס ברענגט א שאדן פאר זייער גאבעללע, און ער פרובירט אפצואווענדן דעם אויבנדערמאנטן היתר פון **ראדאמישלער** רב[7] ז"ל.

צווישן זיינע ווערטער פארענטפערט ער די באשולדיגונג, אז די ארטאדאקסן האלטן נישט דעם פסק בי"ד, ער שרייבט, אז בי"ד האט געשריבן אז זיי טארן נישט שטערן די שחיטה פון די ספרדים, אבער זיי ברויכן נישט צו העלפן דערצו...

גדולי ישראל קעגן דעם שרייבער

דער בריוו האט געצויגן שארפע פארדאמונגען מצד די ספרד'ישע קהלה, און זיי האבן ארויסגעגעבן א שארפע מחאה דערקעגן. אזוי אויך האט הגה"ק רבי **שאול בראך** זי"ע אב"ד קאשוי, געשריבן גאר א שארפן בריוו קעגן דעם בריוו שרייבער, ובתו"ד **שרייבט ער:** "ע"ד מכתב פלסטר מהצבוע המפורסם... ונודע בכל המדינה שכל ימיו כלו במחלוקת והוא איש ריב ומדון מעולם.... האיך ירדה ק"ק קלויזנבורג אלף מעלות אחרונית, אם נקל כזה ירשה לעצמו לחתום שיושב על מדין בק"ק קלויזנבורג..... ונודע לרבים קלותו ופחזותו". ענליך צו דעם שרייבט הג"ר **יואל כ"ץ** ז"ל אב"ד ערדאד.

אפצולייקענען די אויבנדערמאנטע געשיכטעס איבער די שוחטים, איז ארויסגעקומען בריוון פון די באטרעפנדע, וועלכע לייקענען אפ די אלע מעשיות, און שרייבן להד"ם, די געשיכטעס האבן אין די ווירקליכקייט קיינמאל נישט פאסירט.

די ספרד'ישע קהלה האט מפרסם געווען א בריוו, וואס הג"ר **יעקב יוסף גינז** ז"ל אב"ד בעסערמין האט אפגעשריבן אין לויב פון ר' **יצחק ווינשטאק** ע"ה איידער ער האט פארלאזט בעסערמין, ווי פאלגענד: "יקר סהדותא לכבוד ידידי תלמידי הרבני המופלא ומופלג ירא ושלם מו"ה **יצחק** נ"י, ששימש פה קהלתינו יצ"ו בשחיטות ובדיקות

7. הגם שאין מזכיר שמו, אבל כ"נ שכוונתו על הרב מראדאמישלא ז"ל.

זה שבע שנים רצופים, ומצאתי בו את שאהבה נפשי, וגם בעיני כל בני קהלתינו הי' אהוב מאוד, **כי הוא שו"ב מומחה אשר לא רבים ימצאו כמוהו, ואומן נפלא בהשחזת הסכין** וחוץ מזה הוא מוכתר במעלות ומדות טובות, **וצר לי מאוד על עזבו אותנו כי לא ידעתי אם אמצא כזה,** אמנם אין בידי להשיב הדבר ולעכבו, ובכן תהינה השורות לראי' בידו על כל הנ"ל, וגם על זאת שהוא מוהל מומחה ונפלא מאוד, וגם שסמכתי עליו בבדיקת הוושטין והרשיתיו להורות גם צוה"ג, כבדא, גף וכדו', ואקוה כי הקהלה קדישא אשר יתנו המשרה על שכמו ויקבלוהו לשו"ב, נחת ינחתו בו ויתענגו עמו על רוב שלום. והנני בעה"ח פה בעסערמין יע"א תרס"א לפ"ק, לסדר למען יאריך ימים כו'. **הק' יעקב יוסף גינץ אב"ד דק"ק בעסערמין יע"א".**

אזוי אויך האט הג"ר **שמואל דוד פרידמאן** ז"ל דומ"ץ חוסט, ארויסגעגעבן א בריוו אפצולייקענען דער שקר ווי כאילו דער **ערוגת הבושם** האט מעביר געווען ר' **אהרן ווערצבערגער** ע"ה 4 וואכן פון די שחיטה. הג"ר שמואל דוד ז"ל שרייבט אין זיין בריוו: "י"ג ניסן תרפ"ג יע"א, חג המצות יחוג בדיצות, אוהב נפשי החריף ובקי המופלג ירא ושלם מו"ה אהרן שו"ב נ"י. מכתבו קבלתי והנני להודיע בשער בת רבים, כי שקר הדבר אשר נדפס שמע"כ נאסר מהה"ג ז"ל שהעבירו על ד' שבועות ולא היו דברים מעולם, ואדרבה מע"כ שחט פה העיר בקיץ תרפ"א זמן מה ומכאן נסע לקלויזנבורג. את זה הנני משיב היום בחפזי מתוך המון טרדותיו, כי עי"ז יגלגל זכות ע"י. כ"ד הדוש"ת הק' שמואל דוד הכהן, דומ"ץ דק"ק חוסט יע"א".

מצבה פון הג"ר שמואל דוד פריעדמאן ז"ל דומ"ץ חוסט

אן עקסטערע בריוו האט ארויסגעגעבן מוה"ר **מנחם קליין** ע"ה שוחט פון טשוטשע, אין וועלכער ער שרייבט: "לתשובת יקרת מכתבו הנני בזה, יאמין לי ידידי שאיננו זוכר כלל אם מע"כ הראה לי סכינו, ואם הראה לי בודאי שקר מוחלט הוא מה שנדפס משמי, כי מעולם לא עלתה על דעתי איזה פקפוק ח"ו נגד כמ"ת נ"י אדרבה ואדרבה כו'. הק' מנחם קליין שו"ב".

רעאקציע פון די ארטאדאקסישע קהלה

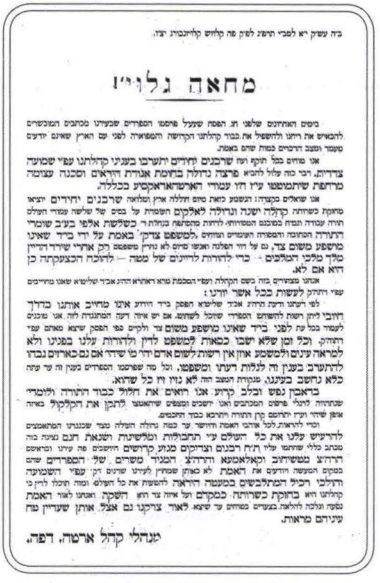
אין די קומענדיגע טעג - בימי ניסן תרפ"ג - האבן די ארטאדאקסן מפרסם געווען א מחאה קעגן דאס אריינמישונג פון דרויסענדיגע רבנים אין זייערע אינערליכע

ענינים, און ברענגן ארויס זייער שטעלונג אז זיי דארפן נישט ארויסהעלפן די ספרד'ישע שוחטים, צו באקומען רשות פונעם רעגירונג צו שעכטן.

גלייכצייטיג האבן זיי מפרסם געווען א בריוו, אונטערגעשריבן פון די אדמורי"ם וועלכע האבן געוואוינט אין קלויזנבורג, וועלכע טוען אויפפאדערן אז ס'זאל אהערגעשטעלט א פאראיניגטע שחיטה וואס זאל שטיין אונטער די השגחה פון ביידע קהלות - א זאך וואס די ספרדים האבן שוין געהאט אפגעווארפן בעבר.

דער קלימאקס פון דער היציגער גערענגעל איז געווען, א זעלטן מיאוס'ער פאשקעוויל קעגן הגה"ק רבי **שאול בראך** זי"ע אב"ד קאשוי, וועלכער איז געווען מפורסם אין די גאנצער מדינה, ברוב קדושתו חסידותו ופרישותו.

דער 'חירוף וגידוף' פאשקעוויל, האט געצויגן א שארפע רעאקציע פון די תלמידים פון הגה"ק רבי שאול בראך זי"ע, וועלכע האבן מחרים ומנדה געווען די פאשקעוויל שרייבער, כדין המבזה ת"ח.

מחאה גלויה פון די ארטאדאקסישע קהלה

מיט דעם איז געקומען צו אן ענדע, די היציגע גערענגעל וואס האט זיך געצויגן אין קלויזנבורג פאר א צירקע פון צוויי יאר. אזוי אויך האט הרב משה שמואל גלאזנער איבערגעלאזט קלויזנבורג אין יענע תקופה, ווי דערציילט אויספירליך אין קומענדיגן קאפיטל, און דאס האט צוגעהאלפן איינצושטיילן די מחלוקת, און פון דאן אן, האט זיך יעדער קהלה געפירט זעלבסטשטענדיג, על מי מנוחות, איש על מחנהו ואיש על דגלו, און מיט דער צייט האבן די ספרדים וויייטער געשאכטן אינעם גרויסן שול-הויף זייט ביי זייט מיט די ארטאדאקסן.

קו"ק פון די אדמור"י קלויזענבורג

פרק י"א

די קהלות אין קלויזנבורג פאר די קריג

הרב משה שמואל גלאזנער פארט ארויף קיין ארץ ישראל

ווי שוין דערציילט, האט הרב משה שמואל גלאזנער אויפגעגעבן - אין יאר תרפ"ב - זיין רבנות בענקל אויף וועלכער ער איז געזעסן 45 יאר, צוליב די טיילונג וואס ס'איז פארגעקומען ביי אים אין די קהלה, און זיין שטול האט גע'ירש'נט זיין זון הרב עקיבא גלאזנער, און ער האט פון דאן געטראגן די טיטל 'הרב הזקן'.

אין די ספירה טעג פון יאר תרפ"ג, איז הרב משה שמואל ארויפגעפארן קיין ארץ ישראל און זיך באזעצט אין ירושלים.

וואוינענדיג אין ירושלים, איז ארויס א שמועה אז הרב גלאזנער האט צוריקגעצויי פון זיינע מזרחי'סטישע מיינונגען, זעענדיג מיט די אייגענע אויגן די חורבן וואס די ציונים האבן אנגעמאכט אין ארץ ישראל, און צוליב דעם האט הרב גלאזנער געשפירט פאר וויכטיג, ארויסצוקומען מיט א בריוו אפצולייקענען די דאזיגע שמועות. אין זיין בריוו שרייבט ער[1]:

"ע"ד איזה שמועות שוא וסיפור מעשיות, שכאילו אחרי בואי לארה"ק נשתנתה דעתי ביחס לתנועה הציונות וערכה האלוקי במעשי ה' של אתחלתא דגאולה בבנין ארה"ק וקוממיות עם ישראל בארצו, ואשר לכך אני עומד לעזוב את ארצנו הקדושה ולצאת לחוץ לארץ על אדמת נכר חלילה, לפיכך הנני מחוייב להודיע כי כל זה שקר וכזב, לא זו שלא נתרופפה אצלי דעתי הברורה הזאת ממקור אמיתיותה של תורה ואמונה, בבינת מעשי ה' שבהמשך אתחלתא דגאולה זאת אשר ע"י התנועה הציונות בישוב ארצנו הקדושה וקיבוץ בניה לתוכה, אלא דעתי נתחזקה ונתבררה יותר ויותר ברוממות קדושת וטהרת אוירא דארץ ישראל, מעת אשר זיכני השם יתברך לעלות לארה"ק ולהתישב בירושלים עיה"ק תובב"א.

1. 'שנה בשנה', תש"מ, עמ' 436.

אמנם גם בארץ הקודש בריבוי קיבוץ גלויות, יש כמה מדרגות לאחבנ"י כמו שיש בתפוצות הגולה, יש יהודים יראים ושלמים בתורה ומצוות ויש שאינם במדרגה זו או גם רחוקים ממנה. אך גם אלה, כאן בוודאי שהם במצב הרבה יותר טוב משכמותם בחו"ל, אלה הנמצאים כאן ועוסקים בישובה ובבנינה, הלא במשך הזמן בכוח קדושה אוירא דארץ ישראל ומצוותה יחזרו בתשובה שלימה. אחרי עלותי הנה מצאתי לי חבר או רב בראיית אמיתות זו שבהופעת מעשי ה' שבפלאות סדרי גאולתנו, הלא הוא מרן הגאון הקדוש ראש הרבנים בארץ ישראל הרב **אברהם יצחק הכהן קוק**, כל זמן שהוא לא יחזור מדעתו הקדושה גם אני בוודאי שלא אחזור מדעתי באמיתות התורה והאמונה".

ס'איז אין פלאץ מעתיק צו זיין וואס **פישמאן-מיימון** שרייבט, איבער די תקופה וואס הרב גלאזנער האט געוואוינט אין ארץ ישראל[2]:

"מתוך גדולי ישראל מחוץ למדינת רוסיה שנכנסו לתוך הציונות ונצטרפו להמזרחי, אני מרגיש לחובה להזכיר במיוחד את הרב רבי משה שמואל גלאזנער מי שהי' רבה של קלויזנבורג, ואחד המיוחד בתוך גדולי היהדות התורנית באונגאריה הקנאית, שבלי כל פחד והיסוס כל שהוא נעשה לציוני והי' לאחד מעמודי המזרחי. אני חושב לי זאת לכבוד וגם לעונג, אשר עפ"י השתדלותי עלה והתיישב בארצנו ופה בירושלים מנו"כ..... כשלש שנים דר בביתי בירושלים, וכמעט בכל ערב וערב הי' לי העונג להרבות שיחה אתו גם בדברי תורה וגם בעניני הציונות, שהיתה משאת נפשו עד יומו האחרון... הוא הי' הרב הראשון במדינתו שנכנס ראשו ורובו לתוך המזרחי, השתתף בקונגרסים ציונים ובועידות מזרחיות, לא חת מפני מתנגדיו אויבי הציונות שבימים ההם היו מצויים לרוב באונגריה, ועוד נלחם בהם מלחמת תנופה במחברתו שחיבר בשפה הגרמנית 'הציונות והופעותיה הצדדיות במאור הדת'... הוא ידע והבין היטב את ערכה של הציונות לתורתה של האומה הישראלית ותרבותה על אדמת ישראל.

אמנם אין בכח עטי לתאר את שמחתו העצומה כשנסעתי עמו יחד לבקר את המושבות החדשות, הוא הי' רב גאון ישיש מן הדורות שעברו, ארז ישר וגבוה, מתנגד חלמיש, בעל תריסין, שיננא, אמונתו בציונות היתה קשה כצור, והי' חד כשפוד במלחמת ויכוחים, מתוך הגיון קר הי' דן על כל שאלה ציונות, אבל כשראה את צעירינו כשהם עסוקים בעבודת חרישה ונטיעה וקצירה, אחזתו איזו התלהבות של חסידות, דמעות של שמחה נשרו מעיניו, ויחד עם הצעירים יד

2. 'ספר המזרחי', עמ' קל"א.

ביד שכם אל שכם יצא בריקוד, ומתוך התרגשות שלא ראיתי כמוה קרא: "אמנם כן, עוד לא אבדה תקותינו".

מתוך שמחה מיוחדת הביט אל האכרים הבריאים אשר שזפתם השמש הארץ ישראלית, ואמר לי, אל החומר הזה התפללנו, יהודים המחוברים לקרקע ושיש להם הרגשה לאומית חזקה טבעית, שאינה נותנת מקום לשעמום ולספקות... אלה הם היהודים שחפצתי לפגוש בארץ ישראל, וברוך המקום שזכיתי לכך.....".

אין ארץ ישראל, איז ער גאר שטארק באפריינדעט געווארן מיטן רב הראשי הרב **קוק**[3], און ער האט אויך געדינט אלס א 'מורה' פאר גמרא אין 'בית המדרש למורים' פון די מזרחי פארטיי, ביז צו זיין פטירה בליל שמיני עצרת תרפ"ה לפ"ק. ס'איז גלייך צו דערמאנען, אז זכות זקינו מרן הגה"ק בעל **חתם סופר** זי"ע עמדה לו, און ער האט איבערגעלאזט דורות ישרים ומבורכים, אייניקלעך און אור אייניקלעך וועלכע גייען בדרך ישראל סבא.

הרב עקיבא גלאזנער נעמט איבער די רבנות שטול אין קלויזנבורג

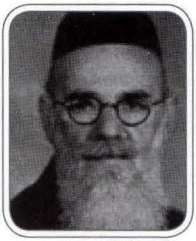
ווי דערמאנט, האט הרב עקיבא[4] איבערגענומען די כסא הרבנות אין קלויזנבורג אין יאר תרפ"ב, און ער איז געזעסן דערויף ביז צו די צווייטער וועלט קריג. הרב עקיבא איז ווייט נישט געווען אזא מזרחי'סט ווי זיין פאטער, און ער האט זאגאר זיך אפילו אנגעקערט מיט די אגודה, און זיך משתתף געווען ביי זייער כנסיה אין יאר תרצ"ז[5].

---

3. ראה גם ב'אגרות הראי"ה', כרך ד' עמ' רט"ו, מכתב תנחומין ששיגר הרב **קוק** להרב עקיבא גלאזנער אחר פטירת אביו, ובו מתאר קשרי אהבה וידידות שהי' בינו לבין הנפטר, גם מבקשו בתו"ד, שיעמוד לימינו באסיפת כספים למען ה'מושבות' שבא"י.

4. ער איז געבוירן אין יאר תרמ"ו צו זיין פאטער הרב משה שמואל גלאזנער, און אין זיינע יוגנט יארן האט ער געלערנט ביי הגאון בעל **שבט סופר מפרעשבורג** זללה"ה, און ער איז געווארן אן איידעם ביי הג"ר **יודא צבי בלום** ז"ל אב"ד האנשאוויץ (זון פון הגאון בעל **בית שערים** מאויפאלו ז"ל). זיין רבנות קאריערע האט זיך אנגעהויבן אין 'טשיק סערעדא', דערנאך אין יאר תרע"ז איז ער געווארן רב אין האנשאוויץ, און אין יאר תרפ"ב אין קלויזנבורג. ביים קריג איז ער ניצל געווארן דורך די באקאנטער 'קאסטנער טראנספארט', און נאכ'ן קריג האט ער זיך באזעצט אין צירין, שווייץ, וואו ער האט געווואונט ביז צו זיין פטירה ביום כ"ט תשרי תשי"ז, ומנו"כ בא"י. חיבר הספרים: 'שאלה בענין גניזת ס"ת' (קלויז"ב תרפ"ח); 'דור דורים' (קלויז"ב תרצ"ד); 'עקבי הצאן' (לונדון תשי"ח).

5. בעת הכנסיה גם הכריז ברבים: 'לו אבי חי כהיום, הי' מצטרף לאגודת ישראל'. וראה במכתבו של **קוק** הנדפס ב'ישוב משפט', שמגנה את הרב עקיבא עקב התנגדותו לציונות, אבל עכ"ז נראה שקלט גם הוא מריח לאומית ומזרחית, ראה ב'הדרום', מ"ה, תשרי תשל"ח, מאמר ארוך שכתב הרב עקיבא בחודש אייר תשט"ז, בגודל החיוב לומר הלל ביום חגם, ה' אייר. (**ובתר"ד**: "האם אפשר שאיש חרד כזה, ירהב עוז בנפשו לומר שהנצחון מלחמת השחרור והקמת המדינה הי' רק מקרה בתולדות עם ישראל, מעשה בנ"א בלי רצון הבורא יתברך שעושה את כל המעשים, בלי רצון והסכמת השגחה העליונה ובלי עזרת צור ישראל וגואלו?..... באמונה שלימה וגבורה עילאית, אהבת המולדת הישנה, ורק הודות לזה ולחסד א'ל עליון כי לא תמו ולא כלו רחמיו, זכינו לנחול את נזר הנצחון, האם אי"ז דומה לנס חנוכה אשר עליו קבעו לדורות?").

הרב עקיבא גלאזנער

הרב עקיבא שרייבט איבער זיין רבנות אין קלויזנבורג, און איבער די צוטיילונג אינערהאלב די קהלה, ווי פאלגענד[6]:

"אני הדור השלישי על כסא הרבנות פה קלויזענבורג תע"א, כי אא"ז הגאון הקדוש מרן **אברהם** זצוק"ל שהיה חתנו של הגאון הצדיק ר' **דוד צבי עהרנפעלד** זצ"ל שהיה חתנו של מרן **החת"ס** זצוק"ל, ישב בראשונה פה משנת תרכ"ד עד שנת תרל"ח, ושתל בעדתו רוח קדושה רוח טהרה ונסתלק בדמי ימיו מיתת צדיקים בן נ"ב שנה. ואחריו מלא את מקומו אאמו"ר הגאון העצום מרן **משה שמואל** זצוק"ל בעל מחבר ספר "דור רביעי" על חולין, בן כ"א שנים נתכהן פאר, ושמש בכהונה גדולה זו משנת תרל"ח עד שנת תרפ"ב, ואחרי שהתפטר מכסא הרבנות כדי לעלות לארץ הקודש, זכיתי בהיותי בן ל"ז שנה להבחר בעה"י פה אחד ובלי התנגדות. בשנת תרפ"ג גזע ישישים שר התורה עלה מבבל להתישב בארץ הקדושה, אשר שמה נכספה וגם כלתה נפשו, ובשנת תרפ"ה בחג הקדוש בליל שמיני עצרת, מתוך שמחת רוממות והשתפכות הנפש, בפתע פתאום עלתה נשמתו הטהורה השמימה במיתת נשיקה, וביום שמחת תורה הגיעה אלינו השמועה הנוראה ושמחה נהפכה לתוגה ולאבל בכל העיר והמדינה, ואחר עבור שבעת האבל נשאתי קינה והספד רב בביהכ"נ הגדול לפני קהל עצום ורב אנשים נשים וטף..... ומיד אחרי עבור ימי השבעה זכיתי לעלות לארץ הקודש במלאכות ובשליחות הקהלה, להשתטח על קברו אשר על הר הזיתים מכוון נגד מקום המקדש ושם מנוחתו כבוד, ושמתי מצבה על קברו קבר איש אלקים, ומי לא ידע הוד גאוניותו בתורה ובחכמה, צדקתו ופרשת גדולתו, קדושת וטהרת מדותיו, אשר בהם נתעלה כחד מקמאי, וגאוני עולם העידו עליו כי מיו"ח של משה מרן החת"ס זצ"ל לא קם כמשה אאמו"ר הגאון זצ"ל בגדלות בתורה.....

והנה אם אספרה את כל התלאות וההרפתקאות דעדו עלי והשתרגו עלו על צוארי מיום עליתי על כסא אבותי הקדושים נ"ע, ואת כל הקורות הידועות ושאינן ידועות בשער בת רבים, תקצר היריעה מהכיל, כי ממש לא שלותי לא שקטתי ולא נחתי ממלחמת חובה ומצוה..... ובכל זאת ב"ה לא בטלתי בית המדרש, ונתקיים בי מאמרם ז"ל אף חכמתי עמדה לי, תורה שלמדתי באף הי' לי למגן ולמחסה, ובעת אשר רבים קמו עלי ושרים רדפוני חנם, אני קיימתי דום לה' והתחולל לו השכם והערב עליהם בביהמ"ד, וזכות אבוה"ק ובראשם ק"ז החת"ס

6. בהקדמת ספרו 'דור דורים'.

זצוק"ל עמדה לי, שכל החצים השנונים אשר ירו בי, נתפוצצו על חומת הברזל של תורת האבות על המגן אשר לבשתי כמעיל קנאת סופרים, ותלי"ת הסערה קמה לדממה ובתוך עמי אנכי יושב בכבוד גדול בתוך קהלה קדושה מפוארה ומעוטרה במוסדות גדולים ונשגבים של תורה עבודה וגמ"ח אין מספר".

עס דארף פארנאטירט ווערן, אז כאטש די גדולי אונגארן האבן גערעכט געגעבן און געשטיצט די קלויזנבורגער יראים אין זייער טיילונג, ווי דערציילט אויבן באריכות, דאך האט הרב עקיבא אנערקענט זייער גרויסקייט, און וועלן ער האט ארויסגעגעבן זיין ספר 'דור דורים' האט ער געבעטן די הסכמה פון די גדולי ישראל, צווישן זיי, הגה"ק רבי **שאול בראך** ז"ל אב"ד קאשוי און הגאון הגדול רבי **שמואל ענגיל** ז"ל אב"ד ראדאמישלא[7].

---

7. הגה"ק רבי **שאול בראך** ז"ל אב"ד קאשוי, כותב: "ידידי הרב הגאון מו"ה עקיבא נ"י גלאזנער האב"ד דקה"י קלויזענבורג..... משבח ספרו ויגיעתו בתורה שבכוחו לחדש חידושים נעימים ויקרים ויתענג בעיטור סופרים ותורה מחזרת על אכסניא שלה". הגאון רבי **שמואל ענגיל** ז"ל אב"ד ראדאמישלא, כותב: "ידיד נפשי ה"ה הרב הגאון חריף ובקי המפורסם שלהי"ח כש"ת מו"ה עקיבא גלאזנר נ"י האב"ד דק"ק קלויזנבורג והגליל יצ"ו..... מצאתי בהם דברים נחמדים בחריפות ובקיאות וראויים להוציאם לאור כי בטח ימצאו חן בעיני ת"ח". הג"ר **עקיבא סופר** ז"ל גאב"ד פרעשבורג, כותב: "ידי"נ הרב הגאון המהולל החריף חיציו שנונים לוחם מלחמת של תורה כש"ת מו"ה עקיבא גלזנר נ"י האב"ד דק"ק קלויזנ"ב יצ"ו..... פלפל בחכמה והעלה מרגניתא טבא, צלל בים אדירים בכמה ענינים וסוגיות הש"ס, והמקצת תענה על הכלל".

מאידך יש לציין, כי כמה מרבני אונגארן דרשו אותו לגנאי, וביניהם ידוע, מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, שבהיותם יחד בבערגן בעלזן, נסה הרב עקיבא להתקרב אל רבינו, אבל רבינו מיאן בידידותו (כן ידוע ומפורסם, וכ"כ ש. זמרוני עמ' 52). גם מסופר על הגאון בעל **לחם שלמה** משימלוי ז"ל, כי בהיות נוכח אצל לוית הגאון בעל **קרן לדוד** מסאטמאר ז"ל, ומששמע שקראו להרב עקיבא שיבוא להספיד, קם הגאון הישיש משימלוי ויצא לחוץ, שלא רצה לשמוע הספידו, (מעדות נכדו הגה"צ **מסאמבטהעלי** ז"ל, שליוה את זקינו). ולעיל העתקנו מש"כ הגאון בעל **לבושי מרדכי** ממאד ז"ל על הרב עקיבא, (כפי שנדפס ב'בול"ח', ט"ו אדר תרפ"ג): "בנות צדוקים בזמן שנהגו ללכת בדרכי אבותיהם ה"ה כצדוקים, אשר אסף מכתבי פלסתר מן הציונים". **גם יש לציין, כי בעת המחלוקת הידועה בעיר סאטמאר אודות התמנותו של הגה"ק מסאטמאר** זי"ע **לרב, רצו הצד שכנגד שיתמנה הרב עקיבא ל'שליש'**, (**ראה ב'בית ועד לחכמים', טבת-שבט תרפ"ט, בגליון הוספה, 'גילוי מלתא לעלמא'**: "זאת ועוד אחרת, איך לא יבושו לפשוט טלפיהם, שיראת ה' בוער בלבבם, בשעה שהם בעצמם כשנשאו ונתנו מי יהי' השליש של ועד הרבנים, חפצו להעמיד את הרב גלאזנער מקלוזש?").

מענין לענין נכון לציין, כי הרב עקיבא ערך מאמר ארוך **בשנת תש"ו, בשבח הארטאדאקסי והפילוג בהונגריה, ובירור בתקנותיה, (נדפס ב'המאור', שבט-אדר תשל"ז, וראה עוד ב'המאור', כסלו-טבת תשל"ז). והננו להעתיק את דבריו:**

"שאלה: במדינה שהקהלה נפרדות לשתי מחנות..... ריפורמא..... אורטודוקס..... אשר תקנותיהן מיוסדות עפ"י השו"ע... השאלה א', האם רשאין..... לקבל אל תוך אגודת קהלתם אנשים שאינם מתנהגים כשורה ואינם חיים עפ"י דת משה ויהדות? השאלה הב', אם תוחלט הן... האם מותרת..... לבחור בתוך 'טובי העיר' ומנהיגי הקהלה החרדית, אנשים..... המתנהגים שלא עפ"י התורה והמצות?.....

דע כי תנועת ההתפרדות של החרדים יראי ה' מתוך ארגון קהלות המאוחדות, התחילה לפני יותר ממאה שנים לרגלי ההתפרצות של התקדמות והתבוללות... אין המקום פה להאריך ולפרט את כל הקורות ואת פרקי השתלשלות המלחמה הזאת מלחמת חובה ומחלמת מצוה מחלוקת לש"ש מצד הירא‌ים, שנעשה באש דת ובהתלהבות עצומה עד אין לשער ממש כמו המלחמה של הפרושים והצדוקים בבית שני... מבין כולם יוצא מפורש אומר וברור כשמש בצהרים, כי חוב קדוש מוטל על מי שיש בו זיק יראת ה' והתמסרות אל ירושת אבותינו הקדושים, להיות נטפל ולהתחבר דייקא לקהלה הנפרדת ולהיות בדול מן אותן הקהלות המתקדמות אשר אנשיה וחבריה פרקו עול תורה והמצוה, אשר כל מגמתם ושאיפתם אך ורק להתבולל עם הגויים ואוה"ע להדמות להם ולחקות את מעשיהם הזרים לרוח סבא.

אולם דע, כי לא בנקל באו רבותינו הקדושים להסכמה והחלטה הגדולה הלזו רבת הערך ורבת התוצאות, לעשות פירוד בין הדבקים ולחלק את היהדות לשתי מחנות, מי שיודע מי ששמע וקרא את קורות ותולדות התנועה הקדושה הזאת, יודע, כי רבותינו ישבו על מדוכה זו כמה ימים ולילות, בצום ובכי ובתפלה לאלקי מרום שיערה עליהם רוח קדשו שימצאו את הדרך ישכון אור בפתרון השאלה הגדולה הזאת, ורק בקושי גדול ואחרי התייעצות ארוכה ועמוקה בכובד ראש באו לידי ההחלטה, להפרד מתוך הקהלות המאוחדות וכמש"כ לא לנו ולכם לבנות את בית ה'. ובמשך השנים והשתלשלות חיי הקהלות נתגלה לעין כל ברור כשמש בצהרים, איך רוח נבואה מלא את רבוה"ק ושכינה ה' מדברת מתוך גרונם כאשר הצהירו את החלטתם עת להפרד עת לעקור עת לעשות לה' הפרו תורתך תורת האחדות, ואין שלום אמר ה' לרשעים. תוצאות הפירוד אשרו וקיימו עד כמה ה' נחוצה ההכרעה הזאת של פירוד החרדים, במחנות המתבוללים יסודות הדת לאט לאט נתמוטטו ונתרופפו אחד אחד, עקרו את אשיות התורה מנהגי נביאנו וחכמי התלמוד ויסודות הש"ע כלא נחשבו בעיניהם, והגדילו נוער ברוח זרה רוח התבוללות ממש עם הגויים ואוה"ע, ולולא הפירוד של קהלות היראים לא ה' נשאר ח"ו שריד ופליט מרוח סבא קדישא ובית ישראל ה' נשבר לרסיסים לחרפה ולדראון עולם..... הפירוד הזה, נגד שיטת הרב **באמבערגער** במדינת אשכנז, ה' לראש אבן פינה, לבניינו הנהדר והמפואר וארגון הסתדרות של קהלות קדושות אין מספר במדינות אירופא....

הנה השאלה הראשונה אם רשאין לספח לחברות קהלה חרדית אנשים פורקי עול תורה ומצוה... ידוע לכל, כי רובא דרובא של קהלות החרדות במדינת הונגריה אשר תקנותיהן היו מיוסדות עפ"י התורה והשו"ע, מ"מ לא נמנעו מלקבל ולספח גם החברים כאלו הנזכרים.... רק קהלות מועטות..... קבלו בתקנות הקהלה המקומיות, שכל מי שאינו מתנהג עפ"י התורה והשו"ע, אינו יכול להיות חבר הקהלה, כפי ידיעתי רק כה' או ו' קהלות היו מיוסדות עפ"י תקנה נפרזה כזו בכל מדינת הונגריה, שהיו שם קהלות חרדיות למאות.....

וע' בשו"ת ק"ז החת"ס זצוק"ל..... שכותב בזה"ל: 'איך יעלה על הדעת שבקהל עדת ישורון ימצאו מחללי שבתות חלילה וחלילה, לא תהי' זאת בישראל' עכ"ל. ואני נכדו הפעוט עפר אני תחת כפות רגליו הטהורים, אבל ארשה לי לומר שק"ז זצוק"ל הפריז על המידה מתוך קדושתו הבלתי מוגבלות, ופוק חזי כי רוב הקהלות בהונגריה שורש פירוד הקהלות, וגם בפרעסבורג גופא, קהלתו של ק"ז החת"ס זצוק"ל, קבלו וספחו מחללי שבתות לחברי הקהלה בלתי פוצה פה ומצפצף.....

ומעתה הגענו לפתרון והחלטת שאלה השני', והוא, אם באסיפה כללית עפ"י רוב דעות רשאין ויכולין להחליט ולבחור לאחד מטובי העיר וממנהלי ומנהיגי הצבור החרדי, את מי שאינו בחייו הפרטים כדת של התורה והמצוה והשו"ע.... פשיטא ופשיטא כי החלטה ובחירה כזאת היא מתנגדת לרוח התורה והשו"ע..... ולכן היא בטלה ומבוטלת וכלא תחשב..... הכי יעלה על הדעת.... קהלת עדת ישורון.... תבחר בטובים ומנהלים לעמוד בראש, אנשים פורקי עול תומ"צ? הכי טובים אלו הנבחרים רק להנהלת ענינים כלכליים וכספיים של הצבור נבחרו, הלא על אלה הנבחרים מוטלת בעיקר הנהגה הרוחניות דתית ומוסרית, לשמור על מוסדות התורה והדת.... ובעיקר להשגיח על חינוך הדור החדש שיהי' הבתי ספר ות"ת מסודרים ונהוגים ברוח ישראל סבא.... ואיך יהי' המנהיגים של אלה המוסדות פורקי עול תורה ומצוה?

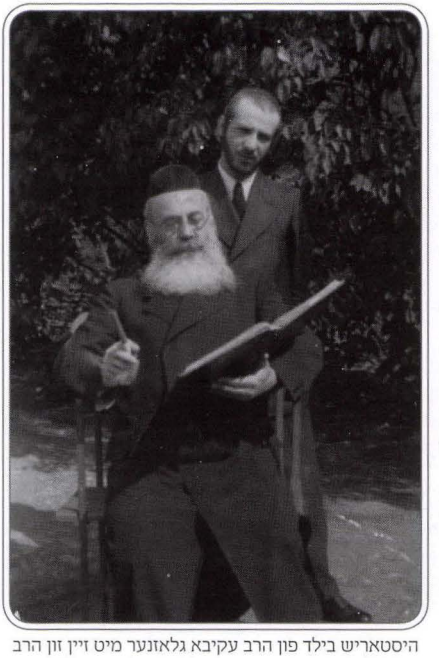
ומה שנמצא לשעבר קהלות חרדיות שהי' להם פרנסים וטובים פושעים ופורקי עול תורה ומצוה.... הופעות מעציבות ומרגיזות כאלו, הי' מעוטות בלתי רגילות ושכיחות, ואולי הי' בהן צורך לשעה בחינת הוראות שעה, ובאמת הי' דבר זה הופעה של פריצות, וע"ז הי' דוה לבינו ולב כל מי שיראת ה' נוגע בלבו, כי בעינינו ראינו איך שפריצת גדר כזה גרם השפלות וירידת כבוד התורה וכבוד שמים באותם הקהלות, ואין ללמוד מהופעות כאלו היתר, לעשות כמעשים הנשחתים ומתועבים, להורות ולדון עפ"י אלו ההופעות זרות ומכוערות לעשות כן גם במקו"א כלל וכלל לא.

לפי דעתי הפעוטה לית דין צריך בושש ופשוט כביעי בכותחא, שקהלה חרדית... אסור לה לבחור ולהעמיד בראש בתור טובים ומנהיגים אנשים פורקי עול התורה והמצוה... אלא חוב קדוש מוטל על ציבור חרדי להעמיד בראש ולמנות טובים המתנהגים עפ"י מסורת האבות כדת של תורה".

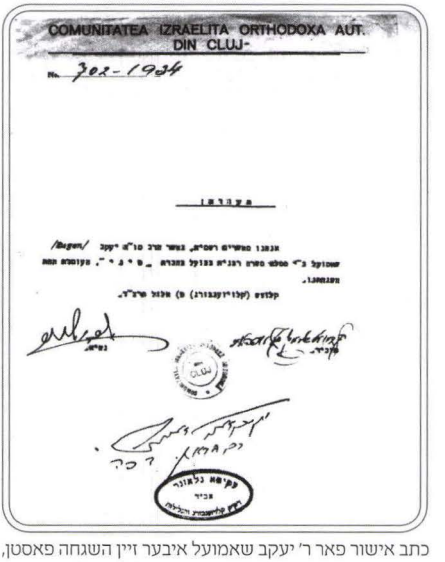
וראה עו"ש ב'המאור', כי לדבריו הסכימו הג"ר **שלמה צבי שטראסספר** ז"ל אב"ד דעברעצין והגאון רבי **יונתן שטייף** ז"ל, **שכותב בין השאר**: "הרב הגאון הגדול מעוז ומגדל שהיו"ח חו"ב נפלא זי"ר יפ"ת ונודע לשם ולתהלה כש"ת מו"ה ר' עקיבא גלאזנער שליט"א אבדק"ק קלויזנבורג יע"א.... התשובה שהיא מגילה עפה הגיעו לידי, ואני פי המלך שמור, מאן מלכי רבנן, כהדר"ג שידיו רב לו לברר הלכה זו ממקור נאמן, ואיננו צריך להסכמתי, בפרט שכבר הסכים ע"י רב רבנן, זקן ההוראה, כבוד הרב הגאון הגדול, צ"ת ונשגב שהי' הפאר דהמדינה באונגארן..... ה"ה הה"ג מוהרש"צ מדעבערצין שליט"א. אמנם כן הוא האמת, שבוודאי שבהפרינציפ כן צריך להיות שגם שלא לקבל בתוך חבורת היראים הנקראים בשם 'ארטה' שומרי הדת' בני אמונים, כ"א אותם בנ"א שמקבלים עליהם לחיות גם בפועל עפ"י דת השו"ע..... ובפרט בענין שמירת שב"ק, ושלא להתגאל במאכלות אסורות ח"ו.... ומכש"כ שאין לבחור בתור טובי העיר ומנהיגים.... ובביתי בב"פ יש לי התקנות מזמן של מייסדי העיר הארטה' משנת תרכ"ט, ושם ימצא כתוב מפורש כן היא. ורק מטעם שלפעמים לא ה' ביד היראים שבקהלה להעמיד הדת על תלה, ע"כ הוכרחו בבחינת הוראת שעה לפעמים על שעה וזמן עוברת להעביר על דת התקנה הנזכרת, ומ"מ הפרינציפ והתקנה כן היא שלא לקבל אפי' בתור חבר כ"א החי' עפ"י

ספר
דור דורים
חלק ראשון
עקיבא גלאזנר
Primrabin AKIBA GLASNER, Cluj
(Romania)
Tipografia,
Weinstein & Friedmann, Cluj
(Romania)

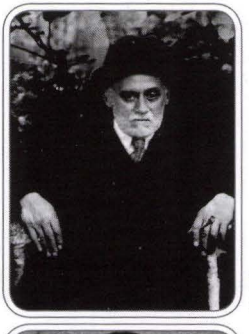
שער בלאט פון ספר 'דור דורים'

היסטאריש בילד פון הרב עקיבא גלאזנער מיט זיין זון הרב יודא צבי, אין זיין הויף פארנט פון זיין הויז אין קלויזנבורג
(הרב יודא צבי האט פון יאר תש"א געדינט אלס סגן אב"ד אין קלויזנבורג, און נאכן קריג האט ער געוואוינט אין לאס אנדזשעלעס)

COMUNITATEA IZRAELITA ORTHODOXA AUT.
DIN CLUJ-
Nr. 302-1934

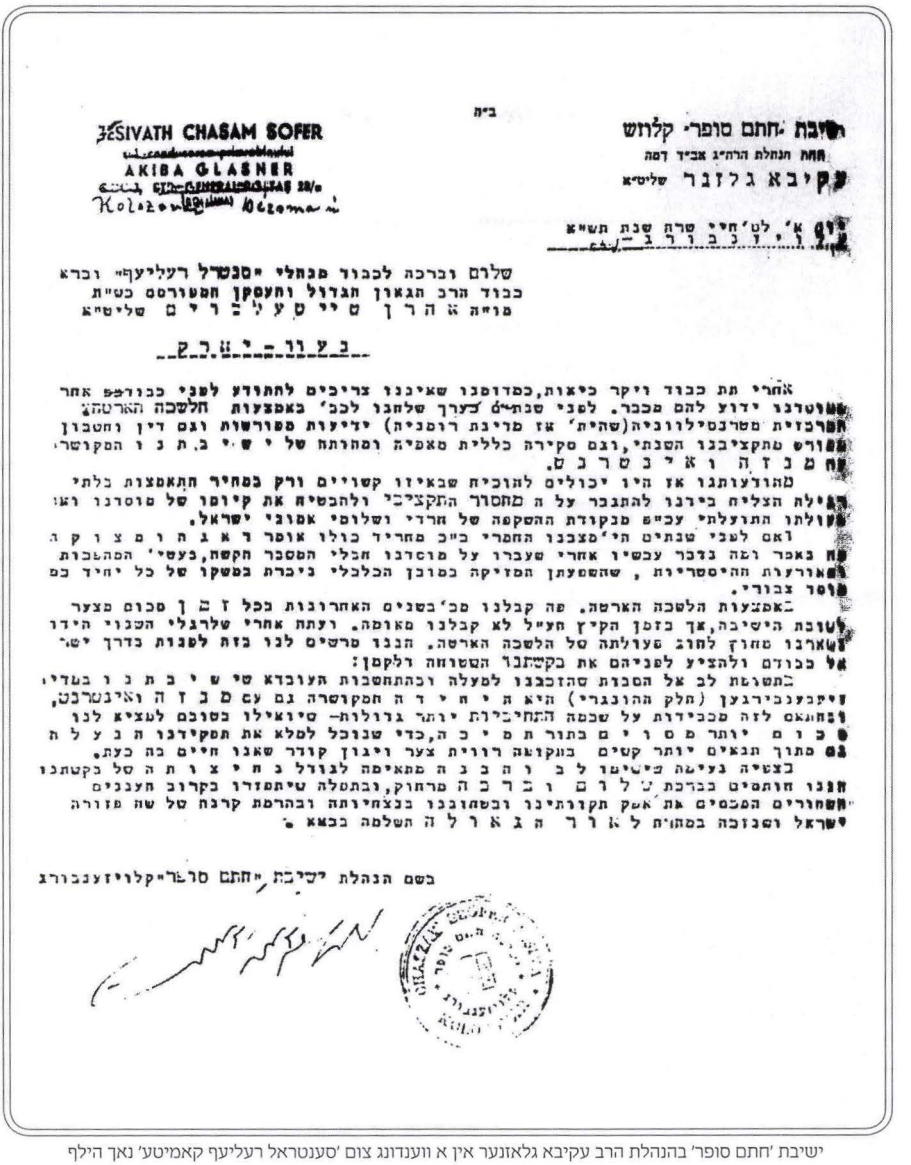
כתב אישור פאר ר' יעקב שאמועל איבער זיין השגחה פאסטן, אונטערגעשריבן דורך "שמואל בנימין סג"ל לעפפלער, מזכיר"; "ישראל ווייס, נשיא"; "עקיבא גלאזנר, רב הראשי דפה". (ר' יעקב איז געווען אן איידעם בייַ ר' יחזקאל אליעזר הירש שו"ב. אויסער זיין פאסטן אלס א מלמד אין די קלויזנבורגער תלמוד תורה, האט ער אויך געדינט אלס משגיח אויף כשרות, און ער איז נפטר געווארן אין ארץ ישראל אין יאר תש"ז)

ר' שמואל בנימין
לעפפלער מזכיר הקהלה

ר' ישראל (יוליס) ווייס
נשיא הקהלה

ישיבת 'חתם סופר' בהנהלת הרב עקיבא גלאזנער אין א וועגדונג צום 'סענטראל רעליעף קאמיטע' נאך הילף

דת והש"ע..... ולזאת [לענין השאלה הב'] הנני מסכים להחלטת הדר"ג שכיוון להאמת ולהלכה".

ולסיומא דמלתא הנני להעיר, כי בקהלת קלויזנבורג - עכ"פ בימי הרב משה שמואל - הי' בין טובי וראשי הקהלה גם מחללי שבתות, כמו שזכרתי לעיל, וכ"ש אנשים כאלה שלא היו ראויים לעמוד בראש "חינוך הדור החדש, שיהי' הבתי ספר ות"ת מסודרים ונהוגים ברוח ישראל סבא". ואולי לזה כיון הרב עקיבא בדבריו: "כי בעינינו ראינו איך שפריצת גדר כזה גרם השפלות וירידת כבוד התורה וכבוד שמים באותם הקהלות".

מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע שיקט א רב פאר די ספרד'ישע קהלה אין קלויזנבורג

ווי דערמאנט אויבן, האט די ספרד'ישע קהלה אויפגענומען - אין יאר תרפ"א - מרן **הגה"ק מסאטמאר זי"ע** אלס רב. כאטש וואס דער רבי זי"ע האט זיך קיינמאל נישט באזעצט בפועל אין שטאט, איז ער אבער אנערקענט געווען אלס איר לעגיטימער רב, און ער האט אנגעפירט מיט אלע שטאטס אנגעלעגנהייטן פונדערווייטנס. די טאג טעגליכע הנהגה אין די קהלה איז געפירט געווארן דורך הג"ר **אברהם משה שטיין** ז"ל דומ"ץ הקהלה.

אין יאר תרפ"ו איז נחשך געווארן די מאורות, מיט די פלוצימ'דיגע פטירה פון הגה"ק **בעל עצי חיים** מסיגוט זי"ע, וועלכער איז נסתלק געווארן בפתע פתאום ווי‌לנדיג אין קליינוואַרדיין. דער רבי זי"ע, דער אוהבן ולבן של ישראל, איז יעצט געווארן דער פארזארגער פון די סיגוט'ער משפחה, און האט זיך אפגעגעבן מיט אלע זייערע געברויכן ברוחניות ובגשמיות - אריינגערעכנט חתונה מאכן די יונגע יתומים'לעך, און צוצושטעלן רבנות פאזיציעס פאר די עלטערע קינדער.

איינער פון די עצי חיימ'ס איידעמער איז געווען, האדמו"ר **רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם** ז"ל, זון פון הרה"צ **רבי צבי הירש הלברשטאם** ז"ל אב"ד רודניק (זון פון הגה"ק **מגארליץ** זי"ע וועלכער איז געווען אן איידעם ביי מרן **הייטב לב** זי"ע). ביז דעמאלטס איז רבי יקותיאל יהודה געזעסן אויף קעסט ביי זיין שווער אין סיגוט, און נאך די פטירה פונעם עצי חיים האט דער רבי זי"ע גע'שתדל'ט ביי די קלויזנבורגער קהלה אז זיי זאלן אויפנעמען זיין ברודער'ס איידעם אלס רב, און דורכדעם וועט ער האבן א פרנסה הגונה בדרך כבוד.

די קלויזנבורגער קהלה האט אבער גע'טענה'ט, אז די קהל'ישע קאסע איז ליידיג און זיי קענען זיך נישט אונטערנעמן צו צאלן פאר א אב"ד, בנוסף צום דיין'ס געהאלט וועלכער איז דאן געווען 'במקום רב'. דער רבי זי"ע האט זיך דאן אונטערגענומען אליינס צו באצאלן דאס געהאלט פונעם נייעם רב, און דאן האט די קהלה איינגעשטימט אויפצונעמען האדמו"ר רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם אלס רב אין די קהלה[8]. (עס איז צום באמערקן, אז אין די שפעטערע יארן האט דער קלויזנבורגער רב געהאט אן אייגענעם ביהמ"ד ביי זיך אין שטוב, און איז זעלטן געקומען אין קאדאר שול דאוונענען, און די צענטראלע קאדאר שול איז געפירט געווארן דורכ'ן דיין הג"ר **אברהם משה שטיין** ז"ל).

---

8. מפי הרב **שלמה יעקב געלבמאן** הי"ו, ששמעו מכמה תושבי קלויזנבורג, וביניהם מוה"ר **משה פערלמוטער** ע"ה, ועוד.

הוא בקראלי וסאטמאר ומצו"פ לקלויזנבורג

אפילו נאכדעם וואס 'קלויזנבורג' האט שוין געהאט אן אייגענעם רב, איז די קהלה נאך אלס געשטאנען אונטער די פערזענליכע הנהגה והדרכה פון מרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, וועלכער האט געהאט די לעצטע וואורט אין אלע עניני הקהלה. דער **קלויזנבורגער** רב ז"ל איז געקומען אויף די דירעקטער פאראדענונג פון מרן רביה"ק זי"ע, און ווי פארשטענדליך איז כל דבר גדול וקשה יקריבון אליו. דער רבי זי"ע פלעגט טאקע קומען מזמן לזמן קיין קלויזנבורג בנוגע פארשידענע צרכי ותיקוני הקהלה, און ער האט מפקח געווען בעין בקורת אויף אלע עניני הקהלה, ווי אויך טייל מאל וועו ס'האט אויסגעבראכן סכסוכים אינערהאלב די קהלה, האט דער רבי זי"ע מפשר געווען צווישן די צוויי קריגערישע צדדים.

די חסיד'ישע קהלה אין קלויזנבורג - אדער ווי מ'האט זיי גערופן די 'ארטאדאקס ספרדים' - איז אממייסטנס באשטאנען פון אידן וועלכע זענען דבוק געווען צו מרן רביה"ק מסאטמאר זי"ע, און וועו דער רבי פלעגט קומען קיין קלויזנבורג איז געווארן א געוואלדיגער שמחה אין שטאט. איינמאל וועו די רבי איז געקומען קיין קלויזנבורג, און איז געפארן פונעם באן שטאציאן אין שטאט אריין מיט א פיאקער, האט דער עולם - פון גרויס התלהבות און התרגשות - אפגעבינדן די פערד און אליינס געשלעפט דער פיאקער ביז צו די גרויסע קאדאר שול[9].

דער רבי זי"ע פלעגט אויך פראווען שבתים אין קלויזנבורג פון צייט צו צייט[10]. איינמאל - שבת פ' וירא תרצ"ח - וועו דער רבי זי"ע איז געווען אין קלויזנבורג, איז ער ערב שב"ק געווואר געווארן אז ד"ר **מארטאן לאקאוי** - איינער פון די ראשי הציונים אין קלויזנבורג - האט געגרינדעט א שקאלע פאר קינדער, אין וועלכער מ'לערנט רוב טאג לימודי חול אויף רומעניש און העברעאיש. ד"ר מארטאן האט צוגערעדט אסאך אידן אז זיי זאלן אהינשיקן די קינדער, כדאי זיי זאלן קענען באקומען א דיפלאם און אזוי ארום באפרייט וועו פון מיליטער דינסט.

שבת בייטאג פאר קריאת התורה, האט דער רבי זיי'ע געהאלטן א דרשה, אין וועלכן ער האט מעורר געווען איבער פארשידענע פרצות, ווי גיין מיט ביי האר וכדו', און עקסטער איז ער גאר שארף ארויס קעגן די שקאלע, און ער האט שארף געווארנט אז די אלע וואס לערנען דארטן און וועו נתחנך ברוח כפירה ומינות, האבן א דין

9. מפי מרת **ס. זאלדאן** תחי', בני ברק, שהיתה נוכחה.
10. וראה ב'מושיען של ישראל', ח"ז עמ' קצ"ה, שרביה"ק שבת בשב"ק פ' לך תרצ"ט בקלויזנבורג.

ווי משומדים[11]. דעם רבינ'ס ווערטער האבן עושה רושם געווען, און א גרויסער עולם האט ארויסגענומען זייערע קינדער פון דעם שקאלע[12].

התרחבות גבולי הקדושה אינערהאלב די ספרד'ישע קהלה

במשך די יארן, האט זיך די ספרד'ישע קהלה גאר שטארק ארגאניזירט זעלבסטשטענדיג, און האט פארמאגט אלע הצטרכות הקהלה. די קהלה האט אויך אוועקגעשטעלט א 'תלמוד תורה' - וועלכער האט זיך געפונען אין הויף פון די קאדאר שול - פאר די שטאטישע קינדער, וועלכע זענען נתחנך געווארן לתורה ולירא[13], און דער **קלויזנבורגער** רב האט אנגעפירט מיט אן אייגענע ישיבה לפרחי הצאן. ווי אויך האט די קהלה פארמאגט א 'הכנסת אורחים', א גמ"ח פאר ארימע, און א 'בית תבשיל' וואו ס'האבן געגעסן פינף הונדערט עניים און נצרכים[14].

די ספרדי'שע קהלה איז טאקע קליין געווען בכמות אין פארגלייך צו די גרויסע קהלה, אבער באיכות איז עס איבערגעוואקסן די אלטע קהלה, און עס האט געהאט איינגעשלאסן אין זיך די סאמע שענסטע משפחות וואס קלויזנבורג האט פארמאגט, כולם אהובים כולם ברורים. ס'איז געווען שטארק ניכר דער חילוק פון די צוויי קהלות, ווייל אין דער צייט וואס אין די צענטראלע קהלה האט זיך בעיקר געפונען דער מאדערנער קרייז פון שטאט ובתוכם אסאך ציוניסטן, האט זיך אין די ספרד'ישע קהלה קאנצענטרירט דער חסיד'ישער עולם פון שטאט, און אלע אירע מיטגלידער זענען געווען הונדערט-פראצענטיגע שומרי תורה ומצוות, מדקדקים בקלה כבחמורה.

(במאמר המוסגר דארף צוגעגעבן ווערן: כאטש די צענטראלע קהלה איז געווען שטארק ציוניסטיש און מאדערן געשטימט, איז אבער לא על הכלל כולו יצא. דער 'לופט' אין די קהלה איז טאקע געווען שטארק ציוניסטיש און נאציאנאליסטיש געשטימט, די קהלה-לייט האבן אנגעפירט א 'תרבות' שולע, ווי דערציילט באריכות, און הרב גלאזנער האט געפרעדיגט ציונות, אבער מיט דעם אלעם זענען געווען געגנוג יראים ושלימים וואס זענען פארבליבן אין די אלטע קהלה, און האבן - צוליב

---

11. קטעים מהדרשה נדפס בספה"ק 'טיב לבב' פ' וירא.

12. 'מושיען של ישראל', ח"ח פרק ע"ט. וראה עו"ש, כי הד"ר מארטאן נהפך מאז לאויב מושבע לרביה"ק, ובעת שהיו ביחד בהגיטו בקלויזנבורג, הציר לו מאוד.

13. מסופר, כי אצל חנוכת הבית של הת"ת נוכחו, מרן הגה"ק **מנאסויד** זי"ע ומרן הגה"ק **מסאטמאר** זי"ע, ופתאום משך תשומת לבו של הרה"ק מנאסויד זי"ע את הטבלא שהי' תלוי על הת"ת, ובו נכתב 'תלמוד תורה הכללי דקלויזנבורג'. הרה"ק מנאסויד הצטער והתרגז ע"ז מאוד, כי ראה במלת 'כללי' נטי' לחדשות, ובצחוק מכאיב שאל: איזה 'קללה' אתם מביאים עלינו?.

14. ראה 'זכור ואל תשכח', ירמי' טעסלער, ירושלים תשכ"ח, עמ' 52-51.

פארשידנארטיגע סיבות - נישט געמאכט דעם 'טרענספער' צו די נייע קהלה. ווידער אין די חסיד'ישע קהלה, זענען אלע אירע מיטגלידער געווען פולקאמע יראים ושלימים, און ס'איז געפירט געווארן אין א ערליכן חסיד'ישן גייסט.

בכלל איז כדאי צו באמערקן, זינט די אויפנאמע פון הרב עקיבא גלאזנער אלס רב, האט די קהלה געמאכט פארשידענע תיקונים און אויסבעסערונגען, און הרב עקיבא אליינס האט פארדאמט ציונות ווי שוין דערמאנט אויבן. אין פאקט: כאטש וואס בית דין האט געגעבן פאר די יראים די פולסטע רעכט זיך צו טיילן און פונקציאנירן ווי א געהעריגע קהלה, האבן זיי קיינמאל נישט גע'אסר'ט די אלטע קהלה און אפיציעל האבן זיי ווייטער באלאנגט צו די ארטאדאקסישע צענטראלע אין בודאפעסט, און ווארשיינליך איז דאס געווען צוליב די תיקונים וואס די אלטע קהלה האט אונטערגענומען).

אן אלט בילד פון די שטאט קלויזנבורג

א בליק אויף די שטאט קלויזנבורג - היינט צוטאגס

די ספרד'ישע קהלה אין קלויזנבורג האט ממשיך געווען צו בליען לשם ולתפארת, און במשך די יארן איז דאס גרויסע ביהמ"ד אויף די קאדאר גאס שטארק ענג געווארן פון די פילע הונדערטער נפשות וואס האבן דארט געדאוונט. בעפאר די צווייטע וועלט קריג האט זיך די קהלה געציילט אן ערך פון 150 משפחות, ליידער האט דער אשמדאי געמאכט א תל עולם פון די קהלה נאה וחסודה און רוב רובם פון זיי זענען אומגעקומען

עקדה"ש, הי"ד, ווי מיר וועלן מאריך זיין אינעם קומענדיגן קאפיטל. (בעפאר די קריג האבן געוואוינט אין קלויזנבורג קרוב צו 17 טויזענט יודן. די ארטאדאקסישע קהלה האט פארמאגט אן ערך פון 8,500 יודן, נאך איר איז געקומען די רעפארם קהלה, און דערנאך די ספרד'ישע קהלה).

פרק י"ב
ימי הר"ס עולם

קלויזנבורג אונטער רומעניע (תר"פ-ת"ש)

ווי שוין דערמאנט אין די פריערדיגע קאפיטלען, האט די שטאט 'קלויזנבורג' זיך געפונען אין טראנסילוואניע, וואס האט געהערט צו אונגארן ביז צו די ערשטע וועלט קריג. נאך די ערשטע וועלט קריג, ווען מאפעס האבן זיך געטוישט און גרעניצן האבן זיך גערוקט, איז 'טראנסילוואניע' אריבער - אין יאר תר"פ (920') - פון אונגארן צו רומעניע.

ווען טראנסילוואניע איז ארונטערגעפאלן רומעניע, האבן די חרד'ישע אידן געשתדל'ט ביי די רעגירונג אז זיי זאלן אנערקענען אין די ארטאדאקסישע לשכה פון טראנסילוואניע, ווי א המשך צו די אונגארישער לשכה. ערשט נאך אומערמידליכע שתדלנות האט די רעגירונג לעגיטימירט - אין יאר תרפ"ז - די טראנסילוואנישע לשכה, און איר געלאזט פונקציאנירן ווי געהעריג.

דאס לאנד רומעניע, איז פון אייביג אן געווען אנטיסעמיטיש געשטימט, און כאטש וואס די רומענישע רעגירונג האט צוגעזאגט גלייכבארעכטיגונג פאר אלע אירע בירגער, אריינגערעכנט אידן, האבן זיי וויניג געטאן - אדער געקענט טאן - אפצושטעלן די אנטיסעמיטיזם כוואליע.

פון די אנדערע זייט, האט די רעגירונג אומדירעקט צוגעגאסן אויל צום פייער, מיט דעם וואס זיי האבן ענג געמאכט פאר די אידן אין לאנד. אידן זענען פארטריבן געווארן פון עפנטליכע רעגירונגס פאזיציעס, אידישע סטודענטן זענען פארשיקט געווארן פון אוניווערזיטעטן און אידישע סוחרים זענען באקריוודעט געווארן און

א בליק אויף די שטאט קלויזנבורג

האבן געדארפט צאלן הויכע שטייערן. אויסער דעם האבן די נייע גרעניצן שווערער געמאכט פאר סוחרים צוצוקומען צו זייערע אריגינעלע פרנסה קוועלער, וואס דאס האט פילפאכיג געהעכערט די ארימקייט שטאפל אין לאנד.

דאס אנטיסעמיטיזם אין לאנד, איז געווען אסאך צו פארדאנקען די העצעס פונעם פראפעסער **קוזא** ימ"ש, וועלכער האט געהעצט די סטודענטן קעגן די אידן. אין יענע תקופה איז אויך געגרינדעט געווארן די עקסטרעם-ראדיקאלע 'אייזערנע גווארדיע' פארטיי, וואס האבן זיך געבויעט אדאנק זייער שנאת ישראל פלאטפארמע[1]. אדאנק די וויסטע העצעס, זענען פון צייט צו צייט פארגעקומען איבערפאלן אויף אידן, וועו צעלאזטע יונגען האבן זיך א לאז געטאן צום אידישן קוואַרטל און אנגעהאקט וועם זיי האבן אנגעטראפן, און אויסגעשאסן שויבן פון אידישע הייזער און געשעפטן[2].

דער פאגראם אין קלויזנבורג

אין חודש כסלו תרפ"ח (927'), האבן בוקארעסטער סטודענטן דורכגעפירט א בלוטיגן פאגראם אין עטליכע גרויסע רומענישע שטעט, צווישן זיי קלויזנבורג און גרויסווארדיין. די רומענישער סטודענטן האבן באשטימט דעם 10'טן פון דעצעמבער אלס זייער 'יום הכניסה', און זיי פלעגן זיך צוזאמענקומען יאר יערליך אין איינע פון די שטעט אין רומעניע אפצוהאלטן זייער פארזאמלונג. אין יענעם יאר איז די אסיפה באשטימט געווארן אין גרויסווארדיין, און נאך די אסיפה האבן די אנגעהעצטע סטודענטן אנגעזייעט כאאס און חורבן אין די אידישע געגנט. זיי האבן געשלאגן און פארוואונדעט וועם ס'האט זיך זיי נאר געדאכט אז ער איז א איד, און זיי האבן חרוב געמאכט בתי מדרשים און צעריסן און פארברענט ספרי קודש ותפילין, צווישן זיי 14 ספרי תורה רח"ל.

אויפ'ן וועג אהיים, האבן זיי איבערגע'חזר'ט זייערע גרויל-טאטן אין אסאך שטעט, ובפרט אין קלויזנבורג, וואו הונדערטער אויפגעברויזטע סטודענטן האבן א גאנצע נאכט געהאקט אידישע שויבן, צעשמעטערט בתי מדרשים, און צעפליקט 42 ספרי תורה, און דערנאך דאס טיילווייז פארברענט און אויסגעגאסן אויף די שטאטישע גאסן רח"ל. די

---

1. אין דער זעלבער צייט, האבן זיך אידן ארגאניזירט און געגרינדעט דער 'אידישע שוץ גארדע' פארטיי, וואס איר ציל איז געווען אפצושלאגן די גענווייטן פון די 'אייזערנע גווארדיע' פארטיי. אבער די רבנים און ערליכע אידן - ובראשם מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע - האבן שארף פארדאמט זייערע שריט, וועלכע האט נאר פארמערט שנאת ישראל.
2. אין די דעמאלטיגע שווערע תקופה, האט האדמו"ר ר' **יקותיאל יהודה הלברשטאם** ז"ל מקלויזנבורג פארגעשלאגן פאר מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע, אז ער זאל פארראפן אן אסיפת הרבנים וואו מ'זאל מתקן זיין תקנות און מעורר זיין דעם ציבור צו תשובה און מעשים טובים. רביה"ק זי"ע שרייבט אים צוריק, אז די יעצטיגע זמנים איז נישט געאייגנט פאר אזא אסיפה צוליב פארשידענע טעמים (ראה 'אגרות מהרי"ט', מכתב מ"ו).

שנה שביעית. העורך: יוסף שמעון פאריאק. בוקאראר. חוברת ד'.

שאלי שרופה באש.

(מגלת טרנסילבניה).

בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו
היה לשרפת אש וכל־מחמדינו היה לחרבה.
(ישעיה ס"ד, א'.)

מאז גלה ישראל מעל אדמתו, זה קרוב לאלפים שנה, לא חדלה האנחה מקרב ישראל. מלב היהודי ישמע אך אנחה, על צרותיו ותלאותיו הרבות אשר יסבבוהו.

ועוד הפעם אנחה! מהמון אנחותיו של היהודי ישמע עתה אנחה חדשה, כבדה ומרה; והאנחה הזאת חודרת אל הלב, כל שומע תצילנה אזניו.

בשהתאספו אלפי שונאי ישראל בעיר גראסווארדיין, שהיא אחת הקהלות היותר גדולות ברומניה, עלה חמתם על היהודים וילכו לשוסם בחוצות ובפגשם איש, שהכרת פניו ענתה בו, כי מזרע היהודים הוא התנפלו עליו והכו אותו בלי חמלה.

ביום ג' י"ג כסלו לערב שעה העשירית סרצו אל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבעיר ויעשו שמה כרצונם. את מחמדינו שלחו באש! ספרי תורות ושאר כלי־קודש הוציאו. מהיכל ה' והעלום על המוקד. עשו מהם דגלים ועוד תשמישים של בזיון.

כמעשיהם בגראסווארדיין כך מעשיהם בקלויזענבורג. גם שם סרצו בבתי כנסיות ובתי מדרשות ושרפו ספרי תורה הקדושים. גורל מר זה היה גם על עירות טשוטשא, באנפי־הוניאד, אפאהידא, טג.־אקנא, סרצו בבתי כנסיות ובתי מדרשות דשם ועשו חרבנות ובלבולים.

כששים ספרי תורה נשרפו, נקרעו והלכו לאבוד. אהה!

מטעם הרבנות שבכל עיר ועיר ברומניא נגזר „תענית צבור". חובת התענית לאנשים מבן שמנה עשר ולמעלה, לנשים – מחמשה עשר ולמעלה. חלושי המזג וחולנים נתנו כסף הפדיון של ח"י לעי לקופת חברת „תלמוד תורה". ביום התענית קוננו בצבור את הקנה „שאלי שרופה באש", שיסד המשורר רבי מאיר ז"ל על שרפת התורה.

בגראסווארדיין וקלויזענבורג נגזר תענית צבור ביום ה' כ"א כסלו וביום א' כ"ד כסלו.— מטעם הרבנות בגראסווארדיין וקלויזענבורג נקבע היום י"ג כסלו ליום צום לדורות וקימו וקבלו עליהם היהודים שבקהלות האלו לעשות את היום הזה יום למספד ובכי לדורותיהם אחריהם.— מטעם הלשכה האורטודוכסית המרכזית נגזר תענית כללי בכל מדינת רומניא על יום ה' טבת.

גניזת הספרים קבעו על יום צום עשרה בטבת, אולם מטעם הממשלה נדחה על עת בלתי־נקבע.

*

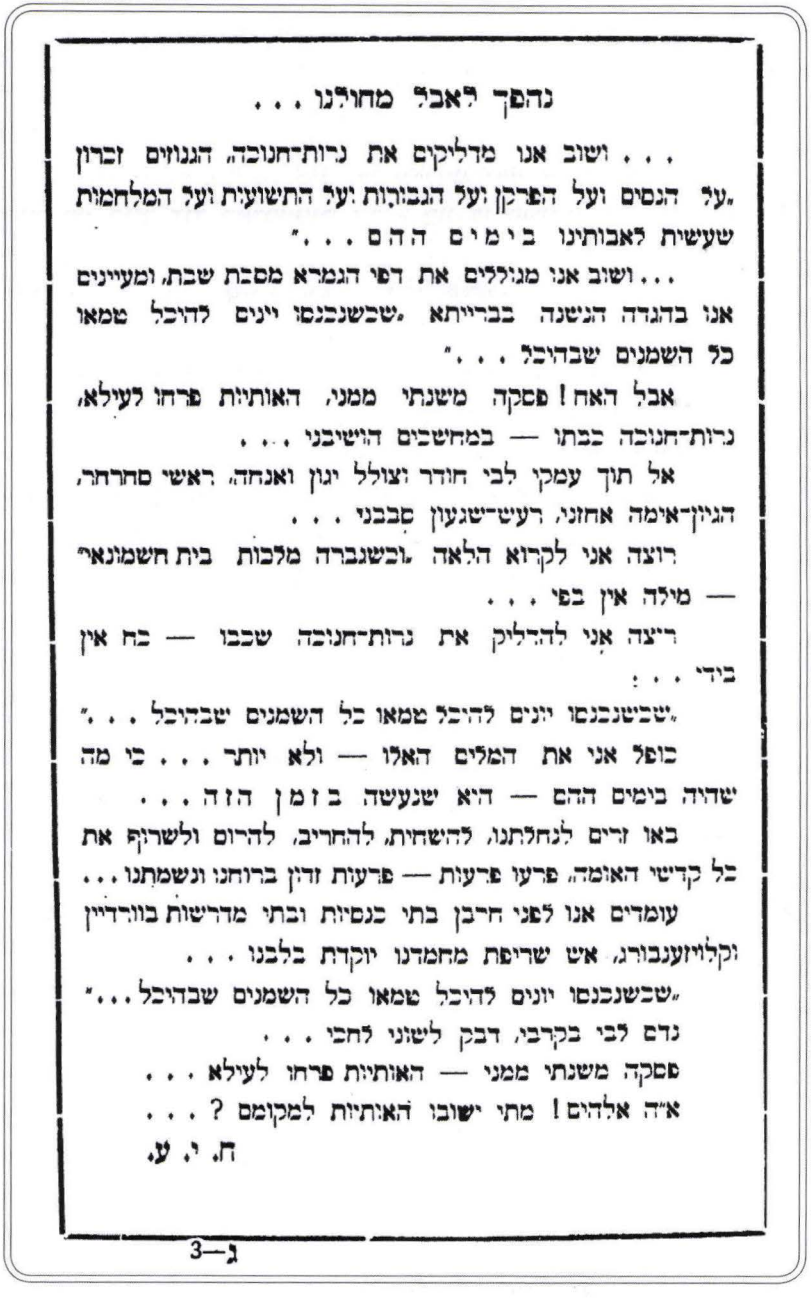
מארת אלקים היתה במחמדינו ועל־כן לן יאות למבכי על חורבן הקדש והמקדש. על היהדות החרדית, שבכל מדינה ומדינה, להתחשב עם המאורעות הנוראות הללו, על היהדות החרדית לתת לב להשיב מצב התורה, לגדל ולחנך

פאליציי זענען געשטאנען מאכטלאז אקעגן די צעיושעטן המון, און גארנישט געקענט טאן. דער פאגראם האט ליידער אויך געקאסט א אידיש נפש, וועו דער קלויזנבורגער ראש בי"ד הג"ר **יעקב מאיר וואלד**[3] ז"ל האט געכאפט א הארץ אטאקע צוליב דעם פאגראם, און איז אוועק געציילטע וואכן דערנאך ביום י"ב טבת תרפ"ח.

ווי עס ווערט דערציילט[4], איז דאן פארגעקומען אין שטאט די חתונה פון א טאכטער פון הג"ר **דוד הארפענעס** ז"ל - פון די חשוב'ע סיגוטער חסידים[5]. דער הייליגער **נאסוידער רב** זי"ע איז דירעקט געקומען צו פארן קיין קלויזנבורג אנטייל צו נעמען אין די חתונה, און טראץ די אנגעצויגנקייט וואס האט דאן געהערשט אין שטאט, האט ער געהייסן פאר די חתן כלה אז זיי זאלן זיך צוגרייטן צו זייער חתונה ווי געוועניליך. ביינאכט נאך תפלת מעריב, איז דער נאסוידער רב ארויס אויפ'ן גאס מחדש צו זיין די לבנה, און האט דערנאך געטאנצן 'טובים מאורות' בקול רם, כאילו לא היה. דער פחד פון די ארומיגע איז געווען גאר גרויס, ווייל מיט אזא טאנץ רופט ער ארויס דעם בער פון וואלד, אבער בחסדי השי"ת איז לא יאונה לצדיק כל רע און ס'איז אריבער בשלום. נאך קידוש לבנה האט דער נאסוידער רב געהייסן שטעלן די חופה תחת כיפת השמים, כנהוג, און האט געהייסן ברענגן כלי זמר לשמחת חתן כלה, טראץ דעם אומרואיגן צושטאנד וואס איז דאן געווען אין שטאט.

אינמיטן די סעודה, האט דער נאסוידער רב געפרעגט דעם מחותן רבי דוד, צי ער האט פארשפארט דעם טויער פונעם הויף. רבי דוד האט געענטפערט אז ער האט דאס פארשפארט, צוליב דער גרויסער סכנה פון די סטודענטן, אבער דער נאסוידער רב האט אים געהייסן עפענען דעם טויער, און רבי דוד האט געפאלגט כאטש וואס מחוץ תשכל חרב. א שטיק צייט שפעטער, האט זיך דער טויער אויפגעפראלט און ס'איז אריינגעלאפן אין הויף מיט גרויס בהלה, הרה"ח ר' **יושע ווערצבערגער**[6] ע"ה שו"ב אין דעעש, וועלכער איז געקומען צו פארן אנטייל צו נעמען אין דעם חתונה, אלס א קרוב משפחה. ווי ס'האט זיך ארויסגעשטעלט, האט ר' יושע נישט געוואוסט דעם שווערן מצב אין שטאט, און אזוי זיך דרייענדיג אין די גאסן, האבן די סטודענטן אים אנגעהויבן נאכצויאגן. ר' יושע איז אנטלאפן מיט די נשמה אין די הענד ביז צום שטוב פונעם מחותן ר' דוד, און איז גערעטעוועט געווארן אדאנק די אפענע טויער (און אפענע אויגן פון נאסוידער רב זי"ע).

3. אודותיו ראה למעלה.
4. 'מושיען של ישראל', ח"ו עמ' שפ"ו, ובספר 'גדולת יהושע', עמ' ק"א, בשינוי קצת.
5. אודותיו ראה למעלה.
6. פאטער פון הרה"ח ר' **יחזקאל** (שמש דקיט"ל סאטמאר) ע"ה.

נהפך היאבל מחולנו . . .

. . . ושוב אנו מדליקים את נרות־חנוכה, הגנוזים זכרון „על הנסים ועל הפרקן ועל הגבורות ועל התשועות ועל המלחמות שעשית לאבותינו בימים ההם . . .“

. . . ושוב אנו מגוללים את דפי הגמרא מסכת שבת, ומעיינים אנו בהגדה הנשנה בברייתא „שבשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל . . .“

אבל האח! פסקה משנתי ממני, האותיות פרחו לעילא, נרות־חנוכה בבתו — במחשבים הושיבני . . .

אל תוך עמקי לבי חודר וצולל יגון ואנחה, ראשי סחרחר, הגיון־אימה אחזני, רעש־שגעון סבבני . . .

רוצה אני לקרוא הלאה „ובשגברה מלכות בית חשמונאי“ — מילה אין בפי . . .

ריצה אני להדליק את נרות־חנוכה שכבו — בח אין בידי . . .

„שבשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל . . .“

כופל אני את המלים האלו — ולא יותר . . . כי מה שהיה בימים ההם — היא שנעשה בזמן הזה . . .

באו זרים לנחלתנו, להשחית, להחריב, להרוס ולשרוף את כל קדשי האומה, פרעו פרעות — פרעות זדון ברוחנו ונשמתנו . . .

עומדים אנו לפני חרבן בתי כנסיות ובתי מדרשות בוורדיין וקלויזענבורג, איש שריפת מחמדנו יוקדת בלבנו . . .

„שבשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל . . .“

נדם לבי בקרבי, דבק לשוני לחכי . . .

פסקה משנתי ממני — האותיות פרחו לעילא . . .

א־ה אלהים! מתי ישובו האותיות למקומם? . . .

ח. י. ע.

ג—3

קובץ 'אוצר החיים' (תרפ"ח עמ' ל"ג) באוויינט דעם קלויזנבורגער פאגראם

ערו ערו עד היסוד - א גאס אין קלויזנבורג נאכ'ן פאגראם

נאכ'ן פאגראם, האט די ארטאדאקסישע לשכה פארופן א תענית ציבור, און די צעריסענע און געשענדעטע יריעות פון די ספרי תורה האט מען גונז געווען כדת וכדין אין כלי חרס, און זיי באגראבן אויפ'ן ארטיגן בית החיים. הרב **עקיבא גלאזנער** שרייבט דערוועגן[7]:

"ע"ד החורבן הנורא אשר קרה לנו בעוה"ר, כי באו שודדים פראים לעירנו בפתע פתאום בשנת תרפ"ח בליל י"ד כסלו וחללו כל מקדשנו, חרבו את כל בתי כנסיות ובתי מדרש, שרפו וקרעו ספרי תורה ושאר כתבי קודש לגזרים והשליכום בראש כל חוצות, אוי לנו שכך עלתה בימינו. ונתחלקו פה הדעות איך להתנהג באותן הקרעים שניצולו מיד החמסים ומאשפה שבשוק, ואמרתי לבאר הלכה זו כיד ה' הטובה עלי.....

ומכל המתבאר תראה, שפסק השו"ע במקומו עומד, שמותר לקבור בכלי חרס אצל ת"ח כל קרעים וכתבי קודש שאין להם עוד תיקון. אולם כל בירור הלכה הנ"ל סובב והולך רק על ס"ת שבלה ע"י שנתיישן וכדו' אבל בניד"ד שבעוה"ר עלה הכורת ביננו ושם שמים נתחלל באופן נורא ומבהיל בראש כל חוצות ע"י בזיונות וחירופים אשר כל שומע תצילנה אזניו, וכל מחמדנו היה לשרפת אש, ובכל מקום אשר באה השמועה בכל המדינות אבל ומספד גדול ליהודים, לעומת זה ודאי דהיה נכון לעשות קבורה והספד גדול בפומבי ובפרהסיא, ובשוק וברחובות יסובבו הסופדים, ויראו כל הגויים את גודל שברנו וצערינו שגרמו, ומובן מאליו כי כ"ז רק בתנאי שיסכימו לזה מטעם הממשלה אשר בצלם אנו חוסים שלא יצמח ח"ו איזה שעוריה חדשה".

7. בספרו 'דור דורים', וראה עו"ש תשובת הגה"צ בעל **קרן לדוד מסאטמאר** ז"ל בנדון. בשנה ההוא נדפס ג"כ מהרב עקיבא הקונטרס 'שאלה בענין גניזת ס"ת'. ראה עוד בענין: שו"ת 'חקל יצחק' סי' י"ג; שו"ת 'אפרקסתא דעניא' סי' נ"ג.

מעלדונגען אין די צייטונג 'הצפירה' איבער דעם פאגראם

די גאגא רעגירונג

אין דעצעמבער פון יאר 937' למס' (טבת תרצ"ח), האט די 'אייזענער גווארדיע' פארטיי געוואונען רוב שטימען ביי די פארלאמענט וואלן, אבער מיט דעם אלעם, האט דער קעניג **קארל** זיי נישט געוואלט איבערגעבן דעם מאנדאט פון צוזאמשטעלן א רעגירונג, צוליב דעם וואס ער האט נישט געוואלט אפהאקן זיינע פארבינדונגען מיט די רעגירונגען פון ענגלאנד און פראנקרייך, וועלכע זענען געווען בלוט-שונאים פאר נאצי-דייטשלאנד - מיט וועם די אייזענער גווארדיע פארטיי איז געווען אליאירט. דער קעניג האט איבערגעגעבן די מאנדאט פון צוזאמצושטעלן א רעגירונג פאר די 'גאגא-קוזא' פארטיי, כאטש זיי זענען אריינגעקומען פיל וויניגער ביי די וואלן.

די גאגא-קוזא פארטיי איז געווען אויסגעצייכנט מיט זייער וויסטע שנאה און העצע קעגן אידן. טאג נאך טאג איז ערשינען אין זייער צייטונג 'פארונקא-וורעמיי' העסליכע ארטיקלען קעגן אידן, באגלייט מיט נידריגע קאריקאטורן, אפמאלנדיג די אידן אלס פאראזיטן, קאמוניסטן און רוצחים. אין דעם אויבנדערמאנטן צייטונג - וואס מ'האט גערופן דער 'שטירמער' פון רומעניע - האבן זיי גערופן אפן צו די פארטיליגונג פון כלל ישראל רח"ל, און די צענזור וועלכער איז געווען פאראנטוואורטליך נאכצוקוקן יעדעס געשריבענעם וואורט, האט דורכגעלאזט די שמוציגע ארטיקלען. ווי פארשטענדליך, האט דאס אסאך צוגעגעבן צום אנטיסעמיטיזם אין לאנד וועלכער האט שוין סיי ווי דערגרייכט צו די העכסטע שטאפלען.

זייער אויפקום צום מאכט האט געשאפן גרויס זארג און שרעק ביים רומענישן אידנטום, און די ארטאדאקסישע לשכה האט פארופן א תענית ציבור אויף ער"ח אדר א' שנת תרצ"ח לפ"ק. ברוב חסדי השי"ת האט דער קעניג מעביר געווען גאגא ימ"ש, און זיין רעגירונג איז געפאלן נאך קארגע 44 טעג פון איר עקזיסטענץ[8].

נאכ'ן צוזאמפאל פון די גאגא רעגירונג, האבן די אידן אין רומעניע נאך אלץ נישט געלעקט קיין האניג, ווייל די קומענדיגע רעגירונגען זענען אויך געווען שטארק אנטיסעמיטיש געשטימט, און פארשידענע ראסיסטישע געזעצן זענען כסדר ארויסגעקומען קעגן אידן.

נאכדעם וואס נאצי-דייטשלאנד האט אינוואדירט פוילן, האבן די אנטיסעמיטן אין לאנד זיך נאכמער געהויבן דעם קאפ, און די השפעה פון די אייזענער גווארדיע

8. ווי באקאנט, האט מרן **הגה"ק מסאטמאר** זי"ע באשטימט דעם תענית אין שטאט סאטמאר אויף יום י"ג אדר א' (תענית אסתר פון פורים קטן), און אינצווישן איז די גזרה בטל געווארן, אבער דאך האט דער רבי זי"ע געהייסן פאסטן און האט דאן געזאגט א פארכטיגער דרשה. ראה בספה"ק 'עה"ג ועה"ת', סי' ל"ו, וב'מושיען של ישראל', ח"ו פרק ס"ב.

פארטיי האט זיך פילפאכיג געשטארקט. אויסער דעם וואס אידן האבן געליטן פון די שונאי ישראל, האט זיך דער מצב הפרנסה גאר שטארק פארערגערט, און אידישע געשעפטן האבן באנקראטירט ביז דער מצב איז געווארן אומדערטרעגליך.

קלויזנבורג אונטער אונגארן (ת"ש-תש"ד)

די אלע צרות און יסורים, זענען געווען גאלד אנטקעגן די שפעטערדיגע צרות וואס די אידן האבן געליטן אונטער דעם אונגארישן רעזשים, ביז צו זייער ענדגילטיגן דעפארטירונג. אום כ"ו אב ת"ש (Aug. 30 '940) איז טראנסילוואניע צעטיילט געווארן אין צוויי, וועו דער צפון חלק פון טראנסילוואניע איז צוריקגעקערט געווארן פון רומעניע צו אונגארן - פאר וועם ס'האט געהערט ביז צו די ערשטע וועלט קריג. די צוריקקער איז פארגעקומען אויף דער איניציאטיוו פון נאצי-דייטשלאנד און איר פארבינדעטע איטאליע, און איז געקומען אלס א דזשעסט פאר אונגארן'ס מיטשטיין אויף זייער זייט.

פון צווישן 153 טראנסילוואנישע-ארטאדאקסישע קהלות, זענען 106 ארונטערגעפאלן אונגארן, צווישן זיי די גרעסטע קהלות פון טראנסילוואניע, ווי קלויזנבורג, גראסווארדיין, סאטמאר, סיגוט, דעעש, קראלי און נאך. אירע איינוואוינער זענען געווען פון די שענסטע און בעסטע וואס כלל ישראל האט פארמאגט, אין שפיץ פון פילע רבנים גאו"צ מרביצי תורה און מנהיגי המדינה, דאס אלעס איז יעצט אריבער אונטער די אונגארישע הערשאפט. (אגב: די נייע גרענץ צווישן אונגארן און רומעניע איז יעצט גלאפן ממש אונטער קלויזנבורג, מיט קלויזנבורג אויף די זייט פון אונגארן, און וועו די צרות האבן זיך אנגעהויבן האבן אסאך אידן געשווערצט די גרענץ פון אונגארן קיין רומעניע דורך קלויזנבורג, וועלכער איז געווען זייער א לייכטער גרענץ-פונקט).

וויי עס האט זיך שפעטער ארויסגעשטעלט, האט דער דאזיגער מאכט-איבערגאנג פארזיגלט זייער גורל. די אויבנדערמאנטע קהלות קדושות, זענען פולשטענדיג ליקווידירט געווארן דורך די בלוט-דורשטיגע דייטשע מערדער ימש"ו, ווידער אין רומעניע איז קיינמאל נישט פארגעקומען קיין דעפארטאציעס, אזוי ארום זענען די רומענישע קהלות גערעטעווועט געווארן פון די נאצישע תליינים. (עס איז צום באמערקן, אז פון אנפאנג האבן די אידן פון טראנסילוואניע זיך זייער געפרייט צום מאכט-טויש, ווייל ווי דערמאנט איז אין רומעניע געווען זייער ביטער דער מצב, סיי צוליב די אנטיסעמיטישע אטמאספערע, און סיי צוליב דעם שווערן עקנאמישן מצב, ווידער אין אונגארן איז געווען פארהעלטניסמעסיג רואיג און אזוי אויך געשטאנען בעסער עקענאמיש, אבער ליידער שפעטער איז נהפך הגלגל בעוה"ר[9]).

9. ראה ב'מושיען של ישראל', ח"ז פרק ס"ט, דברי מרן רביה"ק זי"ע אודות חילוף השלטונות מהונגריה לרומניה.

בעת די מאכט-איבערגאנג, האבן מאסן אידן זיך געגרייט ארויסצוגיין ווייזן געטריישאפט פאר די נייע רעגירונג, און אויפנעמען מיט פרייד די אונגארישע סאלדאטן וועלכע האבן אריינמארשירט אין זייערע שטעט. די ערשטע סטאנציע פון די אונגארישע מיליטער איז געווען אין די שטאט סאטמאר, און וועו די אידן זענען געשטאנען אויף די באן פלאטפארמע גרייט מקבל פנים צו זיין דאס אונגארישע מיליטער, זענען זיי שאקירט געווארן צו הערן ווי די סאלדאטן זינגען צווישן זיך: "איד, איד, וואס זוכסטו דא, גיי אהיים צו דיין מאמע". דאס זענען געווען די ערשטע צייכענעס פון א פרישע אנטיסעמיטיזם-כוואליע.

מיט דער צייט, האט די אונגארישע רעגירונג גוזר געווען פארשידענע גזירות רעות אויף אידן, און וואס א יאר שפעטער, איז דער צושטאנד פאר אידן אין לאנד געווארן מער און מער אומדערטרעגליך. אסאך פוילישע אידן - וועלכע זענען אנטלאפן פון אונטער די נאצישע הענט קיין אונגארן, און האבן נישט געהאט קיין אונגארישע בירגערשאפט - זענען צווריקגעשיקט געווארן צו זייערע היימלענדער, וואו זיי זענען אויסגעקויילעט געווארן דורך די נאצישע מערדער[10]. אידן האבן געדארפט גיין דינען אין 'מונקא-טאבאר', א זאך וואס איז געווען א געוואלדיגער סכנה ברוחניות ובגשמיות, און די וועלכע האבן זיך ארויסגעדרייט דערפון האבן געלעבט אונטער א מורא'דיגע שרעק, וויסנדיג אז פאר אזא עבירה איז די שטראף 'טויט'. בכלל האט די נאצי-קאלאבאראטארישע רעגירונג געזוכט וואס מער ענג צו מאכן פאר אידן, מיט'ן צונעמען אידישע פרנסות, פארשיקן אידישע סטודענטן פון די אלגעמיינע שולעס, אפשפארן די באקאנטער 'אוי-קלעט' צייטונג (א צייטונג וואס וואלט ממילא געדארפט פארשפארט ווערן), אסר'ן די אידישע שחיטה און מיט'ן באפעלן צו עפענען די געשעפטן אום שבת קודש[11]. א אידס לעבן איז געווען הפקר פאר יעדן, און יעדער שייגעץ האט זיך איינגעקויפט א מצוה מיט'ן ציען זיין פאות און אויסשפייען דריי מאל 'דזשיד'.

אונגארן אונטער די נאצים (תש"ד)

ווי דערציילט, איז אונגארן געווען אליאירט מיט נאצי-דייטשלאנד, אבער אין יאר תש"ד, וועו די דייטשע 'אומזיגבארע' מיליטער האט געליטן ערנסטע מפלות רעכטס און לינקס, און ס'האט זיך אנגעהויבן אנצוזען דער סוף פון די 'דריטע דויטשע רייך',

10. זע אין 'מושיען של ישראל', ח"ז פרק ס"ט, די געוואלדיגע השתדלות פון מרן **רביה"ק** זי"ע צו העלפן די אידן וועלכע האבן נישט געהאט קיין אונגארישע בירגערשאפט, צווישן זיי איז געווען דער **קלויזנבורגער** רב - פלומעניק פונעם רבי'ן, און דער רבי האט זיך אריינגעלייגט בעובי הקורה אים צו העלפן ער זאל נישט פארטריבן ווערן.

11. על פעולות מרן **רביה"ק** זי"ע לביטול הגזירה, ראה בשו"ת 'דברי יואל', או"ח סי' ט"ז, וראה עוד ב'מושיען של ישראל', ח"ז פרק ס"ט.

האט דער אונגארישער פרעימער **הארטי** געמאכט פארבינדונגען מיט די מערב וועלט לענדער און געוואלט שליסן מיט זיי א פאקט. **היטלער** האט דאס נישט געקענט אראפשלינגען, און האט באשלאסן צו אינוואדירן אונגארן און איבערנעמען קאנטראל אין לאנד.

אום חודש אדר תש"ד (Mar. '44), האט די נאצישע מיליטער אריינמארשירט קיין אונגארן, און דאן האט זיך אנגעהויבן די ריכטיגע צרות, וואס האט ענדגילטיג געפירט צום ליקווידירונג פון דעם אונגארישן אידנטום.

באלד ווי די דייטשן האבן אריינמארשירט אין קלויזנבורג, האבן זיי אויפגעשטעלט א 'אידישע רייט הויז', וואס זענען באאויפטראגט געווארן אנצופירן מיט אלע אידישע אנגעלעגנהייטן אין שטאט. זיי האבן באפוילן אז אלע אידן מוזן גיין מיט די 'געלע לאטא' אויפ'ן ארעם, און זיי האבן באגרעניצט די שעות וואס מ'מעג ארויסגיין פון שטוב במשך די טאג.

אום ט' אייר תש"ד, זענען די קלויזנבורגער אידן אריינגעפירט געווארן אין גע־טא, וועלכער איז באשטאנען פון א גרויסן ציגל פאבריק וואס האט זיך געפונען אויף די קאיאנטא גאס, און דער גאנצער שטח איז ארומגענומען געווארן מיט שטעכל דראט.

די אריינגאנג צו די קלויזנבורגער געטא

צום קלויזנבורגער געטא זענען אויך געברענגט געווארן אידן פונעם גאנצן געגנט, און אלעס אינאיינעם האט דערגרייכט די צאל נפשות אין געטא צו ארום 20 טויזענט. ווי פארשטענדליך, איז דער געדרענג געווען אומדערטרעגליך, און האט גורם געווען צו פארשידענע מחלות און עפידעמיעס וואס האט זיך בליץ שנעל אריבער געכאפט פון איינעם צום צווייטן.

די קלויזנבורגער געטא היינט צוטאג (מערקט די בראקן און די באן שינעס וואס מיט זיי האט מען זיך באנוצט אפצופירן די אידן קיין אוישוויץ)

מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע אין קלויזנבורגער געטא

פון צווישן די אלע גולים אין געטא, האט ארויסגעשטארט די אנוועזנהייט פון מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע, וועלכער איז אנטלאפן פון סאטמאר קיין קלויזנבורג באישון ליל, מיט'ן ציל צו שווערצן דעם גרעניץ קיין רומעניע, און ווי באקאנט איז דער גאנצער קבוצה געכאפט געווארן, און נאר נאך גרויס שתדלנות זענען זיי ארײַנגעפירט געווארן אין קלויזנבורגער געטא.

די דייטשע רשעים האבן כידוע זייער מקפיד געווען אויף ריינקייט, און זיי האבן יעדן באקוקט צי ער איז אפגעשוירן כדי ס'זאל נישט קלעבן קיין לייז. רוב אידן זענען אנקומענדיג צום געטא שוין געווען אפגעשוירן, אויסער געציילטע וועלכע זענען אנגעקומען צום געטא מיט זייער גאנצע בארד, צווישן זיי איז געווען הגאון הישיש רבי **אברהם משה שטיין** ז"ל דומ"ץ קלויזנבורג, וועלכער האט געכאפט מכות רצח פון די סאדיסטן און זיי האבן אים מיט אכזריות אפגעשוירן די בארד. ווען מרן רביה"ק זי"ע איז אנגעקומען אין געטא, איז שוין געווען פרייטאג שפעט נאכמיטאג, און דער נאצי - וועלכער האט איז געשטאנען אויף די וואך צו באקוקן די ארײַנקומענדע - איז שוין נישט דארטן געווען, אזוי איז דער רבי אנגעקומען בשלום אין געטא.

ווען מ'האט ארײַנגעפירט דעם רבי'ן אין קלויזנבורגער געטא, זענען די קלויזנבורגער אידן שאקירט געווארן צו זען דעם רבי'ן, דער מלך ישראל, אין אזא פינסטערן צושטאנד. זיי האבן געקענט דעם רבי'ן ווען ער איז געזעסן ברומו של עולם על כס הרבנות אין שטאט סאטמאר, און ער האט געהאט אונטער זיך א לגיון פון טויזנטער בעלי בתים הסרים למשמעתו, הונדערטער בחורי ישיבה, און זיין השפעה האט דערגרייכט אומעטום, און דא זענען זיי דעם רבי'ן בעירום ובחוסר כל, אן קיין רעכטן בגד כראוי לכבוד המלכות, וכמלך שגלה משלחנו. פון די אנדערע זייט האבן זיי אויפגעלעבט, זיך שפירנדיג זיכערער אין אזא עת צרה צו זיין במחיצת קדשו פונעם צדיק אמת, און זיי זענען כסדר געקומען צום רבי'ן זיך מזכיר זיין בעת צר, און דער רבי האט ארײַנגעבלאזן אין זיי א רוח חיים און זיי געגעבן מוט און גייסט ווייטער אנצוגיין אין אזעלכע אומבאהאלפענע מצבים.

עס איז אומבאשרייבליך דער שווערע צושטאנד אין וועלכע דער רבי האט זיך געפונען אין קלויזנבורגער געטא, וואו ס'איז נישט געווען די מינימאלסטע מענטשליכע געברויכן. די וואוינונגען אין געטא זענען באשטאנען פון שטריק און פירהאנגען וואס מ'האט געצויגן אפצוזונדערן משפחה ומשפחה לבדה, און ווי פארשטענדליך האט יעדע קליינע ווינטל צובלאזן די פירהאנגען. אפגערעדט פון דעם וואס מ'האט זיך

געטינקען ראשם ורובם אין בלאטע, און ס'איז נישט געווען קיין בתי כסאות, נאר מענטשן האבן געגראבן גריבער פאר זייערע געברויכן, און דער רבי, דער טהור גברא, האט זיך דערזען אן קיין ריינע ד' אמות צו זאגן א דבר שבקדושה.

דער רבי איז במשך די טאג געזעסן אין זיין 'חדר מיוחד' - וואס איז באשטאנען פון פיר ליילעכער - ורחושי מרחשן שפתיו, מילין לצד עילאה ממלל. אין געטא האט דער רבי כמעט גארנישט געגעסן, אויסער טרוקענע פרוכט און געקאכטע קארטאפל, וואס דער רעבעצין ע"ה האט מיט מסירת נפש אפגעקאכט.

דער רבי זי"ע האט זיך געזארגט, אז די חרדי'שע אידן זאלן האבן א כשר'ע קיך פון וואו זיי זאלן קענען עסן, און נאך אסאך השתדלות איז ב"ה עלתה בידו און ער האט געשטעלט רבי **ירמי' טעסלער** ע"ה אנצופירן דעם קיך.

במשך פינף וואכן איז דער רבי געזעסן בגולה ובשבי אינעם קלויזנבורגער געטא, ביז וועו ער איז ניצל געווארן מיט גרויס סייעתא דשמיא דורך דעם באקאנטן 'זאנדער טראנספארט', וואס **ישראל קאסטנער** האט אנגעפירט. דער רבי איז אריינגענומען געווארן אינעם טראנספארט אדאנק די ארבעט פון די חרדי'שע עסקנים אין בודאפעסט, און אדאנק דעם חלום פון ד"ר **טעאדאר פישער**. ליל שישי פ' בהעלותך י"ט סיון, איז די באן ארויסגעפארן פון קלויזנבורג קיין בודאפעסט, מיט'ן ציל אנצוקומען קיין ארץ ישראל, און נאך א לאנגער מיטגעמאכטער וועג און אסאך טלטולים האט ענדליך דער באן דורכגעשניטן - ביום כ"א כסלו תש"ה - די שווייצער גרענץ אויפ'ן וועג צו פרייהייט, וועו ס'טראגט אויף זיך דעם צוקונפטיגן 'מעמיד הדת על תילה', מרן רביה"ק זי"ע[12].

דער ענדגילטיגער ליקווידירונג פון די קלויזנבורגער אידנטום

פיר וואכן נאכ'ן איינגעשפארט ווערן אין געטא, האט זיך אנגעהויבן די דעפארטאציעס קיין אוישוויץ. צען טראנספארטן זענען ארויסגעפארן פון קלויזנבורג קיין אוישוויץ, און צען טראנספארטן האבן געברענגט צו די ענדגילטיגע אויפלעזונג פון די קלויזנבורגער אידנטום.

פון די קרוב צו 17 טויזענט אידן וועלכע האבן געוואוינט אין קלויזנבורג בעפאר די צווייטע וועלט קריג, זענען א מעט מזעיר צוריקגעקומען. א קליינער טייל פון די איינוואוינער זענען גאראטעוועט געווארן דורך דעם א"ד 'זאנדער טראנספארט', און א

12. מער פרטים ארום דעם רבינ'ס אנטלויפן פון סאטמאר, זיין אויפהאלט אין געטא ביז צו זיין ענדגילטיגן באפרייאונג, זע אין 'מושיען של ישראל' ח"ח.

טייל אידן האבן געשווערצט דעם רומענישן גרעניץ, און פון דארט זענען זיי אנטלאפן פון די ברענענדיגע אייראפע דורכ'ן פארט פון קאסטאנצע צום שווארצן ים.

רוב פון די דעפארטירטע זענען פארגאזט און דערנאך פארברענט געווארן אין די אוישוויצער קאלעך אויוועגס, הי"ד, נישט איבערלאזנדיג נאך זיך קיין שם ושארית, און מיט דעם איז געקומען צו א ענדע די הונדערט-יעריגער רייכער היסטאריע פון די שטאט קלויזנבורג, ארץ ארץ אל תכסי דמם.

נאך די קריג, זענען גאר א קליינער פראצענט איבערלעבער צוריקגעקומען קיין קלויזנבורג, און צוריק אויפגעשטעלט א קהלה און מוסדות התורה, מיט די הילף פון הגאון הגדול רבי **אברהם שלמה כ"ץ** ז"ל אב"ד ריסקעווע, הגה"צ רבי **נחמן כהנא** ז"ל אדמו"ר מספינקא-ב"ב, הגה"צ רבי **אשר שמואל כ"ץ** ז"ל אב"ד דזשיבוי, הגה"צ רבי **אברהם ברוך ראז"ב** ז"ל אב"ד גמזו און הרה"ג ר' **אברהם שענפעלד** ז"ל. אין די 50' יארן ווען די רומעניש-קאמוניסטישער רעגירונג האט ערלויבט ארויסצופארן פון לאנד, זענען אסאך ארויפגעפארן קיין א"י און די שטאט איז אויסגעליידיגט געווארן פון אידישע איינוואוינערס.

תם ונשלם בעזהשי"ת

נספחים

תקנות ביהמ"ד קהל ספרדים בקלויזנבורג

(שייך לפרק ג')

שפע עניני הקהילה **חיים** קצא

תפח

תקנות בית המדרש ספרד קלויזענבורג יצ"א*

תקנה אלו הוקבעו בשנת תרפ"ט בקה"ס קלויזענבורג, שם ניתן ברכנות כ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק זצ"ל משנת תרפ"ו. קנטרוס התקנות הלו נמסר לכל חבר הקהלה שקנה מקום ישיבה בביהמ"ד יחד עם האישור והחזקה, וכהלק בלתי נפרד ממנו.

א. כל אחד מחבורתינו מהויב להנהיג את עצמו ובני ביתו הקטנים עם הגדולים הציי עיפ דרכי התורה והיראה כדת משה ויהודית, ושלא להלביש אותם במלבושי פריצות חיץ, ולגדל את בניו בפאות הראש, ואם היץ אחד יפרוץ גדר בענין זה החיוב על מנהיגי הבית המדרש להוכיחו בלשון רכה פעם ושתים, ואם לא יציית הוחיוב לגשור בו ולמחות מלהביאם בבית המדרש. ואיזהו מלבוש של פריצות, על זה ידונו חמשה תלמידי חכמים המוזכרים לקמן באות י. וחלילה שילך אחד מבני חבורתינו לטשאמער, או להגיה אחד מבני ביתו ללמוד במאנץ-שההל, ומכל שכן לרקד בחורים ובתולות יחד חם ושלום.

ב. אסור לשום אשה שמגדלת שערה שקורין (איינעגע האר) לבא לעזרת נשים, אפי באקראי בעלמא כגון להזכרת נשמות וכדומה, וצריכה כל אשה להודיע האיסור למי שאינה יודעת ולחודיעה הנתנש הגדול על זה, ואם אשה אחת תפרוץ גדר ותבא בבגדי שחץ שקורין (פרעך גענקלייידעם) אוי החיוב על מנהלי חבית המדרש לעשות כמבואר לקמן אות ד'.

ג. שלא למכור מקום לישיבה (זיטץ) בבית המדרש בין יחיד בין צבור למי שהוא מחלל שבת חיץ אפי באיסור דרבנן, או מגלה וקנו מטוך לבשר ממש, או מגלח פאות הראש שלא כדת, או משחק בקוביא בפרהסיא, או דמני שומעניה, או שאשתו מגדלת שערה שקורין (איינעגע האר), או שנותן אחד מבניו ובנותיו בחנות או אצל בעל מלאכה שהוא מחלל שבת, או שנותן אחד מבניו ובנותיו שמודיערען, חוץ ממה שהוא מחוייב על פי ניטוסי המדינה, או שנותן את בתו

לאשה לעובר עבירה בפרהסיא, ולכל אלו אין לחם גם דעה בהנהגת הבית המדרש, וכל שכן שאין להם לחיות ממנהלי הבית המדרש.

ד. אם אחד מאלו שכבר קנו מקום (וימין) יעבור על אחד מאלו המבוארים באות ב' ג', החיוב ביד מנהלי הבית המדרש להתערות בו שישיב ויתקן את אשר חטה, ואם לא יציית אז אבד חזקתו בבית המדרש, ומקום מושבו ישכירו מנהלי הבית המדרש עד משך שנה תמימה, אולי ישוב מדרכו הרעה, ואם גם אחר כך לא שב, רשות נתונה ביד מנהלי הבית המדרש למכור את מושבו לאיש הסרבה במחירו לחשיב הכסף לבעליו, ואם יעדיפו דמי המכירה על דמי חקנין העודף יהיו לקופת הנזברא, ואם יטעשו דמי המכירה איהו דאפסיד אנפשי' ואין לו שום מענה וטענה.

ה. סי שיש לו מקום בבית המדרש אין לבניו ויוצאי חלציו ובאי כחו שום כח וחזקות בבית המדרש מצד חזקת אבות, רק אם מנהגים עצמם על פי תקנות האלת, ואם לאו אזי בטל חזקתם וזכותם מן בית המדרש רק יהודו להם הכסף כפי המבואר באות ד' ואין להם שום מענה וטענה.

ו. המנקסים והנהגת הבית המדרש יהיו נכתבים בלשון הקודש או יידיש דוקא, וגם באסיפה ידברו בלשון יידיש אשר כל האנשים הכשרים במדינה סדברים בו, גם עם בני ביתו ידברו בלשון יידיש, וכל שכן בבית המדרש או בעזרת נשים אסור לדבר בלשון אחרת רק בלשון יידיש, וכל אחד מחוייב למחות בדבר בכל מאמצי כחו.

ז. בשבת ויום אין להתפלל לפני התיבה מי שלא מבל או מי שמגלח זקנו כמו שמבואר לעיל אות ג', אפי' יאחרציים, וגם הכהנים הנגשים לדוכן יסבלו קודם עלותם לדוכן, ובחור אינו יורד לפני התיבה להתפלל בבית המדרש אפילו בחול.

ח. אם יזדמן שיהי דין ודברים בין אדם לחבירו בדבר שבממון, או מכה איזה סריבה כגון שבייש אותו וכדומה, אסור לילך לערכאות בלי רשות בית דין, ומי שילך בלי רשות בית דין לערכאות, או

שפע עניני הקהילה **חיים** קעג

שלא יאבה ללכת לדין תורה, או ילך ולא יקיים הפסק בית דין, אבד זכותו בבית המדרש.

ט. כל מי שמחזיק בתקנות הללו ויתפלל בקבישות בבית המדרש, אפילו עני שלא נקצב עליו מס מן הבית המדרש, יש לו דיעה בהנהגת הבית המדרש, וגם יוכל להיות ממנהלי הבית המדרש כאחד הנגידים.

י. אם יזדמן אשר אחד מכל אלו המבואריס לעיל אות ג' ד' שמשכירים מקומם עד שיתקנו דרכם וירצו לשוב מדרכם, תשובתם וקבלת דברי חבירות יהי בפני המשה תלמידי חכמים הסידים ואנשי מעשה מאנשי הבית המדרש אשר יבחרו אנשי הבית המדרש, וגם כל ספק בענין התקנות ידונו הם.

יא. כל הבא לבית המדרש להתפלל יזהר משיחה בסילה בשעת קריאת שמע ותפילה וקריאת התורה, וכל העובר על זה נתערין בו, ואין רשות לשבור לפני התיבה להתפלל רק ברשות הגבאים אם יהיו שם בזמן הקבוע לתפילה.

יב. ליתן ספר תורה לבית המדרש, או להוציא ספר תורה מבית המדרש, אי אפשר רק ברשות כל מנהלי הבית המדרש.

יג. בחור אינו שולה בשבת לשבעה קרואים, וביום טוב להמשה קרואים, וביום כפורים לששה קרואים, ולא לארבע פרשיות מספיר, ולא למפטיר במעשה מרכבה, חוץ מהתן לפני התורה.

יד. אם חיו ברבות הימים ימצאו אנשים יוצאים נגד תקנות הללו, אפילו יהי חיו רובא דרובא, והמחזיקים התקנות יהיו מיעוטא דמיעוטא, במלו הרוב לפני המישם, ואפילו אם יהי מיעוט המחזיקים חיו עניים אף על פי כן אין להשוברים שום דעה וזכות בבית המדרש, רק יזהרו להם המתון אשר נתנו בעד מושבותם כפי המבואר באות ד'.

קעד **ששע** מכתבי תורה **חיים**

מו. תקנות האלו עשינו לתקנות קבועות לנו ולזרעינו אחרינו עד שלם ועד, באופן שאין רשות לדורות הבאים לשנות כל דהו, אפילו על פי חכם וגדול הדור, כי חמה שרירים וקיימים נאמנים ונחמדים לעד. והשם יתברך יהי בעזרתינו סלה לחפות לבביו אליו ללכת בכל דרכיו ולשמור מצותיו ותוקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו, ולא תמיש התורה מפינו וזרעינו וזרע זרעינו עד ביאת גואל צדק במהרה ביומינו אמן.

כה"ח ויך למספר בני ישראל, למדר וישבתם במח שמרית לפיק.

מכתבי הרבנים בדבר פילוג הקהלה, מתוך קונטרס 'משפט צדק'

(שייך לפרק ו'-ז')

ונתנו גוונו למכים ופניני למורמים
אך ורק למען ד' ותורתו הקדושה.
בזכות זה בודאי ירחם אב הרחמן
עלינו ועל עוללנו וטפינו שנזכה
בעזהי"ת להביא לידי גמר מחשבתנו
שתהי' לשם ולתפארת לכל היראים
דמדיגתנו עד ביאת גואל צדק בב"א.

מנהלי קהל עדת אוימ. ארטה. ספרד קלוזש
אול"י ו' עשק "בהעלותך את הנרות" אתפא"ר לפ"ק.

מכתב מהרב הגאון מסאטמאר שליט"א.

ב"ה. לכבוד האלופים והנגידים יראים וחרדים, ספונים וחשובים, איש כפי מהללו, יברך ד' חילו, אנשי קהל עדת ישרון ארטה. סגרדים בעיר קלויזענבורג יע"א.

ע"ד שאלתכם אשר הצעתם לפני לידע חוו"ד בענין אשר לפניכם אם נכון הדבר להפרד מקהל ארטה. דשם, מאחר שכל תהלוכתם והנהגותיהם, וענינם למרות רוח יראי ד' ולחושבי שמו, ושואפים לדחות הציונים בכל מדרך כף רגליהם וכבר בנו למו חרבות בית לימד נערים אשר לא כדת של תורה, והנה אין ספק כי הטבתם לעשות להפרד מהם להיות קהל עדת יראים בפ"ע להציל את שארית ישראל מרדת שחת חי'.

ובל אשר יראת ד' נגעה בלבבו בל"ם ימצא חפץ לבבו בהבדל מהם ומהמונם, ואם לא תדעי היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וכותינו הגאונים הצדיקים אשר בארץ הטה שמסרו נפשם לד' ולתורתו זה יותר מחמשים שנה בעת אשר החל רוח חדש לפעם בקרבינו עמנו להשחית ולבלע את הקודש והמקדש במדינותינו, וחפץ ד' בידם הצלוח להקהל ולעמוד על נפשם שלא להיות עמהם אחת ויתפרדו כל פועלי און, ומאז ועד עתה עלו ונתגללו קהלות בפרט והמדינה בכלל בעניני תורה ויראה, ולולי ד' שמר לנו להבדל מהם ככר נשבחה תורת מישראל עיכ"ח חזקו ואמצו בעבד עם ד' ותורתו ויתקדש שם שמים בהתורה על ידכם, וכאשר כבר החלותם לעשות ברוכים בחצץ עליון יתש"ש להשיג רשיון מטעם הממשלה להפרד

ד

להפרד מהם ולהיות קהל ד' בס"ע, אמנם שלא יצא חיו תקלה למא
ולילוף ממקלקלתם לעשות במתכונתה בקהלות אחרות שלא יהיה
הבערה לחלק מחנה העבריים לשני מחנות במחלוקה שלא לש"ש,
מהנכון להושיב ב"ד בזבל"א ובזבל"א להציע לפניהם כל הנעשה
שמה אשר יורו לכם כדת מה לעשות, אם כי אין ספק

אשר כל שלשה ושלשה ביה"צ מרבנים שיחיי
„מדינותני" אשר ישבו כסאות למשפט ימצאו
כי נכון הדבר להצדיק מעליכם וכל מחלוקה

שהיא לש"ש סופה להתקיים, עכ"ז מהנכון להושיב בירו"צ על כך,
ושלא להמשיך הדבר לאין קץ ולאין תכלית בטוענת ומענות בענין
בחירות בוד"צ מצד הקהל דשם מהראוי להתרות בהם שבמשך
זמן ידיע יבחרו להם דיין מצדם ואם לא יחישו לכם

יצאתם י"ח ידי שמים וידי בריות ותוכלו לעשות
צעדים ליסד קהלתכם ולבחור לכם שו"ב מבלי
לחוש למאומה וה' עמכם ויתרומם קרן התורה והיראה על

ידיכם עד נזכה לראות בישובת ישראל כחפצם וחפץ לבבכם הטוב.
כו"ח יום א' בהעלותך תפא"ר לס"ק פה סאמאר יע"א.

הק' **אליעזר דוד** בלאמויר עמרם גרו"ו וצלהה"ו.

מכתב מהרב הגאון מקראלי שליט"א.

ב"ה לכבוד מנהלי וטובי ק"ק ארטה, ספרד בקלויזענבורג יע"א.

ע"ד שאלתכם אם יפה עשיתם במה שנפרדתם מקהל ארטה, דשם
דעו כי כל יראי השם במדינותינו שמחו

לקראת השמועה והמפורסם איצ ראי מה שנעשה זה בשנה
שנים ממנדעי קהל השם למורת רוח כל מי אשר מחזיק באמונת
וקבלת אבותינו ורבותינו זצ"ל לעקר ולשרש נגד הארמתמיים
ולחרף ולגדף גדולי ישראל שוכני עפר במכתבי עתים והשוות
של דופי, ע"כ כל מי אשר נפרד מהם לחצי

נפשו ונפשות זרעו אחריו לבלי להלכד ברשם

ו ממנו שם לכלל ישראל. כדין וכדת עשו

אולם בכלל זה אם הצד שכנגדכם יש להם טענות נגד הצירוף אם יכינו להציע טענותיהם בפני בי"ד המרוצה לשני הצדדים במשך שבועים החיוב עליכם לעמוד עמהם לדין ואם האמת בפיכם שכבר בקשתם מראשי הקהל דשם שיעמדו אתכם לדין ולא הטו אזנם לקול בקשתכם אין לכם לחוש עוד לקבל רב ושו"ב בקהלתכם וחפץ ד'

בידכם יצליח להרים קרן התורה והארטה. דמדינתינו.

קה"ו כראלי א' בהעליתך תפא"ר לפ"ק.

ה"ק **שאול בראך** מגייטרא יע"א.

מכתב מהרב הגאון משאמלויא שליט"א.

ב"ה. שו"ר לכבוד האלופים הנכבדים יראי השם וחושבי שמו מנהלי ומובי קהל עדת ישרון ארטה. ספרדים בק"ק קלו"ב יע"ע הי"ו.

אשר השתם אותי להגיד לכם חו"ד אם נכון הדבר ויפה עשיתם שעזבתם את מהל ארט. דשם ונפרדתם מהם להיות מעתה עדה מיוחדת להתנהג בדרכי אבותינו הקדושים. מה זה שאלה?

הלא התנהגות הקהלה דשם זה שנים אשר הוא לחרפה ולמורת רוח לכל היראים דמדינתינו והמה ומוריהם מחרפים ומגדפים את רבותינו הגדולים שוכני עפר. זי"ע במכתבי עתים וכדרשות של דופי ונם בנו להם בית הספר לנערים בדרך המתחדשים אשר משם בלי ספק תצא ותפוג תורה לגמרי. לכן מאוד אשמח להגיד

לכם כי חטבתם לעשות ויתקדש ש"ש על ידיכם

ויה"ר שיעלה בידכם לחזק הדת ולרומם קרן תוה"ק בעירכם ללמוד וללמד לשמור ולעשות בדרך הישן והמקובל לנו מרבותינו הקדושים ותתבו ותנחלו בתורה וביראה בעושר ואושר ויראו הכל כי שם ה' נקרא עליכם כאוה"ה אכי"ר. ואם כדבריכם שכבר בקשתם מראשי הקהלה דשם לעמוד עמכם לדין תורה ולא הטו אזנם לקול דבריכם ישאין אתם לקבל לכם רב ושו"ב בקהלתכם וחפץ

ד' בידכם יצליח.

הב"ד המבור לכבוד התוה"ק אול"נ לס' בהעלותך תפא"ר פה שאמלוי יצ"ו

ה"ק **שלמה וולמן עדרענרייך** אבדפ"ק.

ב"ה.

ו

שאלה שהציע הרב הגאון מטאשינאד שליט"א לפני הרב הגאון מאודע שליט"א.

בימי הספירה, עוז ותפארה, לאיש נאזר בגבורה, ארז בלבנון לפני שמש שמו ינון הי"ה כ"ק אדמו"ר החקוק במורשי לבבי, הרב הגאון האדיר, צדיק כביר, מופת הדור והדרו, פאר הזמן וכתרו, מרא דכולא תלמודא, וכו' כהש"ת מרן ר' מ ר ד כ ו נ ק ל ע ר ה ח"ו נס"ו האב"ד ור"מ בק"ק ה' מאד יע"א.

אחדש"ה ושתוה"ק הנני לבקש אל כ"ק אדמו"ר שליט"א שלא ישית עלי חטאת על אשר הנני מעמים עליו במכתבי הנוכחי אף כי ידענא בי' בחילשת מוגו של כ"ק הד"נ נ"י אבל ההכרח יאלצנו בענין נשגב וגדול הנוגע לכלל ישראל במדינתנו, ואולי גם במדינות אהרות אמרתי בלבבי לא אובל הבר מאומה בזה עד אשר אתיעץ עם איזה גאונים מפורסמים אשר כל בית ישראל נשען עליהם ואל מי מקדושים אפנה—מקודם אם לא למעכ"ק מרן שליט"א הדבק ברעיוני, וידענא בי' שכל דרכיו ומפעליו בלתי לה' לבדו, וה' אתו שהלכה כמותו, לכן תקותי חזקה שלא יסגר בעדי שערי התשובה ויודיענו דעת קדשו דעת תורה ודעת נוטה.

ונופא דעובדא הכי הוי, בשנת תרע"ט העל"ט סיבות שונות הניעו את אנשי עיר קלויזענבורג יצ"ו לעשות צעדים ופעולות ליסד חברה לאומית ישראלית "יידישע נאציאנאל־פערבאנד" על בסיס וכן הציוני, ועלתה בידם ע"י השתדלות הרב אב"ד שלהם, אשר אסף וקיבץ את כל המחנות אל ב"ת הטעאטער אוראניא ושם דרש ליסד ולחזק את האידעאל הלאומי הציוני ובחלקת לשונו וחלקלקות שפתיו ערב לבו לגשת ולדבר סרה נגד גאוני דור שלפנינו מצוקי ארצנו זצוקללה"ה ע"ע שיסדו הארטהאדקסיע וחילקו עמינו לשנים ולשלוש מחנות כי לדעתו טוב הי' גם או לאגדם באגודה אחת בקשה חזק ואמץ ולא יתפרדו איש מעל אחיו ובהנה ובהנה . . . וכאשר באה השמועה הלזו באזני היראים מיעיר הנ"ל הציעו את הענין אל הצענטראלקאנצלייא בבודאפעסט ע"י אמצעות הקהלה הי"ו שיעשו אונטערזוכונג מהחה"ש שנתהוו ע"י דרשה הנ"ל אבל בנתים נשתנה הענין וחקאנצלייא לא יכלה לעזור להם, ויהי בהבות הימים כאשר ראו שהרוח החדשה הבה שורש בלב הרבה אנשים מעדת היראים בכללי ובפרט בלבב אנשים המסויימים העומדים בראש העדה גם בי עלתה בידם ליסד בית תלמוד עברי בשם תרבות יבונה אשר המורים ומלמדים שפת העבר אין אומן בהם עלה מורך בלבב ההמה אנשים מהיראים שלא ילכדו הם ואנשי ביתם צעירי הצאן מרשת זו וילכו אלה ויבאו בבריתו אחד להפרד מעדת ארמה, ויהי לעדה מיוחדת בשם ארמה, ספרד וקבלו ע"ז רשיון ממעם הממשלה ויקבלו

וקבלו להם רב בפ"ע ושובי"ם מיוחדים, אבל העדה הגדולה ערערו ע"ז ועשו הרבה צעדים לתוך השלום ולא עלתה בידם שיחזרו ויבאו בברית אתם, ונמנר ביניהם שיעמדו לד"ת בז"ב וז"ב ומטעם הארטה. צענטראלקאנצליי"א נבחר מך ערב להיות חמש.

ועכשו בתחילת חודש אדר העל"ט הלכנו שמה לישב במאות למשפט ומרם ישבנו לדין (כי היו מניעות בישובת הבד"צ לא בדרנו מי גרם את זאת) צעקו המורשים מקהל ארטה, הישנה שנעשו שלום ביניהם ואם יראה הב"ד שעישו איזה דבר המתנגד להתוה"ק מוכנים לחזור בתשובה והלא כבר התחילו להטיב דרכם כי הרב הזקן עזב את משמרתו וקבלו רב חדש את בן הרב הנ"ל אשר הוא דרש ברבים נגד הציונים והב"ד יורו להם מה להם עוד לעשות ובת הספרדים לא השיבו ע"ז דעתם באיזה הם מרוצים שנתנוך השלום רק בתוך הטענות שהציעו לפני הבד"צ גזרו אומר שמעתה אין להם אומן בקהל יען שרואים שעלה בידי הרב הזקן לנטוע בלב עדתו רוח הציוני ובבר נתפשט אצל רוב אנשי העדה ומי יוכל מלט אותם מהם לאחר זמן. אבל הקהלה הישנה צווחים ככרוכי שיורו להם כי הלא הם מוכנים לשוב בתשובה שלמה ואם באמנה הרוח אשר העם בקרבם היא נגד ת תוה"ק יעזבו דרך הזה ובית התלמוד אשר העמידו אם כי לפי דעתם לטובה יחשב לקיום הדת אבל ע"ז אם הרבנים הנאונים יגזרו אומר שהוא נגד התוה"ק לא יתמכו אותו מקופת הקהל כי הלא גם עתה לא הקהלה העמידה את בית התלמוד תבבות רק אנשים מסוימים מהקהל וראש הקהל מצד עצמם לא מצד הקהלה והקהלה נותנות רק תמיכה לנערים עניים והדירה הוא של הקהל, גם מוכן הפארשטאנד שהוא עתה בראש לעזוב את משמרתו ויבחרו אחרים כטוב בעיניהם, והספ־דינ מוענים נגד זה יען שהמה גם הוראים שנשארו בקהלה הישנה המה מתעסים נגד המתחדשים אשר רוח חדשה שורר בקרבם אין להם לקוות שיתהווה איזה שינוי לטובה (אחרי שמעי טענות הללו שאלתי בודדות את אחד מהמורשים אשר לפי השערתי הברתיו לאיש אמונים אם יש בכוחו לפעול אצל הקהלה הגדולה שלא יבחרו במקומו של שבעים אנשים שיש להם איש אשר הוא מחלל שבת בפרהסיא, הבר הוא לכת הציונים? ע"ז השיב לי שע"ז יוכל נאראנציא שהקהלה לא יהיו ברוח הציוני אבל אי לדון על ההתנהגות האנשים בביתם) גם בואו לביתי מקלו"ב מצד העדה הישנה שמובנת לתת קאנצעס אענן לעובה הקהלה החדשה אם יתאחדו והיו לעם אחד ועתה יורנו נא רבנו דעת קדשו? 1) אם עפ"י דתוה"ק היו בכוחם להפר"ד לגמרי להיות לעדה מיוחדת בכל פרטי ענינים כנ"ל? 2) ואת"ל הן שהיו בכוחם אבל עתה שרוצים להטיב מעשיהם וקבלו רב חדש אם יכולין הם להתם להחזר לשותפות קהלה הישנה להיות לעם אחד כמקדם?

והיור

והיות שאני רוצה לשמור את הנייטראליטעט לא אגלה דעתי בזה ואין אתי מדבר כעת במה שנוגע להלכה לפענ"ד. והנני ממתין ומיחל לתשובת הדג"ק הי"ו נס"ו ונא להורות לי הדרך אשר נלך בה כי כבר מלתי אמורה בריש מכתבי כי הוא ענין הנוגע לכלל ישראל, ותקותי חזקה שהרג"ק ישקול ה. בר הדק היטב במאזני שכלו הצח ויגלה לי עצתו הטהורה בזה. והנני בזה בדשתוה"ק בצפוי להרמת קרן ותוה"ק והיראה ובאוי"ת בריאות יופא ואריבות ומים ושנים להבנו הי"ו.

טאשנאד, יע"א במטמונים ת־פ"ב לפ"ק.

ה"ק **מרדכי** במהרי"ז ז"ל **בריסק**

בסגנון זה בתבתי גם להרבנים הגאונים המפורסמים מוהרי דורנו מראדאמישלא, וואיטצען, סעמיהאלי. הע"י.

תשובת הרב הגאון אבדק"ה מאד שליט"א.

בעזהי"ת יום ה' י"ד למבנ"י תרפ"ב לפ"ק מאד יצ"ו.

שוב"ט על ראש יהידי הה"ה כבוד הה"הגה"צ בנש"ק בש"ת מו"ה מרדכי ב ר י ס ק נ"י אב"ד ק"ק טאשנאד יצ"ו.

אחדש"ה הנני במודיע כי נק"מ כת"ה בא לידי, והנה ע"ד המאורע בקלויזענבורג אשר לשמע אוזן האבה נפשינו ומאז גליתי דעתי כי הציונים לפי"ד הש"ע ודעת הפ"ת מי"

ק"ט ה"ה כמומרים לכה"ת. ומאשר התפרדו מהם אנשי מעשה לעדה בפני עצמו בשם "ארטה", ספרדים" וכמר קבלו רב מיוחד ושו"ב ולהם גאבעללא בפני עצמו וכמו התנהגות היראים קיים במדינת אונגארן בתקנותיהם עפ"י ד"ת ושי"ע נפרדים מאי מקרא נעאלאנגן, וידוע כי כת הנ"ל תמיד מתאוים ומהדרים בכל מיני להתאחד עם היראים ארטה ומבטיחים לעשות כאשר יושל עליהם בן קהל קל"ב הציונים אומרים עשות תשובה כאשר יגזור עליהם ושוב יתאחדו יחדיו, ואנשי הספרדים מאנו לחזור לקהל הנ"ל כי לא יאמנו דבריהם וירא"ם לנפשם שלא ילכדו ברשתם ועיב הושיבו בד"צ מטעם הממונה בקאנצלייא ובתי"ד נבחר ונתמנה לחמש ע"י ועי"כ נועץ במך ערכי האיך לירון האי דינא, ואם המיבו אשר ישבו קהל ספרדים והנה מכל משמר נדבר ע"ד הלכה פשוטה והקיצור הה"ה ת' הרשד"ם ביו"ד סי' צ"ז שהי' כיו"ב בק"ק קאנסטאנצא שנשרפו

שנתרבו יחידי סגולה מקהל ביהכ"נ א' שנקר' (גרוש) והקהל הישינה צוחה עליהם שחטאו בזה וגם כי התקינו תקנה שאין שום רשות ליחידים להפרד מתוך קהלם והאריך בתשובה הנ"ל כי שורת הדין עם הספרדים מכמה טעמים, והראשון בטעמו לעיקר יען כי הפרידה היתה קודם תקנה הנ"ל אין כח בתקנתו לבטל התיסדות קהלה חדשה ועוד הביא דברי המרדכי ות' מהרי"ק אשר הובא ג"כ בש"ע חו"מ ה' ש' בי מי שמקיים המנהג אשר מקדמת דנא ידו על עליונה ונאמן בכל דבריו נגד מי ששוען נגד המנהג וקהל הישנה שינו מנהגי וקהל חדש מקיים המנהגים אשר הי' מקדם וע"כ לא עברו שום חשא ועולה בהפרד מעליהם, וא"כ בנ"ז כמ"כ דבזמן שיסדו

עצת נפתולי להעמיד הקהלה לפי דעות הנפסדות

של הציונית הא-אז חי' כל היראים מצווים

ועומדים לצאת מתוך קהל כמו היראים מכת

הנעלאגען כמ"ש גדולים ונאמנים בדור שלפנינו

והציונים ידוע שהם עוד גרועים יותר באשר

הפירה בפומייהו בפרהסי' ובפומבי' וא"כ

היראים הטוב עשו כמצוה עלינו בכל אתר ואתר

ולע"ע אשר כת הנ"ל אומרים שרוצים בתשובה ולהסיר הציונית זהו אדר שנתיסד ועומד קהל ספרדים-א"כ כל מה שעשו קהל

יראים הן בתקנתן הן בקבלת הרב מיוחד ושו"ב

וגאבעללע שלהם כיימת ולא יזיז זיז על שהוא

נידם על עליונה כמו בעובדא דמהרשד"ם. וגם טעם כי

בוודאי שייך בפשיטות שהיראים מקיימים מנהגים שהי' מאז בקהל ארטה מקדם וקהל כת הנ"ל שינו מנהגי להרע וע"כ הם וישמיהם ירן על תחיונה. ואם ברצונם לחזור בתשובה

שלימה צרוכים לבא ולחסות תחת כנפי ארטה

ספרדים ולהשתעבד לתקנתן וכמ"כ להעומדים

על הפרידים ה"ה הרב הנבחר ושו"ב ולאק"ט.

ואם קהל ספרדים עשו תקנה שלא יהי' נבחרים אנשים כנ"ל ודאי קיימת כמ"ש לעיל וגם בלא תקנה מיוחדת עכ"ז פשיטא דקהל הספרדים נתיסד עפ"י ד"ת וש"ע כמו תקנות היראים באונגארן שהוא ראשות דבר כל התקנות להיות כל תהליכות

הקהילה עפ"י ש"ע והא מבואר בח"מ ססי' ל"ז דטובי העיר צרוכים להיות כשרים כמו דיינים ופסולי עדות פסול להיות דיין כמ"ש בח"מ סי' ז' ומהלל ש"ק פשיטא דפסול לעדות ודיינות וממילא פסול להיות מטובי העיר עיי"ש. (ועי"ש במהרשד"ם עוד ב' טעמים ששייכים הכא).

ודנה עד כאן דברינו משורת ההלכה. ומה שהוא לענין שמירת נפשות שלא יהי' נלכדים ברשתם אם יותן להם אומן אמונים הלא דברי ת' מהר"ם שיק חאו"ח מלא מזה מסי' ד"ש עד סי' ש"י ובפרט בסי' ל"ז אשר באר היטב בחוזרי' בתשובה היינו לפני אבינו שבשמים בוחן כליות ולב הוא יודע מחשבות אך אנו בני אדם במה יאמנו דבריהם. ע"כ אין לסמוך עד"ז ובמ"ש בח"מ סי' ל"ד עד שילך למקום שאין מכירין וכו"ב ועיין ביו"ד סי' ק"ט סעי' ט"ו ומעתה פשיטא הדין עם קהל ספרדים.

הלא יראה כת"ה מה זו תשובה אם עוד בית תלמיד שלהם שהוא בלימודיהם דרך מינות עוד קיים בידם וכטובי ושרץ בידו, וכמ"ש במהר"ם שיק סי' ל"ז הנ"ל ואני ראה עוד בהקהל אחת נייטרא שהתאחדו הקונגרעסלער עם הארטה. היראים הי' לפוקי ומכשלה כי באיזה זמנים שהי' צרוכים לקבלת הרב דוקא ודוקא הי' רנצים ביד חזקה לבחור דאקטא־ ראבבי מההל נעאלאגען. ורק ברב שרחות יניעור התחזק היראים שקבלי ברוב דעות ור"ש, ובאיזה זמנים עשו מהלוקח נצים וריבים וכמעט לא הי' ביד הרב לבא לבהכ"נ ע"י זלזולום ולצנות שלהם עד שגברי ידם ובס"ד הצליח בידו להבריח שיפ־דו מתוך הקהילה ושבו למקומה כמקדם והפוכי מטרתי ל"ל גם כי לאו בכל יומא אתרחיש ניסו כנ"ל. ע"כ לדעתי העניי' טובה חפירדה ומ"מ אין נסגרי דלתי התשובה הלא בידם להשתעבד תחת תקנת ותהלכות של קהל ארטה. הספרדים ועפ"י דברי הרב הגאון הצדיק כאשר יאמר כן יקום, וואי מצוה לכל או"א אשר בו יבא לחסות בצל קהל יראים ארטה. ספרדים אולם צרוך בדיקה אחרי כמובן.

קצר הכללי ופרטי ו) לע"ד לענין השלום בבר נאמר בת' מהר"ם שיק סי' של"ד כי גם מרן הגאון הידוע הי' אוהב שלום אך הנביא הוזהיר האמת והשלום אהבו, בראשית האמת יש על מכונו בשלימות אחיכ בא השלום וקדמת אשר יקוב הדין את

ג. **לכבד** מ״ש במג״א סי׳ קנ״ד ״היו להאריטה״. הספרדים עוד גאבעללא וקולטום מיוחדת.

ד. **פשיטא** ראם לא יעשו תשובה הגונה להנ״ל יאסרו לכל דבר שבקדושה כמו הנעאלאגען כי הם גרועים יותר (ופמ״ש הרבנים חאוגים בויבענבירגען).

ה. **דשולדע** שלהם הנקרא ״חרבות״ יאסור באסור וכמ״ש במס׳ שבת דף קט״ז ע״י״ש.

ובמדור הדבהים כבר ביארתי בס״ד בפתח דברינו. וידעתיך כתה״ה חכם עיניו בראשו בחכמה ודעת ויראת ה׳ אוצרו וכן נזכה עם אחב״י לשמוע קול מבשר ממרומים בקרב הימים ליראות בראש שמחת עולם כאוו״פ הטהורה ונפש ידידו דו.ש״ת.

ה״ק **מרדכי ליב ווינקלער** פה מא־יצ״ו.

תשובת הרב הגאון אבדק״ק ראדאמישלא שליט״א.

הנה נדרשתי גם אנכי מבבוד הרה״ג המפורסים האבדק״ק מאשנאד נ״י אשר הוא נבחר לחמש בדבר הדו״ד שבקהל קלויזענבורג לחוות דעתי בדבר הדו״ד שבקהלה הנ״ל על דבר שנפרדו הוראים מקהל הישן וכבלו להם רב ושו״ב מיוחדים ועשו להם הכנסת השחיטה מיו״ד ונפ״ד ולגמרי מקהל הישן בכל ענינים וקהל הישן מוחים בם מלהפרד שעי״ז יהי׳ גרעון להכנסת הקהל שלהם ורצונם שנם עתה יהי׳ לקהלה אחת ומבטיחים שיתנהגו בעניני הקהלה עפ״י דתוה״ק. הנה לדעתי הדבר ברור ופשוט שיפה עשו הוראים במה שנפרדו מקהל הישן אחרי שבעו״ה מהעומר בראש קהל עדתם ניתהווה הילול השם גדול שנתחבר לכת הציוני אשר בעו״ה ידוע שכ״ת הנ״ל רצונם להרום חי׳ כל עניני דתיה״ק, ואינם מאמינים במואת משיח צדקינו ב״ב, והראיש שלהם דרש בעו״ה דרשות נגד יסודי דוהה״ק והכנסת הקהל יסדו בית לימוד לעניני חכמת חוצונית נגד רצון כת הוראים. א״כ פשיטא דיפה עשו כת הוראים שנפרדו מהם כמפורש במתני׳ סוף פאה. דצ״ט אומרין כך ואחד אומר כך שומעין לזה שאומר כהלכה וכדיע״ש רבינו בעל התומים זצ״ל הבהכל שאינו בכלל ספק ל״ש לומר אחרי רבים להטות והנ״ן בנידון דידן שבעו״ה שחרבה יצאו להרס דתוה״ק בוודאי מצוה גדולה עשו מיעוט הוראים שנפרדו מהם למען לא ילכדו בניהם חי׳ ג״כ במצודת הרשעה ויהוע דבפק״נ אין הולכין אחר הרוב ובחבו בתוס׳ יומא דף ה׳ דצריכין לראות בכל ענין שלא יהרוג אדם מישראל ויודע מ״ש בשאלתות דנדול המחטיא את חבירו יותר מההורגו וא״ב אם בפק״נ הרשעה למועט מכ״ש דהמיעוט צריכין לחוש על נפשם ועל נפ״ש בניהם

ש

בניהם לבל יתגרבו בין כת המהרסים דחיי עולם עומד חמיר מחיי עולם עובר. ומפורש בחו"מ סי' רכ"א דאם יש לו משרת וחושש שיגנוב לו יכול לסלקו אף תוך זמנו ועיין שו"ת ד"ח חיב. ומה שאומרים קהל הישן שרצונם לחזור בהשובה

ויהי' הנהגת הקהל עפי' התוה"ק לדעתי אין

החיוב על כת היראים להאמינם על זה שכבר

הורע חזקתם ואף דמצינו בש"ע המקדש ע"מ שאני צדיק

אמרינן שמא חזרו בתשובה זה רק משום חומר א"א חוששין למיעוט וגם משום שאמר נ"ב שאני צדיק כמ"ש הב"ש וכ"ז אדם לגבי נפשו אבל אין החיוב על המיעוט להאמין להם כיון שעכ"פ כבר הורע חזקתם ונפרדו כדין שוב הקהל החדש שנפרדו חשיבו

מוחזקים בעניני ההכנסות שלהם ואינם מחויבים

מספק לכנום לשותפות מחדש עם אנשים שיש להם בית מיחוש שלא יתנהגו כשורה בעניני הד"ת בפרט שהדבר ברור

לעיני כל בן דעת שכ"ז ששורש הרע מכת הצווני

בוער בקרבם בטח לא יוכלו להתאחד עם כת

היראים ע"כ ח"ו אם יתחברו עמהם מחדש. יגיעו

ע"ז כמה מכשולות בעניני הדת"ק ע"כ לדעתי

מצוה גדולה למי שיראת ד' נוגע בלבו להיות

מסיע לכת היראים שיבול להיות קהל בפני

עצמם עם כל ההכנסות מעניני שחיטה וכדומה

שיבולי להחזיק רב גדול בתוי"ר ושו"ב יראים

וחשי"ת ירום קרן התורה במהרה ומחטת שהדבר פשוט

ובלבר לא אוכל להאריך.

דברי המצפה לישועה הבעה"ח פה ק"ק קאששוי

ה"ק **שמואל ענגעל**

אבדק"ס ראדאמישלא כעת בין הגולים פה חמיל

(מקום החותם.)

תשובת הרב הגאון אבודק"ס וויצען שליט"א.

אחדשה"ק על דבר אשר נדרשתי ממעכת"ה נ"י לחוות לו דעתי בענין מקהלות קלויזענבורג אשר ירא"ד, שם לחלק יצאו מקהלה הגדולה ועתה מבקשים מהאנשים שיחזרו ליבנם בברית קהלה אחת, ועתה הדבר הגוע לפני ביד"ו ואשר מע"כ נשלח לשם מבית הקאנצליא דמדינה ההוא העומדים לפקח על עניני הקהלות שרתחי' ע"ד אשר קצוי מרבותינו על יפוד הא"ט) ואומרים שרוצים לעשות חשובה להטיב דרכם ורוצים שהביד יברוכו אותם להניד להם עפ"י ד"ת שמחויבים ליכנס בברית הקהלה והנה שמתי עיוני ברפר גדול הזה ודעתי שאין להכריח יראי ה' שבקהלת ספרד שיכנסו שוב בקהלה הגדולה ורשאים לקבל להם שו"ב ורב על ידי הכנסות הגאבעללא והוא דהנה מבואר בחו"מ סי' קס"ג דמיעוט כופין להמרובים שיבנה להם חומה ודבר זה פשוט שלא יגרע העמדת חומה להיות מחסה נגד רוח, הזמן החדשות ונגד הצוניות בפרט וא"כ היכולת הוא ביד המיעוט לבקש כך מהקהלה קודם שנפרדו להעמיד חומה וגדר נגד מהרסי הדת (ומה רק אפשר אם יקיימו השטאמוט אשר נתיסד או מגדולי אוננארן שאין רשאין לבחור למנהגי הקהלה אנשים המחללי שבת שפסול עפ"י דין להיות עדים או דיינים כמבואר בסימן ל"ו וא"כ הם עומדים בלי חומה וגדר) ובאמת נודע לי שכן עשו הקהלה החדשה שבקשו מהם כך והת"ו בהם שבאמת לא יעשו כן אוי חם מובנים לצאת מהקהל לבנות להם לעצמם חומה וגדר ואין שומע להם בהקהלה הגדולה ולא עוד העמידו שם און לילדי ישראל "תרבות" להיות להם למכשול אוך ע"כ אבדו חזקתם ובאלי מחלו להם את ההכנסות מהם ושיהי' להם רשות לבנות החומה והכנסות שלהם וא"כ את שעתה רוצים להסיב דרכם וחושבים כיון שמגלין דעתם שרוצים ומוכנים לבנות החומה דהיינו לסגור בית און "תרבות" לקיים השטאמוט שמי שמחלל שבת אין רשאין להעמידו ולבחור בתוך הקהלה וראשי עדה ממילא יהי' פסולין לעסק ביד ירא ד' שבקהלה החדשה לבנות החומה לבדם משלהם הנה מבואר בן בקרא שאמרו ישראל לא לכם ולנו לבנות חומות העיר ירושלים הקדושה בית אלקינו דהיינו מאחר שראו שרצו שונאי ישראל לבטל בנין העיר בית אלקינו שוב אין נותנים אומן בם כן יכולין גם עתה לומר שאין נותנים להם אומן ולא לנו ולכם לבנות החומה והגדר לכן אין לביד"ו לכוף אותם שיכנסו בברית הקהלה ולעסק בידם לבנות החומה בפרט שבבר התחלו בהבנין וקבלי להם רב אשר בהם שהוא יעמוד בפרץ א"כ אדרבה המתחיל במצוה אומרים לו

גמור וכפי הדין אשר בארנו דהרי אז המיעוט בקשו לבנות להם חומת העיר ולארצו והלכו המועט והעמידו החומה משלהם הרי רשאין להרוס החומה שכבר נבנתה כמעט במו רגע כיון שהחומה היא טוב גם להמרובים כן בזה החומה שהתחילו הוא טובה גם להרוב שבאים רוצים להטיב

דרכם הלא יכולין ליכנס בקהלה החדשה תחת כנפי הרב אשר

בידו לעמוד בפרץ, והנני בזה בדשתה"ק ונזכה להעמיד הדת על

תלה ולבנות בנין ביהמ"ק על תלה במהרה

ישעי' הי"ק **זילבערשטיין** רב דקה"י פה ווייצען.

תשובת הרב הגאון אבדק"ק סעמיהאלי שליט"א.

ב"ה. שוכיט לכבוד ידידי הרב הגאון נחמד ונעים בש"ת מו"ה מרדכי ברים"ק נ"י אבדק"ק טאשנאד והגליל.

אחדשה"ט קבלתי מכתבו לישאול חו"ד אבו עפ"י דתוה"ק יש לכוף את העדה הנקראת בעיד קב"ג בשם ארטה. ספרד שירתחברו להיות עדה אחת עם העדה הגדולה טשם באשר שעיקר פירוד שלהם הי' בסיבת שהעדה הגדולה חתחברו לפת הנקראים בזמננו ציאָנִיסטען, ועתה אומרים שהם חוזרים בו, וע"ז הם רוצים שיבוטי הב"ד את קהל הנקראים א"טה. ספרד - שיתחברו עמהם, והספרדים אינם רוצים כי כבר קבלו עליהם רב ושו"ב ועשו גאבעללא מיוחרת. עכתו"ד שאלתו. הנה בגוף ענין הציוני כבר שמעתי בפעסט בהיותי באסופת הכאנעלייא עם גאוני מדינתנו שהוא מחריב את התורה והמצות ח"ו באשר שיסוד שלהם הוא שאין ללמוד תוה"ק וקיום המצות שייכות לאומה הישראלית ושיוכל להיות יהודי גם אם לא יקיים התורה והמצות וזה הוא באמת חרבן הדת, וכן שמעתי שהסכימו רבני וגאוני ז"ב באסיפה בגוו"ד וכן שמעתי כמעט מכל היראים ושלמים שבמדינות גאליציען שמעת שחתחיל להתפשט החלאת הזאת במדינתם נחרבו במעט כל הבתי מדרשים שהי' הבחורים לומדים שם תורה והתחילו ללמוד חבורים מתעים את לב האדם שחברו להם אנשים פוקרים, וכופרים באופן שאין סוף שענין הציוני הנהוג עתה הוא אבן נגף וצור מכשול לתורה שבכתב ושבע"פ ומטילא מובן שהפורד ממנו כפורד ממות לחיים, ולפי המתבאר ממילא מובן שיפה עשו הקהל והיחוד סגילה שפירשו מהם ונעשה לעדה מיוחדת ואך השאלה הוא שעתה גם הקהל הראשון שחוזרים בהם מחיות ציונים, מ"מ דעתי שא"א לבוא להכחיל הנפרד לחזור ולהתחבר עמהם משום דכיון דכשנפרדו או קבלו השו"ב והרב והי' או בהיתר כיון דאז היו ציונים א"כ מטילא הקבלה מקויימת וא"א לדחותם והא למה הדבר דומה למה דתנן באהיי

באותו"ד בסי' א' לענין נשחטות דמיתרין הדרגמ"ה ע"י מאה רבנים ליטא אשה אחרת ואם אח"כ נתרפא הראשונה מגרשין אותה ועיין בפת"ש שם הנוב"י שאפשר שאינו מחויב לגרש את הראשונה בלל, ועכ"פ לכ"ע אינו מחוייב לגרש את השני' כיון שנשאת בהיתר והה"ד הת כיון שמבלו השוב והרב ונפרדו בהיתר אף שאח"כ עשו הקהל הראשון תשובה מ"מ שוב א"א לבוא את הנפרדים שיגרשו משמשים שלהם ויתחברו להראשונים וברבר מה שכתב מעב"ת דאנשי הקהלה טוענים שחוזרים בת שובה תמהני דא"כ למה מחויקים עדיין השולע הנקראת תרבות הלוא ידיע דא"א להיות תשובה בלי עזיבת החטא דאל"כ הוי כטובל ושרץ בידו לכן מחויבים הב"ד לומר להם דאם באמת חוזרים בתשובה מחויבים לבטל השוהל מקודם, ועל כי לא הי'תי בביתי קצרתי, — דידו דו"ש וש"ת פה סעמיהאלי יע"א

שמעון גרינפעלד.

נ"ב הנה הגאון המובהק הנ"ל שליטא האריך עוד בבאן בתשובתו בשכלו הזך אך העתקנו רק מה שגוגע לשאלתונו לבסוף תשובתו כתוב עוד וז"ל:

הנה ורכי במה פעמים לכתיב בסוף תשובתי קיצורי הדברים העולים מרתוך התשובה למען לא יטעה הקורא בתוך רברי הסלפול להבין המסקנא ולכן אני כותב למעב"ת גם עתה קוצירי הדברים והם כי להעתי א"א לכוף אותם הי'ני את כהל המפרדים שיתחברו להעדה הגדולה מצד כמה טעמים והם:

א) **מחמת** כי כשנפרדו נפרדו בהיתר לאשר כי העדה הגדולה התחברו לכת הצינו' ואת שהרב המכים ויצוה להם לעשות כן מ"מ גם הרב הי' מחויב לבטל דעתו מפני דעת רוב ובמעט כל רבני המדינה והעולם ולא ניתן רשות להרב בעירו להנהוג בפי דעתו אלא ברבר שאינו ניגע לכל העולם אבל בדבר שהוא נוגע להעולם במו ענין נעאלאנ וארמה וכן ענין הציונו הנתפשט עתה כזה היא הוי כל המדינה כעיר אחד מחויב היחיד לבטל דעתו מפני הרוב ובמבואר היטב בקנמרם עין משפט של מינעט בענין הנעאלאגען והוא חדא.

ב) **אולם** עתה עוד לומר דהסברא נותנת דאדרבה אם יהי' ביחד יהי' מרובה ביניהם כי זה רצה לנהג על אופן זה וזה על אופן אחר ויש לחוש שיהי' חמיד מחלוקת ביניהם אבל כשיהי' לעדה אחרת כל אחד על מקומו תבא בשלום וכל העדה תנהג כרצונה ורצון אנשיה ולא יהי' שום קפוח ביניהם וכמו"ש מורי הגרי"ם שיק זי"ל בכמה תשובות ולפיכך לדעתי הקהלות עדיף וכמו"ש הגאלאגטי וכן בגאליציען בכמה עיירות מקומות.

פולמוס השחיטה מתוך קובץ 'בית ועד לחכמים'

(שייך לפרק י') בול"ח שנה ב', ז'

בית ועד לחכמים
יו"ל ע"י יוסף שמעון פאללאק סאטמאר
חוברת ז' שנה שניה.

ב"ה קלויזענבורג

שאלה.

(סי' ר"צ) אצל כהל ארט' זה עידנו אירע שבדקו השו"ב שלהם כהמה והבית הכוסות למטה הי' נסרך מעט לטרפיש ושכח מלבדוק אח"ז אחר ריעותא וכשנזכר לא מצא עוד את הטרפיש ובית הכוסות שכבר הי' נישלך ושאל השו"ב את האמ"ד דמהלם הרב מוה"ה עקיבא גלאזנער נ"י והתירה עפ"י אביו ויען דהרמ"א והגוב"י והפנים מאירות יבל האחרונים דעתם להחמיר אם לא ב"ד וכן הורה הרב הדיין של הקה"י ספרד מוה"ה אברהם משה שטיין שליט"א וגם השובים של דהה"י ספרד החליטו לאסור כי יותר שכיח מחט אם נסרך למטה אפי' רק מעט מאם נסרך למעלה ויען דהענין נוגע לכלל דמזה הבשר עישו סאלאמי' הנמכר לכל המדינה ע"ז נישאלה מבעלי הוראות לחוות דעתם בזה:

"מנהלי בית המורש ספרד".

ב"ה סעמיהאלי (המשך לסי' רב"ט)

(סי' רצ"א) והנה בדיח נחיב קי' מ"ל ומטיק נחילציס יליכח בייני ומילה סל ליבן חבל לחי ומבעס מכמי לרישוחח הוח ומטיק חלח דבכהב ים לחים על נחמקוס יגחמס גס זה חיל חידים קלח יבן נילה מהבי' שיוק בחלה הכיל בדבני מוהבי הגהיק זכיל בעבין זה הם בעיבי כדבר חילוס חלח סמחייבח לחלוק עליו ומבי כבידו חבדיל חבל ומכל הכיל יבח לבי דעבים הבו דלח להוסיק עלה ובליכח סיבו מלחה בעוקוס הבי זימים יבן בחס לח כמלח

מולעים

בול"ח שנה ב', ט'

בית ועד לחכמים

ב"ה

הנחה (סי' ש"ג) נעבי לכך עיל קמעמלכ צח לידי סקוגעלם ציח ועל לחכמים מיום עיו עצח דסחי סחח ולחיתי

נסי כ"ל סמכחלי ציח המלכם ספכד מקלויזענבוג יל"ו הליעו סחלם נחמכם סחחלה זו חיכחסם חלל קחל חכטח' דסס, ולחי עמלחי מסחומס חיך לין להס נוסח לסכוח סחחלה וסיפל המעסח בחלחה דכיס "הלחד" נמה סלומיס סהניח סכוקוח סי' נסכך מעט לטכסס, מזס מוכח סכלו לומל סהי' סיכלל גמוכס רק סחיחס ססיכלל בסטח מוטט, וזס ליחל סחחלה נסחל חלטח' דקחל חלטח' סי' רק כיל בעלמל, "סכיח" סצטח סכלח ס"ג סכוקוח סנמוך נמוקוס הסיכלל חס חין סס מחט לו קוץ נמקוס הסיכלל כי מצמוץ נמוקוס הסיכלל חס חין סס מחט לו קוץ נמקוס הסיכלל כי כן לכסס של הסוג"ס מסס וסוף נדוק ומכוסס חלמס סצכל סעט סיס מחט לו קוץ המוב מצפיים המם מכניסים זאת ומוליחים המחט לו סקוץ עוד טוס סיפחמי חכנס והניח סכוקוח וחס חין מכניסים המחט מצמוץ חין מוליחים נסוס פעס מחט נפניס החוב נניח סכוקוח לף לחמל סיס סמו הניח סכיקוח רק נוקין נסכס ג"כ וכמס פעמים מולחים מ"כ נסכס מחט לו יחל, חצל ציחלחו מחט החוב נסכי' חמל סצכי' וחמחטו מצמוץ ו לף הכניסו מצמוץ זאת לף סכיח כלל ונדוקס זו מסל נחמח חלק גדול

בית ועד לחכמים נט

מחמיהב נכוי עליו העלימו לותם לגמרי ולא הזכיר לותה כלל, "שליחים" מצעם מהדמן שלחה זו להסו"ג דקהל לרעטס, כסא ונתן בעניו זה עם הסו"ג כי לחרן הסו"ג דקהל קפרדים ומשה שכיסס הלכו יחד אל הסו"ג הזקן הרבני המופלג מו"ה זאב ליבי כ"י שחי' סו"ג בקלויזענבורג יותר מחרבעים שנה וגם כעת היה משמש עם שלל קהל לרעטס בחולי מיום הולחה בנדיקת סוטעין ובשבילה העלמות יכולתם וסוף נקי ובגיל אחד בדיני ממיעה ובדיקות ומשה התיעלו עמי בשלחה זו ויצא מלחס בהסכמת שלשתם סיימו גם בהסכמת הסו"ג כי לחרן סו"ג דקהל קפרדים שלחה הלזו היה כשרה ושלח ידברו לשום לחס משלחה הלזו רק לרווחת למילחה הסכימו שהסו"ג דקהל לרעטס, יפול ליהם מורה הולחה בעניו זה וכן עשה שהליע שלחה זו לפני ההג"ג החצ"ד כ"י בחיפן חכ"ל שהוא עשוע בעיניהם בהסכמת שלשתם להכשיר רק עכ"ז הוא שולל לוחו לח גם לעתו מסכמת עמהס, והוא הסכים עמהס להחיר, ולוך ל"כ כותבים מכחלי בית המדרש קפרל שהסו"ג של קהל קפרדים החליטו לשלול וזה שרק מוחלט ולא בחתי בזה רק לדבר לעין כל לח הוא כוונתס ולסו"ד בשעל בח בנים לח מעשה הנשלח הלזו שסיכו לח השלחה בהעלמות ושקרים רק כדי שיוכלו להלטין ולהיליל דיבה על השלחני של הפיכמה לענחוויטש ולשים לח המיסור לעקוד בעיני העולם כדי שע"ז יהי' ביכולתס ליטול החזקה שהי' מהסך בח לחר סייטו ליקח הקונים שהי' רגילים ליקח שלחני של הפיכמה לענחוויטש ולהרגיל לותס שיקחו שלחני של הפיכמה פיכמה שלהס ויכוימו ע"י גחבעלח לנוך קהל קפרל ולא חסו כלל לס ע"י חחנולות ושקרים כחלח יסעולי כניל השוכח וכנוד ח"ח, ובחמת מעמד הענין הוא מהיפך להיפך השלחני של הפיכמה לענחוויטש הוא כשר בלי פיקפק לפילו לכסם היפה משלחני מהפיכמה שלהס משמיטת הסיבי"ס שלהס אין לחי רולה לדבר כעת, בניוך השלחה שכ"ל עיין בסו"ת מהריט שיק יו"ד ס"י כ"ט שבואל דעת מח"ס ז"ל דקיל דחס כמלח מחי לפילו בשכר אין להחיר כלל לפילו בהפ"מ לס העושס כשרך ג"כ לבית הכוסיות ובשעת הדחק ולורך יו"ט החיר הח"ס ז"ל בס' מ"ח לשפיך הפרס במקוס חיזוד ולח לבדוק בשרס כלל והייכו דבחמת רעת רוב הסוסקים וכן נהגו בכוב מחקומות להחיר בכמלח מחט על הפרס ולא החזיק בבית הכוסות והייכו מעשה דלף דקי"ל לחולין לעולם במלוי וקי"ל לח שכיח מבחין לס לח ע"י קוץ הכמלח בשפיס חבל בגד זה גם זה לח שכיח בבית הכוסות יחזור המחט לחמוכיו לס כשר כי' חמוד ומחני ומשה הוחיל וגמלח ליס משעה שכיח למזוד

ומש"ס

בית ועד לחכמים

מוכח

ב בית ועד החכמים

[illegible]

הק' אהרן [illegible].

בול"ח שנה ב', י"א

בית ועד לחכמים

ב"ה קלויזענבורג (סי' שנ"ב)

ראינו מה שכתב הרב מליסא בביעד נעמי הביאר שלחם בקי' ס"ג ולחיבו שכי בחוך דבריו לבני לענ וקלם על לחבי קחלחו .וכ' לין לח חקו על כבוד החיכם ות"ח עכ"ד לח שכק חוכח חפומנח כולי יומח, לי' כבוד החיכם של החי"ם הזקן ובנו חלח הם חלעיבים בחלחכי חלקים בחוכי לחן וכקי טהכם בפיעבי, חלח זה בלוי לכל העולם הם וכל כה שלחם שולחים חן החוב לבוכם נגד כל הכבנים הילחים בכלל על החחנגדים לחעשה העחועים של כה הליוכים לחפרע לפיחיהו, וחכה קבלנו כעה מכחב מה"ם הגחון ממילחל שליט"ל (ושכשוכו בעיבנו ובכחב קחלוח) וכ' בי על החוכ"ם הזקן כיסד בחורם שבכחב ושבעי"ם ועל בנו חוא חומר כלחי' בחשי' כלה בבוח לדוקים לחבר לחלף מכחבי חלבחר מן הלייבים עכ"ד בקילורי, וכן כ' לבנו ה"ם הגחון מחור הגולה לחבדק"ק רחדח"שלא שליט"ל בזה"ל הקהל שלחם הירע כחם כי הרחם שלחם חוא מכח הידוע לשבר כל הירחים מחרחקים מהם ולף שבעו"ם הביג מכחבים לקייעתו חלח ידוע כי חרב קיק כבר יבל מדחוה"ק ממש והרב מפרעמלח חוא מפורסם לגיוכי עוד ומכחה שבים וכל הירחים בחרחקו ממבו מזה בלחם כח יבלחם ה' הבוער בלחם עדחם וחברי' שלח חלח רבנים יבלי ה' שיחזיקו בידו עכ"ל וביו"ב כחבו לבו הרבה רבנים ומי יחים לכבודם של חלו ובפרט שהחי'כו לח החקוה, ועחה נבע על שלב דבריו שכי שם לין להם נוחם לבחות החלחה, ע"ז חבו חומרי' מעוכך חדרבם וחדבבם שכל דבריו שקר וכזב, כי עובדא הכוה הכי הוה שהגו"ב דק"ק שבלייס עמד חלל בהחם שבחתנים לק' לרבתי' והקלב בלם לידע הם לל בסרכה [כי היתה בהחה שהבה חלבו והביה מחול שבסרכה] והבניב ידו וחמר לגו"ב דקק"ם שבבירה חעה עלובפש לבה"כ וחב"ב בח שו"ב דק' חלעה' ומבניב ידו וחמר ג"ב כך וחמר עבוד זמן הם רחם הגו"ב דקק"ם שהבחה בהחה לכבר :עליין לל בבדק בביסבי"ו והגו"ב דק"ק חברה' כבר חלך לו לחמר הגו"ב לחי"ם ה' שבחבר ימלח חם הגו"ב יחמר לו הבכה לבדוק בבה"כ ובהבה בבקל שלל לחחים הם לחמר להגו"ב והבית החים לל מלחתי, שלל הגו"ב לחדומ"ן שלבו החם מחוי"ב לחגיד לחם להקיר המכחול והבית חליין נוודחי מחוב לחגיד כי בבחבל בלי בדיקה חקוכה, לחמר כך חלך הגו"ב דקק"ם עם הגו"ב דק' חברה' בימל להגו"ב הזקן וכו"ב בדבר והבכימו לשחול לעורם (ובקר בימיבו של הכוחב הח"י שהבכימו להבבאיר) ובעיב כודע שהבבחרים הרב שלהם יכחבר. הגע הדימ"ן שלבו בליקוף עוד מי"ה ה' וכחה שוחבי' שלח להרב בימזיר מחילחתו וחם לאו יריעיבו עליו העולם, ובצוקר בחחריו הלך רבי שלחם בעלמו לעקולין ולחמר להקלב שהבחי למוכרה לבחר שבבבי הבבחים חביו המו"ח

בית ועד לחכמים א

חזקן, כי הסו"ב סלחס לומר בתחלה להקנב סלע יתכנה סהיה ס' טרפות, ואחס סם סלומר הכ"ל סהי' רק כיל בעלמא לחתהס מכן לו לכנות לח הסיכוח לכיל הלח סי' סיכוח גמורה סהכנים הקנב בתחלה ולחר"ב הסו"ב ולח כיחסה כלל ממקיחס ומס קיימו סיהי' כיל בעלמא ולחס מוכח קולח זלח כי לח מכר רק כסחזלה ע"י מועך ומכי לח מיעכו גס, ועוד סלח היו ציחל הסומטי' ולח לומר כלל הסו"ב סהי' כיל ולוך נעסה לחר"ב כיל נמיחס, לצד סיחה סיכוח דקה וסטומטי' חמומחי' חומכי' שבחופן זה יותר סכיח למלוח ממט מבסרכח עבס "סכיח" חומר סעיקר סחיחר יען סהסו"ב נדק ומסחס סס לח סציהכי"ו מבחוץ סגס נלס להטעות לח הקולח סיקבנו סמסחס גו חחר שהולילו ובחחס היח בעלמו יודע שהקר היח, רק כל שומט בעת שמולח סכבח כזלח חוח מעסחס קבח חולי ימלח חיכף המחט ולח יצטרך ציל לטרוח לבדוק לח בסבחס לבל לח לסיחטים מומחים בקהלות גדולות, ובעיבו חומכי מחט לחר"ב, שלו נח לסיחטים מומחים בקהלות גדולות, ובעיבו חומכי סטיחטים שימלחו לכח"ם כי בהוחר בכל שבוע שמחמחים בסיכח ולין מולחים כלים ולחר"ב כשבידקין מבחוץ מולחים מחט לו שבין וכיו"ב ולחס' בחוחו מעמד עלמו סהי' המעשה היו כן ג' בשוח שמלחו לחר"ב המרט חט"ם סודחי מסוס ב"ר ס"ב הסו"ב כתי בזרח סיכח [ויהיה ריב בעלמא יב"ד] לענ"ב נחלח לחר"ב מחט ע"ב כל [illegible] וכיב, לך לח עמד טעמו זו כי ט' מיסידי הסיחר שלחר סם עירבי [לחיים ט' שהלך לביתו כי חרם לו מלוד על שהכשיבו הבשחם ולכח להחזיבם] חחר הנעשה כיון שילח בסיחר, ודימה זה לסכין שחוממו כל יסבי לב, ולחסחיטחים זה הטעם ז"ל פטטע בהבלי שבלים להסבב לעם החיים סחיבל כחוסם חם שלח עלח על לב הח"ם כי הח"ם הוח חממיד חיוחר בבדיקה זלח, והב"י סהי' בשולב בחוקם הסחיבין בעבין בדיקה הזלח חימי קדם לעש"ב צלח בדק בלל חטרים בחיים יחסרים הח"ם יחסרים בין דבר זה לין לביך הסוחם בלל כי בל ריבם בחיים יכלח בחיים כי בשחבם ב"ה, ודבר נכוב שהח"ו דבי הלקוב עש"י הפיסקי שהביחו ללל כחוס"ם וב"ד לחסרים כי בשם סמ"ח שהנוהג כן חוב מחכיל טרפות לישראל יש"י להם לחסר להם, והדו"ם בל יכלו ד' נבדי לעבדי ד'.

אלימלך העללמאנו גבאי **בית המדרש ספרד הלוזי**

ב"ה בודאפעסט יצ"ו (סי' שנ"ג)

מפתח שמות אנשים

א'

רבי אביגדור אלטר הלל ליכטענשטיין, קלויזנבורג 35 50
רבי אברהם אהרן טייטלבוים אב"ד קאלבאסוב 52
ר' אברהם איזשאק, קלויזנבורג 38
רבי אברהם אלי' משה כ"ץ אב"ד פעצעל 20
ר' אברהם ארי' בראך 38
רבי אברהם בראדי אב"ד ברעזנא 37
רבי אברהם ברוך ראז"ב אב"ד גמזו 218
רבי אברהם גלאזנער אב"ד קלויזנבורג 28-25 32 40 195
ר' אברהם דוד זיידא ליכטענשטיין, ירושלים 50
ר' אברהם וועלצבערגער, ווילאמסבורג 114
רבי אברהם זיבענבערג, וואַרשא 142
רבי אברהם יהודה שווארץ אב"ד בערעגסאז 70
רבי אברהם יוסף גרינוואלד אב"ד אונגוואר 63
רבי אברהם יושע פריינד אב"ד נאסויד 36-35 46 53-52 81-80 84 107 113 202 208
רבי אברהם יעקב פריעדמאן מסאדיגורא 183-182
ר' אברהם יקותיאל ירושלמי, חוסט 64
רבי אברהם ישעי' קרליץ בעל חזון איש 80
רבי אברהם לאנדמאן מבילקאמין 52
ר' אברהם מאנדל, קלויזנבורג 38
רבי אברהם מרדכי אלטר מגור 149
ר' אברהם משה דייטש, קלויזנבורג 39
רבי אברהם משה שטיין דומ"ץ קהל ספרדים 37-36 62 114 186 200 216
ר' אברהם פערלמוטער, קלויזנבורג 38
ר' אברהם פריעדמאן רב הכולל מדינת זיבינבערגן 16 20 22
ר' אברהם צבי זאנדערלינג, קלויזנבורג 38
רבי אברהם צבי פערלמוטער, וואַרשא 142
רבי אברהם רוססו אב"ד קארלסבורג 13
רבי אברהם שאג אב"ד קויבערסדארף 20
רבי אברהם שלמה כ"ץ אב"ד ריסקאווא 62 218
רבי אברהם שמואל בנימין סופר בעל כתב סופר 17 21 27-25 32 64 88 105
רבי אברהם שמואל בנימין קלוגער מבראד 80

רבי אברהם שמואל פאנעט אב"ד קארלסבורג 17
רבי אברהם שענפעלד, קלויזנבורג 218
רבי אהרן דוד דייטש אב"ד יארמוט 69
ר' אהרן וועצבערגער שו"ב קהל ספרדים 35 37 114 185 188-190
רבי אהרן ישעי' פיש מהאדאס 44 62
ר' אהרן לייב באש 47-48
ר' אהרן לייב שטערן, בראשוי 117 133-134
ר' אהרן פישער, ירושלים 17
רבי אהרן צבי פריעד אב"ד ניגרעשט 63
רבי אהרן רוקח מבעלז 48 50 54
רבי אהרן שיינגראס, וואַרשא 142
ד"ר אלי' בלאנק, סיגוט 101
ר' אלי' דייטש, קלויזנבורג 38
רבי אלי' שמחה וואלד מקאלאזש 62
ר' אלי' שטערנהעלל 62
ר' אלימלך העלמאן גבאי קהל ספרדים 36 38
ר' אלימלך ראזענצווייג, קלויזנבורג 37
רבי אלימלך שיף, קלויזנבורג 54
ר' אליעזר בערגער, דעעש 58
רבי אליעזר דוד גרינוואלד אב"ד סאטמאר 62 84 107 110-111 141 173 196 210
רבי אליעזר דייטש אב"ד באניהאד 159
ר' אליעזר לאזאר, קלויזנבורג 38
רבי אליעזר פריעד דומ"ץ קלויזנבורג 63 188
רבי אליעזר שיף, מיהאיפאלווא 54
ר' אלכסנדר וועצבערגער שו"ב קהל ספרדים 37 185
ר' אלכסנדר זושא פריעדמאן 144-148 150-152
רבי אלעזר פלעקלס בעל תשובה מאהבה 15
רבי אפרים בנימין גרינפעלד 39
ר' אפרים העלמאן ראה"ק קהל ספרדים 36 115
רבי אפרים מיימון, וואַרשא 142
ר' אפרים משה פריעדמאן, ווילאמסבורג 82
רבי אפרים פרץ אבעל, קלויזנבורג 19
רבי ארי' לייבוש כהנא אב"ד אפיהידא בקלויזנ"ב 56-57
רבי אשר אנשיל אשכנזי מאלעסק 51
רבי אשר אנשיל ליכטענשטיין אדמו"ר מקאלאמייע בקלויזנ"ב 49-50 57 61

ר' אשר אנשיל פערל, סיגוט 56
רבי אשר שמואל כ"ץ אב"ד דזשיבוי 218

ב'

ר' בנימין וואלף ווערטהיים, קלויזנבורג 40
רבי בנימין וואלף וורצקנד אב"ד קארלסבורג 13
רבי בנימין זאב ליכטענשטיין אב"ד מאדיאראש 60
רבי בנימין זאב שווארטץ אב"ד מאנאשטור 58
רבי בנימין לייפער אדמו"ר מבישטינא בקלויזנ"ב 55
רבי בנימין פוקס אב"ד גרויסווארדיין 84-86
רבי בנציון ווינשטיין, קלויזנבורג 35-34 38
רבי בנציון וועזעל אב"ד טורדא 29 87
ר' בנציון ווערצבערגער, סטרימבא 114
רבי בעריש עשקעלעס אב"ד ניקלשבורג וויען 14
רבי ברוך בענדיט ליכטענשטיין אב"ד וועטש 21
רבי ברוך בענדיט ליכטענשטיין אב"ד קראסנא 60
רבי ברוך בענדיט ליכטענשטיין, קלויזנבורג 50
ר' ברוך גרינפעלד 109
רבי ברוך הלברשטאם אב"ד גארליץ 200
רבי ברוך מאנדלבוים, קלויזנבורג 34

ג'

רבי גבריאל עשקעלעס אב"ד ניקלשבורג 14
רבי גדלי' שמעלקיש אב"ד פרעמישלא 162-155 169 174

ד'

ר' דוב בער קירשנער, קלויזנבורג 40
ר' דוב בער, קלויזנבורג 19
רבי דוב שפיטצער אב"ד אגארד 48
רבי דוד דייטש אב"ד נאווועמעסטא 88
רבי דוד הארפענעס מרביץ תורה בקלויזנ"ב 36 66 208
רבי דוד הלברשטאם אב"ד קשאנוב 114 180
ר' דוד וועליש, קלויזנבורג 40
רבי דוד יהודה זילבערשטיין אב"ד ווייטצען 30 70
רבי דוד לאנגפעלדער, קלויזנבורג 32
ר' דוד ליבערמאן מראה"ק קהל ספרדים 37 115

ר' דוד לייב פריעדלענדער 54
רבי דוד מיכלאוויטש, בארדיטשוב 46
רבי דוד משה מטשארטוקוב 183
ר' דוד צבי עהרענפעלד 26 194
ר' דוד צבי קאצבורג, ווייטצען 70
ר' דוד ראטענבערג 48
רבי דוד שליסל דומ"ץ מונקאטש 117 119 133-134 140
ר' דוד שמיל, קלויזנבורג 39 109

ה'

רבי הלל ליכטענשטיין אב"ד קלויזנבורג וקאלאמייע 28-21 30 32 49-50 61 69 176 184
רבי הלל שטיינער אב"ד אילאק 61
רבי הערש שווארצבערגער, קלויזנבורג 34

ו'

ר' וואלף הירש, קלויזנבורג 185
ר' וואלף שטראהלי, ווילאמסבורג 38

ז'

ר' זאב יהודה שטיין, קלויזנבורג 62
רבי זושא שיף, קלויזנבורג 54
רבי זלמן שפיטצער אב"ד שיפשול בווינא 20 90

ח'

ר' חיים אליעזר ווייס מראה"ק קהל ספרדים 37 115
רבי חיים אלעזר ניסן אשכנזי 52-53
רבי חיים בצלאל כהנא אב"ד אפיהידא בקלויזנ"ב 56
רבי חיים הלברשטאם אב"ד צאנז 80 172 180 183-184
ד"ר חיים ווייסבערגער 83 95 97
רבי חיים יהודה דייטש דומ"ץ מאקאווע 64-65
רבי חיים יהודה לוי אב"ד טעמעשוואר 34
רבי חיים יוסף גרינבוים אב"ד בלאזענדארף 80
רבי חיים יושע גוטשעכטער, ווארשא 142
רבי חיים יעקב פריעד אב"ד טיסא-ליק 63
רבי חיים לייב יודקאווסקי, ווארשא 142
רבי חיים מאיר האגער מווישניץ 37 64

ר' חיים מאיר וויעדער, מארגרעטין 114
רבי חיים סאלאווייטשיק מבריסק 71-70
רבי חיים סופר אב"ד מונקאטש 70
ר' חיים ערנסטער מראה"ק קהל ספרדים 37
רבי חיים פויזנער, ווארשא 142
רבי חיים פריעדלענדער אב"ד ליסקא 55-54 63
רבי חיים צבי טייטלבוים אב"ד סיגוט 73 99 107 113 186-185 200
רבי חיים צבי מאנהיימער אב"ד אונגוואר 30
ר' חיים ראזענוואסער, קלויזנבורג 38
רבי חיים שיף 54
רבי חנה הלברשטאם 80
רבי חנוך דוב אשכנזי בעל לב שמח מאלעסק 53-51
רבי חנני' יו"ט טייטלבוים אב"ד סיגוט 36 44 56 58 70 88 91 109 114 171 185

ט'

ד"ר טעדאר (שמעי') פישער ציר הפארלאמענט 17 39 217

י'

רבי יהודה ארי' לעווינגער אב"ד פאנצעלטשע בקלויזנ"ב 58
רבי יהודה ארי' לעווינגער אב"ד קראסנא 57
רבי יהודה גרינוואלד אב"ד סאטמאר 36 58 92 159
רבי יהודה גרינפעלד אב"ד סעמיהאלי 73
רבי יהודה הורוויץ (מדזשיקוב) דומ"ץ קלויזנבורג 64
רבי יהודה יחיאל טויב מראזלא 52
רבי יהודה כהנא אב"ד סיגוט 15-13
רבי יהודה לייב ווינבערגער אב"ד ניגרעשט 63
ר' יהודה לייב פאל, קלויזנבורג 38 41 185
רבי יהודה פריעדלענדער אב"ד בורגו-פרונד 54
רבי יהודה צבי בלום אב"ד האנשאוויץ 194
רבי יהודה צבי גלאזנער, קלויזנבורג 198
ר' יהודה שטראהלי, קלויזנבורג 38
רבי יואל אשכנזי אב"ד זלאטשוב 51
רבי יואל אשכנזי מיאס 52
ר' יואל ווייל, קלויזנבורג 185
ר' יואל וועלטהיימער, קלויזנבורג 22
רבי יואל זאב גלאטטשטיין אב"ד העלמעץ 61

מרן רבי יואל טייטלבוים אב"ד סאטמאר 29 36-38 50 52 57 59 62 65-66 73 81 84-85
113 115-118 122-123 125 127 183-184 186 196 200-202 206 212-217
רבי יואל כ"ץ אב"ד ערדאד 63 189
רבי יוחנן ב"ר יצחק אב"ד קארלסבורג 13
ר' יונה ראזענוואסער, קלויזנבורג 38
ר' יונתן בנימין קאהן, קלויזנבורג 32
רבי יונתן שטייף אב"ד וויען 62 197
רבי יוסף אריזי אב"ד קארלסבורג 13
רבי יוסף וואלד אב"ד העלמעץ 61
רבי יוסף חיים זאנענפעלד אב"ד ירושלים 165
ר' יוסף חיים רובין, סאטמאר 50
רבי יוסף חיים שיינפעלד אב"ד קרית הרצוג 52
רבי יוסף יצחק שניאורסאהן מליבאוויטש 148
ר' יוסף לייב גאלדשטיין, קלויזנבורג 36
ר' יוסף לעווינגער, רעטעק 58
רבי יוסף מאיר ווייס מספינקא 73
ר' יוסף עזרא אראן, ווילימסבורג 37
ר' יוסף פאנעט, ביליץ 15
רבי יוסף צבי דושינסקי אב"ד חוסט 65 73
רבי יוסף קאין, קלויזנבורג 19
רבי יוסף ראזענפעלד, קלויזנבורג 20
ר' יוסף רויזנער, הערמאנשטאדט 109
רבי יוסף שאול נאטזאהן אב"ד לבוב 20
ר' יוסף שמחה ראפאפורט 61
ר' יושע גלאזער, קלויזנבורג 185
רבי יושע גרינוואלד אב"ד חוסט 63
ר' יושע העשיל באכאוס, קלויזנבורג 37
ר' יושע וועלצבערגער, דעעש 208
רבי יושע כ"ץ אב"ד סאמבעטהעלי 196
רבי יושע ליכטענשטיין אב"ד מאטש 60
ר' יושע פריעדמאן, קלויזנבורג 38 82
ר' יושע צבי ווינשטיין מרביץ תורה בקלויזנ"ב 66
רבי יושע רוקח מבעלז 175-176 182-184
ר' יחזקאל אליעזר הירש, קלויזנבורג 185 198
רבי יחזקאל הלברשטאם אב"ד שינאווע 44 59 69 176 183-184

ר' יחזקאל וועראצבערגער, ווילימסבורג 208
ר' יחזקאל לעווינגער, קלויזנבורג 58
רבי יחזקאל פאנעט אב"ד קארלסבורג 16-15 20-19 107
רבי יחזקאל פאנעט בעל כנסת יחזקאל מדעעש 54 56 66
רבי יחזקאל רוטער אדמו"ר מהאדאס בקלויזנ"ב 36 45-44 62
ר' יחזקאל שרגא ווינשטאק, באניע 114
ר' יחזקאל שרגא פריעדמאן, ווילימסבורג 38
רבי יחיאל אשכנזי 52
ר' יחיאל יעקב ליכטענשטיין, ירושלים 50
רבי יחיאל לייפער אדמו"ר במ' וואשערהעלי 55
רבי יחיאל מיכל המגיד מזלאטשוב 45 47
ר' יחיאל מיכל הערשקאוויטש, קלויזנבורג 38
רבי יחיאל מיכל מיכלאוויטש האדמו"ר מבראד בקלויזנ"ב 49-46
ר' יחיאל מרדכי אראן 37
רבי יעקב אלימלך פאנעט אב"ד דעעש 66
רבי יעקב געזונדהייט אב"ד ווארשא 142
רבי יעקב הלל לעווינגער אב"ד פילדעש 58
ר' יעקב העלמאן, קלויזנבורג 32
ר' יעקב העלמאן ראה"ק קהל ספרדים 36
רבי יעקב זילבערשטיין, ווארשא 142
רבי יעקב יוסף גינז אב"ד בעסערמין 190-188
רבי יעקב מאיר וואלד ראב"ד קלויזנבורג 63-61 208
רבי יעקב מסעמלין אב"ד קארלסבורג 13
רבי יעקב סג"ל לעבאוויטש אב"ד קאפיש 65
רבי יעקב צבי וואלדמאן אב"ד בארשא 61
רבי יעקב קאפיל ליכטענשטיין אב"ד בעטלאן 49 57
רבי יעקב קאפיל רייך אב"ד בודאפעסט 91
רבי יעקב שאול אלישר ראשון לציון בירושלם 94-92
ר' יעקב שאמועל, קלויזנבורג 198
ר' יעקב שטיין, קלויזנבורג 185
רבי יעקב שמרי' דייטש אב"ד חוג חת"ס 65
רבי יעקב שמשון לאנדמאן מבענדער 48
רבי יעקב שמשון קאננער אדמו"ר מטשעחויב בקלויזנ"ב 44-43
ר' יצחק אהרן ווינשטיין, דעעש 66
ר' יצחק אהרן פערלשטיין, סאטמאר 38

ר' יצחק אהרן שווארץ, סיגוט 56
רבי יצחק אייזיק כהנא 56
רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב 180
ר' יצחק ווינשטאק שו"ב קהל ספרדים 37 114 185 188-190
ר' יצחק טירנויער, סאטמאר 52
רבי יצחק מאיר קאנאל, ווארשא 142
רבי יצחק צבי סופר אב"ד טעמעשוואר 24
רבי יצחק רייך ראש הלשכה 176 184
ר' יצחק שמידט, קלויזנבורג 37
רבי יצחק שמעלקיש אב"ד לבוב 155
רבי יקותיאל יהודה הלברשטאם אב"ד קהל ספרדים 64 200-202 206 214
רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים אב"ד סיגוט 30 34 54 56 68 200
ר' יקותיאל צבי ווערצבערגער, קלויזנבורג-וויליאמסבורג 35 114
ר' יקותיאל שווארטץ, קלויזנבורג 58
ר' ירמי' טעסלער מראה"ק קהל ספרדים 37 217
רבי ירמי' לעוו אב"ד אוהעל 105 109
רבי ישעי' הלברשטאם מטשעחויב 43
רבי ישעי' זילבערשטיין אב"ד ווייטצען 75-70 92 103 122 129-130
רבי ישעי' פירסט אב"ד שיפשול בווינא 21-20
ר' ישעי' שווארץ, קלויזנבורג 38
ר' ישראל איסר גרין, קלויזנבורג 29 41
רבי ישראל בער קליין, קלויזנבורג 33
רבי ישראל האגער מווישניץ 64
ר' ישראל ווייס, קלויזנבורג 198
רבי ישראל יעקב פישער ראב"ד ירושלים 17
רבי ישראל מאיר הכהן בעל חפץ חיים 97
ר' ישראל משה בלקסנהיים, ברעזנא 63
רבי ישראל פריינד אב"ד הוניאד 36 39 59
ישראל קאסטנער 217
ר' ישראל רובין, סערעט 62
ר' ישראל שטראהלי 38 64
רבי ישכר בער קאהן אב"ד סענדזשארץ 85-84 87 103-106
ר' ישכר דוב ליכטענשטיין, וויליאמסבורג 65
רבי ישכר דוב רוקח מבעלז 54 160

ל'

ר' לוי יצחק פריעדמאן, קלויזנבורג 38
רבי לוי משה יהודה מיכלאוויטש אדמו"ר מבראד בקלויזנ"ב 48-45 58
הב' לוי משה יהודה מיכלאוויטש, קלויזנבורג 48
ר' לוי פריעדמאן, קלויזנבורג 40
רבי לייב בר"מ פישלס מפראג 15
ר' לייב גוטמאן, קלויזנבורג 185
ר' לייב פיינגאלד, קלויזנבורג 37
ר' ליפא שווארטץ, ירושלים 57

מ'

ד"ר מאטיאס אייזלער, קלויזנבורג 87
רבי מאיר אויערבאך אב"ד קאליש 70
רבי מאיר א"ש אב"ד אונגוואר 20
ר' מאיר ווערטהיימער, קלויזנבורג 35
רבי מאיר לאנדא אב"ד בורשטין 173 180
רבי מיכאל פרעסבורגער ראב"ד פאפא 63
רבי מנחם א"ש אב"ד אונגוואר 88 105
רבי מנחם בראדי אב"ד קאלוב 37
רבי מנחם זעמבא, ווארשא 142
רבי מנחם יצחק מאיר אייכענשטיין אדמו"ר מזידיטשוב בקלויזנ"ב 54
ר' מנחם מנלי היימאן, קלויזנבורג 40
ר' מנחם מנלי זאנדערלינג, קשאנוב 38
ר' מנחם מנלי סופר, מאקאווע 37
ר' מנחם מנלי ראזענצווייג, קלויזנבורג 37
רבי מנחם מענדל אב"ד קאלרסבורג 13 15
רבי מנחם מענדל האגער אב"ד ווישאווע 39
רבי מנחם מענדל מרימנוב 15
רבי מנחם מענדל פאנעט אב"ד דעעש 17-16 19 31 54 56 67 69
רבי מנחם מענדל פריעדלענדער אדמו"ר מברוגו-פרונד בקלויזנ"ב 56-54
רבי מנחם מענדל שטערן אב"ד פילדעש 58
ר' מנחם פריעדמאן, קלויזנבורג 38
ר' מנחם קליין, טשוטשע 190-189
רבי מנחם שרגא ריטשעווער, ווארשא 142
ר' מענדל סאבאו, קלויזנבורג 185

ר' מרדכי אויש, קלויזנבורג 32
רבי מרדכי ארי' לייבוש וואלד אב"ד בארשא 61
רבי מרדכי בריסק אב"ד טאשנאד 83 118-137 140
רבי מרדכי דוב קליין, קלויזנבורג 20
רבי מרדכי לייב ווינקלער אב"ד מאד 37 54 73 83 119-120 124-127 154 169 196
רבי מרדכי ליכטענשטיין אב"ד טשירטש 50
רבי מרדכי מיכלאוויטש מראדוויל 45
הב' מרדכי מיכלאוויטש, קלויזנבורג 48
ר' מרדכי פאל, קלויזנבורג 38 186
רבי מרדכי קלעפפיש, ווארשא 142
רבי מרדכי רוקח מבילגוריי 48
רבי משה אליעזר קרויס אב"ד קארלסבורג 17
רבי משה אליקים טשעך אב"ד אבראהאם 58
ר' משה באכאוס, קלויזנבורג 37 81
רבי משה גרינוואלד אב"ד חוסט 38 56 62 71-76 92 117 159 189
רבי משה דוד אשכנזי אב"ד טאלטשווא 51
רבי משה דוד אשכנזי אדמו"ר מלעמבערג בקלויזנ"ב 51-53
ר' משה דוד ווינשטאק, פיזעש אבאני 114
רבי משה דוד טייטלבוים אב"ד לאפוש 107 185-186
רבי משה דוד פריעדלענדער מבורגו-פרונד 55
רבי משה הלברשטאם אב"ד בארדיוב 170 172 180
רבי משה הלברשטאם אב"ד שינאווע 43
רבי משה הלוי מרגליות אב"ד קארלסבורג 13
ר' משה הערשקאוויטש גבאי קהל ספרדים 37-38 115
ר' משה חיים ווינשטיין, קלויזנבורג 34
ר' משה טישלער, קלויזנבורג 42
רבי משה יצחק לעווינגער אב"ד פאנצעלטשע בקלויזנ"ב 57-58
ר' משה יצחק לעווינגער, ירושלים 59
רבי משה ישראל פעלדמאן אב"ד דראגמירעשט 65
רבי משה לאזאר, קלויזנבורג 59
רבי משה לוי, קלויזנבורג 34
רבי משה לייב מקוטנא 70
רבי משה מאיר שטיינער אב"ד אילאק 61
רבי משה נאש, קלויזנבורג 21-19 26
רבי משה סופר בעל החת"ם סופר 13-15 21 26-28 34 67-68 88 194-195

רבי משה ערנסטער 37
רבי משה פאנעט אב"ד דעעש 16 55-54 69
ר' משה פערלמוטער, קלויזנבורג 38
ר' משה רויזמאן, קלויזנבורג 38
רבי משה שטראהלי דומ"ץ באניע 65
רבי משה שיק אב"ד חוסט 32 88
ר' משולם פייש ווייס, קלויזנבורג 186-185

נ'

ר' נחום אלי' אייזנבערג 48
רבי נחום אשכנזי 52
ר' נחום בנימין בראדי, קלויזנבורג 37
ר' נחום בנימין קאליש 37 62
רבי נחמן כהנא מספינקא ב"ב 62 218
ר' נפתלי בירמאן, קלויזנבורג 38
רבי נפתלי בצלאל טויב, סאמאשוואר 46
רבי נפתלי הירצקא העניג אב"ד שארמאש 44 118
ר' נפתלי יצחק ווייס, קלויזנבורג 38
רבי נפתלי מליזענסק 54
ר' נתן בוימהאפט, קלויזנבורג 37
ר' נתן נטע נאדיפלודי, קלויזנבורג 38

ע'

רבי עזריאל לוי, קלויזנבורג 34
רבי עזריאל רוטער, קלויזנבורג 45 62
ר' עזריאל שווארטץ, סאטמאר 56 114
רבי עמרם בלום אב"ד אויפאלו 73 91 194
רבי עמרם כ"ץ אב"ד סיל 26
רבי עקיבא גלאזנער אב"ד קלויזנבורג 28 118 153 162-161 169 173 187 200-194
210 203
רבי עקיבא יוסף שלעזינגער 25
רבי עקיבא סופר אב"ד פרעשבורג 62 196

פ'

רבי פייש פישמאן אב"ד קלויזנבורג, ומ"מ בפרעשבורג 26-24
רבי פינחס זעליג שווארץ דומ"ץ אפיהידא 56

רבי פינחס ליכטענשטיין אב"ד מאטש 60
ר' פינחס נפתלי ירושלמי, חוסט 64
ר' פינחס פריעדמאן מראה"ק קהל ספרדים 37-38 81-82 115
רבי פינחס שטיינער אב"ד אילאק 61
רבי פינחס שטיינער, קלויזנבורג 50-51 61
רבי פינחס שטראהלי, קלויזנבורג 65
הרב פישמאן-מיימון 77 79 155 193
רבי פרץ טובי' שטראהלי רב דח"ק בקלויזנ"ב 38 42 64-66

צ'

רבי צבי הירש אורנשטיין אב"ד לעמבערג 153 176
ר' צבי הירש ביללינ 183
רבי צבי הירש העללער אב"ד באניהאד 19
רבי צבי הירש פריעדמאן אב"ד ליסקא 69
רבי צבי הירש שפירא אב"ד מונקאטש 73
רבי צבי הלברשטאם אב"ד רודניק 200
הילד צבי יוסף מיכלאוויטש, קלויזנבורג 48
רבי צבי יחזקאל מיכלזאהן, ווארשא 142
ר' צבי ליבערמאן ראה"ק קהל ספרדים 36
ר' צבי פריעדמאן 82
רבי צבי קינסטליכער אב"ד סעבען 24

ק'

הרב קוק 97 162 168-169 193-194
רבי קלמן ווייס אב"ד קארלסבורג 17

ר'

ר' ראובן יואל הארפענעס 66
הרב ריינעס 70

ש'

ר' שאול בערגער, קלויזנבורג 38
רבי שאול בראך אב"ד קאושוי 73 84 107 110 112 117 189 191 196
ר' שלום ווייס, חוסט 185
רבי שלום זעליג הכהן אב"ד קארלסבורג 13
ר' שלום יצחק שעהר, לאנדאן 57

רבי שלום מיכלאוויטש מבראד 48
רבי שלום מרדכי הכהן אב"ד ברעזשאן 55 81-80 159
רבי שלום שפירא מראווא-רוסקא 47
רבי שלמה דוב העלער דומ"ץ סיגוט 117 134
רבי שלמה דוד כהנא, ווארשא 142
רבי שלמה דרימער אב"ד סקאלא 80
רבי שלמה הלברשטאם אב"ד באבוב 172 180 183
ר' שלמה וועלצבערגער, אינטערדאם 114
רבי שלמה זלמן אולמאן אב"ד ביסטריץ 29 85 107
רבי שלמה זלמן ליכטענשטיין אב"ד בעטלאן 65
רבי שלמה זלמן עהערנרייך אב"ד שימלוי 47 84 101-100 113-112 196
ר' שלמה יודא בראך, לעכניטץ 118-117 134
רבי שלמה פישער אב"ד קארלסבורג 17
רבי שלמה צבי שטערן אב"ד דעברעצין 197
רבי שלמה קוועטש אב"ד ניקלשבורג 26
רבי שלמה קלוגער ראב"ד בראד 19
ר' שלמה שבתי פריעדמאן, קלויזנבורג 34 37
ר' שמואל בנימין לעפללער, קלויזנבורג 39 198
רבי שמואל בראך אב"ד מאדע 117
ר' שמואל ברוך גוטטמאן, גרויסווארדיין 114
רבי שמואל גינצלער אב"ד אויבערווישאווע 62
רבי שמואל דוד פריעדמאן דומ"ץ חוסט 190
ר' שמואל וואהל, קלויזנבורג 35
רבי שמואל זלמן בלקסנהיים אב"ד איבראן 63
רבי שמואל לאנדא ראב"ד פראג 15
ר' שמואל מארמארשטיין מראה"ק קהל ספרדים 37 109 115
רבי שמואל עהרענפעלד אב"ד מאטערסדארף 27 31
רבי שמואל ענגיל ראב"ד ראדאמישלא 99 123-122 129-127 169 187 189 196
ר' שמואל קרויס, קלויזנבורג 37
רבי שמואל ראזנבערג אב"ד אונדסדארף 63 73-71 92
רבי שמחה בונם סופר אב"ד פרעשבורג 31 62-61 74-73 77 89 194
רבי שמחה ישכר דוב הלברשטאם אב"ד ציעשנוב 74 156
ר' שמעון איזשאק, קלויזנבורג 38
רבי שמעון בלקסנהיים דומ"ץ קלויזנבורג 34 63
רבי שמעון גרינפעלד אב"ד סעמיהאלי 122 132-131 153

רבי שמעון וואכטל דומ"ץ פאפא 63
רבי שמעון סופר אב"ד קראקא 30 175-176 180-182 184
רבי שמעון עהרענפעלד אב"ד מיהאלעוויטץ 34
רבי שמעון צבי האבערפעלד אב"ד קאוועשד 61
ר' שמעון שטיינער 20
רבי שמעון שיף אדמו"ר מליזענסק בקלויז"ב 37 54
רבי שמשון ווערטהיימער אב"ד ווינא 14
רבי שמשון רפאל הירש אב"ד פפד"מ 86

לזכרון בהיכל ה'

את נשמת הרב הגאון הצדיק
כש"ת רבי **פרץ טובי'** ב"ר ישראל **שטראהלי** זצ"ל
רב ומ"מ דחברה קדישא, ותופס ישיבה בקלויזנבורג

ואת נשמת זוגתו
מרת **גאלדא** ע"ה בת הג"ר אברהם יקותיאל ירושלמי ז"ל
מחוסט
נעקדה"ש ביום י"ג סיון תש"ד לפ"ק

ואת נשמת בנם הגאון הצדיק
רבי **פנחס** ב"ר פרץ טובי' ז"ל
תלמיד מובהק להגה"ק מהרי"ץ דושינסקי זי"ע, ודומ"ץ בעיר
דיטשא-סענמארטין ואח"כ רב בקלויזנבורג.
נעקדה"ש ביום ט"ו סיון תש"ד לפ"ק

ואת נשמת זוגתו
מרת **ריקל** ע"ה בת הגה"ק רבי שלמה זלמן ל"ש זצ"ל אב"ד
בעטלאן
נעקדה"ש ביום ב' אדר תש"ה לפ"ק

הונצח ע"י
נכדו/חתנו הרה"ח רבי **יששכר דוב ליכטענשטיין** הי"ו,
ווילִיאמסבורג.

לזכרון בהיכל ה'

את נשמת
הרב החסיד כהן שדעתו יפה, ירא ה'
מוה"ר **אברהם צבי** ב"ר מנחם מנלי הכהן **זאנדערלינג** ז"ל

ואת נשמת זוגתו
מרת **אסתר מלכה** ע"ה בת מוה"ר פנחס **פריעדמאן** ע"ה
(מראה"ק בביהמ"ד קהל ארטה'-ספרד בקלויזנבורג)
מתושבי העיר קלויזנבורג

ובניהם הב' **משה, פיגל, הענדל, ברריינדל, מנחם מנלי**, הי"ד
נעקדה"ש ביום י"א סיון תש"ד לפ"ק.

הונצח ע"י בתם
להבחל"ח מרת **רחל שעהר** תחי'
קרית יואל ניו יארק.

לזכרון בהיכל ה'

את נשמת הרבני החשוב ירא ושלם
מוה"ר **שמואל בנימין סג"ל** ב"ר שמעון הלוי **לעפפלער** ז"ל
סופר ונאמן דקהל עדת יראים קלויזנבורג
הי' תלמיד נאמן להגה"ק בעל שבט סופר מפרעשבורג זצ"ל, ונודע כת"ח מופלג ועסקן נלהב לטובת הכלל, ונמצא חידו"ת ומאמריו בכתבי עת שי"ל בימים ההם.

ואת נשמת זוגתו מרת **מאטל** ע"ה
בת הגה"צ רבי אפרים בנימין גרינפעלד ז"ל אב"ד רימאסעטש הי"ד
נהרגו על קידוש השם ביום ו' סיון תש"ד לפ"ק.

הונצח ע"י נכד אחיו הרבני החשוב
מוה"ר **שמואל בנימין סג"ל לעפללער** הי"ו, מאנסי ניו יארק.

את נשמת אאמו"ר חוב"ט המאוה"ג
הרב **משולם פייש** ב"ר יצחק **ווייס** זללה"ה
למד בצעירותו בישיבת חוסט אצל הגה"ק בעל ערוגת הבושם זי"ע, והי' נקרא בתואר 'ראש הישיבה', והיה דבוק לרבו מרן הגה"ק בעל קדושת יום טוב מסיגוט זי"ע. את חידושיו על הש"ס חרט עלי גליון בספר, ונאבד בימי הר"ס עולם.
שו"ב בק"ק קלויזנבורג, ואח"כ נתקבל לדומ"ץ בקהלה הארטודוקסית

ואת נשמת אמי מורתי
מרת **פיגא רחל** ב"ר אברהם צבי ע"ה
נעקדה"ש ביום ב' דשבועות תש"ד לפ"ק באוישוויץ, הי"ד.

הונצח ע"י בנם הרב **יצחק ווייס** הי"ו, ברוקלין ניו יארק.

את נשמת הרב החסיד המפואר יקר ומהולל
מוה"ר **אברהם** ב"ר שאול אליעזר **פערלמוטער** ז"ל
ואת נשמת זוגתו מרת **פרומא** ע"ה
בת מוה"ר יהודה ארי' פאל ע"ה
נעקדה"ש ביום י"א סיון תש"ד לפ"ק.

ואת נשמת בנם הרבני החשוב ירא ושלם
מוה"ר **משה** ב"ר אברהם **פערלמוטער** ז"ל
יליד קלויזנבורג, תלמיד ישיבת טאשנאד
ושל מרן הגה"ק מסאטמאר זי"ע, ומח"ס כתב משה
נלב"ע ביום כ"ו כסלו תשנ"ט

הונצח ע"י בנו הרבני הנגיד המפואר
מוה"ר **שאול פערלמוטער** הי"ו, קרית יואל ניו יארק

